

Η ΕΛΛΑΣ ΠΡΟ ΤΟΥ 1821

Α'. *

Μεθ' ὅλας τὰς ποικίλας τοσούτων αἰώνων περιπετειάς, μετὰ τσακώτας πολιτικὰς μεταβολὰς καὶ τσακώτας ξένων ἐθνῶν εισβολὰς καὶ κατακτῆσεις, ὁ Ἑλληνισμὸς (ἐξαιρουμένης τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας καὶ τῶν ἐν τῇ πρὸς δυσμὰς Μεσογείῳ ἀποικιῶν) κατέχει καὶ σήμερον ἔτι τὴν αὐτὴν περίπου γεωγραφικὴν ἔκτασιν ὡς καὶ κατὰ τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα Συμπαγῆς εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ἐν τῇ καθ' ἑαυτὸ ἑλληνικῇ χερσονήτῳ μέχρι τοῦ Στρυμόνου, περιβάλλει ἐκεῖθεν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπεκτεινόμενος πρὸς τὰ ἐνδότερα, τὴν παρχλιαν ἄπασαν τῆς λοιπῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας καὶ τὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀλλ' ἐνῶ, κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ὑπολογισμούς, εἰς μὲν τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὁ ἑλληνικὸς οὗτος πληθυσμὸς ἀνήρχετο εἰς εἴλοσι περίπου ἑκατομμύρια¹, μόλις συνεποσοῦτο εἰς τέσσαρα ἢ τὸ πλὴν πέντε ἑκατομμύρια κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς προῦσης ἑκατονταετηρίδος². Καίτοι συμμετρεχόμενοι τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου διὰ θυσιῶν ἀτομικῶν, διὰ γενικῶν σφαγῶν καὶ καταδραμῶν παντοίων, δὲν ὑπέστησαν ὅμως πάντες οὗτοι οἱ Ἕλληνες τὸ βάρος τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος. Ἐξ αὐτῶν αἱ ἐν Θράκῃ, ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ οἱ τῶν πλείστων τῶν πρὸ αὐτῆν νήσων, ἐγγύτερον τοῦ κέντρου τῆς ἐξουσίας κείμενοι, ὑπὸ πολυκρίθμων Ὀθωμανῶν περιστοιχούμενοι, ὑποχείριτοι δ' αἰείποτε τῶν Τούρκων, δὲν ἠδύνωντο νὰ κινηθῶσι καὶ ἐὰν εἶχον τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς τοῦτο τόλμην. Ἐν Ἠπειρῷ, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Μακεδονίᾳ, ἐνθα τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ὑπερεῖχε, τὸ δὲ ὀρεινὸν τῆς χώρας ἀνύψου τοῦ φρονήμα, οἱ κάτοικοι κατὰ τὴν ἑκέρειν τῆς ἐπαναστάσεως ἐδραζον τὰ ἔθλα. Ἀλλὰ τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα περιεστάλησαν ἐκεῖ εὐθύς, ἔξ ὑπαρχῆς, αἱ δ' ἐπαρχίαι ἐκείναι, ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατε-

* Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη γαλλιστὶ ἐν τῇ Nouvelle Revue τῶν Παρισίων (1 Ἰανουαρίου 1881).

¹ Ἰστορ. Ἑπαρχηγοπούλου Ἰστορίαν τόμ. Α'. σελ. 320. τόμ. Δ'. σελ. 385/6.

² Κατὰ τὸν Etan (A Survey of the Turkish Empire, London 1801) αὐτοὶ οὗτοι οἱ Ἕλληνες ὑπελογίζοντο εἰς ἑπτὰ ἑκατομμύρια, ἀλλὰ βεβαίως καθ' ἃ ὁ Ἄγγλος ἐπιφέρει, ἦτο ὑπερβολικὴ ἡ ποσότης τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἐκτίμησις. Καὶ σήμερον ἔτι μετὰ τὴν ἀποκτιθεῖσαν ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ Ἑλλάδι αὐξήσῃ καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τῇ Τουρκίᾳ ὅπως δῆποτε περιορισμῶν τῶν δεινῶν τῆς προτέρας αὐθαιρεσίας, διατάζομεν νὰ ἀναδιβάσωμεν τὸν ὅλον τῶν Ἑλλήνων ἀριθμὸν εἰς ἐπίκεινα τῶν ἐξ ἑκατομμυρίων ἀρχῶν.

χόμενοι, ἐγένοντο τὰ δρμητήριά των καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου. Οὗτος διεξήχθη εἰς τὰς μεσημβρινωτέρας τῆς Στερεᾶς ἐπαρχίας, εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς Κρήτην καὶ εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς κυρίως νήσους τοῦ Αἰγαίου. Μόναι αἱ ἑλληνικαὶ αὗται χῶροι, περιλαμβανόμενοι τὸ τέταρτον περίπου τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ¹, ὑπέστησαν ἐπὶ ὅλην ἑπταετίαν καὶ ἐπέκεινα τὴν ἀνίσον κατὰ τοῦ ὄγκου τῆς τουρκικῆς δυνάμεως πάλιν. Οὐδ' ἠτύχησαν μετὰ τὸ πέρασ αὐτῆς νὰ ἀνακτήσωσι συνάπασαι τὴν ἐλευθερίαν ὑπὲρ ἧς τοσοῦτον ἐμόχθησαν. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν αἰτίνας ἀπετέλεσαν τὸ νέον τῆς Ἑλλάδος βασιλεῖον ἀνήρχοντο εἰς ἑπτακοσίας χιλιάδας ψυχὰς ὅτε καταθέσαντες τὰ ὄπλα ἀπεπειράθησαν ν' ἀριθμηθῶσι².

1 Ὁ Félix Beaujour, διατελέσας πρῶτος τῆς Γαλλίας ἐν Μακεδονίᾳ ἀπὸ τοῦ 1787 ἕως τοῦ 1797, ὑπολογίζει εἰς 4,400,000 τὸν πληθυσμὸν Μακεδονίας, Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, τὸν δὲ τῆς λοιπῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος εἰς 220,000 καὶ εἰς 300,000 τὸν τῆς Πελοποννήσου. (Tableau du commerce de la Grèce vol. I. p. 22) Εἰς 300,000 ἐπίσης ὑπολογίζει τοὺς κατοίκους τῆς Πελοποννήσου καὶ ὁ Στεφανόπουλος (Voy. en Grèce vol. II. p. 1666) Κατὰ τὴν γενομένην ἐν ἔτει 1686 ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἀπογραφὴν μόλις ἀνήρχετο εἰς 200,000 περίπου ὁ πληθυσμὸς τῆς Πελοποννήσου (ἴδε Σάββα Τουρκοκρ: Ἑλλάς, σελ. 366). Ἡ κατὰ ἐν τρίτον προσάυξησις αὐτοῦ ἐντὸς ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐπέκεινα δὲν φαίνεται ἀπίθανος. Ἄλλ' ὁ Rouqueville ὁμοίως, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πληρονομένου χαρτιζίου, ὑπολογίζει τὸν χριστιανικὸν τῆς Πελοποννήσου πληθυσμὸν εἰς 150,000 Voy. en Grèce vol. III. p. 410. Ὁ αὐτὸς ὑπολογίζει εἰς 275,000 τοὺς κατοίκους τῆς Θεσσαλίας καὶ εἰς 373,000 τοὺς τῆς Ἠπείρου.

Τῆς δὲ Κρήτης ὁ πληθυσμὸς ἀρχομένης τῆς ἐπαναστάσεως ἀνήρχετο κατὰ τὸν Pashley εἰς 260 ἢ 270,000 κατοίκων (Travels in Crete, v. II p. 326). Τῆς ἀρχαίας Κρήτης οἱ κάτοικοι ὑπελογίζοντο ὑπὲρ τὸ ἑκατομμύριον. Ὅτε δὲ οἱ Βενετοὶ κατὰ τὴν 13 ἑκατονταετηρίδα κατέλαβον τὴν νήσον εὗρον ἐν αὐτῇ 500 ἕως 600,000 κατοίκων. Κατὰ τὴν 16τὴν ἑκατονταετηρίδα ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς εἶχεν ἐκπέσει εἰς τὸ ἡμισυ περίπου. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλωσιν Ἄγγλος περιηγητῆς (καθ' ὃν αὐτὸς Pashley ἀναφέρει,) ὑπελόγιζεν αὐτὸν εἰς 80,000 ψυχῶν μόνον.

2 Κατὰ τὴν ἐκθεσιν τοῦ Κυβερνήτου Καποδιστρίου εἰς ἀπάντησιν ἐρωτημάτων τῶν Δυνάμεων (ἴδε Μάμουκα τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α' σελ. 235-236) ὁ πρὸ τοῦ 1821 πληθυσμὸς τῶν χωρῶν τούτων ἦτο 950,000 ὁ δὲ κατὰ τὸ 1828 ἦτο 765,000.—Ἡ ἐκτίμησις αὕτη φαίνεται ἐν πολλοῖς ὑπερβολικὴ. Οὕτω εἰς μὲν τὰς ἀπελευθερωθείσας νήσους τοῦ Αἰγαίου ἀποδίδεται πληθυσμὸς 178,000 κατὰ τὴν 1824 καὶ κατὰ τὸ 1828, εἰς δὲ τὴν Εὐβοίαν 169,000 πρὸ τοῦ 1821 καὶ 120,000 κατὰ τὸ 1828. Ἄλλ' αἱ μὲν νῆσοι κατὰ τὸ 1840 εἶχον 143,000 κατοίκους, κατὰ δὲ τὴν ἀπαρίθμησιν τοῦ 1875, 175,704 ἢ 8' Εὐβοια κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1840 ἀπαρίθμησιν περιεῖχε 43,340, κατὰ δὲ τὴν ἔτει 1875, 83, 350. Ὡς πρὸς τὴν Πελοπόννησον ἡ ἀπογραφὴ τοῦ 1840 ἔδωκε 431,000 κατοίκους, ἡ δὲ τοῦ 1879, 709,245. Κατὰ τὸν Κυβερνήτην τὸν ἀπολογισμὸν περιεῖχε αὕτη 100,000 κατοίκους πρὸ τοῦ 1821, καὶ 400,000 κατὰ τὸ 1828.—Ἀληθές ἐστι ἐν τῷ ὑπολογισμῷ τῶν κατοίκων πρὸ τοῦ 1821 περιλαμβανόμενοι καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ, ἀποτελοῦντες τὸ δέκατον περίπου τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ.—Ἐν συνόλῳ ἡ πρώτη τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου ἀπογραφὴ ἔδωκεν ὡς ἀποτελεσμα πληθυσμὸν 650,000. Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1836 ὁ πληθυσμὸς ἀνήρχετο εἰς 754,000 περίπου, ἴσος δηλονότι πρὸς τὴν τοῦ Καποδιστρίου πρὸ ὀκταετίας ἐκτίμησιν. Κατὰ τὸ 1840 ἀπεγράφησαν 856,000 κάτοικοι. Κατὰ δὲ τὸν τελευταῖον ἀπολογισμὸν τοῦ 1879, ἑκατηρομένων τῶν Ἰονίων νήσων, οἱ κάτοικοι τοῦ βασιλείου ἀνήρχοντο εἰς 1,409,334, οἱ δὲ τῆς Ἑπτανήσου εἰς 244,433, ἥτοι ἐν συνόλῳ εἰς 1,653,765.—Συμπεριλαμβανομένης δὲ τῆς νεωσοῦ προσαρτηθείσης εἰς τὸ Ἑλληνικὸν βασιλεῖον χώρας ἐκ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων συμποσοῦται τὴν σήμερον εἰς διό περίπου ἑκατομμύρια.

Αἱ χῶροι αὗτοι περιεῖχον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἑξαπλάσιον περίπου πληθυσμὸν¹, μεθ' ὅλου, δὲ τοῦ κατὰ τὴν μικρὰν τῆς βυζαντινῆς αυτοκρατορίας διάρκειαν πολέμου, κατὰκοῦντο εἰσέτι πυκνῶς ὅτε αἱ σταυροφορικὴ ἐπέφερον τὰ πρῶτα κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους κείρια τραύματτα, καὶ ὁπότε ἡ τουρκικὴ κατὰκτησις ἐπέφερε τὴν δριςικὴν κατὰστροφὴν του.

Ἐπὶ τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαίας τοῦ κατὰκτηθέντος κράτους εὐημερίας ἐζητοῦν οἱ Τούρκοι, βραβάρως ἐκμεταλλεῦόμενοι αὐτὰ ἐφ' ὅσον διέμενον. Ἄλλ' οὐδὲν πρὸς διατήρησιν αὐτῶν ἐπραξάν, οὐδέποτε ἐσκέφθησαν περὶ ἀναπτύξεως καὶ προόδου τῶν πλουσίων χωρῶν, αἰτίνας ὑπὸ τὴν δλεθρίαν αὐτῶν Κυβέρνησιν κατέπιπτον καὶ ἐρημοῦντο. «Ἰπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν, λέγει Ἄγγλος παρακτῆρητῆς, ἡ ἐπιστήμη, τὸ ἐμπόριον, πᾶσα γυνῶσις, πᾶσα τοῦ βίου ἀπόλαυσις, τὰ πάντα παροήμασκον· οἱ Τούρκοι οὐχὶ μόνον ἐκπροσωποῦσιν αὐτοὶ ἐν ἐκυτοῖς τὴν βραβάρτητα καὶ τὸν δεσποτισμὸν, ἀλλ' ἀποσβύουσι καὶ εἰς τοὺς ὑποτελεῖς αὐτῶν πᾶσαν φλόγα ὀμυκθῆσεως, καὶ τὴν διάνοιαν ἔτι αὐτῆν.»

Ἡ βαθμιαία τοῦ πληθυσμοῦ ἀρχίως καὶ ἡ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐρήμωσις τῆς χώρας ἦσαν καὶ μένουσι τραγὰ καὶ ψηλαφρητὰ τεκμήρια τῆς καταστρεπτικῆς τῶν Τούρκων διοικήσεως. Ἀντὶ τοῦ ὀάμβου μεθ' οὗ ὁ Βιλλαρδουῖνος καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ περιέγραψον ἀρχαίως τῆς δεκάτης τρίτης ἑκατονταετηρίδος, τὴν εὐημερίαν καὶ τὰ πλοῦτη τῆς Ἀνατολῆς, οἱ περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος περιελθόντες τὴν Τουρκίαν ξένοι, μετὰ φρικῆς ἐκθέτουσι τὴν καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν ἐπικρατοῦσαν ἀθλιότητα. Ἡ γῆ μόλις ἐκαλλιεργεῖτο χάριν τῶν ἀπολύτων ἀναγκῶν τῶν κατοίκων. «Πρὸς τί νὰ κοπιᾶζωσιν οἱ ἄνθρωποι; Ἐὰν ἔσπειραν τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν ἠδύναντο νὰ ἐκκληρθῶσιν ὡς εὐποροῦντές, ὁ δὲ προστυχῶν Ἄγας ἤθελεν ἐπέλθει καὶ κατασφάξει τὴν περιουσίαν των»². Ἐν ἐλλείψει καλλιεργείας, ἐν ἐλλείψει προϊόντων, ἔπαισε πολλαχοῦ πᾶσα μετὰ τοῦ λοιποῦ κόσμου ἐπικοινωνία. Ἡ Ἑλλὰς ἐγένετο χώρα δυσπρόσιτος καὶ ἄγνωστος, μόλις δ' ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τολμηροὶ τινες περιηγηταὶ ἐπεσκεπτόντο αὐτὴν χάριν τῶν περισωθέντων μνημείων τῆς ἀρχαιότητος, ἐλεεινολογοῦντες τοὺς δυστυχεῖς αὐτῆς κατοίκους, ἢ μετ' ἀδίκου ἀναλγησίας ὑβρίζοντες αὐτούς, ὡς βέδη-

Κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε αἰθῆσιν, εἰς τὰς παλαιὰς τοῦ βασιλείου ἐπαρχίας ἡ περίοδος τοῦ διπλασιασμοῦ ὑπολογίζεται εἰς ἔτη 48 (ἴδε στατιστικὴν τῆς Ἑλλάδος, Πληθυσμὸς, 1879, ἐν σ. 48). Ἄλλὰ ἂς εὐχόμεθα ὅτι καὶ διὰ ταχυτέρας χάρις εἰς τὸν προαδύοντα πολιτισμὸν, αὐξήσεως, καὶ διὰ νέων πρασρητήσεων, ὅτι ὑπερδιπλασιασθῇ ὁ τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ κράτους πληθυσμὸς πολλῶ ταχύτερον ἢ μετὰ περίλευσιν ἡμισείας πάλιν ἑκατονταετηρίδος!

1 Ἰδε τὰς ἐν τῷ Ἀθηναίῳ, ἐν τόμῳ Δ' καὶ Ε', πραγματείας τοῦ κ. Εἰθ. Καστόρη περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος κατοίκων.

2 Savary. L'Étranger sur la Grèce, Paris 1788, σελ. 45.

λοῦντας τὴν ἐστίαν τοῦ πολιτισμοῦ ἐφ' ἧς ἐξεβαρβαρώθησαν¹. Ἡ εὐφοροῦς τῆς Πελοποννήσου χώρα οὐδεμίαν σχεδὸν τροφήν παρείχεν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον, ἀνεκα τῆς ἐλλείψεως πάσης ἀσφαλείας καὶ τῶν παντοσιδῶν βιαιοπραγιῶν, εἰς τὰς ὁποίας οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἦσαν ἐκτεθειμένοι². Ἡ πεδιάς τῆς Ἡλίδος ἦτο ἔρημος καὶ χέρσος. Ἡ φυλοτάτης τῆς Πελοποννήσου κυβερνήσις καὶ ἡ τῶν ἐπιτόπου τυραννίσκος καταπίσεις εἰς τοσοῦτον ἐλεεινότητος ἔφερον τοὺς κατοίκους τῆς Γαστούνης, ὥστε πάντες οἱ ἀγροὶ περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, οἱ δ' Ἕλληνες ἀπὸ γαιοκτητῶν ἐγένοντο ποιμένες ἢ ἐργάται μίθιοι³. Εἰς Δύβρην εὗρεν ὁ Leake τὰς πλείστας τῶν οἰκιῶν ἀκατοικήτους, διότι οἱ κάτοικοι εἶχον ἐκπατρίσθῃ ὅπως λυτρωθῶσιν ἀπὸ τῶν ἀφορήτων ἀγγαρειῶν, τὰς ὁποίας τοῖς ἐπέβαλλον οἱ γείτονες αὐτῶν Μωαμεθανοὶ τῆς Αἰτίας⁴. Τῆς Μονεμβασίας καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς οἱ κάτοικοι εἶχον παρομοίως διασπαρῆ εἰς Ἰδρην, εἰς Σπέτσας καὶ μέχρι τῆς Ἀσίας αὐτῆς. Τὴν Καρύταιναν ἐπίσης εἶχον παραιτήσαι ἔρημον οἱ κάτοικοί της, καταφυγόντες καὶ οὗτοι εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ἀνετωτέρως ἐκεῖ ὑπάρξεως ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Καρκα-Οσμάνογλου⁵. Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ τῶν ἐφρόνων οἱ δυστυχεῖς ὅτι ἡ μετατόπισις θὰ ἐπιφέρει τῶν δεινῶν τῶν τὴν ἀνακούρισιν, καθὼς ὁ πάσχων ἐλπίζει ὅτι θὰ μετριάσῃ τοὺς πόρους ἀνασύρων τὰ ἀλγοῦντα μέλη ἐπὶ τῆς στρωμνῆς του. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀσίᾳ οἱ Τούρκοι ἦσαν ὅποιοι καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Καὶ ἐκεῖ οἱ αὐτοὶ λόγοι ἔφερον τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα⁶.

Ἐνίοτε οἱ κάτοικοι μιᾶς πόλεως μετηνάστευον εἰς πλησιόχωρον ἄλλην. Οὕτως οἱ πλείστοι τῶν Γαλαξειδιωτῶν φεύγοντες τὰς καταπίσεις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ προσέφυγον εἰς Βοστίτσαν⁷. Οἱ τῶν μεσογαίων ὅμως πόλεων δὲν ἠδύναντο νὰ μεταναστεύωσι. Ὁ δὲ Ἀλῆ πασᾶς εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ ἐπισκέπτηται περιοδικῶς τὰς ὑπ' αὐτὸν πόλεις καὶ χωρὰς, περιμένων ἐκάστοτε ἔκουσίς-δῆθεν παρὰ τῶν κατοίκων προσφοράς. Καὶ οἱ υἱοὶ του ἠκολούθουν τὸ πατρικὸν παράδειγμα, οἱ δ' ἐγγχώριοι οὐδὲ τὴν πικρῶν

¹ Ἐν Γαστούνη ἤκουσα συνομιλίαν μεταξὺ Ἀγγλοῦ περιηγητοῦ, Ἕλληδος τινὸς καλοῦ ἄρου καὶ τοῦ ξενίζοντος ἡμᾶς ἱατροῦ τῆς Γαστούνης. Οἱ δύο τελευταῖοι παρεπονούντο διὰ τὸν ζυγὸν ὑπὸ τὸν ὄποιον στενάζουσιν οἱ Ἕλληνες.—Ὁ Θεός, εἶπεν ὁ Ἀγγλος, ἀφήσασεν ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὴν ἑλευθερίαν, διότι εἶναι ἀνάξιοι αὐτῆς. Bartholdy Voyage en Grèce Paris 1807 II σελ. 13.

² Comte Chaptal. de l'Industrie française vol. I p. 417.

³ Leake, Travels in the Morea, vol I σελ. 11.

⁴ αὐτόθι vol II σελ. 204 καὶ 237.

⁵ αὐτόθι σελ. 23.

⁶ Ἡ πεδιάς τῆς Μάκρης ἦτο χέρσος. (Savary. p. 45). Παρὰ τὸ Χαλέπτιον ἔξ ἑξοσὶ ἀμαζόντων χωρίων μόλις τέσσαρα ἢ πέντε διεσώζοντο. Ἡ τυραννία τῶν κυβερνήτων ἐδίαιεν ἀπανταχοῦ τοὺς ἀγρότας νὰ προσφεύγωσιν εἰς τὰς πόλεις, ἐνθα ἡ ἔνδεια τοῦ ἐξοφάνιζεν ἐντὸς ὀλίγου. Juchereau de St Denis, Révolutions de Constantinople I σελ. 134.

⁷ Leake, Travels in Northern Greece, 1804—1806 tom. α' σελ. 309.

νοῦδὲ τὸν λιμὸν ἐφοβοῦντο τοσοῦτον, ὅσον τὴν ἐμφάνισιν τῶν προδρόμων του, φερόντων μικρὰ τεμάχια προστύχου χάρτου, ἐφ' οὗ ἦσαν γεγραμμένα ὀλίγα ἑλληνικὰ λέξεις, ἐπισφραγισμένα διὰ τῆς μικρᾶς ἐκείνης γνωστῆς σφραγίδος, ἧς ἡ θέα ἐνέπνεε τρόμον κατ' ἀπασαν τὴν Ἡπειρον, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν¹. Οἱ Γαλαξειδιῶται ἐφευγόν διότι ὁ Ἀλῆ πασᾶς τοὺς ἤθελε νύκτας ἐπὶ τῶν πλοίων του. Ἀλλ' ἡ Βοστίτσα ἐνθα προσέφευγον ἔκειτο ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου. Ἄ'Ο δὲ νεώστὶ διορισθεὶς πασᾶς τοῦ Μωρέως εἶχε πληρώσει τετρακόσια πουγγία διὰ τὸν ὀρισμὸν του ἐπὶ ἐν καὶ μόνον ἔτος, ὥστε βεβαίως ἤθελε κατορθώσει νὰ ἐξαγάγῃ χίλια ἐκ τῆς τοπαρχίας του. Ὁ πρὸ αὐτοῦ Βαλῆ πασᾶς, ὅστις ἠμετετέθη εἰς Κρήτην, εἶχε πληρώσει ἐξακόσια πουγγία διὰ δύο ἔτων ὀδιοικήσιν, ἐβεβαιοῦτο δὲ ὅτι ἐπλούτησεν ἐν Πελοποννήσῳ². Οἱ πασᾶδες ἐπλούτιζοντο ἀλλ' οἱ κάτοικοι ἀπεγυμνοῦντο. Ἄ'Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, λέγει μετ' ἀγανακτήσεως ὁ Rouquerville, εἶναι ἡ χώρα τῆς συμφορᾶς. Πρὸς οὐδεμίαν ἐπὶ γῆς ἐπικράτειαν ὁμοιάζει. Ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς ἀπωτάτης τοῦ Εὐξείνου ἕκρας, ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου ἕως τῆς Ἀδριατικῆς αἰ πόλεις αὐτῆς εἶναι κοπρῶνες, τὰ χωρὰ τῆς πρυκαῖων, ἢ ἐπιδημιῶν, ἢ λιμοῦ. Παρὰ τὰς πόλεις τῶν πόλεων ἕστανται ἀγχοῦναι καὶ πύργοι κρηνίων. Τὰς αὐτὰς τῶν σκτραπῶν κοσμοῦσι κεφαλά καὶ αἰμακτόφυρτοι, σκόλοπες καὶ βιχτανιστήρια. Εἰς τὰς ὁδοὺς ρακκενδύται ἕμῶν περιφέρονται. Ἐν ἐλλείψει πάσης ἀστυνομίας, οὔτε τάξις ὑπάρχει οὔτε ἀσφάλεια, οὔτε ἡσυχία. Ἡμερότης ἡθῶν δὲν ὑπάρχει ἐπὶ τῆς χώρας κτύτης. Ὁ ἔχων ὀλίγα χρήματα τὰ θάπτει ἐντὸς τῆς γῆς, ὁ ἔχων

¹ Leake, Northern Greece I. p. 309. Τὴν συνήθειαν τοῦ ἐπὶ ἐν ἔτος διορισμοῦ τῶν πασᾶδων καὶ τῶν καθίδων περιέλαβον οἱ Τούρκοι ὡς φαίνεται ἐκ τῶν χριστιανῶν αυτοκρατόρων. Ἴδε Σίθκ προλεγόμενα εἰς Μημεῖα Ἑλλ. Ἱστορίας tom. 4. σ. LXXXII καὶ τοὺς ἐκεῖ μνημονευμένους αἰτίους ἐκ τῶν χρονικῶν τοῦ Μωρέως.

Καθὼς ἐνὶ τὸ σύνθετες καὶ κάμνει ὁ βασιλεὺς καὶ πᾶσα χρόνον κεφαλὴν ἀλλάσσει ἐ τὸν Μοραίαν.

² Leake II p. 346. Οἱ Σατράπαι οὗτοι διορίζοντο ἐπὶ ἐν ἔτος μόνον. Συνέφερον καὶ εἰς τοὺς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ διορίζοντας ἢ ἀνανέωσις τῶν ἀξιομάτων, ἀφοῦ ταῦτα ἐπωλοῦντο. Ἴδε ἐν τόμῳ ΙΑ' τῶν τοῦ Μάμουκα (τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος σελ. 309-323) τὴν ἀπόκρισιν τοῦ Καποδιστριαῖο εἰς τὸ ἐρώτημα τῶν πρέσβων τῶν Δυνάμεων: Ποταὶ αἱ κατὰ τὴν Ἑλλάδα ὀθωμανικαὶ ἀρχαὶ κτλ. «Τὶς δύναται (ἐν σελ. 346) νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἐνὰς πασᾶς, ὅστις ἀνέθῃ εἰς τὴν ὑψηλὴν ταύτην θέσιν, ἀφ' οὗ πρὸ ὀλίγου διετέλει κρενωπῶν, ὅπως δὲ ἀμαθῆς ἐπίτροπος ἀπολύτου δεσπότη, εἰμπορεῖ ποτὲ νὰ φέρεται ἐπιεικῶς καὶ νὰ ἀκολουθῇ δεσποτικῆς διατάξεως! Κανεὶς δὲν ἠδύνατο νὰ λαλήσῃ ἔμπροσθεν τοῦ πασᾶ, ὅστις εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ σηκώσῃ τὴν ζῶν οὐτινος ἤθελε ἐκ τῶν διοικουμένων του, καὶ διὰ τοῦτο πάντοτε ἔντρομος ἐπλησίαζε πᾶς τις εἰς τὸ παλάτιόν του. Ἐτρόμαζεν ἀκόμη καὶ πρὶν ἰδῆ τὸν δεσπότην τοῦτον καὶ ἀκούσῃ τὴν ἀπειλητικὴν του φωνήν. 150 ἔνοπλοι στρατιῶται, καθάσθεος λεγόμενοι, ἕνας ἑκάστης καὶ ὁ δῆμιος ἐφύλακτον ἀδικεῖν τὴν πόλιν τοῦ πασᾶ καὶ ἐν μόνον νεῦμα τῆς κεφαλῆς του ἀπεφάσκε τὴν ζῶν τοῦ δικεῖντος».

υσκήν πολύτιμα τὰ κρύπτει ἐντὸς τοῦ γυναικωνίτου του, ἕκαστος δὲ ἔτι
 δευτελῶς, ὅπως λάβη βιάσας!.»

Ἐντὸς τῶν πόλεων τούτων² οἱ Ἕλληνες κατεῦχον ἰδίαις συνοικίαις, χω-
 ρισμένοι τῶν Ὀθωμανῶν, οἵτινες συνήθως ἔζων ἐντὸς τοῦ ὑπερέχοντος τῆς
 πόλεως φρουρίου, ἔνθα τοιοῦτον ὑπῆρχε. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν συνοικιῶν τῶν
 αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν οἰκῶν τῶν ἠδύναντο οἱ Χριστιανοὶ νὰ ἐκδιωχθῶσι κατὰ
 βούλησιν τῶν κρατούντων. Εἰς Χανίαι τῆς Κρήτης (ἐν ἔτει 1780) τοῖς
 ἀπηγορεύθη ἐπὶ δύο μῆνας νὰ διαφυλασσῶσιν εἰς τὰς ἐντὸς τῶς τειχῶν
 οἰκίας των, διότι ὁ ἐπίσκοπος ἀπετόλμησε νὰ εἰσέλθῃ ἐφιππος εἰς τὴν πόλιν,
 δικαίωμα εἰς μάνους τοὺς ἀρχιεπισκόπους παρεχόμενον³. Οἱ Ραγιαῖδες ὤ-
 φειλον νὰ ἀφιππεύωσι ἅμα συνανταῖντες τοὺς ὀρθοὺς καθ' ὁδὸν καὶ νὰ περι-
 μένωσι; ταπεινῶς παρὰ τὴν ὁδὸν ἰστάμενοι, τὴν διάβασίν σου. Ἀλλ' οὐ-
 δεῖς τοῖς ὑπελείπετο ἐξουτελισμὸς πρὸς δικρῆ ἔνδειξιν τῆς δουλικῆς ἀπέ-
 ναντι τῶν Ὀθωμανῶν θέσεώς των. Δὲν τοῖς ἐπετρέπετο νὰ χρωματίζωσι
 τὰς οἰκίας των ἐκτὸς διὰ χρωμάτων σκαιῶν, ἐπὶ ποιῆ δὲ θανάτου ἀπη-
 γορεύετο ἢ χρεῖς τῶν χρωματισμῶν δι' ὧν οἱ Τούρκοι ἐκόσμουσαν τὰς ἰδίαις
 οἰκίας⁴. Τοῖς ἦτο ἐπίσης ἀπηγορευμένον νὰ ἐνδύωνται ἄλλως ἢ δι' ὑφα-
 σμάτων εὐτελῶν ὠρισμένου χρωματισμοῦ ὠρισμένον ἐπίσης ἦτο τὸ χρῶμα
 τῶν ἐμβάδων καὶ τοῦ περι τὸ φέσιον σαρκίου δι' ἐκάστην φυλὴν: ἄλλο
 διὰ τοὺς Ἕλληνας, ἄλλο διὰ τοὺς Ἀρμενίους, ἄλλο διὰ τοὺς Ἰουδαίους.
 ὠρισμένον ἦτο καὶ τὸ χρῶμα καὶ τὸ σχῆμα τοῦ καλπακίου δι' οὗ οἱ προ-
 χόντες ἐκόσμουσαν τὴν ταπεινὴν κεφαλὴν των⁵.

¹ Rouquerville voy. en Grèce. II σελ. 231.

² Ἐξαιρουμένης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς ὁποίας ὁ ἐκτὸς τῶν τειχῶν πληθυσμὸς ἀνήρ-
 χετο κατὰ τὸν Eton εἰς 230,000, καὶ τῆς Θεσσαλονίκης περιεχομένης 60,000 κατοίκους κατὰ
 τὸν Félix Beaujour, ἢ πολυπληθεστέρᾳ τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ἀρχομένης τῆς παροῦσης
 ἑκατομταετηρίδος, ἦτο ἡ τῶν Ἰωαννίνων, κατοικοῦμένη ὑπὸ 23,000 περίπου ψυχῶν, ἔξ ὧν τὰ
 τρία περίπου πέμπτα Ἕλληνες. Ἡ Πρέβεζα κατὰ τὸν Leake περιεῖχε διεσχίλιας οἰκογενεῖας
 κατὰ τὴν ἀφίξιν τῶν Γάλλων τῷ 1798: ἄλλὰ κατὰ τὰ 1805 μόλις ἠριθμοῦντο ἐν αὐτῇ 4200
 οἰκογενεῖαι. Τὰ Βοδενὰ περιεῖχον 4500 τουρκικὰς οἰκίας καὶ 500 ἑλληνικὰς, ἢ Βέρροια διεσχί-
 λιας οἰκογενεῖας ἔξ ὧν αἱ 4,200 ἑλληνικαί.

³ Ἐν Πελοποννήσῳ αἱ Πάτραι, ἢ πολυπληθεστέρᾳ μετὰ τὰ Ἰωάννινα ἑλληνικὴ πόλις περιεῖχε,
 κατὰ τὸν Leake ἐπίσης, δεκασιχίλιους κατοίκους, ἔξ ὧν τὸ τρίτον Τούρκοι ἢ Δημητῶνα
 300 οἰκογενεῖαι, τὰ Καλάδρυτα ἑξακοσίας ἔξ ὧν αἱ ἑκατὸν τουρκικαί. Τὸ Ἄργος, ὅπου ἦτο
 προνομιοῦχος, καθ' ὃ ἐξάρτημα τῆς Μαρίας Σουλτάνας, περιεῖχε 1200 οἰκογενεῖαι, ἔξ ὧν 60 ἢ
 80 τουρκικαί ἢ ἑοστίται τετρακοσίας περίπου ἑλληνικὰς καὶ τριάκοντα τουρκικὰς οἰκογε-
 νεῖαις. Ἐν πληθυσμῶν τῶν Ἀθηνῶν ὁ Rouquerville ὑπολογίζει εἰς δεκαεξισχιλίους περίπου ἔξ
 ὧν τρεῖς χίλιοι Τούρκοι. Τῆς δὲ ὅλης Ἀττικῆς τοὺς κατοίκους ἀναριθμῶν εἰς 25,000. Ἐπὶ Δη-
 μητρίου τοῦ Φαληρέως ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀττικῆς ἀνεποσοῦτο εἰς 431,000. (Rouq. voy. en
 Grèce vol. III σελ. 97.) Κατὰ τὸν κ. Κασόρχην, ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ πραγματείᾳ, ἢ Ἀτ-
 τικῇ κατὰ τὸν γ' καὶ δ' π. Χ. αἰῶνα εἶχε 550,000 κατοίκους. Κατὰ δὲ τὴν ἀπογραφήν τοῦ
 1879 ἀνῆρχετο οὗτος εἰς 416,263 ψυχάς.

³ Savary, p. 262.

⁴ Eton p. 98.

⁵ Eton ib. ἴδαι καὶ Lacroix Etat présent des nations et églises grecque armenienne κτλ.
 Paris 1741, σελ. 11.

Καὶ οἱ προνομιοῦχοι δ' ἄλλως ἱερεῖς καὶ ἀρχιερεῖς ἐδέησε νὰ περι-
 ψωσι τὸν γῦρον τοῦ πύλου αὐτῶν καὶ νὰ φέρωσι τὸ ὑπὸ τῆς συνηθείας κα-
 θιερωθὲν ἤδη καλυμμαύχιον.

Οὐδ' ἦτο ἡ περικοπὴ τοῦ πύλου ἢ μόνῃ ἐπιβληθεῖσα εἰς τὸν κληρὸν ἐν-
 δεῖξις τῆς δουλείας. Ἡ οἰκοδομὴ ἐκκλησιῶν νέων ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπε-
 τρέπετο εἰς τοὺς Χριστιανούς. Ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐπισκευὴν τῶν παλαιῶν ἀπη-
 ταῖτο ἄδεια εἰδικὴ ἐκάστοτε, ἥτις ἀντὶ πολλῶν χρημάτων καὶ μετὰ πολ-
 λῆς δυσκολίας ἐπετυγχάνετο. Οἱ κάτοικοι τοῦ Μιστρά (ἔτει 1805) ἐξη-
 γόρασαν τοιαύτην ἄδειαν ἀποτίσαντες εἰς ἐν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει
 τουρκικῶν τεμενῶν ἀνά τριακόσια γρόσια δι' ἐκάστην τῶν ἐπισκευασθη-
 σομένων ἐκκλησιῶν¹. «Ἐν Σμύρνῃ πρὸ τῆς ἐν ἔτει 1764 γενομένης πυρ-
 »καίαις οἱ Ἕλληνες εἶχον δύο ναοὺς. Ἐζήτησαν παρὰ τῆς Πύλης τὴν ἄ-
 »δειαν πρὸς ἀναικοδόμησιν τοῦ πυρποληθέντος ἐτέρου ἔξ αὐτῶν, ἀλλὰ
 »τοσοῦτον ἦτο τὸ ἀπαιτηθὲν πρὸς χορήγησιν τῆς ἀδείας ποσόν, ὥστε δὲν
 »ἠδυνήθησαν νὰ τὸ ἀποτίσωσι»². Διὰ τοιαύτης πολιτικῆς, ἐπιλέγει δ ἀφη-
 γούμενος τὸ γεγονός τοῦτο περιηγητής, οἱ Τούρκοι θὰ ἐπιτύχωσι βεβαίω-
 δὸν τὴν ἐντελῆ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκρίζωσιν.

Οὐδὲ κώδωνας ἐπετρέπετο νὰ ἔχωσιν οἱ Χριστιανοὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας
 αὐτῶν. Εἰς προνομιοῦχους τινὰς χώρας περὶχωρεῖτο σπανίως καὶ κατ'
 ἐξαιρέσιν ἢ πρὸς τοῦτο ἄδεια, ἔνθα δὲν ὑπῆρχον Τούρκοι πλησίον, ὅπως
 ἀκούωσι τὸν βδελυρὸν ἦχον, ὡς λόγου χάριν εἰς τὰ ἐν Χίῳ Μαστιχοχώρια³.
 Ἀλλ' οἱ Μαστιχοχωρεῖται, ὀφείλοντες ἀφ' ἐνὸς σχετικὴν τινα εὐημερίαν εἰς
 τὴν ἀπὸ τοῦ Σουλτανικοῦ χαρμεῖου ἐξάρτησίν των, δὲν ἦσαν ἀφ' ἐτέρου
 κύριοι τοῦ κερποῦ τῶν κόπων των· τὸ ἥμισυ τῆς μαστίχης ἀνήκεν αὐτο-
 δικαίως εἰς τὸ χαρμεῖον, τοῦ δ' ἐτέρου ἡμίσεος ἢ πώλησις δὲν τοῖς ἐπε-
 τρέπετο εἰμὴ εἰς τὴν δοζομένην ὑπὸ τοῦ ἀγγαυτοῦ τιμὴν. Οὐδ' ἐπετρέ-
 πετο ἄλλως ἢ καλλιέργειᾳ τῆς μαστίχης πέρα καὶ ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τῆς
 κυβερνήτεως ὠρισμένων χωρίων. Συνήθως δὲ ἡ ὑπαρξίς φυσικοῦ τινοῦ οἰου-
 δήποτε πλοῦτου ἀπέβινε, ἀντὶ εὐεργετικῆς, πηγῆ νέων δεινῶν καὶ προσ-
 θέτων ἐπιβραβεύσεων εἰς τοὺς πλησιοχώρους Ραγιαῖδες. Πλησίον τῆς Καν-

¹ Leake, Morea vol. I σελ. 133.—καὶ Rouquerville τόμ. 4 σελ. 371. ἴδαι καὶ Tournefort
 Tr. 487: «Εἰς τὰς ἄλλας τῆς Τουρκίας πόλεις, δι' ἐκάστην οἰκίαν πληρόνεται ἐτήσιος φόρος
 ἀναλόγως τοῦ γηπέδου αὐτῆς πρὸς συντήρησιν τῶν τζαμιῶν. Ὅτε Ἕλληνας, ἢ Ἀρμένιος, ἢ Ἰου-
 δαῖος ἀποβιάσῃ ἀνευ ἀρρένων τέκνων, ἢ οἰκία του περιέχεται εἰς κατοχὴν τοῦ τζαμιῶν. Ἀλ-
 λὰ τὸν ἀποβιάσαντα ἄνευ Τούρκων κληρονομοῦσιν αἱ ἀδελφοὶ ἢ οἱ συγγενεῖς του, καὶ μό-
 νον τὸν ἐτήσιον φόρον ἐξακολουθεῖσι πληρόντες». — Ἐκαστος ὅμως εὐπορος Τούρκος ἐφι-
 λοτιμεῖτο νὰ κληροδοτήσῃ ἰδιοκτησίαν εἰς τι τζαμίον. Καὶ οἱ Χριστιανοὶ δὲ εὐρισκὸν συμφέ-
 ρουσαν τὴν διὰ δωρήσεως εἰς τζαμίον ἐξασφάλισιν μέρους τῆς περιουσίας των. Εὐτυχεῖς ἐλο-
 γίζοντο καὶ αἱ πόλεις αἱ ἀπὸ τζαμιῶν ἐξαρτῶμεναι. Μάνας τρόπος ἐξευμενίσσεως τῶν Τούρκων
 ἦτο ἡ ἀπόκτησις Τουρκικῆς τινοῦ οἰαδεήποτε προστασίας διὰ τοῦ ὀλιγοῦ συμφέροντος.

² Chaudier voy. dans l'Asie mineure et la Grèce, 1764, τόμ. I σελ. 145.

³ Olivier, voy. dans l'Empire Ottoman κτλ. τόμ. 1 σελ. 235 καὶ 239.

δύλας ἐν Πελοποννήσῳ ὑπῆρχε σπῆλαιον ἐν ᾧ ἡ χιὼν διετηρεῖτο καθ' ὅλον τὸ θέρος. Οἱ ἀτυχεῖς Κανδηλιῶται ὤφειλον νὰ μεταφέρωσι ἰδίαις δαπάναις τὴν χιὼνα εἰς τὸ σεράγιον τοῦ πασᾶ εἰς Τριπολιτζάν'. Οὐδ' ἐπεριρίζετο εἰς μόνον τὸ ἀξίωμα τοῦ πασᾶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιβάλλειν ἀγγαρείας εἰς τοὺς Χριστιανούς. Πᾶς Τοῦρκος ἐζήτηκει κατὰ βούλησιν τὸ δικαίωμα τοῦτο. Εἰς Λάρισσαν δὲ Leake εἶδεν Ἕλληνα χωρικὸν φονεούμενον ὑπὸ Τοῦρκου, θέλοντος πρὸς τὴν πύλην τῆς πόλεως νὰ οικιοποιηθῆ ἄνθρωκος, τοὺς ὁποίους δὲ χωρικοὺς ἔφερεν ἐπὶ τοῦ ὄνου του, ἐζήτηε δὲ νὰ πωλήσῃ εἰς τὴν ἀγοράν, ἔνθα εἶχε πλεονέτερον πιθανότητα νὰ πληρωθῆ ὑπὸ τοῦ ἀγοραστοῦ. Ὁ Καδῆς, ἐννοεῖται, ἠθώωσε τὸν φονέα. Οἱ συγγενεῖς τοῦ χωρικοῦ δὲν εἶχον ἰκανὰ χρήματα ὅπως ἐξευμενισθῶσι τὸν Καδῆν ἢ ὅπως ἐξαγοράσωσι μαρτυρίας κατὰ τοῦ Ὁθωμανοῦ. Εἰς τὰς μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μωαμεθανῶν διαφορὰς ἡ μαρτυρική Χριστιανοῦ δὲν ἦτο δεκτὴ οὔτε ὑπὲρ οὔτε κατὰ. Εὐτυχῶς Τοῦρκοι μάρτυρες εὐκόλως ἠδύναντο νὰ ἀγορασθῶσι, ὃ δὲ Καδῆς δὲν ἐπέφερε δυσκαλίαν ὡς πρὸς τὸ ποῖόν τῶν μαρτύρων, ἐὰν ἦτο εὐμενῶς προδικαθεμιμένος. «Οἱ ἐντιμότεροι τῶν ἀνθρώπων ἐκινδύνουν ν' ἀπολέσωσι καὶ ζωὴν καὶ περιουσίαν ἐπὶ τῇ ἀπλήρᾳ ἀκαταθέσει δύο ἢ πρῶτων ψευδομαρτύρων». Ἄλλως δὲ ὁ φάνος Χριστιανοῦ ὑπὸ Τοῦρκου δὲν ἐθεωρεῖτο ἔγκλημα· αὐδέποτε ἐδημοσιεύθη φετοῦς οἷος ῥῆτοτε δικηκῆν ἔτι τὸ τοιοῦτον ἀντέκειτο εἰς τὸ Μωαμεθανικὸν νόμον. Οἱ συνιστῶντες ἐπιείκειαν ἐνεπύοντο ὑπὸ λόγων συμφέροντος ἢ ὑπὸ εὐσπλαγγχίας, εἴτε ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ὀρέξεως Σουλτάνου τινὸς πρὸς ἀγρηνικὴν τῶν Χριστιανῶν ὑπηκόων του σφαγὴν, εἴτε περὶ ἰδιωτικῶν ἐγκλημάτων»³.

Χριστιανὸς ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ φονεῖσῃ Ὁθωμανόν, οὔτε ἐν ἰδίᾳ ἀμύνη. Καὶ ἐὰν ἀπλῶς ἀπετόλμα νὰ πκτάξῃ Τοῦρκον, ἐπιμωρεῖτο συνήθως δι' ἀμέσου θανάτου, ἢ τὸ ἐλάχιστον ἐρραβδιζέτο ἀνηλεῶς καὶ ὑπεβάλλετο

1 Leake Morea III p. 409.

2 Tournefort II. p. 31. Ἰδὲ Μάρουκα τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τομ. ΙΑ σελ. 313. «Εἰς πᾶσαν ἐπαρχίαν (τῆς Πελοποννήσου) ἦτο ἓνας Καδῆς διοριζόμενος ἀπὸ τὸν Ραῦμαλιν Καζακέρην. Διέμενε δὲ εἰς τὸ ὑποῦρημα τοῦτο ἀπὸ 6 ἕως 12 μῆνας καὶ σπανίως ἕως 18. Ἐδίκαζεν ἀνεκλήτως ὅλας τὰς πολιτικάς καὶ ἐμπορικὰς ὑποθέσεις παντὸς εἴδους καὶ βελουῦ. Αὐτὸς ἠγῶτος ἦτο καὶ ἐκτελεστὴς τῶν ἀποφάσεων του, τὰς ὁποίας μόνος ὁ πασᾶς ἠδύνατο νὰ ἀναβάλῃ, ἔκκαλῶν τὴν ὑπόθεσιν εἰς Τριπολιτζάν πρὸς ἀναθεώρησιν. Ἐν τούτῳ αὕτη ἡ δυναμικὴ (facultative) ἐκκλησιὰ ἦτο κατὰ τὴν ἐξουσίαν. Ἄν καὶ αἱ ἀποφάσεις τοῦ πασᾶ ἀπεδέχοντο ἐκτέλεσιν, αἱ κριολογίαι μ' ὄλα ταῦτα παρετίοντο ἐπ' ἀπειρῶν, διότι ἡ νομικὴ τῶν Τοῦρκων οὐσα ἀσφής καὶ ἀνιπατική, ἐξηγεῖτο κατὰ διαφόρους τρόπους παρὰ τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ ἐκ τούτου ἔτι μᾶλλον συνεπλέετα ἡ δικανικὴ». Ὅποια δικαιοσύνη ἀπενέμετο εἰς τοιαῦτα δικαστήρια ἐννοεῖται ὀλίγον. Ἄλλως δὲ οἱ πασᾶδες δένειχον ἀνάγκην τῶν δικαστηρίων πρὸς διευθέτησιν τῶν ἰσῶν ὑποθέσεων. Ὁ Rouquerville διηγείται ὅτι ὁ πασᾶς τῆς Τριπολιτζᾶς ὤφειλεν χρηματικὸν τι ποσὸν εἰς τὸν ἱατρόν του, τὸν ἐθανάτωσε κρυφίως. (Voy. en Grèce tom. IV σελ. 231). Δὲν ἠδύνατο βεβαίως δι' ἀπλουστέρου μέσου νὰ ἀπαλλαγῆ τῆς ἀφειλῆς του.

3 Elon σελ. 101.

εἰς βαρύτερον πρόστιμον. Ἐὰν ὅμως δὲ προσβληθεῖς ἢ τὸ ἐκ τῶν περιβεβλημένων θρησκευτικῶν χαρακτηρισμῶν πρασινοσαρικών ἐμιρῶν, τότε ἡ ποινὴ ἦτο ἀφραυκτος θάνατος¹.

Ἀληθῶς διὰ χρημάτων ἠδύνατο νὰ ἐξαγορασθῆ παντὸς Τοῦρκου ἡ εὐμένει καὶ ἡ προστασία. Καὶ αὐτὸ τὸ Διόκλειον δύνανται νὰ ἐξαγοράσῃ δόλοκληρον διὰ χρυσίου, λέγει δὲ Beaujour. «Ἄλλ' αὕτη ἡ εὐκολία ἐπηύεξε ἀπ' ἐτέρου τὰ δεινὰ τῶν Ραγιαῶν. Οἱ Βέινδες καὶ οἱ Ἀγάδες ἔχοντες τὴν ἀνάγκην, ἔλαθον συγχρόνως καὶ τὴν συνήθειαν νὰ θησαυρίζωσιν ἔν ταις ἐπαρχίαις, ὅπως ἡ ἐξαγοράσωσιν ἐκυτοῦς ἀπὸ τῆς ἀγχόνης ἢ ἀγοράζωσι σκτρκπείας». Ἡ δωροδοκία ἦτο αὐτόγρημικὴ ἢ βέσις τοῦ διοικητικοῦ ὄργανισμοῦ τῶν πασᾶδων. «Ἀγοράζοντες τὸ ἀξίωμα αὐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔνθα τὰ πάντα πωλοῦνται ἐπὶ πλειοδοσίᾳ, λέγει δὲ Tournefort², ἀποζημιούνται ὅπως καὶ ὁπόθεν δύνανται». Ἡ ἐπιβολὴ προστίμων ταῖς παρεῖχε πηγὴν ἀνεξάντλητον καὶ ποικίλην προσόδων³. Ἐν γένει δὲ, ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου μέχρι τοῦ τελευταίου ὑπαλληλίσκου, πάντες οἱ ἐν τέλει διετρέφοντο οὕτω ἐκ τῶν ἰδρώτων τοῦ καταπιεζομένου Ραγιαῶ, ὃ δ' Ἕλληνικὸς λαὸς διετίπωσε τὴν μικρὰν καὶ σκληρὰν αὐτοῦ πείραν διὰ τῆς γνωστῆς παρομιώδους ἐκφράσεως: «Τοῦρκον εἶδες, ἄσπρα θέλει, καὶ ἄλλον εἶδες, καὶ ἄλλα θέλει».

Τὸ προχειρότερον μέσον κυβερνητικῆς ἀργυρολογίας, καὶ καταπίεσεως συνάμα, ἦτο ἡ εἴσπραξις τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, τοῦ χαρακτζίου.

Ἐκαστος Ραγιαῶς ὑπέκειτο εἰς τὴν ἀπότισιν τοῦ φόρου τούτου, ἐπὶ ἐξαγορᾷ τῆς ζωῆς του. Ὄφειλε δὲ ἀείποτε, ἐξερχόμενος τοῦ οἴκου του, νὰ φέρῃ μετ' ἐκυτοῦ τὸ ἀποδεικτικὸν τῆς πληρωμῆς· ἀλλὰ ἡ τοιαύτη προφύλαξις δὲν ἐζήρει πάντοτε ὅπως τὸν ἀπαλλάξῃ τῶν δυνύχων ἀσπαγός τινος φοροσυλλέκτου· τὸ ἀποδεικτικὸν τοῦτο ἡ χαρακτζοχάρτιον, διελάμβανε ρητῶς ὅτι ἀντὶ τοῦ εἰσπραχθέντος χαρακτζίου ἐπετρέπετο εἰς τὸν πληρωσιντα νὰ φέρῃ ἐπὶ ἐν ἔτος τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν ὤμων του⁴.

Ὁ φόρος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν δὲν ἦτο βαρῦς, ἀλλ' οἱ φορολογούμενοι παρεστὸς τοῦ νομίμου ποσοῦ τοῦ προαριτιμένου διὰ τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἀπεγυμνοῦντο ἴσου, εἰ μὴ μεγαλειτέρου ἐνίοτε ποσοῦ, πρὸς ὄφελος τῶν εἰσπρακτόρων. Αἱ τοιαῦται καταχρήσεις καὶ ὁ ἀτιμωτικὸς τῆς ἐπιβολῆς του χαρακτῆρ ἀπετέλουν τὸν κεφαλικὸν φόρον μισητότερον καὶ τῆς ἐπαχ-

1 Αὐτόθ. σελ. 98. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἀσθερότεροι ἔνθα οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἐπιφοδότεροι. Ἐν Κρήτῃ, εἴτε διότι οἱ Σφακιανοὶ ἐξηρέθιζον τὰς ὑπόψιας τῶν Ὁθωμανῶν, εἴτε διότι οἱ Ὁθωμανοὶ ἐθιωροῦντο διαρκῶς ἠναγκασμένοι νὰ προσφιλῶνται, ἕνεκα τοῦ μεγάλου κρητικῶς ἀριθμοῦ τῶν ὑποδοῦλων, οἱ Χριστιανοὶ εὐκολώτερον ἠέλλαχον ἐθανάτουσιν εἴτε δι' αὐτοθικῶν, εἴτε διὰ τῆς ἐπ' ἐλάχιστην προφάσει κατηδικῆς εἰς ἀπαχονισμόν. Olivier I p. 424.

2 Vol. 4. σελ. 44.

3 Olivier. tom. I. σελ. 285.

4 Elon σελ. 98.

θοῦς δεκάτης καὶ πάντων τῶν λοιπῶν καὶ πρὸς κλίλων μέσων δι' ὧν ἐτρέφετο ἡ Τουρκικὴ φορολογία, ἐκμυζῶσα τὸν ἰδρῶτα τῶν δεινοπαθούτων Ραγιαδῶν¹.

Τὸ χρεῶν ἦτο τριῶν κλάσεων. Εἰς τὴν πρώτην ὑπῆγοντο οἱ εὐποροὶ, πληρόντες 12 ἢ 14 γρόσια· εἰς τὴν δευτέραν οἱ χειρόναικες, οἱ ἐργάται καὶ ἐν γένει οἱ πτωχοί, οὐδὲ τῶν ἐπαιτῶν ἐξαιρουμένων, πληρόντες τὸ ἡμισυ τῶν τῆς πρώτης κλάσεως· τελευταία δὲ ἦτο ἡ τῶν παιδῶν ἀπὸ δεκατετραετοῦς ἡλικίας καὶ κάτω, ὑποβιβασμένων καὶ τούτων εἰς πληρωμὴν τριῶν γροσίων. Εἰς μὲν τὰς πόλεις οἱ παῖδες ἐφορολογοῦντο ἀπὸ ἡλικίας ὀκτώ ἐτῶν, εἰς δὲ τὰς ἐξοχὰς ἀπὸ πέντε ἐτῶν. Πρὸς ἐξαιρέσει τῆς ἡλικίας οἱ εἰσπράκτορες ἐμέτρων τὰς παιδικὰς κεφαλὰς διὰ σχολίου ἐπὶ τούτῳ ὀρισμένου. Ἀλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο, κατὰ βούλησιν βραχυνομένον, ἐδικαίου πάντοτε τὸν εἰσπράκτορα εἰς τὰς μετὰ τῶν γονέων περὶ ἡλικίας διενέξεις.

Εὐτυχέστεροι τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων ἐθεωροῦντο, οὐχὶ ἄνευ λόγου, οἱ κάτοικοι τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, ἐνθα Τούρκοι δὲν διέμενον διαρκῶς. Ἀλλ' ὅτε κατὰ τὸ ἕκρον ἐκάστου ἔτους, ὁ Καπετὰν πασῶν, ὑπὸ τὴν κυβερνητικὴν τοῦ ὁποίου δικαιοδοσίαν ὑπῆγοντο αἱ νῆσοι, ἐνεφανίζετο μετὰ τοῦ στόλου πρὸς εἰσπραξίν τοῦ φόρου, οἱ ἀτυχεῖς νησιῶται ὑπέφερον διὰ μιᾶς καὶ συσσωρευμένα τὰ δεινὰ ὅσων ἐπὶ ἓν ἔτος ἔμενον ἀπηλλαγμένοι. Ἀμιλλώμενος πρὸς τοὺς τῆς Στερεῆς συναδέλφους τοῦ ὁ πασῶν, παρεκτός τῶν νομίμων φόρων, εἰσέπραττε διὰ τῆς βίβης προσφοράς καὶ δῶρα διπλασιάζοντα τὴν νόμιμον δῆθεν τῶν νήσων φορολογίαν. Οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ ναῦται προσέτι τοῦ στόλου, μιμούμενοι τοῦ ἀρχηγοῦ τὸ παράδειγμα ἐλαφρυαγῶγον πρὸς ἴδιον ἕκαστος ὄφελος τοὺς περιδεεῖς Χριστιανούς. Εἰς μάτην ἐφρευγον οὗτοι εἰς τὰ ὄρη ἢ ἐκρύπτοντο ἐντὸς σπηλαίων, εἰς μόντην ἔθαπτον ἐντὸς τῆς γῆς τὰ κειμήλιά των. Οἱ Τούρκοι συλλαμβάνοντες τοὺς προκρίτους ἐρράβδιζον αὐτοὺς ἀνηλεῶς, μέχρις οὐ αἱ γυναῖκες των ἔφερον ὅ,τι εἶχον καὶ δὲν εἶχον καὶ ἐξηνάγκαζον τοὺς κρυπτομένους νὰ παρουσιασθῶσι καὶ οὗτοι. Συχνάκις δ' οἱ Τούρκοι μετὰ τὴν λαφυραγωγίαν ἀπήγαγον σιδηροδεσμίους καὶ τοὺς ἀνδρας καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των αὐτὰ². Ἄλλως δὲ ἡ ἀπαγωγὴ νέων ἀπὸ τῶν νήσων ἢ

¹ Ἴδε περὶ χαραξίου, καὶ περὶ τοῦ φορολογικοῦ ἐν γένει πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως συστήματος τῶν Τούρκων, τὸ Α' κεφάλαιον τοῦ Β' τόμου τοῦ Rouqueville, voyage en Grèce, πρὸς δὲ Eton σελ. 39 καὶ ἐφεξῆς, καὶ Felix Beaujour τόμ. 4. Ὁ Tournefort καὶ ὁ Choiseul Gouffier παρέχουσιν οὐκ ὀλίγας πληροφορίας περὶ τῶν νήσων τὰς ὁποίας ἐπισκέφθησαν. Ὁ Juchereau de St Denis ὑπολογίζει εἰς ἓν καὶ ἡμισυ ἑκατομμύριον φράγκων τὴν ἐκ τοῦ χαραξίου ὄλην πρόσδορον τοῦ κράτους. Εἰς τὸν Ἑλληνα ἀνγνώστην συνιστῶμεν ἰδίως τὸ ἄξιον λόγου πόνημα τοῦ κ. Μοσχολάκη, «Τὸ ἐν Ἑλλάδι δημόσιον δίκαιον ἐπὶ Τουρκοκρατίας». ἌΘ. 1882.

² Choiseul Gouffier I p. 185. Ἴδε καὶ ἐν τῇ Ἐστία τῆς 20 Ἰουνίου 1882 τὴν διατριβήν μου: «Ἰπεξαίρεσις τουρκικῆς ναυαρχίδος».

ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Στερεῆς ἦτο τακτικὸς φόρος αἵματος, τὸν ὁποῖον μετὰ στεναγμῶν ἀπέτειεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς πρὸς προμήθειαν ναυτῶν εἰς τοὺς στόλους τοῦ σουλτάνου.

Ἀληθῶς ἡ πληγὴ αὕτη δὲν ἐξίσουτο πρὸς τὴν ἀκαταλόγιστον συμφορὰν τοῦ παιδομαζώματος, δι' οὗ περιοδικῶς ἀπεδεκατίζετο ἄλλοτε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀποσπωμένον ἀπὸ τῶν κόλπων αὐτοῦ τοῦ ἄνθους του. Κατὰ πενταετίαν, πρὸς συμπλήρωσιν τῶν Γιανιτσαρικῶν ταγμάτων, στρατολόγοι περιήρχοντο τὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ παρελάμβανον διὰ τῆς βίας τὸ πέμπτον τῶν νέων ἀρρένων ἀπὸ τοῦ ἐβδόμου ἔτους, ἐκλέγοντες τοὺς εὐρωστοτέρους καὶ ὑγιεστερούς. Οἱ δυστυχεῖς γονεῖς ἐγνώριζον ὅτι τὰ τέκνα των ἀπκλωτριοῦνται διὰ παντός, ὅτι θὰ ἐξισλαμισθῶσι, ὅτι θὰ ζήσασαι καὶ θ' ἀποθάνωσιν ὡς Γιανίτσαροι. Ἡ μέλλουσα τοῦ γένους ἐλπίς ἀντιστηρίγματος μετετρέπετο οὕτω εἰς καστὶγὰ του· ἐκ τῶν σπλάγχθων αὐτοῦ ἐχαλκουργοῦντο, οὕτως εἰπεῖν, τὰ ὄπλα τῶν δικτῶν του. Οὐδέποτε ἔθνος δουλωθὲν ὑπέστη βασιάνους παραπλησίως πρὸς τοῦ παιδομαζώματος τὰ δεινὰ! Ἡ δουλεία αὕτη ἐλογίζετο ὡς μικρὸν πάθημα ἀπέναντι τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου φόρου, δι' οὗ οἱ πατέρες καὶ αἱ μητέρες ἐστεροῦντο τὰ τέκνα των, ὅπως τὰ ἴδωσι διὰ τῆς βίας ἐξακροῦμενα τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ κατατασσόμενα εἰς τὰς τάξεις τῶν μισητῶν ἐχθρῶν. Ἡ ὑπαρξὶς αὕτη τοῦ ἔθνους διεκινδύνευε διὰ τοῦ περιοδικοῦ ἀποδεκατισμοῦ τῆς ἰκμάδος του. Εὐτυχῶς τὸ παιδομαζώμα κατηργήθη ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 17^{ης} ἐκκτονταετηρίδος. Ἀλλ' ἡ ἀνάμνησίς του ἐπέσειτο εἰσέτι ὡς ἐφιάλτης ἐμπνέων δέος ἀνὰ πᾶσαν ἑλληνικὴν ἐστίν, ἡ δὲ ναυτολογία ὡς ἐφιάλτης ἐμπνέων δέος ἀνὰ πᾶσαν ἑλληνικὴν ἐστίν, ἡ δὲ ναυτολογία αὕτη διετήρει ἀείποτε ζῶντα τὴν ἀνάμνησιν ἐκείνην. Ναι μὲν ἡ ναυτολογία αὕτη δὲν ἐφηρμόζετο ἐπὶ τοσοῦτου ἀριθμοῦ Ἑλλήνων, ὥστε νὰ περιορίζηται ἡ τοῦ ὄλου ἔθνος προαγωγὴ, οὐδ' ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς ναυτολογομένους ἢ ἀπαρνήσις τῆς πατρῴας θρησκείας. Ἀλλ' οὐχ' ἦττον ἀεθρήνον οἱ πανταχοῦ κατοικηταὶ τῶν παραλίων κωμῶν διὰ τοὺς ναύτας, τοὺς ὁποίους ἡ σουλτανικὴ ἀντιαιρεσίς ἀφήραζεν ἐκ μέσου τοῦ ἑλληνισμοῦ¹.

B'

Οὕτω διεβίου οἱ Ἕλληνες ἐκτεθειμένοι εἰς πάντα τὰ δεινὰ καὶ τὰς ταπεινώσεις ἀπάσας καταθλιπτικῆς δουλείας. Ἀλλ' ὑπέμενον καρτερικῶς, ἀντισταθμίζοντες ἐλπίδας ἐν τῇ συναίσθησει τῆς ἀδικασίτου ἐθνικῆς αὐτῶν ὑπαρξέως. Αὕτη δ' αὕτη ἡ ὑπεροπτικὴ τοῦ κατακτητοῦ περιφρόνησις πρὸς τοὺς ἀλλοπίστους ὑποτελεῖς του ἀπέβη, ὡς πρὸς τοῦτο, ἡ σωτηρία των. Ἰπὸ τὸ βρῦ τῶν Σουλτάνων σκῆπτρον οἱ Ἕλληνες συναπετέλουν ἴδιον σῶμα

¹ Ἴδε Ἰφελάντου «τὰ μετὰ τὴν Ἄλωσιν» Κωνσταντ. 1870 σελ. 708 καὶ ἐφεξῆς.

κοινωνικόν, συνδεόμενον οὐχὶ μόνον διὰ τῆς καταγωγῆς, τῆς γλώσσης, τῆς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ἐπιβληθέντος εἰς αὐτοὺς ὀργανισμοῦ, χάρις εἰς τὸν ὁποῖον τὸ Γένος, ὡς ἀπεκάλουν αὐτοὶ ἑαυτοὺς, διήλθεν ἀδιάσπαστον τοὺς μακροὺς τῆς δοκιμασίας αἰῶνας.

Ὅτε Μωάμεθ ὁ Β', γενόμενος κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀνέθεσεν εἰς τὸν Πατριάρχην τὴν ἐπὶ τῶν ὁμοθησῶν του δικαιοδοσίαν, ἀναδείξας αὐτὸν ἐθνάρχην καὶ περιβελών τὸ ἀξίωμα του διὰ τιμητικῶν ἐπιδείξεων καὶ διὰ ποικίλων προνομίων, δὲν ἐνεπνέστο ὑπὸ μόνης τῆς ἀποδοθείσης εἰς αὐτὸν φιλανθρωποῦ ἐπιθυμίας τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τοὺς κατακτηθέντας, παρηγορῶν αὐτοὺς διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας¹. Ὁ ἀνώτατος τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἱεράρχης, ὁ Καλίφης, δὲν ἠδύνατο ἄνευ βεβηλώσεως τοῦ θρησκευτικοῦ, τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος, νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ βίου τῶν ἀλλοπίστων. Ἐπρεπε ἢ νὰ ἐξισλαμισθῶσιν οἱ νέοι ὑπήκοοί του, ἢ καθ' ἃ τὸ Κοράνιον προέβλεψε, νὰ ἐξυγοράτωσιν τὴν ζωὴν των τελοῦντες τὸν φόρον τῆς δουλείας. Τὸ δεύτερον τοῦτο πραδεχθεὶς ὁ κατακτητὴς ἠθέλησε νὰ διοργανώσῃ τὴν ἐν τῷ κράτει του ὑπερξίν τῶν Χριστιανῶν οὕτως, ὥστε συγκεντρωμένης τῆς διοικήσεως αὐτῶν ἐν τῷ ἀτόμῳ τοῦ Πατριάρχου, νὰ ἔχη δι' αὐτοῦ ὑποχείριον ὅλον τὸ ἔθνος ἐν τῷ ὑπευθύνῳ προσώπῳ τοῦ ἀνεγνωρισμένου ἀρχηγοῦ του. Ἴσως ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ δξυνοίᾳ, ἀπέβλεψε καὶ εἰς τὴν πιθανότητα μὴ οἱ ὑπὸ τὴν ἡμισέληνον ὀρθόδοξοι στρέψωσι τὰ βλέμματὰ πρὸς τοὺς Λατίνους, ἐπιζητοῦντες εἰς ἀρωγὴν αὐτῶν τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ πρὸς ἀποσόβησιν τοιοῦτου τυχόν κινδύνου ἠθέλησε διὰ τιμῶν καὶ προνομίων νὰ ἀνυβώσῃ τῆς θρησκευτικῆς αὐτῶν ἀρχῆς τὸ κύρος².

Περιβληθεὶς πανηγυρικῶς κυριαρχικὰ δικαιομάτῃ ἐπὶ τοῦ λαοῦ, τὸν ὁποῖον ἀπέναντι τῆς Πύλης ἀντεπροσώπευεν, ὁ Πατριάρχης ἔλαβε ταῦτοχρόνως παρὰ τοῦ κατακτητοῦ ἐγγυήσεις ἐξασφαλιζούσας τὴν σχετικὴν αὐτοῦ ἀνεξαρτησίαν. Ἐκλεγόμενος ὑπὸ τῆς Συνόδου τῶν Ἱεραρχῶν καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἦτο ὑπόλογος ἀπέναντι τοῦ Σουλτανικοῦ διβανίου μόνου, καὶ τοῦτο ἐπὶ καταγγελίᾳ τῆς Συνόδου καὶ μόνης. Ἀρχηγὸς τοῦ κλήρου, ἐφ' οὗ ἐξήσκει ποινικὴν δικαιοδοσίαν, ἀνώτατος διευθυντὴς πάντων τῶν ναῶν καὶ ἔφορος τῆς οικονομικῆς αὐτῶν διαχειρίσεως, ἐκέκτητο ἐπὶ τούτοις δικαστικὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐξουσίαν, ἥτις ἀπὸ τῆς ἐποπτείας τῶν συνοικεσιῶν ἐξετείνετο, τῇ οικειοθελεί τῶν Χριστιανῶν συνκινέσει, εἰς πᾶσας τὰς τοῦ συνήθους βίου ἀστυκὰς καὶ ποινικὰς ἔτι περιπτώσεις. Τὰ προνόμια τοῦ Πατριάρχου ἐπεξετείνοντο εἰς τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐκπροσωποῦντας τὸ ἀξίωμα του Ἱεράρχας καὶ εἰς τὸν κλῆρον ὁλόκληρον. Πικρεκτὸς τῆς χορηγηθείσης εἰς τὸν ἀνώτατον ἱεράρχην καὶ τὸν κλῆρον ἄ-

¹ La Croix. Etat présent des églises grecque κτλ. σελ. 7-8.

² Ἴδε Μοσχόβικη σελ. 51.

συνδοσίας, ἐδόθη εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν δικαίωμα φορολογήσεως ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος, πρὸς ἐξέουρεσιν πόρων ἀπέναντι τῶν δημοσίων δαπανῶν, τὰς ὁποίας συνεπήγετο ἡ ἐξάσκησης τῶν ἀποκτηθέντων δικαιωμάτων¹.

Ταῦτ' ἅπαντα ἀπετέλουν ἰσχυρὰ κράτος ἐν κράτει, ἡ δὲ συγκέντρωσις τοσαύτης ἐξουσίας εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Πατριάρχου ἠδύνατο οὐχὶ μόνον τὰς ἀμέσους τῆς κατακτήσεως δυσχερείας νὰ ἐξοικονομήσῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν κατακτηθέντων νὰ ἐξασφαλίσῃ. Πρὸς τοῦτο ὅμως ἀπητοῦντο ἐκατέρωθεν προσόντα, ἅτινα οὐδαμῶς ὑπῆρχον: ἀφ' ἑνὸς κυριαρχία ἤττον βάρβαρος καὶ σκληρὰ καὶ αὐθαίρετος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὀλιγωτέρα χαύνωσις ἠθικὴ, ὀλιγωτέρα κοινωνικὴ ἀποσύνθεσις τῆς ἐν τῇ παρακμῇ τοῦ Βυζαντινισμοῦ ἤδη ἐπικρατούσης, ἔτι δὲ μάλλον κορυφωθείτη: μετὰ τὸν φοβερὸν τῆς κατακτήσεως σάλον καὶ τὴν ἐξολόθρευσιν ἢ τὸν ἐκπατρισμὸν τοῦ ἐναπομεινάντος ἄνθους τῆς ἀποκρανθείσης ἐκείνης κοινωνίας. Ἀξίον ἀληθῶς θαυμασμοῦ πῶς, καὶ οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐνυπῆρχον εἰσέτι εἰς τοὺς διέποντας τὰ τοῦ ἔθνους, σπέρματ' ἰκανὰ πολιτικῆς συνέσεως καὶ αἰσθημάτων πατριωτικοῦ, ὅπως ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ πατριαρχείου διατηρηθῇ ὅπωςδῆποτε σώα ἡ σημεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀλλίως τε, οὐδὲν ὑπῆρχεν ἐχέγγυον περὶ τῆς καὶ ἐν τῷ μέλλοντι καθιερώσεως τῶν ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ μετὰ τοσαύτης ἐπισημότητος χορηγηθέντων προνομίων. Πολλοὶ Σουλτάνοι ἐκ περιτροπῆς πολλάκις αὐθαίρετως ἀφῆρσαν τὰ ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτῶν χαρισθέντα², τινὲς δ' αὐτῶν καὶ τὴν ὀλοσχρητῆ τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων τῶν ἐξόντωνσιν ὀλίγου δεῖν ἀπεφάσισκον. Αὐτὸς ὁ Μωάμεθ ὁ Β'. ἐξέδωκε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Ἰωάσαφ, δεύτερον τοῦ Γενναδίου διαδόχον, ἀποκόψας τὴν πολιὰν καὶ σχίσας τὴν ρίνα αὐτοῦ, διότι οὐκ ἠθέλησε δοῦναι ἀδειαν ἐκκλησιαστικὴν λαβεῖν τὸν πρωτοβεστιάριον γυναῖκα τὴν θυγατέρα Δημητρίου τοῦ Ἀσάν, γυναῖκα τοῦ ἀρχοντος τῶν Ἀθηνῶν, ὅτε ζῶσα ἦν ἢ νόμιμος αὐτοῦ γυνή, ἔργη τοῦ βασιλέως καὶ μάλλον τοῦ πασιᾶ, φίλου ὄντος τοῦ πρωτοβεστιαρίου». Ἐπὶ δὲ τῆς ἐκλογῆς τοῦ δευτέρου διαδόχου τοῦ Ἰωάσαφ, οἱ ἐκλογεῖς συνάξαντες χίλια φλωρία ἐπεμψαν τῷ βασιλεῖ, «ἀξιώσαντες ἵνα ποιήτῃ δὴ βούλονται Πατριάρχην. Λαβὼν δὲ ταῦτα ὁ βασιλεὺς καὶ καταγνοῦς τὴν ἀγνωσίαν αὐτῶν εἶπε, ποιήσατε δὴ θέλετε Πατριάρχην»³.

¹ Ἴδε Ν. Μοσχόβικη τὸ ἐν Ἑλλάδι δημοσίον δικαίον ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἀθῆναι 1882. Ἴδε καὶ ἐν Μάμουκα (τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τόμος ΙΑ' σελ. 308) ἀπάντησιν τοῦ Καποδιστρίου εἰς τὸ ἐρώτημα τῶν πρέσβων: πόσον ἐσύναζεν ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἐπαρχίας ἀπὸ πᾶσαν ἑλληνικὴν οἰκίαν καὶ πόσον τὸ ὅλον τῶν ἐντεθεν συναζομένων.

² Τῷ 1519 οἱ Χριστιανοὶ ἀπώλεσαν πᾶσας τὰς ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ ἀφειθείας αὐτοῖς λιθοκτίστους ἐκκλησίας, ἐκτὸς δύο. Τῷ δὲ 1607 ἀπώλεσαν καὶ τὴν τῆς Παμμακαρίστου (Ἴδε Ἰψηλάντου τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 123).

³ TurcoGraecia σελ. 21, καὶ ἐφεξῆς. Ἴδε καὶ Ἰψηλάντου τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν σελ. 19.

Ἡ σκηνὴ αὐτὴ χαρακτηρίζει εὐθὺς ἐξ ὑπαρχῆς τὰς σχέσεις μεταξὺ κρατούντων καὶ κρατουμένων. Ὁ Σουλτάνος καταδικάζει τὴν ἀγνωσίαν ἀλλὰ δέχεται τὰ φλωρία. Δὲν κήδεσται τῶν χριστιανῶν ὡς ὑπηκόων, ἀλλ' ἐκμεταλλεύεται αὐτοὺς ὡς ἐχθρούς. Οὗτοι δὲ ἐννοήσαντες ἀμέσως ὅτι διὰ χρημάτων, καὶ μόνον διὰ χρημάτων, τὰ πάντα κατορθοῦνται, ὅτι καὶ ὁ Σουλτάνος αὐτὸς ἀγοράζεται, δὲν βραδύνουσι νὰ προσφύγῃσι εἰς τὸ μέσον τοῦτο, χάριν ἰδιοτελῶν σκοπῶν, καὶ ἄρχεται ἕκτοτε ἐνεργοῦν τὸ σύστημα τῆς διαφθορᾶς, τὸ ἀποτελοῦν τὴν βᾶσιν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως.

Ἄτυχῶς οἱ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διεκφυγῶσι πάντοτε τὴν ὀλεθρίαν ἐπίδρασιν τοῦ ἐξαιρετικῆς ἐκείνου συστήματος¹.

Ἀγοράζοντες τὰς θέσεις αὐτῶν, ἠναγκάζοντο, ὅπως τὰς διατηρήσωσι, διὰ χρημάτων καὶ ἐξευτελισμῶν νὰ ἐξγοράσωσι τὴν εὐμείνειαν τῶν ἐν ἰσχύϊ. Πρὸς ἐξέυρεσιν πόρων ἀπέβησαν τῶν τοιούτων δαπανῶν, ἐπιέζον τοὺς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῶν Ραγιαδες. Ἡ πρὸς τοὺς πασάδες δωροδοκία μετετρέπετο εἰς καταπίσιν καὶ ἀργυρολογίαν τῶν ποιμνίων των. Μετὰ τῆς ἀπὸ τοῦ Τούρκου πηγάζουσας ἐξουσίας περιεβάλλοντο συγχρόνως μέρος τῆς Τουρκικῆς τυραννίης· ἡ ἐνώπιον τοῦ ξένου κυριάρχου χιμέρπεια μετεβάλλετο εἰς ἀγέρωχον αὐθαγείαν ἀπέβησαν τῶν ὑποδεεστέρων ὁμοφύλων. Ἐπηύξοντο δὲ τὸν στόμφον αὐτῶν αἱ Βυζαντινὴ παραδόσεις, ὁ ὄγκος τοῦ ἱεροῦ ἀξιώματος καὶ ὁ τίτλος αὐτὸς τοῦ Δεσπότη δι' οὗ περιεκοσμοῦντο. Καὶ ὅμως ὑπὸ τὴν λέπραν ταύτην τῆς ἐν τῇ δουλείᾳ καὶ ὡς ἐκ τῆς δουλείας διαφθορᾶς, ἡ ἐκκλησία οὐδέποτε παρημέλησε τὰ μεγάλα πρὸς τὸ ἔθνος καθήκοντά της, οὐδ' ἦσαν ὀλίγοι οἱ κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους χρόνους χρηστοὶ ἱεράρχαι, οἱ ἐξγοράσαντες διὰ τῶν ἀρετῶν των τὰς κακίας τῶν συναδέλφων των. Ἐν συνόλῳ δὲ τὸ ἔθνος ὀφείλει εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν διαφύλαξιν τῆς πίστεως, τῆς γλώσσης, τῆς ἐνότητός του, οὐδ' ἐπελάθετό ποτε τῆς τοιαύτης ὀφειλῆς του. Αἱ κηλίδες τοῦ περελθόντος ἀπεπλύνθησαν ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ μάρτυρος πατριάρχου Γρηγορίου καὶ τοῦ πρωταγωνιστοῦ τῆς ἐλευθερίας Γερμανοῦ, καὶ τοσούτων ἄλλων ἱεραρχῶν σφαγισθέντων ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

Ἄλλως δὲ τὰ ὀλεθρὰ ἐπικόλουσά τῃ· μετὰ τῶν Τούρκων προστριβῆς δὲν ἐξησκούντο ἐπὶ τῶν τοῦ κλήρου καὶ μόνων· τὸ κακὸν ἐνυπῆρχεν ἐν τῇ ρίζῃ τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος. Εἴτε λαϊκός, εἴτε κληρικός, εἴτε Πατριάρχης, εἴτε αὐθέντης ἢ Μέγας Διερμηνεύς, πᾶς ὁ παρὰ τοῦ Τούρκου παραλαμβάνων τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Τούρκου ἐξασκῶν αὐτήν,

1 Ἰδὲ Ὑψηλάντου τὰ μετὰ τὴν ἄλυσιν. «Οἱ περὶ τὸν Πατριάρχην ἀρχιερεῖς οὐδὲν ἄλλο ἐσυλλογίζοντο ἢ τὸ πατριατεῖον περὶ τὸ ἀλλαξοπατριαρχεῖν» σελ. 137. Ἄνὰ πᾶσαν σχεδὸν σελίδα τῆς χρονολογίας του ἀνευρίσκει ὁ ἀναγνώστης ἀγοραπωλησίας ἐδρῶν πατριαρχικῶν καὶ ἐπισκοπικῶν. Ἰδὲ εἰς σελ. 638, 654, 682 ἐν παράδειγμα δολοπλοκῶν, προκειμένης ἐκλογῆς ἐπισκόπου Ἀθηνῶν κατὰ τὰ ἔτη 1784, 1787, καὶ 1788.

εἰς τὰ αὐτὰ ἐξ ἀνάγκης μέσσα προσέφευγεν, ἐξ ἑαυτοῦ ἀπέβησαν τοῦ Τούρκου παπεινούμενος καὶ ἀλαζονεύμενος ἐνώπιον τῶν ὁμοφύλων. Οὐδ' ἀπατέλουν πάντοτε ἐξαιρέσιν καὶ οἱ προσετώτες αὐτοὶ τῶν κοινοτήτων. Ἰκανὸν τοῦτου τεκμήριον ἡ ἐπικολληθεῖσα εἰς τὴν λέξιν Κοτσάμπασης σημασίαι ἀγέρωχου τυραννίης.

Ἡ τοιαύτη τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτηῆρος ταπεινώσις ἦτο τὸ καιριώτερον τῶν δεινῶν τῆς δουλείας. Εὐτυχῶς, καίτοι ὑποκύπτον εἰς τὴν διαφθοράν, δὲν συναπώλεσε τὸ ἔθνος τὴν συναίσθησιν τῆς ἀξιοπρεπείας του. Ἀπέβησαν αὐτὸ τοῦτο τὸ αἶσθημα ὑπέκκλειεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸν πρὸς ἀνεξαρτησίαν ὄργασμόν. Ἡ δουλεία, αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, συνεπήγετο μωρίας συμφορᾶς, ἀλλὰ πρὸ πάντων δυστηνεσχέτου οἱ ὑπόδουλοι κατὰ τοῦ στίγματος τοῦ ἠθικοῦ ἐξευτελισμοῦ, τὸ ὅποσον τοῖς προσέτριβε αὐτῇ. Ἡ τοιοῦτον αἶσθημα τρανῶς μαρτυρεῖται εἰς πᾶν ὅ,τι οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς ξένας χώρας ἠδυνήθησαν νὰ δημοσιεύσωσι, ἔτι μᾶλλον δὲ τεκμηριοῦται ἐξ ὅλων τῶν ἐγγράφων δι' ὧν ἐπὶ τέλους, δράζοντες τὰ ἔπλα, διεκέρυττον εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅτι προκρίνουσι τὴν τελείαν καταστροφὴν ἢ τὴν ἐξκολοῦθῃσιν τῶν δεινῶν, ἅτινα ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας ὑπέστησαν.

Μεθ' ὅλας ὅμως ἐνισχύσεως τῶν προσετώτων τὰς καταθλίψεις καὶ κοινότητες ὑπῆρξαν ἡ ἀληθῆς ἀγκυρα σωτηρίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ναι μὲν τὸ Πικτιοκράτειον ἐχρησίμωσεν, καθ' ὃ εἶδωμεν, ὡς σύνδεσμος πολιτικός, ὡς ἐξωτερικὴ τρόπον τινὰ δικδήλωσις τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως, οἱ δὲ Διερμηνεῖς καὶ οἱ Αὐθένται τῶν ἡγεμονιῶν, καὶ ἡ ἀριστοκρατία ἐν γένει τοῦ Φαναρίου, ἐκπροσωποῦντες τὸν ἀναγεννώμενον Ἑλληνισμόν ἀπέβησαν τοῦ τε Τούρκου καὶ τῶν ξένων ἐθνῶν, ἐξήσκησαν μεγάλην ἐπιθέσειν ἐπὶ τῶν πυχῶν τοῦ ἔθνους. Ἄλλ' ὁ ἐσωτερικός αὐτοῦ βίος διεπλάσθη διὰ τοῦ συστήματος τῶν κοινοτήτων. Ἡ ἐπαχθῆς τοῦ ξένου καταπίσιν συσφίγγουσα τοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμοὺς ἐπεξέτεινε συνάμα τὸ αἶσθημα τῆς συγγενείας καθ' ἅπασαν τοῦ συνοικισμοῦ τὴν περιφέρειαν. Ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ ταύτῃ οἰκογενεῖα ἀλληλοβοηθούμενοι οἱ συνδημόται ἐπεξήτουν δυνάμεις πρὸς ἐγκατέστησιν, εἰ μὴ πρὸς ἀμυναν. Ἐν ἐλλείψει ἐλευθερίας, εὐρισκον οἱ ὑπόδουλοι ἐν τῇ κοινότητι στάδιον ἀπυκτικῆς ἐνεργείας, περιωρισμένον μὲν, ἀλλ' ὅπως δήποτε ὑπομινῆσκον εἰς αὐτοὺς τῆς πολιτικῆς αὐθυπαρξίης τὰ δικαιώματα, συνεχίζον δὲ τὰς παραδόσεις τοῦ ἐθνικοῦ βίου καὶ λεληθῶτως προπαρασκευάζον τὸν ὄργανισμόν τοῦ ἔθνους κατὰ τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ ἀναβίωσιν.

Δὲν ἐπεμβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος ἐν αἰ ἐπὶ Τουρκοκρατίας κοινότητες ἦσαν τοῦ ἀρχαίου βίου ἔσχατον λείψανον, ἢ προήχθησαν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους εἰς μετὰγενεστέραν ἐποχὴν. Ἀναμεινόμεν τὴν λύσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν εἰς τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένων ἐρευμητῶν

της πατρίδος ἱστορίας. Ἄλλ' οἱ αὐτοτελεῖς οὗτοι δῆμοι, τοσοῦτον διαφέροντες πρὸς ἀλλήλους ὡς πρὸς τὰ καθέκαστα, ἀλλ' ἔχοντες ἅπαντες ἀπὸ κοινοῦ ὡς βᾶσιν τὴν ἰσότητά των ἐκλογέων καὶ τὸ ὑπεύθυνον των ἀρχόντων, ἀνακκλοῦσι τοσοῦτον τὰς ἀρχαίας Ἑλληνικὰς πολιτείας, τοσοῦτον ἢ ἐνυπάρχουσα ἐνότις ἐν τῇ ποιικιλίᾳ των τεκμηριῶν τὸν Ἑλληνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, ὥστε εἰ μὴ ἀναδειχθῶσιν ὡς συνέχεια, ὡς κληρονομία τῆς ἀρχαιότητος, δύνανται νομίζομεν ἀσφαλῶς νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀναבלάστησις φυτῶν αὐτόχθονος ἐν τῇ γῆ τῆς γενέσεώς του.

Εὐτυχῶς οἱ Τούρκοι δὲν κατεπολέμησαν τὸ κοινοτικὸν σύστημα. Ἀπ' ἐναντίας τὸ παρεδέχθησαν, καθ' ὃ συνδυαζόμενον μετὰ τῶν κυβερνητικῶν αὐτῶν ἰδεῶν. Καθὼς εἶχον ὑποχείριον καὶ ὑπεύθυνον δι' ὀλόκληρον τὸ γένος τὸν Πατριάρχην, οὕτω συνεκέντρουν τὴν εὐθύνην ἐκάστης ὁμάδος χριστιανικῆς εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν προϋχόντων αὐτῆς. Ἐπετυγχάνετο δὲ διὰ τοῦ τριούτου συστήματος καὶ εὐρυτέρα τῆς διοικήσεως ἀπλοποίησις. Ἡ ἐπιβολὴ τῶν φόρων, τῶν ἀγγρασιῶν, ἢ εἴπραξις αὐτῆ ἐνότις τοῦ χαρακτῆρου, ἢ ναυτολογίᾳ, εὐχερέστερον ἐνηργεῦντο διὰ τῶν κοινοτήτων. Διὰ δὲ τοὺς φορολογουμένους ἀπέδκινεν οὐδὲν ἤττον ἐλαφροτέρα ἢ ἀναμεταξὺ αὐτῶν δικονομὴ τὴν φορολογίαν, ἀνεῖν τῆς ἀμέσου ἀναμίξεως τῶν Τούρκων. Ἡ ἐλάφρυνσις ἀληθῶς ἀνεδεικνύετο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ προβληματικῆ ἕνεκα τῶν ἀπύστων αὐθιχεσιῶν τῶν Ὀθωμικῶν, ὑπκλήλων ἢ καὶ ἰδιωτῶν, εἴτε ἐπ' ὀνόματι τοῦ Δοσιετιῦ, εἴτε ἐπ' ὀνόματι τῆς ἰδίως ἐκάστου μηχανίας ἐπιβαλλόντων τὴν ὀβελίαν των. Ἄλλ' ἔνθα Τούρκοι δὲν ὑπῆρχον οἱ κάτοικοι ἀνέπνεον, οἱ δὲ δῆμοι, πρᾶγματι αὐτοδιοικούμενοι, εὐημέρουν. Ἐκεῖ κατ' ἐξοχὴν αἱ κοινότητες, συνδέουσαι τὰ ἄτομα περὶ τὴν πόλιν, προνοοῦσαι οὐχὶ μόνον περὶ τῆς πρὸς τὸν ξένον κυρίαρχον φορολογίαν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἰδίων τοῦ δήμου συμφερόντων, — περὶ νοσοκομείων, περὶ σχολείων, περὶ ἀστυνομίας, περὶ ἀναπτύξεως τῶν ἐνότων πόρων, — προσεγύμναζον τὸ ἔθνος διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν, καὶ ἀπεδείκνυον ὁποίων προόδων ἦτο ἐπιδεικτικὸν ἔκμα ἀπαλλαγῆν τοῦ ἐφιάλτου τῆς τουρκικῆς κατακτησεως. Ὅτε δὲ ἡ ἐπανάστασις ἐξεργάγη, ἢ κοινότης ἐν γένει ἐχρησίμευσεν ὡς βᾶσις τῆς ἐνεργείας καὶ ὡς ἀφετηρία τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἀναγεννωμένου ἔθνους¹. Τότε καὶ προεστῶτες καὶ δημογέροντες καὶ κοτζάμπάσιδες καὶ ἔφοροι ἢ ἐπίτροποι, τεθέντες ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀπελευθέρων ἡδῆ συμπολιτῶν των, ἀπετέλεσαν ἀληθῆ ἐν τῷ ἀγῶνι ἀριστοκρατίαν. Καὶ οὗτοι καὶ οἱ Φαναριῶται καὶ οἱ ἱεράρχαι, ἀπεκδυθέντες τὴν δουλοπρέπειαν καὶ τὰς ἐξεις τῆς προτέρας ταπεινώσεως, συνετάχθησαν μετὰ

¹ Παρπέμπω καὶ πάλιν τὸν Ἑλληνα ἀναγνώστην εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ κ. Μοσχολάκη. Ὁ ἐμβριθὴς συγγραφεὺς ἀνελίσσων τῶν κοινοτικῶν συστημάτων τὰς λεπτομερείας καὶ καταδεικνύων τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι διήρξε λάθος τῶν ἀναδιοργανωσάντων τὴν Ἑλλάδα ἢ μὴ διατήρησις καὶ ἀνάπτυξις τοῦ συστήματος ἐκείνου, ἀλλ' ἢ ἀντ' αὐτοῦ εἰσαγωγή τοῦ συγκεντρωτικῶν διοικητικῶν ὀργανισμοῦ.

τοῦ ἔθνους καὶ μετὰ πατριωτικῶν ζήλων καθωδήγησαν τὸ κίνημά του πρὸς τὸ τέλος τῆς νίκης. Δὲν δικαιούμεθα νὰ ἐξετάσωμεν κατὰ πόσον πρὸς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ τυφλὴ σκληρότης τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, μὴ διακρινούσης ἀθῶους καὶ ἐνόχους ἐν τῇ ἀπανθρώπῳ καταδρομῇ, ἣτις ἐπηκολούθησε τὴν πρώτην τῆς ἐπαναστάσεως ἐκρηξιν. Τότε εἴπερ ποτε ἀνεδείχθη τὸ βῆθος τοῦ χάσματος τοῦ διχχωρίζοντος τοὺς κατακτητὰς τῶν κατακτηθέντων. Τεσσάρων αἰῶνων συμβιώσις ἀντὶ νὰ καταπραύνη, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξηγρίωσε τὸ ἀμοιβαίον των δύο φυλῶν μίτος. Ὁ Τούρκος ἐξευτελίζων καὶ ἐξαχρειῶν διὰ τῆς ἐπαφῆς του τὸν Ἕλληνα, δὲν κατώρθωσεν οὐδ' ἀπεπειράθη νὰ προσελύσῃ τὴν εὐμένειαν τῶν προκρίτων καὶ τοῦ ἔθνους, προσοικειούμενος αὐτοὺς διὰ τοῦ συμφερόντος τοῦλάχιστον. Ἡ Πύλη ἐθεώρησε πάντα Ἕλληνα ὡς ἐχθρὸν καὶ συνωμότην, καὶ ὡς τοιοῦτους τοὺς μετεχειρίσθη πάντας. Καὶ οἱ μὴ ἀσπαζόμενοι τὸ κίνημα ἐθεώρουν ἐκυτοὺς ἀσφαλεστέρους ἐὰν συμπρεσύροντο εἰς τὴν ἀνεμοστρόβιλόν του, ἢ ἐὰν διέμενον πιστοὶ εἰς τὴν Πύλην. Ἀλλὰ βεβιασθεῖς εἰς τοῦτο δὲν ὀφείλεται ἡ ἐπανάστασις. Ὀφείλεται εἰς τὴν βεβιασίαν καὶ γενικὴν τοῦ ὄλου ἔθνους ἀρύπνισιν καὶ ἐξέγερσιν.

Πόσον εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ διάδοσις τῶν φάτων ἀναφερόμενη ἡδῆ ἐν παρόδῳ. Ἡ παράδοσις τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως οὐδέποτε ὀλοπελῶς διεκόπη. Κατὰ τοὺς πρώτους ὁμοῦ τῆς δουλείας αἰῶνας, ἐκτὸς τῶν ὀλιγῶν κληρικῶν, αἴτινες ἐξεπαιδεύοντο ἐκκλησιαστικῶς, καὶ τῶν ἔτι ὀλιγοριθμοτέρων λαϊκῶν τῶν ὀπωσδήποτε καλλιεργούντων τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, τὸ ἔθνος διέμενεν εἰς παχυλὴν ἀμάθειαν. Οἱ εὐάριθμοι μαθηταί, οἱ παρὰ τὴν ἐκκλησίαν εἰς τὰς πόλεις ἢ τὰς κωμοπόλεις περιστοιχίζοντες τὸν ἱερωμένον, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, διδάσκαλον καὶ μαθητὸν παρ' αὐτοῦ μηχανικῶς νὰ συλλαβίζωσι τὴν Ὀκτώηχον ἢ τὸ Ψαλτήριον, ἐμαρτύρουν μόνον ὅτι δὲν ἀπεμακράνθη ἡ ἔμφυτος τοῦ Ἑλλήνος πρὸς τὴν μάθησιν ροπή καὶ ἐχρησίμευον ὡς προζύμη, οὕτως εἶπειν, τῆς μελλούσης διανοητικῆς τοῦ ἔθνους ἀναπτύξεως. Αὕτη ἐνεκαίνισθη ἀπὸ τῆς 17ης ἐκατονταετηρίδος, ὅτε οἱ ἰσχύοντες παρὰ τῇ Πύλῃ Ἕλληνες, ὑποδοθησόμενοι τὸν ἀκέραιον τῶς ζήλον τοῦ πατριαρχείου, ἠρξάντο ἰδρύοντες σχολὰς καὶ προστατεύοντες τοὺς ἐν αὐταῖς διδάσκοντας καὶ διδασκομένους. Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς ἀνάπτυξις τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως ἐγένετο κατὰ τὴν 18ην ἐκατονταετηρίδα καὶ μάλιστα περὶ τὰ τέλη αὐτῆς. Τότε τοὺς πρώην ταπεινῶς διδασκάλους διεδέχθησαν ἄνδρες ἐπιστήμονες, ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῆς λατρείας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ ὑπὸ ἐνθέρμου πίστεως εἰς τὸ μέλλον τῆς πατρίδος, μεταδίδοντες δ' ἀμφοτέρας εἰς τὴν περὶ αὐτοὺς νεολαίαν. Εἰς πολλὰς τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ἰδρύθησαν τότε σχολαί, εἰς τὰς ὁποίας συνέρρον ἐκ τῶν πλησιοχώρων ἐπαρχιῶν καὶ μακρόθεν οἱ νέοι, ἐκμανθάνοντες παρὰ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς ἢ τοὺς πατέρας τῆς ἐκ-

κλήσιαι, και τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης τὰ πορίσματα, ἅτινα ἐφιλοτιμοῦντο οἱ λόγιοι τῆς Ἑλλάδος διὰ αὐγγραφῶν και μεταφράσεων νὰ διοχετεύωσιν εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς σοφίας ἐστίν¹.

Ἄλλ' ὁ κύριος μοχλὸς ὁ ἀνεγείρας τὸ ἔθνος ἐκ τοῦ διανοητικοῦ ληθάργου του ὑπῆρξε τὸ ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον ἐμορφώθη και ἀνεπτύχθη ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος. «Πρότερον οἱ Ἕλληνες, ὑπὸ τὴν κατὰθλιψιν τοῦ Τουρκικοῦ δεσποτισμοῦ, ἐπορίζοντο τὰ ὀλίγα ἐξ Εὐρώπης ἐμπορεύματα, ὅσα ἀμέχρι αὐτῶν ἀπεστέλλοντο, διὰ χειρῶν τῶν ξένων πρακτόρων τῶν εἰς ἀδιαφόρους τῆς Ἀνατολῆς λιμένων ἐγκατεστημένων. Ἄλλ' ἀφ' οὗτου ἀφύπνισεν αὐτοὺς ἡ συχνάκις ματαιωθεῖσα ἐλπίς μέλλοντος βελτίονος, ἤρχισαν νὰ ἐκμανθάνωσι ξένας γλώσσας, νὰ προσλαμβάνωσιν ἐν μέρει τὰ ἥθη και ἔθιμα τῶν λαῶν τῆς Δύσεως και μεταβαίνοντες εἰς ξένας χώρας νὰ πᾶσαι κεινῶνται μετὰ τῶν ξένων λαῶν². Ἐκτοτε τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς μεταβιβάζεται κατὰ μέγα μέρος εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, ὁ πλοῦτος εἰσχωρεῖ βαθμηδὸν εἰς τὰς τεταπεινωμένας ὑπὸ τῆς δουλείας ἑλληνικῆς οἰκογενείας, μετὰ δὲ τῆς ὕλικῆς εὐημερίας, και ὡς πρῶτον αὐτῆς ἐπακόλουθον, ἐπέρχεται ἡ διανοητικὴ και ἠθικὴ ἐξέγερσις. Τοῦτο δὲ οὐχὶ μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Σμύρνην³, οὐχὶ μόνον εἰς τὰς ναυτικὰς νήτους, τῶν ὁποίων τὰ πλοῖα μετέφερον ἐπὶ τῶν γυμνῶν τοῦ Αἰγαίου βράχων τοὺς καρπούς τῶν μόχθων των, δι' ὧν διετράφη μετέπειτα ἡ ἐπανάστασις, — ἀλλὰ και εἰς ἀπόκεντρα τῆς Στερεῆς σημεῖα, ἐνθα ἡ ἑλλησις Τούρκων ἐδίδεν εἰς τοὺς ἐργατικούς κατοίκους ἀνεσίαν τινὰ και ἐλευθερίαν. Ἡ ἐμπορικὴ και βιομηχανικὴ ἀνάπτυξις τῶν ἀπομεμακρυσμένων ἐκεῖνων κωμοπόλεων ἦτο τρανὴ ἔνδειξις τῆς ἐμφύτου τῶν Ἑλλήνων ἰκανότητος και δραστηριότητος.

Ἐν μέσῳ τῆς περικυκλώσεως αὐτὰς βραβεύητος αἱ κωμοπόλεις ἐκεῖναι ἦσαν ὡς ὁάσεις, ἐνθα οἱ σπάνιοι ξένοι περιηγηταὶ ἐξεπλήσσοντο ἀνευρίσκοντες τὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης: Ὁ Γερμανὸς Bartholdy, κριτῆς οὐδαμῶς εὐμενῶς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων διατεθειμένος, ἠγόρησεν εὐρῶν εἰς Ἀμπελάκια πολλοὺς Ἕλληνας λαλοῦντας τὴν γερμανικὴν, ἔτι δὲ μάλλον ὅτε ἐπληροφόρηθη, ὅτι οἱ κάτοικοι ἀνήγειραν θέατρον μικρὸν, ἐν ᾧ, ὡς εἰς τὸν λοιπὸν πεπολιτισμένον κόσμον, ἀνεβιβάζοντο ἐπὶ τῆς σκηνῆς δράματα τοῦ Κοτσεβοῦ⁴. Εἰς Καλαρρῦτας, εἰς Συρράκον, ἐν Ἡπειρῷ, ἡ αὐτὴ ἐπε-

1 Ἴδε περὶ τῆς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἐκπαιδεύσεως τὸ τοῦ κ. Παράνικα σχεδιάγραμμα περὶ τῆς ἐν τῷ ἑλλ. ἔθνει καταστάσεως, τῶν γραμμάτων, (ἐν Κ]λει 1867), και τὸ γαλλιστὶ ἐκδοθὲν σύγγραμμα τοῦ κ. Χασιώτου L'Instruction publique chez les Grecs, Paris 1881, ἐν ᾧ μετὰ πλείστων λεπτομερειῶν πραγματεύεται τὸ σπουδαῖον τοῦτο κεφάλαιον τῆς πατρίου ἱστορίας.

2 Juchereau de St Denis. I p. 155.

3 Ἴδε Félix Beaujour, tableau du commerce de la Grèce (1789—97) Paris, an. VIII.— Ἴδε και de l'Industrie française par M. le Cte Chaptal. Paris 1789, ἐν τῷ Α'. τοῦ ὁποίου τὸμα πραγματεύεται ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ περὶ τοῦ μετὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐμπορίου τῆς Γαλλίας.

4 Voyage en Grèce 1803—1804, tome I p. 103 et suiv. Ἴδε περὶ Ἀμπελακίων Félix

κράτει εὐημερία¹. Ἡ σχετικὴ ἀσφάλεια τῶν μικρῶν τούτων πόλεων εἰς τὰς ὄρεινὰς τοποθεσίας των, λέγει ὁ Leake, ἀνεπτύξε τὴν βιομηχανίαν και τὸ ἐμπόριόν των. Οἱ πλουσιώτεροι τῶν κατοίκων εἶναι ἔμποροι διακλιωσάντες ἐπὶ ἔτη πολλὰ εἰς τὰ ξένα και ἐπανακαμψάντες μετὰ τῶν καρπῶν τῶν κόπων των εἰς τὴν πατρίδα, τὴν ὁποίαν πλουτίζουν και ἐκπολιτίζουν συνάμα. Εἰς Σιάτιστα τῆς Μακεδονίας ἐκάστη σχεδὸν οἰκογένεια εἶχε μέλη αὐτῆς διαμένοντα εἰς Ἰταλίαν, Οὐγγαρίαν ἢ Αὐστρίαν, ἢ ἀλλοδαπῶν τῆς Γερμανίας. Ἐκ δὲ τῶν ἐν τῇ πόλει πρεσβυτῶν ὀλίγοι ἦσαν οἱ μὴ διατρίψαντες ἐπὶ δέκα ἢ δώδεκα ἔτη εἰς τὰ ξένα². Εἰς τὰ ὄρεινὰ χωρὶς τῆς Θεσσαλομαγνησίης ἡ αὐτὴ ἐμπορικὴ κίνησις ἐπέφερε τὰ αὐτὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα³.

Εἰς τοὺς ἐμπόρους ἐκεῖνους, εἴτε εἰς τὰ ξένα διαμένοντας, εἴτε εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστρέφοντας, ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει τὴν καταπληκτικὴν ἀνάπτυξιν τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως, ἥτις προηγήθη τῆς πολιτικῆς τοῦ ἔθνους ἀναστάσεως. Εἰς τὴν τάξιν ἐκείνην ἀνήκον οἱ Καπλάνοι, οἱ Μουρούζοι, οἱ Ζωσιμάδες και τοσοῦτοι ἄλλοι εὐεργέται τοῦ ἔθνους. Αὐτοὶ ἴδρουν και ἐπροικίζουν σχολὰς, αὐτοὶ ἐμψυχῶντες τοὺς λογίους, λόγιοι ἐνίοτε και αὐτοὶ οὗτοι, κατέβαλον γενναίως τὰς πρὸς ἐκδοσιν κοινωφελῶν βιβλίων δαπάνας, αὐτοὶ ἐγένοντο ἀπόστολοι τοῦ πολιτισμοῦ και τῆς ἐλευθερίας, μεταδίδοντες εἰς τοὺς ἀδελφούς αὐτῶν τὴν γνώσιν και τὸν πόθον ὅσων ἀγαθῶν ἐγένοντο αὐτόπται μάρτυρες ἐν ξέναις χώραις. Ἐμποροὶ ἦσαν οἱ θεμελιώσαντες τὴν Φιλικὴν Ἐταιρίαν, ἔμποροι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀποστόλων οἵτινες μυστικῶς διέδιδον τὸ κήρυγμα τῆς τεκταινομένης ἐθνεγερσίας εἰς τε τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος και εἰς τὰς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ διεσπασμένας ἑλληνικὰς κοινότητας. Εἰς τοὺς καταλόγους τῶν μελῶν τῆς Ἐταιρίας προεξάρχουσιν οἱ ἔμποροι⁴, τὰ δὲ χρήματα ἅτινα διὰ τοῦ ἐμπορίου

Beaujour, tableau du commerce de la Grèce, vol. I, p. 272 et suiv. ἐνθα περιγράφεται δ.δ. ξιθαύμαστος συναταρισμὸς δι' οὗ ἐπιτυχέστατα διοργανώθη ἡ ὅλη βιομηχανία τῆς Θεσσαλικῆς ἐκεῖνης κοινότητος. Ὑπῆρχον, λέγει, ἐκεῖ κατὰ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἐκατονταετηρίδος 24 ἐργαστῆρια ἐνθα ἐβάφοντο κατ' ἔτος 2500 ὀβεία βαμβακος. Ὡς γνωστὸν ἡ ἐρυθρὰ τοῦ βίμβακος βαφὴ ἀπετέλει τὴν πλουσίαν ἐκείνην βιομηχανίαν. Δὲν εἶναι ἄμως ἐπίσης γνωστὸν ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη τῆς ἐρυθρᾶς βαφῆς εἰσήχθη ἐν Γαλλίᾳ δι' Ἑλλήνων. Εἰς Montpellier και Rouen Ἕλληνες βαφεῖς ἐδίδαξαν εἰς τοὺς Γάλλους τὴν τέχνην των. Ἴδε L'art de la teinture du coton en rouge par M. F. A. Chaptal. Paris 1807.

1 Ἴδε Pouqueville, Voy. en Grèce, II σελ. 173 και Leake Northern Greece I. σελ. 274.

2 Leake αὐτόθι, σελ. 372 και Pouqueville II p. 431.

3 Ἐκεῖ, ἐκτὸς τοῦ ὄχρου τῆς θέσεως, ἀπῆλθον οἱ κάτοικοι τὴν ἄδειαν τοῦ ὀλοφορεῖν πρὸς ἄμνηναν κατὰ τῶν βιοπραγῶν τῶν κλεφτῶν, χάρις εἰς τὰ ἐξαιρετικὰ προνόμια ἅτινα τοῖς ἐχορήγηε ἡ ἐξέγερσις τῶν χωρίων των ἀπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει τζαμίων, τῶν ὁποίων ἦσαν βακούφια. Ἴδε Leake North. Gr. IV. 372.

4 Ἴδε παράρτημα τοῦ Α'. τόμου τοῦ ἱστορικοῦ δοκιμίου περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ὑπὸ I. Φιλήμονος. Ὁ ἐν τέλει αὐτοῦ ὀνομαστικὸς κατάλογος 692 ἑταίρων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας περιέχει 251 ἐμπόρων και 39 ἐμποροπλαστόρων ὀνόματα.

καὶ τῆς ναυτιλίας εἶχον συρρεύσει εἰς τὰ ἑλληνικὰ βάλαντια, προσεφέροντο καὶ προσεφέρθησαν ὡς θυσία πρόθυμος καὶ οικειοθελῆς εἰς τὴν πάσχουσαν καὶ ἀγωνιζομένην πατρίδα.

Βεβαίως εἰς τὸ ἐμπόριον μόνον δὲν ὀφείλεται ἡ ἐξέγερσις τῆς Ἑλλάδος. Καὶ μὲν δι' αὐτοῦ ἀπεκτῆθη ἡ ὕλικὴ εὐημερία, δι' αὐτοῦ ἐπῆλθον αἱ μετὰ τῶν ξένων ἔθνων σχέσεις, ἐπεσπεύθη ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ τοῦ ἔθνους διάπλασις, ἐξηγέρθη δὲ πρὸς τὴν ἀπόκτησιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας ὄργανοις χάρις εἰς αὐτὸ ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ πλοῖα τῆς Ἑλλάδος καὶ προπρεσκευάσθησαν οἱ ἀθάνατοι ἐν τῷ πελάγει ὑπερμαχοὶ τῆς ἐν ἐνὶ λόγῳ τὸ ἐμπόριον ἐχρησίμευσεν ὡς αὔρα ζωογόνος πρὸς διατροφήν τοῦ λάθρα ὑποκαίοντος πυρὸς καὶ πρὸς ἔκρηξιν τῆς φλογός, ἥτις ἀπὸ τῆς τέφρας ἐπὶ τέλους ἀνέλαμψε. Ἀλλὰ τὸ πῦρ ἐνουπήρχε καὶ ἡ ὕλη ἦτο συσσωρευμένη ἐπὶ τὴν πυράν. Ἡ ἐκκλησίαι, αἱ κοινότητες εἶχον διασώσει τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ὀντότητα τοῦ ἔθνους, οἱ Φαναριῶται εἶχον ἀποδείξει τὴν ἀπέναντι τοῦ Τούρκου διανοητικὴν καὶ πολιτικὴν ὑπεροχὴν του, οἱ δὲ Κλέφται καὶ οἱ Ἀρματωλοὶ, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν διατηροῦντες ἄσβεστον τὸ πολεμικὸν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς πνεῦμα, παρεῖχον τὴν ἐλπίδα, — ἐλπίδα τὴν ὁποῖαν διὰ τοσοῦτων θυσιῶν καὶ κατορθωμάτων ἐπεσφράγισαν, — ὅτι ἡ πατρίς ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς πάλης θὰ εὖρη ἐτοιμοὺς τοὺς κατὰ τῶν Τουρκικῶν σιφῶν ἐνόπλους προμάχους τῆς. Τὰ πάντα, ὁμοῦ συμβαδίζοντα, ὑπεδείκνυσαν ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἦτο ὄριμος πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας· τὸ ἔθνος ὀλόκληρον, ὡς ἵππος δάκνων τὸν χαλινόν, ἐκαρπιδόκει τὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἀπόσεισιν τοῦ ζυγοῦ. Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρία ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ αὐτῆς διότι εἶχεν ἐπιστῆ ἢ ὥρα τῆς ἐπιτυχίας. Οἱ ἀποστολοὶ τῆς εὖρον ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος τὸ ἔδαφος ἠτοίμασμένον ὅπως δεχθῆ τὸ σπέρμα τῆς ἀναστάσεως.

Τινὲς τῶν συγχρόνων, καὶ τῶν μεταγενεστέρων ἔτι, ἀπεδοκίμασαν ὡς πρόωρον τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Οὐδ' ἦτο πάντῃ ἀδικαιολόγητος ἡ ἀποδοκιμασία των. Ἀφ' ἐνὸς τὸ ἀπαράσκευον τῶν Ἑλλήνων ὡς πρὸς τὸν στρατιωτικὸν καὶ διοικητικὸν ὀργανισμόν, ὡς πρὸς μέσα, ὡς πρὸς σχέσεις καὶ ἐπικουρίας ἔξωθεν· ἀφ' ἑτέρου τὸ μάχιμον τῶν Τούρκων καὶ ὁ ὄγκος τῆς δυνάμεώς των προσιώνων δυσχερῆ τὸν ἀγῶνα καὶ ἀμφίβολον λίαν τὴν ἔκβασίν του. Ἀληθῶς δὲ κατὰ τὴν ἀνίσον πάλιν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπεβλήθη εἰς θυσίας ἀκαταλόγιστους. Ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην ὑποστάν πόλεμον ἀνηλεῆ, ἀπεδεκατίσθη διὰ σφάγῶν, διὰ μαχῶν, δι' ἐπιδημιῶν· ὅτι, διέμενον εἰσέτι ὄρθιον ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν βαρβαρότητα ἀνετράπη· αἱ πόλεις κατετράφησαν, οἱ ἀγροὶ ἠρημώθησαν, αἱ περιουσίαι διεσπάρησαν, πᾶσα οἰκογένεια ὑπέστη παντὸς εἴδους βάσανα καὶ μαρτύρια. Ἐν τέλει δὲ, μετὰ τοσοῦτον ὄλεθρον, μετὰ τοσοῦτους ἀγῶνας καὶ τσαζύτας καταστροφάς, ἐλάχιστον τῶν Ἑλλήνων μέρος ἀνέκτησε τὴν ἀνεξαρτησίαν· τριά-

κόνητα μυριάδες ἐθυσιάσθησαν ὅπως ἐλευθερωθῶσιν ἐξήκοντα μυριάδες! Ἐδέησε δὲ νὰ παρέλθῃ ἡμίσεια ἕκτοτε ἑκατοντάετηρις ὅπως μικρὸν ἔτι μέρος γῆς Ἑλληνικῆς προστεθῆ διὰ τῆς ψήφου τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν ἐλευθερὴν Ἑλλάδα, καὶ Κύριος οἶδε ἐπὶ πόσα εἰσέτι ἔτη θὰ περιμείνωσιν οἱ ἐναπολειπόμενοι δοῦλοι Ἕλληνες τὴν χειραφέτησίν των, ἢ κατὰ πόσον ἐν τῷ μεταξῷ οἱ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χερσονήσῳ παρείσαντο ξένοι λαοὶ, προχωροῦντες πρὸς τὰ ἑλληνικὰ πράγια, θὰ περιορίσωσι τὰς μελλούσας τοῦ Ἑλληνισμοῦ διεκδικήσεις.

Οἱ καταδικάζοντες τὸ πρόωμον τῆς ἐπαναστάσεως διατείνονται, ὅτι ἐάν οἱ Ἕλληνες ἐξηκολούθουν ἐν εἰρήνῃ συμβιῶντες μετὰ τῶν Τούρκων, ἤθελον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπεκτείνει τὴν εἰς τὰ τῆς διοικήσεως ἐπιδρασίαν των, ἐπιβαλλόμενοι δὲ διὰ τῆς εὐφυΐας, τῶν γνώσεων καὶ τῆς ἐπιδεξιότητός των, ἠδύναντο ἐπὶ τέλους νὰ ὑποσκελίσωσι τοὺς κυρίους των καὶ καθιεροῦντες τὴν ἐπὶ τῶν ὁμοδόξων λαῶν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν ὑπεροχὴν των· ὥστε ἀπωθοῦντες ἀφ' ἐνὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἀπορροφῶντες ἀφ' ἑτέρου τοὺς ἀλλοφύλους χριστιανούς, οἱ Ἕλληνες ἠδύναντο διὰ τῆς φαρῆς αὐτῆς τῶν πρᾶγματων, νὰ ἀναστήτωσι ἐπὶ τῶν ἀχθῶν τοῦ Βοσπόρου τὴν Χριστιανικὴν αὐτοκρατορίαν.

Οἱ τοιαῦτα ὄνειροπολοῦντες λησμονοῦσιν, ὅτι ἐάν οἱ Ἕλληνες ἐξεγειρόμενοι δὲν ἀνεκέρυττον τὰ ἀπαράγραπτα δικαιώματά των, — ἀνοίγοντες διὰ τοῦ ἰδίου πρᾶδείμματος εἰς τοὺς ἄλλους ὁμοδόξους λαοὺς τὸ στάδιον τῶν ἐθνικῶν ἐκάστου αὐτῶν διεκδικήσεων, — ἐκινδύνεον καὶ οὗτοι μετὰ τῶν λοιπῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἔθνων, καὶ μετὰ τῶν Τούρκων αὐτῶν, νὰ καθυποβληθῶσιν εἰς κατὰκτησιν ἄλλην, τὴν ὁποῖαν ἤθελε βεβαίως προκαλέσει ἡ προιοῦσα παραλυσιὰ τοῦ Τουρκικοῦ κράτους· τότε δὲ γενόμενοι ὑποτελεῖς δυνάμεως ἑτέρας, τόσῳ μᾶλλον ἰσχυρᾶς καθ' ἃ μᾶλλον πεφωτισμένης, ἤθελον συναπολέσει μετὰ τῆς ἐλπίζομένης ἀνεξαρτησίας καὶ τὴν ἐθνικὴν ἴσως αὐτῶν αὐθυπαρξίαν.

Ἀλλὰ καὶ τούτου μὴ γενομένου, εἰς ὁποῖον βᾶθος ταπεινώσεως ἤθελον ἄρα γε οἱ Ἕλληνες βυθισθῆ ἐάν, ἐπαναπυόμενοι εἰς τὴν διανοητικὴν αὐτῶν ὑπεροχὴν, ἤθελον εἰσέτι ἐπιδιώκει τὴν ἀναβίωσιν τῆς βασιλείας τῶν Ρωμαίων διὰ μόνων τῶν μέσων τῆς χαμερπείας, — ἐάν τὰ αἵματα τῶν πατέρων ἡμῶν δὲν ἐξηγόραζον τῶν δουλικῶν ἡμερῶν τὸ ἀνείδος; Πεντήκοντα ἐτῶν βίος ἐλεύθερος δὲν ἐξήρκεσεν εἰσέτι ὅπως ἀποπλύνῃ ὄλοσχερῶς τὸν ρύπον τοῦ ἐξευτελισμοῦ τεσσάρων αἰώνων! Ἔθνη κλίνοντα τὸν αὐχένα εἰς τὴν δουλείαν, καὶ μόνην διέξοδον ζητοῦντα ἐν τῇ διαφθορᾷ τῶν κυρίων των, δὲν εἶναι ἄξια τῆς ἐλευθερίας! Ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔπρεπε νὰ γείνη, δὲν ἠδύνατο, νὰ γείνη διὰ πασάδων

χριστιανῶν, οὐδὲ ἦτο τοῦ Ἑλληνισμοῦ προορισμὸς ἢ ἀνάστασις νέου Βυζαντινοῦ κράτους. Ἡ ἐλευθερία ἔπρεπε νὰ ἀνακτηθῆ ὡς ἀνεκτήθη, διὰ τῆς σπάθης καὶ διὰ θυσιῶν ἀκαταλόγιστων. Ἀλλ' αὐταὶ ἐγένοντο, λέγουσιν, ὑπερβολικαί· τόσῳ μεγαλειτέρῳ ἢ εὐγνωμοσύνη τῶν μεταγενεστέρων πρὸς τοὺς προσπνευγόντας· ἐκυτοῦς ὡς δλοκαύτωμα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, πρὸς τοὺς ἀγωνιστάς· καὶ τοὺς μάρτυρας, εἰ, τοὺς ὁποίους ὑφείλει ἡ νέα Ἑλλάς τὴν τιμὴν ὅτι εἰσῆλθεν ἐκ νέου εἰς τὴν χορείαν τῶν ἐθνῶν, περιβεβλημένη τὸν στέφανον τῆς νίκης καὶ τὴν ἀίγλην νέας δόξης.

A. Βικέλας

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΡΙΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ*

Τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ ἀναπτύξω σήμερον ἐνώπιον τοιαύτης ἐκλεκτῆς ἀμνηστίας, στερεῖται δυστυχῶς ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ τῶν καλλονῶν ἐκείνων, δι' ὧν ἄλλα τινα θέματα καὶ νὰ ἔλκωσι καὶ μέχρι τέλους νὰ κατέχωσι δύνανται προσηλωμένῃ τὴν προσοχὴν πάντων μὲν τῶν ἀκροατῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν εἰς τὸ ὥραϊον φύλον ἀνηκόντων. Τὸ ὥραϊον καὶ ὡς ἐκ τῆς εὐκολίας, δι' ἧς τὸ αἰσθανόμεθα καὶ ὡς ἐκ τῆς εὐαρέστου ἐντυπώσεως, ἦν προξενεῖ ἡμῖν, ἔλκει ἰσχυρότερον τοῦ ἀληθοῦς διὰ πλειονοῦς κτωμένου κόπου καὶ λεπτοτέρῃ μὲν ἴσως, ἀλλ' ἤττον ζωηρὰν παρέχοντος ἀπόλαυσιν· διὸ καὶ οἱ περισσώτεροι τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς καρδίας μάλλον ζῶσιν ἢ τῆς διανοίας. Ἰσχυρότερον ὅμως ὑπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ πρώτου καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως καὶ ὡς ἐκ τῆς παιδείσεως αὐτῶν ἔλκονται πρὸ πάντων αἱ ἀπόγονοι τῆς Εὐράς, ἃς οὐδ' ὁ μάλλον ἐνθερμος τοῦ ἀληθοῦς θαυμαστικῆς, οὐδ' ὁ μάλλον τῶν φιλοσοφικῶν ἐρευνῶν μανιώδης ἐραστῆς εἶναι φρόνιμον νὰ μεμφθῆ ἐπὶ τούτῳ, διότι ἡ καλλονὴ τῆς γυναικὸς ἀπομακρύνουσα εὐκόλως καὶ τὰς ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ἀγαπητάς μελέτας τῆς μνήμης του καὶ τὸν ἴδιον τοῦ γραφείου του καὶ τὸν νοῦν του τοῦ κρανίου του δύνάται νὰ παράσχη αὐτῷ τρανοτάτην ἀπόδειξιν τῆς ἀμέτρου ἔλξεως τοῦ ὥραϊου. Σκεπτόμενος λοιπὸν ὅτι τῆς μηχανευτικῆς δυνάμεως τῶν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτοῦ ἀνηκόντων ἔργων στερεῖται τὸ ἐμὸν θέμα, προλαμβάνω νὰ ζητήσω θερμῶς τὴν εὐμενῆ προσοχὴν τοῦ ἀκροατηρίου, ἰδίᾳ δὲ τῶν εὐδοκῆσασῶν νὰ μὲ τιμήσωσι διὰ τῆς παρουσίας τῶν φιλομούσων κυριῶν, ὑπενηυμίζων ἅμα αὐτάς· ὅτι ἡ σφραγὶς τοῦ ὥραϊου δὲν ἐλλείπει ὅλως ἀπὸ τῆς χώρας τοῦ ἀληθοῦς, ἀφοῦ μάλιστα, κατὰ Πλάτωνα, τὸ πρῶτον εἶναι ἀπαύγασμα τοῦ δευτέρου, καὶ πιστεύων ὅτι ἡ

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ.

μετὰ τὴν ἐπίμονον προσοχὴν κρίσις αὐτῶν θὰ μοι ἀποδείξῃ τὰ ὑπάρχοντα ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος τόσον εὐρέα διὰ τὸ ὥραϊον, ὅσον καὶ διὰ τὸ ἰσχυρὸν φύλον.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἀφ' ἧς ὁ ἄνθρωπος, μετὰ τὴν πλήρωσιν τῶν ἀπαιτήτων εἰς τὴν ὑπάρξιν αὐτοῦ ἀναγκῶν, ἠδυνήθη νὰ ὑψώσῃ τὰ βλέμματα εἰς τὸ περιεκαλύπτον τὴν σφαιρὰν λαμπρὸν στερεῶμα ἢ συγκεντρώσῃ τὸν νοῦν εἰς τὴν μελέτην τοῦ ἰδίου ὄντος, εὐρέθη ἀπέναντι σπουδαιοτάτων τινῶν προβλημάτων, ὧν τὴν ἐπίλυσιν ἐθεώρησεν ἀμέσως οὐ μόνον ὡς ἀπκίτησιν ἰσχυρᾶς ἐμφύτου ἐρέξεως, ἀλλὰ καὶ ὡς βᾶτιν καὶ φάρον τῆς περαιτέρω αὐτοῦ πορείας. Εὐρεθεὶς ἐν μέσῳ ποικίλων ἀγνώστων αὐτῷ φαινομένων, ἠρώτησε πόθεν ἦλθε, τίς τὸν ἔθηκεν ἐν τῷ κόσμῳ, ὁποῖα ἡ οὐσία τοῦ ὄντος του, πόθεν καὶ τί ἡ φύσις, ὁποῖος ὁ σκοπὸς αὐτῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ.

Εἰς τὰ πρῶτα ταῦτα προβλήματα καὶ τινα δευτερεύοντα, ἀνήκοντα εἰς τὴν ἠθικὴν τάξιν καὶ ἀργότερον ἐγεθέντα ἐστράφη πάντοτε καὶ δὲν πύεται στρεφομένη ἔτι, ἀφ' ἧς λάθει συνείδησιν τῆς ἐαυτῆς δυνάμεως, ἢ ἀνθρωπίνῃ διάνοια. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἱκανοποιήσεως τοιαύτης ἀκαταβλήτου περιεργίας ἦτο ἐπόμενον νὰ προκαλέσῃ ἀπὸ τῆς πρώτης τῆς ἀνθρωπότητος ἡλικίας ποικίλας εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα ἀπαντήσεις καὶ δὲν ἐδράδυνεν ἀληθῶς νὰ καταστῆ πηγὴ τῶν διαφόρων θρησκευτῶν, αἵτινες ἐπειρήθησαν αἱ μὲν ἀφιέρωστερον, αἱ δὲ εὐφυέστερον, ἀναλόγως τῆς διανοητικῆς τῶν ἰδρυτῶν αὐτῶν ἀναπτύξεως, νὰ κατασβέσωσι τὴν κατακαίουσιν τὸν ἄνθρωπον πνευματικὴν δίψαν. Ἠδυνήθησαν ἄρα γε αἱ θρησκείαι αὐταὶ νὰ παράσχωσι τὰς δεούτας ἐξηγήσεις; ἠδυνήθησαν οἱ ἐκάστοτε δημιουργοὶ τοσούτων παραδόξων θρησκευτικῶν δογμάτων νὰ ἐπαναπαύσωσι τὴν περὶ τὰ πρῶτα ταῦτα ζητήματα στρεφομένην ἀόκνως ἀνθρωπίνην περιεργίαν; Ἡ ἱστορία τῶν παρελθόντων αἰώνων καὶ ἡ σήμερον ἔτι τοσούτων εὐγενῶν ψυχῶν παρατηρουμένη ἀκατανίκητος τάσις πρὸς ἐπίλυσιν τῆς ἀρχῆς, τοῦ τέλους καὶ τῆς ἐσωτερικῆς τῶν ὄντων φύσεως μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἐν λόγῳ ζητήματα, ἐπεχείρησε πάντοτε τὸ ἔργον τῶν Δαναίδων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἡ θεολογικὴ ἐποχὴ κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἀνθρωπότητος σπουδαίαν ἐκτὸς τῶν πρακτικῶν ὠφελειῶν προσήνεγκεν εἰς αὐτὴν θεωρητικὴν ἐκδούλευσιν, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Auguste Comte, διὰ τῆς παροχῆς γενικῆς τινος θεωρίας ἐσφαλμένης ἢ οὐ ἀδιάφορον, ἀναγκαίας ὅμως ἵνα διὰ τῆς εἰς αὐτὴν ἀναφορᾶς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα συνδέῃ τὰ κεχωρισμένως μελετώμενα φαινόμενα, διατηρῆ τὰς ἐπ' αὐτῶν παρατηρήσεις καὶ συγκαμίξῃ τοὺς ἐκ τῆς ἐρευνῆς πνευματικοὺς καρπούς, ἀλλ' ἦτο φυσικῶς ἀδύνατον καὶ νὰ παράσχη ὅ,τι ὑπερέβαινε τὰ ὅρια τῆς διανοίας.

Τὴν ἀτυχῆ ἐπιχείρησιν τῶν θρησκευτῶν ἀπεφάσισε νὰ ἀναλάβῃ ἡ μετα-

φυσική θεωρουμένη, έννοεῖται, οὐχὶ ὑπὸ τὴν μερικὴν αὐτῆς ὄψιν ὡς μελέτη τῶν λογικῶν νόμων τῆς γνώσεως, τῶν κατηγοριῶν τοῦ πνεύματος, τῶν τύπων τῆς έννοίας, ἀλλ' ὑπὸ τὸν γενικὸν καὶ πλήρη αὐτῆς χαρακτῆρα ὡς μέσον έρευνῆς τῆς οὐσίας τῶν ὄντων, τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους αὐτῶν. Ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας, ὧν ἡ τελευταία ὥρα δὲν ἐτήμνε δυστυχῶς δι' ἄπικαν τὴν ἀνθρωπότητα ἔτι, διάφορα συστήματα ἀλλήλοις ἀντιπίπτοντα δὲν ἐδίστασαν εἰσδύοντα διὰ τῆς φαντασίας εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ ἀπολύτου βῆθη. καὶ ἐπιδιώξασιν ὅ,τι δὲν ἐπέτυχον οἱ ἰδρυταὶ τῶν θρησκειῶν. Ἀλλ' ἡ δι' ἀφρημένων δυνάμεων, ἡ διὰ προσωποποιημένων ἀφικρέσεων ἐξήγησις τῶν φαινομένων ἀπάντων δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχαστέρα τῆς διὰ τῶν ὑπερφυσικῶν τῶν θεολόγων ὄντων. Ἡ ἀποτυχία τοῦ ἔργου τῆς μεταφυσικῆς δείκνυσι τὴν σκυθρωπὴν αὐτῆς ὄψιν εἰς πάντα τὰν σχόντα τὴν ὑπομονὴν καὶ διέληθη μετ' ἐπιστασίας τὰς διαφόρους περὶ τῶν φυσικῶν προβλημάτων ἐξηγήσεις, ἀποκομίζοντα ἐν τέλει ἀντὶ τοῦ προσδοκωμένου φωτὸς τὸ σκότος τῆς συγχύσεως καὶ τὴν ψυχρὰν τοῦ σκεπτισμοῦ μερίδα.

Il existe diton une philosophie

qui nous explique tout sans révélation

et qui peut nous guider à travers cette vie
entre l'indifférence et la religion..

J'y consens—Où sont-ils, ces faiseurs de systèmes,

Qui savent, sans la foi, trouver la vérité

Sophistes impuissants qui ne croient qu'en eux mêmes !

quels sont leurs arguments et leur autorité !

L'un me montre ici bas deux principes en guerre

qui vaincus tour à tour sont tous deux immortels

L'autre découvre au loin dans le ciel solitaire

Un inutile Dieu qui ne veut pas d'autels

Je vois rêver Platon et penser Aristote !

J'écoute j'applaudis et poursuis non chemin

Sous les rois absolus je trouve un Dieu despote

on nous parle aujourd'hui d'un Dieu républicain.

Pythagore et Leibniz transfigurent mon être

Descartes m'abandonne. au sein des tourbillons.

Montaigne s'examine. et ne peut se connaître

Pascal fuit en tremblant ses propres visions ;

Pyrrhon me rend aveugle et Zenon insensible ;

Voltaire jette à bas tout ce qui il voit debout

Spinoza fatigué de tenter l'impossible

cherchant en vain son Dieu croit le trouver partout

Pour le sophiste Anglais l'homme est une machine

Enfin sort des brouillards un rhéteur allemand

qui du philosophisme achevant la ruine

Déclare le ciel vide, et conclut au néant. ¹

Αἱ κεναὶ αὐταὶ ἀπόπειραι τῶν μεταφυσικῶν πρὸς ἐπίλυσιν τῶν εἰς τὸ ἀπόλυτον ἀναγομένων ζητημάτων καὶ ἡ βραχυκίαια πρόοδος τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἀπεκάλυψεν τέλος εἰς τὴν διάνοιαν μεγαλοφυῶν τιῶν ἀνδρῶν τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τὸ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου δύναται ἀποτελεσματικῶς καὶ κινήθη τοῦτο. Ἀπὸ τοῦ Βάλωνος οὐχὶ ἀπαξ ἐλέχθη τοῖς κατατριβομένοις εἰς ματαιὰς καὶ ἀβασίμους ὑποθέσεις ὅτι ὁ κόσμος δὲν πρόκειται καὶ μαντευθῆ ἀλλ' ἀποδειχθῆ, ὅτι πραγματικαὶ γνώσεις εἰσι μόναι αἱ διὰ τῆς πείρας ἀποκτώμεναι, ὅτι τὸ ἄπειρον, ὡς καὶ ἐκ τῆς λέξεως ἔτι αὐτῆς δείκνυται, δὲν δύναται καὶ γνωσθῆ διὰ τοῦ μέσου τούτου, ὅτι τέλος ὁ ἄνθρωπος ὡς ἐκ τῆς πεπερασμένης αὐτοῦ φύσεως ἀδυνατεῖ καὶ ἐξηγήσῃ ἄλλως τὰ ὑπερκείμενα τῶν ὀρίων αὐτῆς ζήτηματα.

Ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν ἐδέξαστο εὐχάριστως τοιοῦτον περιορισμὸν τῆς ὑποτιθεμένης ἀπεριορίστου δυνάμεώς του καὶ προήλθεν ἱκανὸς ἀληθῶς χρόνος μέχρις οὗ έννοήσῃ τὴν πικρὰν ἀλήθειαν. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, καθ' ἣν αὐταὶ ἐγκαταλείπουσαι ὡς ἀνεφικτον τὴν ἐξήγησιν τῶν πρώτων καὶ τελικῶν αἰτίων καὶ τὴν γνῶσιν τῆς οὐσίας τῶν ὄντων περιορίζονται εἰς τὴν έρευναν, μελέτην καὶ ἀπόδειξιν τῶν φαινομένων καὶ τῶν νόμων εἰς οὓς ταῦτα ὑπέκουσιν, τίς θὰ εἶχε τὸ θάρρος καὶ ὑποδάλῃ συστηματικῶς τὴν ἐλευθεράν, τὴν θεῖαν τὴν ὑψητῆ φιλοσοφίαν ; Τὸ θάρρος τοῦτο ἔσχεν ἡ εὐρεῖα διάνοια τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς θετικῆς φιλοσοφίας Auguste Comte νοήσαντος, συμπληρώσαντος, ἀναπτύξαντος καὶ ἀποτελεσματικῶς εἰς ἔργον θέσαντος τὰς ιδέας τῶν ἐνδόξων αὐτοῦ προδρόμων. Καὶ νῦν ὡς ὁ ἀστρονόμος, πεπεισμένος πλέον ὅτι ἡ ἑσπερικὴ φύσις τῶν ὄντων τῆ εἶναι ἀπρόσιτος δὲν μεταιοπονεῖ καὶ μάθη τί καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἡ ἑλξίς τῶν σωμάτων, ὡς ὁ φυσικὸς δὲν ἐρωτᾷ διατὶ τὰ σώματα εἰσι θερμὰ ἢ ὁ βιολόγος τίνας ἔνεκα ἡ ζῶσα οὐσία σχηματίζει ἀζιθοάμυστον ὀργανισμόν, οὕτω καὶ ὁ ὑγιῶς φιλοσοφῶν έννοῶν ὅτι μόνον τὸ πῶς καὶ οὐχὶ τὸ διατὶ δύναται καὶ έρευνᾷ, μελετᾷ τοῦ λοιποῦ τὰς γενικότητας τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν θεωρουμένων ὡς μερῶν ἐνὸς γενικοῦ σχεδίου έρευνῶν, συστηματοποιεῖ ταῦτας, ζητεῖ τὴν ἀναγωγὴν τῶν φυσικῶν νόμων εἰς τὸν ἐλάχιστον, κατὰ τὸ ἐφικτόν, ἀριθμόν, ἀλλὰ δὲν ἀεροβχτεῖ, δὲν πλανᾷται εἰς ἀτελευτήτους κενούς συλλογισμούς, δὲν ἀπόλυται εἰς ἀυθαίρετους ὑποθέσεις περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῶν

¹ Alfred de Musset «l'espoir en Dieu»

όντων, περί τῆς οὐσίας αὐτῶν, περί ζητημάτων ὑπερβυχνόντων τὰ τοῦ πεπερασμένου ὄρια.

Πλήν δυστυχῶς ἡ ὕγιής αὕτη φιλοσοφία, ἡ ὑποδεικνύουσα τὰ ὄρια τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ἡ στρέφουσα τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ εἰς ἔργα οὐσιώδη, σοβάρια, γόνιμα, ἡ κκαλοῦσα τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν πλκσμάτων τῆς φαντασίας εἰς τὴν πραγματικότητά. ἀδυνατεῖ ἔτι νὰ καταστρίβῃ τὴν ἀκράτητον ἐκείνην τάσιν πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ἀπολύτου, καὶ ὑπερισχύσῃ τοῦ ἀχαλινώτου ἐγωϊσμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, νομιζούσης ἑαυτὴν ἱκανὴν νὰ περικλείσῃ καὶ νοήσῃ καὶ ἐξηγήσῃ τὰ πάντα. Σήμερον ἀκόμη τρία διαφόρα καὶ ἀντικρυς ἀντίθετα συστήματα, πικρετὸς τῶν γνωστοτέρων αὐτῶν παραφυκῶν, ἀριθμοῦντα ὀπαδοὺς πολλοῦ λόγου ἀξίους καὶ διὰ τὴν ἐξοχὸν διάνοιάν των καὶ διὰ τὸν πλοῦτον τῶν γνώσεών των καὶ διὰ τὴν ἀμεμπτον αὐτῶν εἰλικρίνειαν, ἐπιλαμβάνονται τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἀπολύτου καυχώμενα ὅτι κατέχουσι τὴν κλεῖδα αὐτοῦ.

Οὕτω ὁ ὕλισμος διὰ δεδομένων ἐν μέρει ἐπιστημονικῶν καὶ ἐν μέρει φανταστικῶν ἐπιχειρῶν μεταφυσικὴν τινὰ ἐξήγησιν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου κηρύττει ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ἀπειρος, ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος καὶ διὰ μὲν τῶν φυσικῶν, χημικῶν ἢ φυσιολόγων αὐτοῦ ὀπαδῶν ἰσχυρίζεται ὅτι τὰ πάντα ἐγένοντο ἐκ τῆς ἐν ἀρχῇ ἀμόρφου ὕλης ἢ τοῦ ἀτόμου καὶ ἐξελίχθησαν διὰ τῶν ἀδιασπᾶτων ὁμογενῶν μεταμορφώσεων, διὰ δὲ τῶν μαθηματικῶν ἀνάγει τὰ συνθετότερα καὶ εἰδικώτερα φαινόμενα εἰς τὰ ἀπλούστερα καὶ γενικώτερα, ὡς τὰ ἠθικὰ καὶ βιολογικὰ εἰς τὰ τῆς μηχανικῆς, τὰς διαφόρους αὐτῶν κατηγορίας εἰς μίαν καὶ μόνην καὶ τοὺς νόμους των ἀπαντας εἰς ἓνα μαθηματικόν. «Ἐν τῇ ψυχολογίᾳ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, λέγει ὁ Jules Soury, τὸ παραγόμενον ἔργον εἶνε πάντοτε ἴσον ταῖς δαπανηθείσαις δυνάμεσιν, ὅπερ δηλοῖ ὅτι αἱ δυνάμεις, δὲν δημιουργοῦνται, ἀλλὰ μεταμορφοῦνται μόνον. Αἱ σκέψεις τὰ αἰσθηματὰ, τὰ βιβλία, τὰ ἀγάλματα, καὶ αἱ τέχναι ἡμῶν εἰσὶ μεταμορφώσεις τῆς ἡλιακῆς θερμότητος.»¹ Ὁ Πανθεϊσμός ἐτέρωθεν ὑπὸ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ μορφήν, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ ὕλισμοῦ κηρύττοντος τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντικειμένου, παρέχει ταύτην τῷ ὑποκειμένῳ, τῇ ζωῇ τουτέστι τῇ αἰσθήσει, τῷ πνεύματι. Κατ' αὐτόν, τὸ πνεῦμα διακεχυμένον πανταχοῦ καὶ συγκεχυμένον μετὰ τῆς ὕλης, διακρίνεται μικρὸν κατὰ μικρὰν αὐτῆς ἐν ταῖς ζωσικ οὔσιν, ἀποκτᾶ βαθμηδὸν περισσοτέρων ἑαυτοῦ γινώσιν ἀπὸ τοῦ φυτοῦ, μέχρι τοῦ μεγαλοφυστέρου ἀνθρώπου καὶ ὑφούται τέλος εἰς τὴν πλήρη καὶ τελείαν αὐτοῦ συνείδησιν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ, ἣτις οὕτω ἐξισοῦται τῇ ὑπεράτῃ ὑπάρξει. Ἡ βαθμηδὸν ἀξάνουσα αὕτη συνείδησις δείκνυσι τὸν Θεόν, ἐάν Θεὸς ἦναι ἡ καθολικὴ ὑπαρξίς, ὡς τὴν γινόμενον, ὅπερ ἔσται τέλειον μετὰ τὸ τέλος ἐξελιζέως, ἀλλὰ ταυ-

¹ République Française num. du 13 Juillet 1879.

τοχρόνως οἱ πανθεῖσται θεωροῦσι τοῦτο ὡς ἀπόλυτον ἰδέαν, ὡς αἰώνιον καὶ ἀμετάβλητον, οὕτω δὲ ὁ Θεὸς εἶναι προσωπικὸς ἄμα καὶ ἀπρόσωπος, ἐν τῷ ἀπολύτῳ καὶ ἐν τῷ γίνεσθαι. Δὲν καταλαμβάνετε τίποτε, πιστεύω, ἐκ τῶν παραδόξων τούτων θεωριῶν, ἀλλ' οὔτε ἐγὼ εἰμὶ ὡς πρὸς τοῦτο εὐτυχέστερος ὑμῶν, ὥστε νὰ σὰς φωτίσω περισσότερο, οὔτε αὐτὸς ὁ Ἐγγελοσ ὑποθέτω, κατελάμβανέ τι πλεῖστον ἀναπτύσσω τὸ σύστημα του· ἡ σύγχυσις ἄλλως τε αὕτη εἶναι χαρακτηρηστικὸν τῶν μεταφυσικῶν θεωριῶν, κατὰ τὸν Βολταῖρον λέγοντα, «ὅταν ἴδῃτε δύο ἀνθρώπους συναμιλοῦντας καὶ τὸν μὲν μὴ ἐνοοῦντα τί λέγει, τὸν δὲ προσποιούμενον ὅτι ἐνοοεῖ, εἶπατε, ἰδοὺ τί ἐστὶ μεταφυσικὴ!» Ὁ Πνευματισμὸς τέλος πλάττων ἐκ τῆς συνειδήσεως καὶ θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου ὑπεράτῃ τινὰ αἰτίαν καὶ προικίζων αὐτὴν δι' ὅσων ἡ γόνιμος φαντασίη τῶν ὀπαδῶν του ὑποβάλλει αὐτῷ τελείων ἰδιοτήτων, ἐξακτᾶ ἀπὸ ταύτης ἀπαντα τὰ φαινόμενα, προβάλλει εἰς ἀληθῆ δημιουργίαν καὶ διαγράφει τὸν τελικὸν σκοπὸν ἐκάστου τῶν ὄντων καὶ τὸν καθολικὸν τῆς φύσεως, ὑπερπηδῶν, ἐννοεῖται, τὰς κατὰ πᾶν βῆμα ἀναραιομένους ἀντιφάσεις διὰ τῆς ὁμολογίας τῆς ἀσθενείας τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος καὶ τῆς ἐπιβολῆς σιγῆς εἰς τὸ λογικὸν πρὸ τῶν ὑποτιθεμένων ἀνεξερευνητῶν σκοπῶν τῆς ὑπεράτῃς ταύτης αἰτίας.

Φειδόμενος τῆς ὑπομονῆς ὑμῶν δὲν ἐπιχειρῶ νὰ ἀποδείξω τὰς ἀντιφάσεις καὶ τὰ ἄλογα συμπεράσματα εἰς ἀναγκαίως φθάνουσι τὰ τρία ταῦτα συστήματα, τὰ ἐγκαταλείποντα τὸ στερεὸν ἔδαφος καὶ ῥιπτόμενα εἰς τὴν ἐπικίνδυνον κλιτὺν τῶν ἀσθαιρέτων συλλογισμῶν, ἀλλ' ἀρκοῦμαι καὶ τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον, νὰ προσβάλω κατ' εὐθείαν τὴν βᾶσιν αὐτῶν ἐρωτῶν πόθεν γνωρίζουσιν ὅτι διαβεβαιούσιν.

Ἐάν ἀφίσωμεν εἰς τὴν ἡρεμίαν τοῦ τάφου ἐκείνους οἵτινες κατὰ καιροὺς ἐκαυχῆθησαν ἐπὶ κατοχῇ σοφίας οὐχὶ διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ὁδοῦ ἀποκτηθείσης, ἀλλ' ἄνευ κόπου καὶ μελέτης ἄνωθεν κατελθούσης, οὐδεὶς ὑπάρχει, φρονῶ, ὁ ἰσχυρίζομενος ὅτι ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον φέρων μεθ' ἑαυτοῦ κεφάλαιόν τι γνώσεων. Ὁ ἀνθρώπος καὶ ἐν τῇ μητρικῇ κοιλίᾳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἐπὶ τινὰ χρόνον στερεῖται τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ὄντος του καὶ τοῦ κόσμου. Καὶ αἱ μὲν ἐντυπώσεις ἔχουσιν ἤδη ἀρχίσαι, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἐν τῇ μήτρᾳ κινήσεις αὐτοῦ, ἀλλὰ τῶν ἐντυπώσεων τούτων δὲν ἔχει συνείδησιν διὸ καὶ δὲν διατηρεῖ τὴν ἀνάμνησιν, μόνον δὲ διὰ τῆς ἐπαναλήψεως αὐτῶν ἐξωτερικῶν ἢ ἐσωτερικῶν καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐγκεφάλου ἀποκτᾶται βαθμηδὸν ἡ συνείδησις. Τοῦτο μᾶς διδάσκει ἡ καθ' ἡμέραν παρατήρησις, ἡ οὐχὶ πολὺ εὖνους πρὸς τοὺς πνευματιστάς, ὡς ἔλεγον καὶ ἐν ἄλλῃ μου τινι πραγματείᾳ. Ἡ σειρὰ τῶν αἰθῶν ἐντυπώσεων ἀποτελεῖ τὴν πεῖραν, ἣτις ἀναπτύσσει ἐν ἡμῖν καὶ τὴν συνείδησιν τοῦ ἐγὼ καὶ τὴν γινώσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, «ὁ δὲ τρόπος δι' οὗ

» σχηματίζεται ἡ πείρα, λέγει ὁ Λιττρέ, μαρτυρεῖ ὅτι τὸ φαινόμενον εἶναι ἢ τὸ ἀληθές αὐτῆς ἕδρατος! ἐὰν δύναται τις νὰ ὀνομάσῃ πρῶτην βεβαιώ-
» τητα τὴν ἐντύπωσιν, ἣτις ὑπάρχει πρὸ πάσης συνειδήσεως, θὰ καλέσῃ
» τὴν πείραν βεβαιότητα δευτέραν¹. Αἱ γνώσεις λοιπὸν ἡμῶν δὲν ἐξέρ-
χονται τοῦ κύκλου τῶν ἐντυπώσεων καὶ ἡ ἀπόκτησις τῆς σχετικῆς διὰ
τὸν ἄνθρωπον βεβαιότητος μόνον διὰ τῆς πείρας κατορθοῦται. Ἄλλ' αἰ
ἐντυπώσεις, ἀλλ' ἡ πείρα σχετίζεται μετὰ τοῦ φαινομένου καὶ οὐχὶ τῆς
οὐσίας τῶν ὄντων. Οὕτω, ἵνα ἐπικλεσθῶ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀγγλοῦ
φιλοσόφου Bain, διὰ νὰ βεβαιώσωμεν εἰς ἑαυτοῦς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ὅτι
ὁσάκις ἀνοίγομεν τὸν ὀφθαλμὸν δεχόμεθα τὴν αἴσθησιν τοῦ φωτός λέγο-
μεν ὅτι τὸ φῶς εἶναι τι ἀνεξάρτητον τοῦ ὀφθαλμοῦ. Ἄλλ' ἡ βεβαιότης
αὕτη υπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς γνώσεως ἡμῶν, διότι ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ὀφ-
θαλμός, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ὀπτικὸν νεῦρον δεχόμενον τὴν αἴσθησιν τοῦ φω-
τός, θὰ ἦτο ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ γνωρίζωμεν ἐὰν ὑπάρχῃ φῶς ἢ τί
εἶναι καθ' ἑαυτό². Καὶ πράγματι κατὰ τὴν πιθανωτέραν θεωρίαν τὸ φῶς
εἶναι ἀποτέλεσμα δονήσεως διαδιδόμενης διὰ σφαιρικῶν ἐν τῷ αἰθέρι τα-
χυτάτων κυμάνσεων, αἵτινες πλήττουσαι τὸ ὀπτικὸν νεῦρον ἐπιφέρουσι τὴν
ἐντύπωσιν αὐτοῦ. Αἱ ἐν τῷ αἰθέρι κυμάνσεις αὗται, αἱ παρὰ γούσαι τὸ
φῶς διαφέρουσι μόνον κατὰ τὴν ταχύτητα, μόνον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς
περιόδου τῶν δονήσεων τῶν παραγούτων τὴν θερμότητα κυμάνσεων. Ἐὰν
ἐκέκτηντο περισσοτέραν αἰ τελευτᾶσι αὗται ταχύτητα, θὰ ἐφάνιντο
φωτειναὶ εἰς τὸν ὀφθαλμὸν, ἀλλ' ἡ διαφορὰ τῆς ταχύτητος καθίστησι τὰς
μὲν αἰσθητὰς εἰς τὴν ἀφήν, τὰς δὲ εἰς τὸ ὀπτικὸν νεῦρον. Τὸ φῶς λοιπὸν
εἶναι τοιοῦτον ὡς τὸ γνωρίζομεν σχετικῶς πρὸς τὸν ὀφθαλμὸν καὶ ὁ
κόσμος ἐν γένει τοιοῦτος ὡς τὸν βλέπομεν καὶ τὸν αἰσθνόμεθα σχετι-
κῶς πρὸς τὰς αἰσθητὰς ἡμῶν, ἀλλὰ τί θὰ ἦσαν δι' ἄλλως ὀργανισμένα
ὄντα, εἰ εἰσὶν ἀπολύτως οὔτε γνωρίζομεν οὔτε θὰ δυνηθῶμεν ποτὲ νὰ
μάθωμεν.

Μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀληθείας ταύτης δικαιούμεθα, νομίζω, νὰ
ἐρωτήσωμεν ἐκείνους, καθ' οὓς αἰ ἐπιστήμη ἀντικείμενον ἔχουσι τὴν
μελέτην τῶν φαινομένων καὶ τῶν νόμων εἰς οὓς ταῦτα ὑπόκεινται, ἀρ-
νοῦνται πᾶσαν ἀπάντησιν πρακτικῶν περὶ τῆς οὐσίας, ἀρχῆς καὶ τέλους
τῶν ὄντων, πόθεν ἀντλοῦσι τὰς περὶ αὐτῶν περὶ ἀξίους καὶ περὶ ἀκρυβη-
τικὰς ἢ ἀπελπιστικὰς πληροφορίας; Πόθεν ὁ ὕλισμός ὁ τοσοῦτον κχυώ-
μενος ὡς φέρων πανταχοῦ τὴν λαμπράδα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἠξέουσι
ὅτι ἡ ὕλη, ἥς μόνον τὸ φαινόμενον γνωρίζομεν, εἶναι ἀπειρος, ἀναρχος
καὶ ἀτελεύτητος καὶ εἰς ποῖον κριτήριον ἐκτὸς τοῦ τῆς φαντασίας του δύ-
ναται νὰ ὑποβάλλῃ τὴν διαβεβαίωσιν ταύτην; Ποῦ πραγματικῶς εἶδε καὶ

1 La philosophie positive, mars, avril 1860.

2 Bain the Senses and the intellect p. 384.

ἐξήτασε τὸ ἄτομον, τὸ ἀκατάληπτον τοῦτο πλάσμα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύ-
ματος, (λέγω δὲ ἀκατάληπτον, διότι ἡ φαντασία δύναται πάντοτε νὰ
τὸ ὑποδικαίρῃ,) ὥστε νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτῷ δημιουργικὴν δύναμιν; ποῦ ἀνε-
κάλυψε τὴν ἀμορφον ἐκείνην ὕλην, ἐξ ἧς παρήχθη δῆθεν ἡ ζωὴ, τὸ πε-
ρίφημον πρωτόπλασμα, τὸ βυθύβιον, ὅπερ οὔτε ὀρυκτόν, οὔτε φυτόν, οὔτε
ζῶον ὄν εἶναι καὶ τὰ τρία ὁμοῦ καὶ τοῦ ὁποίου, κινουῦντες τὸν ἀσβεστον
γέλωτα τῶν ἐπιστημόνων, ἐπεχείρησάν τινες νὰ δώσωσι τὸν τύπον, τὴν
περιγραφὴν καὶ τὴν εἰκόνα; πότε τέλος κατώρθωσε νὰ παραγάγῃ βιολο-
γικὰ φαινόμενα διὰ τῶν φυσικοχημικῶν, ὥστε νὰ διασχυρίζεται ὅτι ἐξ
ἐνὸς μαθηματικοῦ νόμου τὰ πάντα ἐπήγασαν;

Πόθεν ὁ πανθεισμός ἐξάγει τὴν ἀπανταχοῦ διάχυσιν τοῦ πνεύματος
καὶ τὴν περὶ τοῦ παρελθόντος καὶ μέλλοντος του θεωρίαν; πόθεν γνω-
ρίζει ὅτι ἡ Ἰδέα ἐξέρχεται ἑαυτῆς καὶ καθίσταται φύσις, εἶτα δὲ ἐπα-
νέρχεται πρὸς ἑαυτὴν διὰ μικροῦ κύκλου ὡς τελικὸν σκοπὸν ἐπιδιώκουσα
τὴν ἐπανεύρεσιν, τὴν πραγματοποιήσιν αὐτῆς, ἣτις κατορθοῦται τέλος
ἐν τῇ ἀπολύτῳ συνειδήσει, ἐν τῇ τέχνῃ τοῦτέστι, θρησκείᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ;
Ἡ παράδοξος αὕτη θεωρία, ἥς τὴν ἔκθεσιν ἀκούων τις θὰ ἐνόμιζεν, ὡς
δικαίως παρτηρεῖ ὁ Edmond Scherer, ὅτι παρίσταται «εἰς μέρφωσιν μύ-
» «θεολογίας τινός, εἰς ἀνάπτυσιν κόσμου ὁμοίου τῷ τῶν ἀρχαίων γνῶστι-
» «κῶν, ἐν ᾧ αἰ ἔννοια ἐλάμβανον σῶμα, περιεπάτων καὶ περιέπιπτον εἰς
» «παντοίας περιπετείας»¹ δὲν εἶναι φανερὸν προῖον γονίμου μόνον καὶ ἀκα-
» «μάτου φαντασίας εἰς οὐδεμίαν ἐκλήθευσιν ἀντέχον; Καὶ τίς ἐλευθερος
» «πάσης προλήψεως, διαυγῆ ἔχων τὸν νοῦν, δὲν νοεῖ ὅτι τὸ πεπερασμένον
» «εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξισωθῇ τῷ ἀπείρῳ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε θὰ ἀπο-
» «κτήσῃ τὴν πηγγνώσιν, ἢ διάνοιαν οὐδέποτε θὰ περικλείσῃ ἅπαν τὸ δυνά-
» «μενον νὰ νοηθῇ, διότι πέραν πάσης δυνατῆς ἐξελίξεως θὰ ὑπάρχῃ πάν-
» «τοτέ τι τὸ ἀγνωστον, θὰ ἀναρραίνεται ἢ ἀγνοια τοῦ ἀνθρώπου, θὰ δεῖ-
» «κνυται ὁ βαθμὸς ὁ χωρίζων τὸ σχετικὸν ἀπὸ τοῦ ἀπολύτου; Τίς δὲν θὰ
» «γελάσῃ ἀκούων ὅτι ἡ φιλοσοφία ἐν γένει καὶ ἡ τοῦ Ἐγγέλου ἰδέα εἶναι
» «ἕτη τῷ ἀπολύτῳ; «Βίστε τὸ ἀπόλυτον, ἀνακράζει ὁ Paul Janet καὶ ὁμοῦς
» «εἶνα μάθητε τὴν αἰτίαν καὶ τοῦ μικροτέρου φαινομένου εἰσθε ἠναγκά-
» «σμένοι νὰ ἐρωτήσητε τὸν ἐπιστήμονα, ὅστις θὰ τὸ ὑποβάλλῃ εἰς πειρά-
» «ματα, θὰ τὸ ζυγίσῃ, μετρήσῃ, ὑπολογίσῃ»².

Πόθεν τέλος ὁ Πνευματισμός, ὁ οὐδέποτε τὸ πνεῦμα ἀνευ ὀργανισμοῦ
ἀπαντήσας γνωρίζει ὅτι ἡ πρώτη αἰτία εἶναι νοῦς ἀθύπαρκτος μὴ ἔχων
ἀνάγκην ἐγκεφάλου ἵνα σκεφθῇ, ὅτι ἐξ αὐτοῦ τὰ πάντα παρήχθησαν, ὅτι
πάντα τὰ ὄντα ἔχουσι σκοπὸν τινα καὶ ὁ καθολικὸς καὶ ὕψιστος τῆς
φύσεως εἶναι νὰ καταστῇ οὕτω τὸ θέατρον, τὸ στάδιον τῆς ἠθικῆς ἀνα-

1 Ἰδ. ἐν μελέτ. Guizot σελ. 159.

2 «Les causes finales par Paul Janet p. 478.

πτύξεως; Διὰ τίνος μέσου δύναται νὰ καταλάβῃ τὸ Πνεῦμα ἀνεξάρτητον τοῦ ὄργανισμοῦ καὶ πῶς ἐκτὸς τοῦ ἀπείρου τούτου καὶ ἀπολύτου ὄντος νὰ συμβιβασθῇ λογικῶς τὴν ὑπαρξίν καὶ ἄλλου τινὸς πράγματος, τοῦ κόσμου τούτου; ἀναιροῦντος τὴν ἰδέαν τοῦ πρώτου;

Κατανοῶν δὲ πνευματισμὸς τὸ διάστημα τὸ χωρίζον τὰς θεωρίας αὐτοῦ ἀπὸ τῶν πληροφοριῶν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν πειράττει νὰ ὑποδείξῃ νέαν πηγὴν ἐξ ἧς ἀντλεῖ ταύτας, διακτείνόμενος ὅτι τὰ ὄρια πρὸ τῶν ὁποίων ἵσταται ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα εἰσὶν ὄρια τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἧς αἱ γνώσεις ἐκτείνονται πολὺ ἐπέκεινα καὶ ὑπεράνω τοῦ πεπερασμένου κόσμου. Κατὰ τοὺς πνευματιστὰς καὶ τοὺς προβάλλοντας περισσότερον ἔτι καὶ τούτων ἐπὶ τοῦ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ἐδάφους, ἢ μεταφυσικῆ κρατεῖ εἰς χεῖρας αὐτῆς λαμπάδα, ἣν δὲν ἀπέκτησε διὰ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' ἔλαβεν ἐξ αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ διὰ τῆς λαμπάδος ταύτης δύναται νὰ φωτίξῃ τὸ πνεῦμα πέραν τῆς χώρας ἐκείνης ἐνθα σκότος ἐπικρατεῖ διὰ τὴν πείραν. «Ἐὰ ὄρια τοῦ πεπερασμένου κόσμου εἶναι καὶ ὄρια τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης, λέγει ὁ Guizot καὶ ἀδυνατεῖ μὲν τις νὰ ἐξκριβώσῃ μέχρι τοῦ τῶν ἀχανῶν τούτων ὁρίων δύναται νὰ προχωρήσῃ ἡ ἐπιστήμη, δύναται ὁμοίως καὶ ὀφείλει νὰ βεβαιώσῃ ὅτι δὲν θὰ τὰ ὑπερβῇ. Ὁ πεπερασμένος κόσμος εἶναι ὁ μόνος ὅστις ὑπάγεται εἰς τὴν περιοχὴν αὐτῆς καὶ ὁ μόνος, ὃν δύναται νὰ βολιδοσκοπήσῃ. Ἐν μόνῳ τῷ πεπερασμένῳ κόσμῳ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα κατακλιμαβάνει τὰ πράγματα τελείως, παρατηρεῖ αὐτὰ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν καὶ ὑπὸ πάσας τὰς ὀψεις τῶν, ἀναγνωρίζει ἐκτὸς σχέσεις καὶ τοὺς νόμους αὐτῶν, πράγματα ἐπίσης καὶ ταῦτα ὄντα καὶ ἀπαρτίζει τέλος ἐξ αὐτῶν σύστημα τι. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ μέθοδος, ὧν ἐξαγόμενον εἶναι αἱ ἀνθρώπιναι ἐπιστήμαι. καὶ λέγων πεπερασμένον κόσμον δὲν ἐννοῶ αὐτὸν ἀποκεκλεισμένον ἐν ἑμὲν τῷ ὕλικῳ. Ὑπάρχουσι καὶ ἠθικὰ πράγματα ὑποπίπτοντα εἰς τὴν κείραν καὶ ὑπαγόμενα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπιστήμης. Ἐν παραδείγματι ἡ περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ κρούσῃ καταστάσει σπουδὴ, εἴτε κατ' ἄτομον λαμβανόμενον εἴτε κατ' ἔθνος, εἶναι ἐπίσης σπουδὴ ἐπιστημονικὴ, ὑπαγομένη εἰς τὴν αὐτὴν μέθοδον, εἰς ἣν καὶ ἡ τοῦ ὕλικου κόσμου καὶ ὑδυναμένη νὰ ἀνακαλύψῃ τοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ κόσμου τάξει νόμου αὐτῶν πραγμάτων, εἰς ἃ περιστρέφεται. Ἀλλ' ἐὰν τὰ ὄρια τοῦ πεπερασμένου κόσμου εἶναι καὶ ὄρια τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης δὲν εἶναι ἕως καὶ ὄρια τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ὁ ἀνθρώπος φέρει ἐν ἑαυτῷ γνώσεις ἐκτεννομένας πολὺ ἐπέκεινα καὶ φερομένας πολὺ ὑπεράνω τοῦ πεπερασμένου, τὰς γνώσεις καὶ ὁρέξεις τοῦ ἀπείρου, τοῦ ἰδεώδους, τοῦ ὄλου, τοῦ τελείου, τοῦ ἀναλλοιώτου, τοῦ αἰωνίου. Αἱ γνώσεις αὗται καὶ ὄργανα εἰσὶ πράγματα, ἅτινα ἀναγνωρίζει τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἀλλὰ

καὶ τοὶ ἀναγνωρίζον ταῦτα ἐπέχει, διότι προσημαίνουσιν ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν διαπλάττουσιν αὐτῷ τάξιν διάφορον τῶν πραγμάτων καὶ τῶν νόμων τοῦ πεπερασμένου κόσμου, ὃν περατῆρεῖ. Πλὴν ἐνῷ τῆς ὑπερπύρας ταύτης τάξεως ἔχει ὁ ἀνθρώπος τὸ ἐντιγμῶ καὶ τὴν εἰκόνα, δὲν ἔχει οὐδὲ δύναται νὰ ἔχῃ τὴν γνῶσιν. Καὶ τὰ μὲν ἀπείρον διορατικῶς καὶ ἀτενίζει ἡ ψυχὴ, δυνάμει καὶ ἕνεκα τῆς ὑψηλῆς φύσεώς της, ἡ γνῶσις ὁμοίως αὐτῇ περικλείεται, ἕνεκα τῆς παρούσης ἀδυναμίας της, ἐν τῷ πεπερασμένῳ τούτῳ κόσμῳ ἐνθα διατελεῖ.»

Λέξεις ὠραῖαι, ἀλλὰ λέξεις μόνον προοιδίουσαι τὴν ἀμηχανίαν τοῦ λέγοντος, λέξεις ἀσυνεπεῖς πρὸς τὰς ὑποστηριζόμενας πολλάκις ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἐπιλύσεις τῶν ἀλύτων προβλημάτων, λέξεις ἀδυνατούσαι νὰ στηρίξωσι τοῦ λοιποῦ εἰς τὴν κρίσιν τῶν τρεφομένων διὰ τῆς στερεῆς ἐπιστημονικῆς τροφῆς τὰς κλονιζόμενας μεταφυσικὰς ἰδέας. Ἐὰν τὸ πνεῦμα ὀφείλῃ, ὡς ὁμολογοῦσι καὶ ὡς εἶναι ὁρθόν, νὰ ἐπέχῃ πρὸ τῆς θέας τοῦ ἀπολύτου, τίνοι τότε μέσῳ πληροφοροῦσιν ἡμᾶς περὶ τῶν πρώτων καὶ τελικῶν αἰτίων οἱ τὸ ἀπραγματοποιήτον τοῦτο ἀνκλαμαβάνοντες ἔργον. Οὐδέποτε ἡ θετικὴ φιλοσοφία ἠγάθη τὴν πέραν τῶν ὁρίων τῆς θετικῆς γνώσεως ὑπαρξίν τοῦ ἀγνώστου, τοῦ ἀπείρου, τοῦ ἀπολύτου, ἀλλ' ὑπεστήριξε πάντοτε ὅτι ἡ ἐξήγησις αὐτοῦ εἶναι ἀδύνατος εἰς τὸν ἀνθρώπον. Πρὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς θέας τοῦ ἀτελεστήτου τούτου ὠκενοῦ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δύναται νὰ ἀφίηται εἰς σκέψεις, ὄνειροπωλήσεις καὶ ὑποθέσεις ποικίλας συγκινούσας τὴν καρδίαν, θεομανούσας τὴν φαντασίαν καὶ διδούσας ἐκπληκτικὴν ὄθησιν εἰς τὴν ποιητικὴν πτῆσιν, ἀλλ' αἱ σκέψεις, ἀλλ' αἱ ὑποθέσεις, ἀλλὰ τὰ ὄνειρα ἢ ὁ ποιητικὸς ἐνθουσιασμός δύναται νὰ ὑπολογισθῶσιν ὡς πραγματικότητες καὶ δικαιούμεθα νὰ πισύσωμεν τὰ μεταφυσικὰ ταῦτα τῆς φαντασίας πλάσματα πορισσότερον τῶν θρησκευτικῶν μύθων τῶν μᾶλλον ἀξέστων λαῶν; Ὁ ἀνθρώπος εὐοισκόμενος ἐν τοῖς κόλποις τῆς φύσεως, ἀντιλαμβάνομενος τοῦ περιεκλύπτοντος αὐτὸν πέπλου τοῦ ἀγνώστου καὶ φλεγόμενος ὑπὸ τῆς φυσικῆς τοῦ μαθεῖν ὀρέξεως δὲν δύναται νὰ κωλύσῃ τὴν φαντασίαν ἀπὸ τοῦ νὰ ριφθῇ ἐκεῖ ἐνθα ἡ περατῆρησις δὲν προχωρεῖ, ἀλλὰ δὲν πρέπει διὰ τοῦτο ἐπιλανθανόμενος τῆς θέσεώς του νὰ ὑπολαμβάνῃ τὰ ὠραῖα ταύτης πλάσματα ὡς ἀναμφιλέκτους ἀληθείας. Εἶναι καταληπτὰ ὄντως εἰς πᾶσαν καρδίαν μὴ μείναςαν ἀναίσθητον πρὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς θέας τοῦ ἀτελεστήτου ὕλικου ἢ διανοητικοῦ ὀρίζοντος ἢ δικαία ἐκείνη τοῦ ποιητοῦ διαμαρτύρησις λέγοντος

Qu'est-ce donc que ce monde, et qu'y venons-nous faire ?

Si pour qu'on vive en paix, il faut voiler les cieux,

Passer comme un troupeau les yeux fixés à terre,
Et renier le reste, est-ce donc être heureux ?
Non c'est cesser d'être homme et dégrader son âme.
Dans la création le hasard m'a jeté
Heureux ou malheureux je suis né d'une femme,
Et je ne puis m'enfuir hors de l'humanité¹.

ἀλλ' εἶναι ἀπροσμάχητος ἐπίτης ἢ πικρὰ ἀλήθεια ὅτι μόνον διὰ τῆς φωνητικῆς δύνανται ὁ ἄνθρωπος νὰ εἰσδύσῃ εἰς τοὺς οὐρανούς. Πλὴν τὸ πνεῦμα λέγουσιν οἱ πνευματισταὶ ἔχει ἀρτιγενές τι φῶς, ὅπερ δὲν ἀπέκτισε διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τὸ φῶς τοῦτο ἄγει εἰς ὄρθους συλλογισμούς καὶ βέβαια συμπεράσματα, τοὺς ἀθρώπους ἐκείνους, οἵτινες δὲν ἀκοῦνται εἰς μόνον τὰς πληροφορίας τῶν ἐπιστημῶν. Ποῦ εὐρίσκεται τὸ φῶς τοῦτο καὶ πῶς δύνανται νὰ ἀποδείξωσι τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ οἱ ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ βλαδίζοντες; Περὶ τῆς πλέον ἀνεπιστρέπτει ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ἡ μεταφυσικὴ ἐρευνῶσα τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐγνωμάτευε πᾶν ὅτι ὑπηγόρευεν ἢ θερμῇ τῶν ψυχολόγων κερκλή! σήμερον ἡ μελέτη τῶν διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον τῆς θετικῆς ἐπιστήμης καὶ οἱ σοφώτεροι τῶν μεταφυσικῶν εἰσὶν ἠναγκασμένοι νὰ τείνωσι προσεκτικῶς τὸ οὖς εἰς τὰς περὶ αὐτῶν πληροφορίας τῆς φυσιολογίας. Ἡ ὑπαρξὶς τοῦ ἀρτιγενούς τούτου φωτὸς χορῆζει τῆς αὐτῆς ἀποδείξεως οἷος καὶ αἱ ὑπ' αὐτοῦ ἀνακλυπτόμεναι δῆθεν ἀλήθειαι. Ἄλλ' ἐν τῷ ἀνθρώπινον πνεύμῳ, παρατηρεῖ ὁ πνευματισμὸς, ὀφείλη νὰ δέχηται ὡς μόνος ἀληθεῖς τὰ ἐπιστημονικῶς ἐξετασθέντα φαινόμενα καὶ τοὺς ἀποδειχθέντας νόμους; οὐδὲν ἕτερον ὑπάρχει ἐκτὸς τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. «Ἐνώσκατε τότε, λέγει ὁ Paul Janet, ὁ συμπληθητικώτατος καὶ πολυμαθὴς οὗτος ἀντιπρόσωπος τῆς νεωτέρας Γαλλικῆς πνευματικῆς σχολῆς, ἐνώσκατε ἀπάσας τὰς ἀληθείας, ἅς ἀποδεικνύει ἐκάστη τούτων καὶ θὰ ἔχετε οὕτω τὴν γενικὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ μὴ ὀμιλεῖτε τοῦ λοιποῦ περὶ φιλοσοφίας; μελετώσης τὰς γενικότητας τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, μὴ ζητεῖτε τὴν ἀναγωγὴν τῶν γενικότητων τούτων εἰς τὸν μικρότερον, κατὰ τὸ ἐφικτὸν, ἀριθμὸν, μὴ ἐκθέτετε θεωρίας, διότι καὶ πάντα εἰσὶ διάφορα τῆς ἀπλῆς ἀθροίστως τῶν ἐπιστημονικῶν πληροφοριῶν, εἰσὶν ἀποτελέσματα τῆς ἐλευθέρως ἐνεργείας τοῦ πνεύματος, ἀνάγκαι πηγάζουσαι ἐκ τῆς ἐμφύτου τῷ ἀνθρώπῳ ιδέας τοῦ ἀπολύτου, ἧς ἕνεκα ὑπαίχομεν εἰς τὴν τάσιν τοῦ γενικεύειν².» Ἡ παρατήρησις αὕτη θὰ ἐθεωρεῖτο δικαίως; σόφισμα, ἐὰν δὲν ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν ἡ ἀναμφισβήτητος εἰλικρίνεια τοῦ λέγοντος. Οὐδέποτε ἡ θετικὴ φιλοσοφία προσέβαλε τὴν ἀξίαν τοῦ συλλογισμοῦ, οὐδ' ἦτο

¹ Alfred de Musset ἐνθ. ἀνωτ.

² Ἰδε τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ ἐν σελ. 727-728 τῆς Revue des deux mondes Aout 1864.

δυνατὸν νὰ παραγνωρίσῃ τὸ κύρος τῆς ἐργασίας ταύτης τοῦ πνεύματος. Ἡ ἀνόλυστος καὶ ἡ σύνθεσις, ἡ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως γενικεύσις ἰδιότητος οὕσι τοῦ ἐγκεφαλικοῦ ὄργανισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν πρωτεύοντων ζώων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταδικασθῶσιν εἰς ἀδράνειαν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην, ἀνακρομένης ἐπὶ τῶν φαινομένων τοῦ πεπερασμένου κόσμου καὶ ἀναποσπάστου τοῦ ἐγκεφαλικοῦ ὄργανισμοῦ, καὶ τῆς ἀποπείρας ἐξηγήσεως τοῦ ἀπολύτου ὑπάρχει ἡ διαφορὰ ἢ χωρίζουσα τὸ ἀπόλυτον ἀπὸ τοῦ σχετικοῦ. Ἰνα ὅμως ὁ συλλογισμὸς ἦ κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἀσφαλῆς ἀνάγκη οἱ πρῶτοι ὅροι νὰ λαμβάνωνται ἐκ τῆς παρατηρήσεως καὶ οὐχὶ τῆς ἰδίως ἡμῶν συλλήψεως. Τότε, ἀλλὰ τότε μόνον τὸ συμπεράσμα, ἐὰν δὲν ᾔνοιε τόσον βέβαιον ὅσον τὸ διὰ τῆς πείρας ἀμέσως ἀποκτώμενον, εἶναι οὐχ' ἥττον πιθανόν. Ἡ θετικὴ λοιπὸν φιλοσοφία κηρύττουσα ὅτι τὰ πρῶτα καὶ τελειὰ αἴτια καὶ ἡ ἐσωτερικὴ φύσις τῶν ὄντων δὲν δύνανται οὔτε νὰ ζητηθῶσιν ἐπιτυχῶς οὔτε νὰ νοηθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ὅτι τοῦτο οὐδέποτε θὰ ἀποκτήσῃ γνώσεις ἀπολύτους, ὅτι εἶναι κεκλεισμένον ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς σχετικότητος ἀναγνώριζει σύναμα ὅτι ἐν τῷ σταδίῳ τούτῳ οὔτινος ἡ ἔκτασις δὲν εἶναι μικρὰ ὁ ἄνθρωπος δύνανται διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ καὶ νὰ γινώσκῃ τὰ περίσμετα τῶν ἐπιστημῶν καὶ εἰς ὑποθέσεις πιθανὰς νὰ προβίῃ. Αἱ ὑποθέσεις αὗται στηριζόμεναι ἐπὶ πραγμάτων ἀποδεδειγμένων διὰ τῆς πείρας, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρουσαι τῶν μεταφυσικῶν καὶ θεολογικῶν βρασιζομένων ἐπὶ ἀθαίρετων συλλήψεων τοῦ πνεύματος, καίτοι μὴ οὔσαι ἐπιδεικτικαὶ τελείας πάντοτε ἐπαληθεύεως, φέρουσιν οὐχ' ἥττον τὴν σφραγίδά τῆς κατὰ προσέγγισιν βεβαιότητος, ἣν οὔτε δύνανται οὔτε πρέπει νὰ παραβλέψῃ τις.

Οὕτω ἐπὶ τῆς στερεᾶς βάσεως τῶν διὰ τῆς πείρας ἀποδεδειγμένων ἀληθειῶν ἐγείροντες ὑποθέσεις σχεδὸν βεβηχίως ἢ ἀπλῶς πιθανὰς, δυνάμεθα οὐδόλως ἀντιπράττοντες πρὸς τὰς ὑγιεῖς φιλοσοφικὰς ἀρχάς, νὰ σχηματίσωμεν ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς κατὰ τὴν φυσικὴν καὶ τῶν διαφόρων βαθμίδων τῆς ἐξελίξεως, ὅπως διὰ τῶν μνημείων, ἐπιγραφῶν, ἱερογλύφων, σκελετῶν, σπηλαίων καὶ λοιπῶν μέσων σχηματίζομεν ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς, χωρὶς ἐννοεῖται, νὰ θίξωμεν πατὲρ ζητήματα ὑπερκείμενα τῶν ὁρίων τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος.

Ἰψοῦντες τοὺς ὀφθαλμούς ἡμῶν εἰς τὸ περιεκλυπτόν τὴν σφαιρὴν στερεῶμα παρατηροῦμεν τὴν πληθὺν τῶν ἀστέρων καὶ τὸ ἀχανές διάστημα ἐν ᾧ κυλινοῦνται οὗτοι μετὰ τῶν πλανητῶν, δορυφόρων, ἀστεροειδῶν καὶ λοιπῶν οὐρανίων σωμάτων. Ἀγνοοῦμεν ἀληθῶς ἐὰν ἐκτὸς ἐκείνου, ὅπερ καλοῦμεν σύμπαν ἐν ὑπάρχει ἄλλο τι ἀκατάληπτον εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ περιεζόμενοι ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν ἰδεῶν ἡμῶν καὶ διακρίνοντες τὸ σύμπαν ἀπὸ τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος, οὔτινος ἀποτελοῦμεν μέρος, ἐρωτῶμεν τί

δυνάμεθα νὰ υποθέσωμεν πλειότερον ἐπὶ τῶν πληροφοριῶν τῆς ἐπιστήμης βρασιζόμενοι.

Ἡ ἀστρονομία ἀπέδειξεν ὅτι οἱ ἀστέρες εἰσὶ σφαῖραι ἐκπέμπουσαι ἀπᾶστως φῶς καὶ θερμότητα εἰς τὸ ἀχανές διάστημα καὶ τὸ φασματοσκόπιον ἠδυνήθη νὰ ἀποσυνθέσῃ τὸ φῶς τοῦτο ὡς τὸ τοῦ ἡμετέρου ἡλίου. Θερμότης τοσαύτη μὴ ἐλαττωμένη ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας πόθεν ἠδύνατο νὰ προκύβῃ; Ἐκ καύσεως ἤτοι χημικῆς συνθέσεως εἶναι ἀδύνατον λέγουσιν οἱ εἰδήμονες, διότι οὐδεμία καὶ οὕτως δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς κατακλίωσιν θερμολογίου τοσοῦτον καταπληκτικὴν ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ ἥλιος ἀστὴρ καὶ οὗτος ὡς οἱ λοιποὶ ἐκπέμπει κατὰ πᾶν δευτερόλεπτον θερμότητα ἴσην ἐκείνῃ, ἣν θὰ παρήγαγεν ἡ καύσις ἑνδεκά τετραμυλλιόντων καὶ ἑξακοσίων χιλιάδων ἑκατομμυρίων τόννων γαιάνθρακος καιομένων ταύτοχρόνως. Ἀποκλειομένης λοιπὸν τῆς αἰτίας ταύτης ὑπολείπεται ἡ τῆς μεταμορφώσεως τῆς κινήσεως εἰς θερμότητα, ἣτις πράγματι φαίνεται ἴση τῷ ἀποτελέσματι. Γνωρίζομεν τουτέστιν ἐπιστημονικῶς σήμερον ὅτι ἡ κίνησις κατὰσπασμένη ἀποτόμῳ δὲν ἀπόλλυται ἀλλὰ μεταβάλλεται εἰς θερμότητα καὶ ὅτι ὅσον μεγαλειτέρα εἶναι ἡ ταχύτης σώματος τινος καὶ περισσότερα ἡ ποσότης τῆς ἀπκριζούσης αὐτὸ ὕλης, τόσον ἡ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συγκρούσεως αὐτοῦ μετ' ἄλλου σώματος πηγάζουσα θερμότης ἔσται μείζων. Τὴν ἐπιστημονικὴν λοιπὸν ταύτην ἀλήθειαν ἔχοντες ὑπ' ὄψει εἶναι φυσικὸν νὰ υποθέσωμεν ὅτι τὰ μέρη τῆς ἀπκριζούσης τὰς σφαίρας ὕλης διακεχυμένα ἐν ἀρχῇ ἐν τῷ ἀχανεῖ διαστήματι ἐπλησίωσαν ἀλλήλα εἰς διάφορα μέρη ὑπέκοντα τῷ νόμῳ τῆς βραδύτητος καὶ συνεκρούθησαν. Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συγκρούσεως ἡ καταπάυστα κίνησις μετεμορφώθη εἰς θερμότητα, αἱ δὲ ἀποτελεσθεῖσαι ἐκ τῆς ἐνώσεως σφαῖραι διέχυσαν ταύτην μετὰ τοῦ φωτός εἰς τὸ σκοτεινὸν καὶ ψυχρὸν διάστημα καὶ ἀνελύθησαν ὑπὸ τὴν καταπληκτικὴν δυνάμιν τῆς. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐπὶ ἐπιστημονικῶν, ὡς βλέπετε, ἀληθειῶν στηριζομένη, ἐνισχύεται προσέτι διὰ τῆς παρατηρήσεως τοῦ φαινομένου τῶν διαττόντων ἀστέρων, οἵτινες συναντῶμενοι μετὰ τῆς γῆνης ἀμοσφαίρας καὶ βραδύνοντες ἐν αὐτῇ ὡς ἐκ τῆς συναντήσεως ταύτης τὴν ταχυτάτην πορείαν των ἐκπέμπουσι ζωηρὸν φῶς καὶ θερμότητα.

Ὡς πρὸς τὸ ἡλιακὸν σύστημα, οὗτινος ἀποτελοῦμεν μέρος δυνάμεθα ἐπὶ τῶν ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων καὶ τῶν νόμων τῆς μηχανικῆς στηριζόμενοι νὰ φθάσωμεν ἐπαγωγικῶς εἰς τὴν περίφημον θεωρίαν τοῦ Laplace. Κατὰ τὴν πιθανοτάτην ταύτην ὑπόθεσιν οἱ πλανῆται εἰσὶ τέκνα τοῦ ἡλίου ἐξεληθόντα κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τοῦ σώματος τοῦ πατρὸς των δυνάμει τῶν μηχανικῶν καὶ φυσικῶν νόμων. Ἐν ἀγνώστῳ τινὶ ἐποχῇ τουτέστιν, ὁ ἥλιος ἦτο πεπυκνωμένον τι νεφέλωμα κατέχον ἅπασαν τὴν θέσιν τοῦ νῦν ἡλιακοῦ συστήματος καὶ πολὺ περισσοτέραν ἴσως ἔτι,

ἐν πέρην τοῦ πλανῆτου Ποσειδῶνος ὑπάρχει, ὡς πιθανόν, καὶ ἕτερος. Ἄς φαντασθῶμεν, λέγει ὁ Flammarion τοιοῦτον νεφέλωμα ἐν τῷ διαστήματι. Ἡ ἔλξις εἶναι ἰδιότης παντὸς ἀτόμου ὕλης. Ἡ χώρα λοιπὸν ἡ ἰμῶν πυκνὴ αὐτοῦ θὰ ἔλξη ἀνεπιστήτως πρὸς ἐκυτὴν τὰ λοιπὰ μέρη καὶ ἐν τῇ βραδείᾳ πτώσει τῶν μῶν μεμακρυσμένων μερῶν πρὸς τὴν ἰμῶν ἔλκουσαν ταύτην χώραν θὰ παραχθῇ γενικὴ κίνησις ἀτελῶς διευθυνομένη πρὸς τὸ κέντρον τοῦτο καὶ συμπυκνύουσα μετ' οὐ πολὺ βόλοκληρον τὸ νεφέλωμα εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κυκλικὴν κίνησιν. Ἡ φυσικὴ μορφή εἶναι ἡ σφαιρικὴ τοιαύτη λαμβάνει ἀταγῶν ὕδατος, τοιαύτη σταγῶν ὑδρογύρου ἀριεμένη ἐλευθέρα. Κατὰ τοὺς νόμους τῆς μηχανικῆς, σὺν τῇ πυκνώσει καὶ σμικρύνσει τοῦ νεφελώματος ἠξήσεν ἡ κίνησις ἐν τοιαύτῃ δὲ στροφῇ τὸ νεφέλωμα ἐπέσθη εἰς τοὺς πόλους καὶ ἔλαβε μορφήν ὑπερμεγέθους ἀερώδους φακοῦ. Πιθανόν λοιπὸν τότε νὰ ἐστρέφετο τόσον ταχέως, ὥστε νὰ ἀνέπτυσσεν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς περιφερείας κεντρομόλον δυνάμιν ὑπερέκταν τῆς κεντροφύγος τοῦ ὄλου ὄγκου, ὡς ὅταν στρέφῃ τις σφενδόνην ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀναπόφυστος καθίσταται συνέπεια ἡ ἀπώλεια τῆς ἰσορροπίας καὶ ἡ ἀπόσπασις ἐξωτερικοῦ τινος δακτυλίου. Ὁ ἀερώδης οὗτος δακτύλιος θὰ ἐξακολουθήσῃ στρεφόμενος ἐν τῷ αὐτῷ γρόνῳ καὶ διὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος, ἀλλὰ τὸ μετρικὸν νεφέλωμα θὰ ἦναι τοῦ λοιποῦ κεχωρισμένον καὶ θὰ ρυθίσταται τὴν προοδευτικὴν συμπύκνωσιν καὶ τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς κινήσεως αὐτοῦ¹. Κατὰ τὸν τρόπον λοιπὸν τοῦτον ὑποτίθενται ἀποσπασθέντες διὰδοχικῶς τοῦ ἡλίου ὁ Ποσειδῶν, ὁ Οὐρανός, ὁ Κρόνος, ὁ Ζεὺς, οἱ μικροὶ πλανῆται, ὁ Ἄρης, ἡ Γῆ, (ἣς ἡ γένεσις πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ περιφέρεια τοῦ ἡλίου ἔφθανε μέχρις ἡμῶν καὶ τὸ ὑπερμεγέθους τοῦτο σῶμα ἐστρέφετο περὶ ἐκυτὸ εἰς 365 ἡμέρας), ἡ Ἄφροδίτη καὶ ὁ Ἑρμῆς. Ὁμοίως ὑποτίθενται ἀποσπασθέντες τῶν πλανητῶν οἱ δορυφόροι αὐτῶν ἡ Σελήνη λ.χ. θὰ ἐγεννήθη κατὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ Γῆ, εἰς κατάστασιν ἔτι νεφελώματος, ἐξετείνετο μέχρι τῆς νῦν τροχίας τοῦ δορυφόρου καὶ ἐστρέφετο περὶ ἐαυτὴν εἰς 27 ἡμέρας καὶ 7 ὥρας.

Ἡ περὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος ὑπόθεσις αὕτη ἐκτὸς τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῆς βίας φέρει ὑπὲρ ἐκυτῆς τὴν διὰ τῶν τηλεσκοπίων ἀνακάλυψιν καὶ ἄλλων νεφελωμάτων, ὧν τὰ σχήματα ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς ὑποτιθεμένας περὶ τοῦ ἡμετέρου μεταμορφώσεις, τὴν ὁμοίαν διευθύνσιν τῶν πλανητῶν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ἐν τῇ περὶ τὸν ἥλιον τροχίᾳ ὡς καὶ τὴν περὶ τὸν ἄξονα αὐτῶν, τὴν ὁμοιότητα τῶν φαινομένων τούτων ἐπὶ τῶν δορυφόρων, τὴν μικρὰν ἐκκεντρότητα τῶν τροχιῶν καὶ τὴν σχετικὴν πυκνότητα τῶν σωμάτων τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος.

¹ Flammarion astronomie populaire p. 94.

Τὴν μέθοδον τέλος τῶν θετικῶν ὑποθέσεων δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν σχηματισμὸν τῆς γῆς. Ἡ γῆ ἀποσπασθεῖται καὶ αὐτὴ ὡς ἀερώδης δακτύλιος τοῦ ἡλιακοῦ νεφελώματος ἤρξατο, τῶν αὐτῶν νόμων ἔνεκα, νὰ συσφιγγηται, συμπυκνωταί, λαμβάνη σφαιρικὸν σχῆμα καὶ διὰ τῆς ὡς ἐκ τῆς συμπυκνώσεως ταύτης συγκρούσεως τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν μορίων ὕλης νὰ μεταβάλληται εἰς πυρώδη κατάστασιν. Ἐπὶ χιλιᾶδας αἰῶνων ἐστρέφετο οὕτω ἐν τῷ διαστήματι, ὅτε δὲ ἡ θερμοκρασία κατῆλθε κατωτέρω τῆς τοῦ ζέοντος ὕδατος, ὁ ἀτμὸς μεταβλήθη εἰς ὕδωρ καὶ κατέπεσεν. Ἄλλ' εἰς τὴν ὑγρὰν κατάστασιν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαμείνῃ ἡ γῆ ὀριστικῶς μικρὸν κατὰ μικρὸν ὁ ὑπὸ τῶν φοβερῶν ἠφιστίων διαρηγνύμενος φλοιὸς ἐξηπλοῦτο περισσότερο καὶ αἱ νῆτοι ἀνεφαίνοντο ἐν μέσῳ τῶν ζεουσῶν θλασσῶν, οὕτω δὲ βαθμηδὸν ἡ σφαίρα κατέστη στερεὰ καὶ ἐξἄκολουθεῖ ἔτι πιθανῶς καθισταμένη περισσότερο τοιαύτη. Αἱ ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ Laplace ἐξαχόμεναι συνέπειαι αὐταὶ ἐπισχύνονται ἔτι μᾶλλον διὰ τῶν γενομένων ἐπὶ τῆς σφαίρας ἐπιστημονικῶν παρατηρήσεων, αἵτινες περιβάλλουσι διὰ πλείονος πιθανότητος τὴν ὑπόθεσιν τοῦ περιφήμου ἀστρονόμου. Ἀκριβέσταται τουτέστι παρατηρήσεις ἀπέδειξαν ὅτι ἡ γῆ εἶναι πεπιεσμένη εἰς τοὺς πόλους καὶ ἐξογκωμένη εἰς τὸν Ἰσημερινὸν καὶ ἡ μὲν γεωμετρία ἀπεφάνθη ὅτι τοῦτο εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ρευστῆς ποτε καταστάσεως τῆς σφαίρας, ἡ δὲ φυσικὴ ἐρωτηθεῖσα τί ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ τὴν κατάστασιν ταύτην ἔδειξε τὸ ὕδωρ ἢ τὸ πῦρ. Ἄλλ' ἡ ποσότης τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ὕδατος, λέγει ὀρθῶς ὁ Littié, εἶναι λίαν μικρὰ σχετικῶς πρὸς τὰ στερεὰ αὐτῆς μέρη, μετὰ τῆς θερμοκρασίας δὲ τῶν 13 βαθμῶν εἶναι ἀδύνατον νὰ μεταβάλλῃ εἰς ρευστὴν κατάστασιν οὐχὶ τὴν γῆν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ πεντηκοστοχιλιοστὸν τῆς σφαίρας, ὑπολείπεται λοιπὸν τὸ πῦρ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ μαρτυροῦσι καὶ ἡ αὐξοῦσα θερμότης, καθ' ὅσον κατερχόμεθα εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ τὰ θερμὰ λουτρὰ καὶ τὰ ἀρτησιανὰ φρέατα καὶ τὰ ἠραιότερα καὶ οἱ σεισμοὶ καὶ τὰ συμπεράσματα τῆς παλαιοντολογίας περὶ τῆς ἐπικρατησάσης ἄλλοτε ὑψηλοτέρας θερμοκρασίας ἐπὶ τῆς γῆνης ἐπιφανείας¹.

Μέχρι τοῦ σημείου τούτου ἡ διαδοχὴ τῶν φαινομένων βαίνει κανονικῶς καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀποδοχῆς δύο δεδομένων ἦτοι τῆς ὑπάρξεως τῆς διακεχυμένης ὕλης ἐν τῷ διαστήματι καὶ τῆς κινήσεως αὐτῆς ἐξαχόμεναι συνέπειαι μέχρι τῆς μορφώσεως τῆς γῆνης σφαίρας οὐδεμίαν δείκνυσιν ἀνωμαλίαν. Ἄλλ' ἐντεῦθεν νέον παρουσιάζεται φαινόμενον, οὐτινος ἡ παρέμβασίς δὲν φαίνεται ὡς ἀνγκαῖον ἐξαχόμενον τῶν ἀνωτέρω δεδομένων, καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι ἡ ζωὴ. Τί περὶ αὐτοῦ γνωρίζομεν ἐπιστημονικῶς καὶ τί ἐπὶ τῆς γνώσεως ταύτης στηριζόμενοι δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν πιθανόν; Γνωρίζομεν ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι ἰδιότης τῆς ὕλης καὶ οὐχὶ

¹ La science au point de vue philosophique p. 538.

πλάτης ὕλης, τοῦλάχιστον ἐπὶ τῆς σφαίρας ἡμῶν, ἀλλὰ τεσσάρων μόνην σωμάτων τοῦ ὑδρογόνου, αἰθέριου, ὀξυγόνου καὶ ἀνθρακος, καὶ τὴν γνωρίζομεν ὡς ἰδιότητα τῆς ὕλης, διότι οὐδέποτε συνητησάμεν αὐτὴν μόνον οὐδ' ἠδυνήθημεν νὰ τὴν χωρίσωμεν ποτὲ τῆς ὀργανικῆς οὐσίας πειραματικῶς, ὡς δὲν ἠδυνήθημεν νὰ χωρίσωμεν τὴν βιολύτην ἢ ἄλλην τινὰ δύναμιν ἀπὸ τῶν σωμάτων, γνωρίζομεν δ' ἐπίσης ὅτι ἔνεκα τοῦ ἀδιασπάστου τούτου συνδέσμου ἡ ὑπαρξίς αὐτῆς ἦτο ἀδύνατος κατὰ τὴν πυρώδη τῆς γῆς κατάστασιν, ὅτι ἔσχεν ἀρχὴν ἐν δεδομένῳ τινι χρόνῳ, ὅτι ἡ ἐμφάνισις αὐτῆς ἐγένετο βαθμηδὸν προηγηθέντων τῶν ἀπλουστέρων καὶ ἀκολουθησάντων τῶν συνθετοτέρων ὀργανισμῶν, ἀβεβαίου μένοικτος εἰσέτε τοῦ τρόπου πρὸς μεγάλην λύπην τῶν ὀπαδῶν τῆς Δαρβινικῆς θεωρίας καὶ ὅτι τέλος ἀδυνατούμεν νὰ παραγάγωμεν αὐτὴν ὡς τὰ χημικὰ φαινόμενα. Ἐπὶ τῶν ἀληθειῶν τούτων βσιζόμενοι δικαιούμεθα νὰ ὑποθέσωμεν μετὰ πιθανότητος προσεγγιζούσης τὴν βεβαιότητα, ὅτι, ἅπως οἱ χημικαὶ νόμοι τῆς συνθέσεως καὶ ἀποσυνθέσεως ὑπάρχοντες δυνάμει ἐν τῇ ὕλῃ, ἐξεδηλώθησαν πράγματι ἐπὶ τῆς σφαίρας, ὅταν ἡ κατάσταση τῆς θερμοκρασίας τὸ ἐπέτρεψεν, οὕτω καὶ ἡ ζωὴ, ἰδιότης τῆς ὕλης ὑπάρχουσα δυνάμει ἐν αὐτῇ, ἐνεφανίσθη ὅταν τὰ τέσσαρα ρηθέντα σώματα καὶ ἡ γῆ εἰς ἰδιόζουσαν εὐρέθησαν περιστάσιν μὴ ἐπαναληφθεῖσαν ἔκτατε. Ἄλλὰ πόθεν ἡ ἰδιότης αὕτη τῆς ὕλης; Τοῦτο ἀγνοοῦμεν, ὡς ἀγνοοῦμεν πόθεν ἡ ἔλξις καὶ πόθεν ἡ ὕλη καὶ τίς ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῆς φύσις, τοῦτο οὐδέποτε θὰ μάθωμεν, διότι εἰς τὰς αἰσθησεις ἡμῶν θὰ ὑποπίπτῃ πάντοτε τὸ φαινόμενον καὶ οὐχὶ ἡ οὐσία τῶν ὄντων, διότι τὰ ζητήματα ταῦτα ἀνάγονται εἰς τὸ ἀπόλυτον καὶ ἡ ἐξήγησις τοῦ ἀπολύτου ὑπερβαίνει τὰ ὄρια τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Μάτην πειράτῃ ὁ ὕλιστής νὰ παραγάγῃ ζῶην διὰ τῶν φυσικοχημικῶν δυνάμεων! τὸ ἔλαττον δὲν δύναται νὰ περιλείσῃ τὸ πλεῖον καὶ τὸ πλεῖον εἶναι ἡ ζωὴ! μάτην ὁ πνευματικιστὴς ζητεῖ νὰ ἐξηγήσῃ ταύτην διὰ τῆς πνοῆς φαντασιώδους ὄντος κόπτων οὕτω αὐθαίρετως ἀντὶ νὰ λύσῃ τὸν Γόρδιον τοῦτον δεσμὸν; Ἡ παρέμβασίς τοῦ ἀπείρου τούτου πνεύματος ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ ἔργασίᾳ τῶν φυσικῶν νόμων εἶναι ὑπόθεσις ὑψηλὴ καὶ περήγορος, ἀλλ' ὑπόθεσις βσιζομένη ἐπὶ τῆς γονίμου τῶν πνευματικῶν φαντασίας, καὶ ἀδυνατούσα ἐπομένως νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν ζητούντων ψηλαφητὰς ἀληθείας.

Τὰ πορίσματα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν τὰ βοηθοῦντα ἡμᾶς μελετούντας τὸ παρελθὸν νὰ ἀνέλθωμεν διὰ τοῦ συλλογισμοῦ μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν τὰ μύρια τῆς ὕλης διέτρεχον τὸ ἀχανές ψυχρὰν καὶ σκοτεινὸν διάστημα, ἀποκαλύπτουσι προσέτι ἡμῖν φάσεις τινὰς τοῦ μέλλοντος, ἃς δεχόμεθα ὡς λογικὰς συνέπειας ἀναντιρρήτων ἀληθειῶν. Ὅσα δισεκατομμύρια αἰῶνων καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι παρήλθον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, ἀφ' ἧς τὸ σύμπαν ἐσχηματίσθη, τὸ φαινόμενον τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ

πρόσφατον παρκαλλόμενον πρὸς τὸ ἄμετρον τοῦ χρόνου, ὡς σὺν δ' ἀρχὴν ἔξῃ καὶ τέλος. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐπιβεβαιούσιν αἱ καθ' ἑκάστην ἐπιστημονικαὶ παρκτηρήσεις. Ἡ σφίρα ἡμῶν θὰ ἀποθάνῃ ποτὲ καὶ θὰ ἀποθάνῃ ἢ ἐκ γήρατος διὰ τῆς ἐξεντλήσεως τούτῃ τῶν ζωτικῶν αὐτῆς στοιχείων προμηνυομένη ὑπὸ τῆς παρκτηρουμένης ἐλαττώσεως αὐτῶν ἢ ὡς ἐκ τῆς ἀποσβέσεως τοῦ ζωογονοῦντος αὐτὴν λαμπροῦ τῆς ἡμέρας ἀστέρος, ἐκτὸς ἐὰν πέρῃ πρότερον θῦμα φοβερᾶς τινος μετ' ἄλλου οὐρανοῦ σώματος συγκρούσεως, ὑπερ λίκυ ἀπίθανον. Ὁ ἥλιος διαχέων ἀπκύστως εἰς τὸ κενὸν διάστημα καταπληκτικὴν ποσότητα θερμότητος, ἦν ἀδυνατεῖ νὰ ἀναπληρώσῃ, θὰ σβεσθῇ, μικρὸν κατὰ μικρὸν. Αἱ νῦν παρκτηρούμεναι ἐπ' αὐτοῦ κηλίδες γνωστοποιούσιν ἡμῖν κατὰ πάσαν πιθανότητα τὴν ἔνταξιν τοῦ δυστυχήματος καὶ ὁ ποιητὴς εἶχε δίκαιον ἀνακράζων

Le néant ! le néant ! Vois tu son ombre immense

qui ronge le soleil sur son axe enflammé !

L'ombre gagne et s'étend... l'enernité commence !....

Ἐλεύσεται ἡμέρα, καθ' ἣν αἱ κηλίδες αὗται πανταχόθεν ἐνούμεναι καὶ καταπνίγουσαι τὴν τελευταίαν ἀκτῖνα τῆς λαμπρᾶς τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος ἐστίαι, θὰ καλύψωσι διὰ μελαίνης νεκρικῆς σινδόνος τὸ ψυχρὸν τοῦ ξανθοῦ Φοίβου σώμα. Τί ἔσονται τότε περίξ τοῦ νεκροῦ τούτου γίγαντος οἱ παρ' αὐτοῦ τὴν ζωὴν λαμβάνοντες ἡλικιωταὶ καὶ οἱ δορυφόροι αὐτοῦ; Νεκροὶ ὄγκοι κυλινδούμενοι περὶ τὸν σωρὸν τοῦ εὐεργέτου τῶν, ὡς αἱ σκιαὶ ἐκείναι τῶν μυθολογουμένων ἡρώων, αἱ στρεφόμεναι ὀλολύζονται περίξ τοῦ πεσόντος αὐτῶν σώματος. Ἄ Εκείνος, ὅστις θὰ συνέγραφε τὴν ἱστορίαν τῆς φύσεως, λέγει ὁ Flammarion, θὰ ἠδύνατο νὰ γράψῃ ἐν τῷ μέλλοντι περὶ τῆς γῆς. Ἐνταῦθα κεῖται ἀνθρωπότης ὀλόκληρος κόσμου ζήσαντος ποτὲ! Ἐνταῦθα κεῖνται ἅπαντα τὰ τῆς φιλοδοξίας ὄνειρα, ἅπαντα αἱ τῆς πολεμικῆς δόξης κατακτήσεις, ὅλα αἱ περικροτοὶ οικονομικαὶ ἐπιχειρήσεις ὅλα τὰ συστήματα ἀτελοῦς ἐπιστήμης, ἅπαντες οἱ πόροι θνητῶν ἐρώτων!... Ἐνταῦθα κεῖνται ὅλα αἱ καλλοναὶ τῆς Γῆς... εἰς τὸν οὐρανὸν οὐδεὶς ἐπιτύμβιος λίθος θὰ δείξῃ τὴν θέσιν, εἰς ἣν ὁ δυστυχὴς πλανήτης ἀφῆκε τὸν τελευταῖον στεναγμόν»¹.

Ὁ ἥλιος θὰ σβεσθῇ, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν τύχην ἔξουσι καὶ οἱ λοιποὶ ἀστέρες. Ἄ Ἡδῆ, λέγει ὁ αὐτὸς ἀστρονόμος, εἶδομεν εἰκοσιπέντε τούτων νὰ ὑβηθισθῶσι μετὰ σπασμοδικὴν λάμψιν εἰς σκότος γεινιαζόν τῷ θανάτῳ· νῆδη οἱ παρὰ τῶν πτετέρων ἡμῶν χαιρετισθέντες λαμπροὶ ἀστέρες ἐξέπλιπον τοῦ χάρτου τῶν οὐρανῶν.... Οἱ ἥλιοι καθὼς καὶ οἱ κόσμοι γεννῶνται, ἵνα ἀποθάνωσιν...»

¹ Alfred de Musset «Rolla»

² Flammarion ἐνθ' ἀνωτέρ.

Τί θὰ ἀπογείνωσιν οἱ σκοτεινοὶ καὶ ψυχροὶ οὔτοι ὄγκοι ὑπέικοντες εἰς τὸν νόμον τῆς βαρύτητος οὐδεὶς δύναται νὰ προείπῃ μετὰ βεβαιότητος, ἀρκεῖ ὅμως ἡ πρὸς ἀλλήλους συγκρούσις μετὰ τὸςχύτην ταχύτητα, ἵνα μεταβάλλῃ τὴν κίνησιν εἰς θερμότητα, σχηματίσῃ νέκ νεφελώματα καὶ ἀνεγείρῃ νέους κόσμους ἐκ τῆς τέφρας τῶν πλαιῶν.

Τοιαῦτά εἰσιν αἱ ὑποθέσεις αἱ λίαν ὀρθῶς πρὸς διάκρισιν τῶν θεολογικῶν καὶ μεταφυσικῶν θετικῶν κληθεῖσαι, διότι ἐξ ἐπιστημονικῶν δεδομένων καὶ οὐχὶ ἐξ ἀβυσσίων τῆς φαντασίας πλκσμμάτων ἐπάγονται καὶ ἐξάγονται, τοιχοῦται λέγω εἰσὶν αἱ ὑποθέσεις, εἰς ἃς καὶ δύναται καὶ διακαιοῦται νὰ προβῆνῃ ὁ ὑγιᾶς φιλοσοφῶν περὶ τοῦ παρελθόντος καὶ μέλλοντος τοῦ σύμπαντος ἐντὸς τῶν ὀρίων πάντοτε τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἐξ ἀποδεδειγμένων, ὡς ἠκούσχετε, ἀληθεῶν ἀναχωρῶν οὗτος δύναται νὰ ἀνέλθῃ μέχρι τῆς ἐν τῷ ἀχανεῖ διασήμετι διακεχυμένης καὶ κινουμένης ἐν ἀρχῇ ὕλης καὶ ἐπειθεῖν νὰ κατέλθῃ μέχρι τῆς νῦν καταστάσεως τῆς σφίρας ἢ καὶ προῖθῃ μέχρι τῆς μελλούσης καταστροφῆς τοῦ σύμπαντος, ἀλλὰ πόθεν ἢ ὕλη ἐκείνη, διατι αἱ ιδιότητες αὐτῆς, ποία ἢ οὐσία τῆς, ὁποῖος ὁ τελικὸς σκοπὸς τῶν ὄντων καὶ ὁ καθολικὸς τῆς φύσεως, ὁποῖον τὸ ἀπώτατον μέλλον τοῦ πκντός; ὡς τὸ νοοῦμεν, οὔτε γνωρίζει οὔτε θὰ δυνηθῇ ποτὲ νὰ μάθῃ, διότι τὰ ζητήματα ταῦτα κλείουσι τὴν ἐκτέταμένην χώραν, ἐν ἣ κινεῖται τόσον θαυμασίως τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ πρὸ αὐτῶν ὑψοῦνται τὰ ὄρια τῆς μεγκουργοῦ ταύτης δυνάμεως. Ἡ γνώσις ὅτι πέραν αὐτῶν ὑπάρχει καὶ ἐκτείνεται τὸ ἄγνωστον, ὑπερ ἀδυνατεῖ νὰ μάθῃ ἐρεθίζει ἐπὶ τοσοῦτον τὸ πνεῦμα, ὥστε ἐν τῇ ἀδρανή αὐτοῦ παραφερόμενον νομίζει ἐαυτὸ ἱκανὸν νὰ ἀνέλθῃ ἐκεῖ, ὅθεν θὰ ἴδῃ τὰ πάντα καὶ ἐν τῇ ἐγώστικῇ ταύτῃ πλάνῃ ἐνθ' ὑψοῦται διὰ τῆς φαντασίας, κατακρημνίζεται ὑπὸ τῆς πραγματικότητος, ὡς ὁ λίθος τοῦ Σισύφου, ἐντὸς τῆς φυσικῆς αὐτοῦ περιοχῆς. Ἄ Ὁ ἀρχαῖος εἰς τὸ θεῖον ἀναφερόμενος ὀρισμὸς ὅτι εἶναι ὄν οὔτινος τὸ μὲν κέντρον εὐρίσκειται πανταχοῦ, ἢ δὲ περιφέρεια οὐδαμοῦ δύναται νὰ ἐραρμοσθῇ ἐπὶ τῆς ἐν τῇ φύσει θέσεως τοῦ ἀνθρώπου, λέγει ὁ Littré. Ὁ,τι δῆποτε καὶ ἂν πράξῃ ὁ ἀνθρώπος, θὰ εὐρίσκειται πάντοτε ἐν τῷ κέντρῳ καὶ οὐδέποτε θὰ φθάσῃ εἰς τὴν περιφέρειαν. Πᾶν ὅ,τι σκέπτεται, φαντάζεται καὶ ἐκφράζει περὶ τῆς περιφέρειας ταύτης εἶναι ἀναπόδεικτος ὑπόθεσις, εἶναι χίμαιρα¹. Ὁ,τι ὑπάρχει ἢ πέραν τῆς θετικῆς γνώσεως, εἴτε ὕλικῶς τὸ βᾶθος τοῦ ἀπείρου διαστήματος, εἴτε διανοητικῶς ὁ σύνδεσμος τῶν ἀτελευτήτων αἰτίων, εἶναι ἀυπόσιτον τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι. Ἄλλ' ἀπόσιτον δὲν σημαίνει οὐδὲν ἢ ἀνύπαρκτον· τὸ ἀπείρον ὕλικόν ἢ νοητὸν συνδέεται στενῶς μετὰ τῶν γνῶσεων ἡμῶν καὶ καθίσταται διὰ τῆς συνοχῆς ταύτης ἰδέα θετικὴ καὶ ὀμοταγής· θίγον τούτῃ καὶ πλησιάζον αὐτὰς ἀναφαίνεται ὑπὸ τὸν

¹ «de quelques points de physiologie psychique» V.

«διπλοῦν αὐτοῦ χερσικτῆρα ὡς πραγματικότης καὶ ὡς ἀπρίσιτον. Εἶναι ῥώκεανός, προσκλιζών τὴν ἡμετέραν ὄχθην, δι' ὃν δὲν ἔχομεν οὔτε λέμβον οὔτε ἰστίον, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου ἡ θέα εἶναι σωτήριος ἅμα καὶ φοβερά»¹.

«Ἡ θέα αὕτη, λέγει ὁ Guizot, εἶναι οὐχὶ εὐκρινής, αὐδὲ σωτήριος, ἀλλὰ «κενὴ καὶ ἀγονος»². Δυνατὸν νὰ ἔχη δίκαιον ὁ σοφὸς ἱστορικός, ἀλλ' ὁ εὐρίσκων τὴν θέαν ταύτην ἄγονον καὶ κενὴν εἶναι ἐλεύθερος νὰ τὴν πληροῖ ὅσον καὶ ὅπως θέλει διὰ τῆς φαντασίας του, δὲν δικαιοῦται ὅμως νὰ παρυσιάζη τὰ πλάσματα αὐτῆς ὡς ἀναμφισβητήτους ἀληθείας. Κατὰ τὸν βαθὺν φιλόσοφον, αὐτινος πρὸ μικροῦ ἐμνήσθη, ἡ θέα αὕτη εἶναι τοῦναντίον γονιμωτάτη. «Τὸ αἶθθημα, λέγει τοῦ ἀπειρου, ἐν ᾧ τὸ πᾶν πλέει κατ'ἐλαβε βηθμηδὸν τὰ πνεύματα ἀφότου ἢ ἀστρονομίᾳ ἔδωκεν αὐτῷ ἀπραγματικὴν μορφήν, μεταβάλλουσα τὸν οὐρανὸν εἰς διάστημα ἀτελεύτητον κατωκνημένον ὑπὸ ἀναριθμητῶν κόσμων. Τὸ αἶθθημα τοῦτο ἐτόνησε τὴν ἀθροπίνην ψυχὴν, ἐνάπνευσε τὴν φαντασίαν καὶ ἐξεδηλώθη εἰς ἡμᾶς ὅ,τι ἔχει λαμπρότερον ἢ νεωτέρα ποίησις. Εἶναι νέα πράγματι ἡ υἱέσις τοῦ ἀνθρώπου βλέποντος τοῦ λοιποῦ ἔκυτον ἐν τῷ ἀπείρῳ τοῦ διαστήματος, τοῦ χρόνου καὶ τῶν αἰτιῶν ἄνευ ἄλλων κυρίων ἐκτὸς τῶν ὑδιεπόντων τὸ σύμπαν νόμων, ἄνευ ἄλλων ἐγγυήσεων, ἄνευ ἐτέρων δυναμῶν, διότι οἱ νόμοι οὗτοι εἰσὶ καὶ τὰ τρία δι' αὐτόν, δυνάμεις του, ἐγγυήσεις του καὶ κύριοί του. Οὐδὲν ὑπᾶτ' τὴν ψυχὴν πλειότερον τῆς υἱεωρίας ταύτης, ἣτις διὰ πρωτοφανοῦς συνδρομῆς ἐγείρει ἐν τῷ πνεύματι τὴν ἀνάγκην τοῦ καταλαμβάνειν καὶ τοῦ ὑποτάσσασθαι, τοῦ ὑπομένειν καὶ τοῦ ἐνεργεῖν. Πᾶν ὅ,τι ἐγένετο καὶ γίνεται μέγα καὶ ἀγαθὸν ἐν τῇ νέᾳ ἐποχῇ ἔχει τὴν βίξιν αὐτοῦ ἐν τῇ αὐξάνουσῃ ἀγάπῃ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῇ μεγεθυνομένῃ γνώσει τῆς ἐν τῷ σύμπαντι θέσεως τοῦ ἀνθρώπου»³.

Ἄλλ' ἡ ἐπιθυμίᾳ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἀπολύτου δύνανται εὐκόλως νὰ κατασταλῇ καὶ ἡ γνώσις τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου δύνανται νὰ ἐπαναπαύσῃ τὴν ὑπὸ τῆς περιεργίης διακνησιμένην ἀπαύστως ἀνθρωπίνην ψυχὴν; Δὲν ὑπάρχουσι περιστάσεις, στιγμὴ ἐν τῷ βίῳ, καθ' ἃς καὶ αὐτὸς ὁ ψυχρότερος φιλοσοφικός νοῦς ληθμονῶν τὰς ἀρχὰς καὶ πεποιθήσεις αὐτοῦ, ζητεῖ νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, νὰ διασχίσῃ τὸν περικαλύπτοντα αὐτὸν πέπλον, νὰ ἀνεύρῃ ὃν ἰσχυρότερον τῶν θνητῶν δυνάμενον νὰ νοήσῃ τὴν στενοχωρίαν τοῦ πνεύματός του, καὶ τοὺς θερμότερους τῆς καρδίας του παλμούς; Ναι, διότι τοιαύτη εἶναι ἔτι ἡ δύναμις τῶν παιλαίων δοξασιῶν, τοιαύτη ἡ ἀδυναμίς τοῦ ἀνθρώπου ζητοῦντος προστάτην καὶ παρήγορον τῶν πόνων του, τοιαύτη ἡ συγκίνησις αὐτοῦ πρὸ τῆς θέας τοῦ ἀγνώστου, τοιαύτη ἡ ἐγώιστικὴ αὐτοῦ φύσις! Πλὴν αἱ γλυκεῖαι ἄνται;

1 «principes de philosophie positive» préface d'un disciple p. 66.

2 Guizot ἐνθ. ἀνωτ. τομ. 2. σελ 137. 3 Littre αὐτόθ.

αὐτῆς στιγμῆς τῆς παθητικῆς ἐκστάσεως παρέρχονται ἐν ἀκκρεῖ καὶ ὁ ἀνθρώπος ἐπικναπίπτων ἐπὶ τοῦ ψυχροῦ τῆς πραγματικότητος ἐδάφους, ἐπικναεφίτκει ἐκυτὸν μακρὰν τῶν ὠραίων ἰνδακμάτων του καὶ ἔρημον ὑπὸ τὸ κράτος τῶν φυσικῶν νόμων. Ἡ πικρὰ αὕτη ἀλήθεια καὶ ἡ καθ' ἐκάστην ἐνισχυομένη συνείδησις τῆς ἀληθοῦς ἐν τῇ φύσει θέσεως ἡμῶν, θὰ δαίξῃ ἐπὶ τέλος εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὅτι τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἰσὶν ἀνυπέροβλητα, ὅτι τὸ ἄπειρον εἶναι ἀντικείμενον τῆς ποιήσεως; ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς σοβαρᾶς ἐρεῦνης, καὶ ὅτι ὀφείλει ἀντὶ νὰ ἀπόλλυται εἰς ματαίους κόπους πρὸς ἐξήγησιν ζητημάτων ἀλύτων, νὰ ἀνλλάθῃ εὐχαρίστως τὸν κληρὸν, οὔτινος ἔλαχεν, ἀναγνωρίζουσα τὸ ἀληθές; αὐτῆς συμφέρον. Τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος δὲν ἔγκειται ἐν τῇ ματαίᾳ ἀποπειρᾷ εἰσχωγῆς μεγαλειτέρου ἐντὸς μικροτέρου κύκλου, οὐδ' ἐν τῇ ἀπύστω ἀδημονίᾳ ἐπὶ τῷ ἀκκορθώτῳ τοῦ ἐπιδιωκομένου ἔργου, ἀλλ' ἐν τῇ ἀναγνωρίσει τῆς ἀληθοῦς; ἐν τῷ σύμπαντι τοῦ ἀνθρώπου θέσεως, ἐν τῇ ἀόκνῳ ἐργασίᾳ τῆς δι' ἐπιστημονικῆς μεθόδου ἐρεῦνης τῆς φύσεως, ἐν τῇ ἀποκτήσει καὶ αὐξήσει γνώσεων σχετικῶν μὲν πάντοτε, ἀλλὰ πραγματικῶν, δι' ὧν δύνανται νὰ προβλέπῃ καὶ νὰ τροποποιῇ τὰ φαινόμενα πρὸς τὸ συμφέρον αὐτοῦ, ἐν τῇ δυνατῇ γενικεύσει τῶν πορισμάτων τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ἐν τῇ προοδευτικῇ μορφώσει καὶ τῇ ἀναπτύξει τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν κοινωνιῶν. Ἐν τοιοῦτῳ ἐκτεταμένῳ σταδίῳ δύνανται νὰ κινήτῃ ἐλευθέρως καὶ ἐπιτυχῶς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐγκατακλίπον ὀριστικῶς ὡς ἀνέφικτον τὴν κατάληψιν τοῦ ἀπολύτου, τὴν ἐπίλυσιν τῶν εἰς αὐτὸ ἀναφερομένων προβλημάτων.

«Οὐδέποτε ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἀπολακτίσῃ τὴν σπουδὴν τῶν μεγάλων πούτων ζητημάτων, ἀνακράζει ὁ Guizot, οὐδέποτε θὰ ἀποδεχθῇ τὸ πνεῦμα τὸν ἰσχυρισμὸν τῆς θετικῆς σχολῆς.... Τὸ ἄπειρον πρόκειται ἡμῖν ἀντικείμενον πίστεως οὐχὶ γνώσεως, ἀντικείμενον ὅπερ οὔτε νὰ ἀθετήσωμεν οὔτε νὰ ἐρευνήσωμεν δυνάμεθα. Ἄς λάβῃ ὁ ἀνθρώπος βηθεῖαν συνκίσθησιν τῆς διπλῆς ταύτης ἀληθείας: ἄς συνειδῇ τὰ ὅρια τῆς ἐπιστημονικῆς δυνάμεως αὐτοῦ, δικαίῶν ἅμα ἔπασεν τὴν διανοητικὴν αὐτοῦ μορφήν καὶ μετ' οὗ πολὺ θὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι ὡς πρὸς τὰς σχέσεις πρὸς τὸ πεπερασμένον πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἔχει ἀντιεπιλήψεως ὑπερέτρας ἀνάγκην, ἡ δὲ ἀντίληψις αὕτη δὲν τῷ ἐλλείπει ποσῶς. Ἀὐτὸς ὁ Θεὸς ἔδωκε τῷ ἀνθρώπῳ ὅ,τι ὁ ἀνθρώπος ἀδυνατεῖ νὰ κατακτήσῃ καὶ ἡ θεὸς ἀποκάλυψις ἀνοίγει αὐτῷ τὸν κόσμον τοῦ ἀπείρου».....

Ἐκεῖ ὅπου ἡ ἀποκάλυψις ἀνοίγει τὸν κόσμον τοῦ ἀπείρου, ἐγὼ διακόπτω τὸ χωρίον τοῦ γάλλου συγγραφέως κατ' ἀκαταστρέφω τὴν ἐμὴν πεπερασμένην, ἀλλ' ἀρκούντως, νομίζω, ἐκτενῆ ὁμιλίαν. Δι' αὐτῆς ἐσκόπουν μόνον νὰ ἀποδείξω ὅτι ἡ ἀπεριόριστος νομιζομένη ἐκείνη δύναμις ἣτις ἀνθρώπινον πνεῦμα καλεῖται ἔχει ὅρια, ὅτι κεκλεισμένη ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ

σχετικοῦ ἀδυνατεῖ νὰ γνωρίσῃ τὸ ἀπόλυτον, ὅτι ὀφείλει νὰ ἐγκαταλίπη ὡς ἀκκτόρθωτον τὴν εὐρεσιν τῆς πρώτης καὶ τελικῆς αἰτίας τοῦ παντός καὶ ὡς ἀδύνατον τὴν κατανόησιν τῆς οὐσίης τῶν ὄντων, ὅτι τέλος καὶ ὁ πανθεισμός καὶ ὁ ὕλισμός καὶ ὁ πνευματισμός καὶ εἴτι ἄλλο σύστημα ἀτυχῆς ἀνκλαμῶδάνουσιν ἔργον ἐπιχειροῦντες ἄνευ οὐδενὸς πραγματικοῦ μέσου τὴν ἐπίλυσιν ἀπροσίτων τῶ πνεύματι ζητημάτων. Ἀλλὰ πρὸ τῆς διαδεδοκιώσεως ταύτης ὅτι ἡ ἀποκάλυψις τῶν μυστηρίων τούτων δίδεται δι' ὑπερφυσικῆς ὁδοῦ, ἀναγκάζομαι νὰ σιωπήσω. Ἐμκαίρισα, μακαρίζω καὶ θὰ μακαρίζω πάντοτε τοὺς διακηροῦντας ἔτι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν ζωῶν τὸ πῦρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ φρονοῦντας μὲν ὅτι ὁ ἄνθρωπος μόνος θὲν δύναται νὰ διασχίσῃ τὸν περικαλύπτοντα αὐτὸν πάντοτε πέπλον τοῦ ἀγνώστου, πιστεύοντας ὁμῶς ὅτι κατορθώνει τοῦτο δι' οὐρανίας βοηθείας. Ἄλλοτε ἡ ἔκθεσις τῶν φιλοσοφικῶν μου πεποιθήσεων ἠνάγκατέ τινας ἐν λυπηρᾷ διατελοῦντας ἀγνοίᾳ τῆς τε δυνάμεως τῆς ἀληθοῦς πίστεως καὶ τῶν προόδων τῶν ἐπιστημῶν νὰ με ὑποδειξῶσιν ὡς ὑβριστὴν τῆς θρησκείας. Ἐκείνου, οὕτινος τὸ χυθὲν αἶμα μοι εἶναι σεβαστότερον κατὰ πρὸ τῶν κόπων ὄλων τῶν φιλοσόφων καὶ πρὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁποίου ἀποκαλύπτομαι. Οἱ ἔχοντες ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν ἀληθῆ πίστιν καὶ φρονοῦντες ὅτι ἐρωτίσθησαν ἄνωθεν ὡς διαχέωσι καὶ ἐπὶ τῶν ἀδυνατούντων νὰ παραχωρήσωσι πέραν τῶν ὁρίων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος τὸ σωτήριον τοῦτο φῶς ἀντὶ νὰ ταράττωνται ἐπὶ τῇ εἰλικρινεῖ ὁμολογίᾳ τῆς ἀδυναμίας αὐτῶν. Ἐνὸς τὸ καθῆκον τοῦτο θὲν ἐκπληροῦται ἢ καὶ ἐκπληρούμενον οὐδένα πλέον ἀποφέρει καρπὸν, οἱ μόνου τοῦ φωτός τῆς ἐπιστήμης κάτοχοι δικαιοῦνται νὰ λέγωσι, φρονῶ, μέχρι τίνος σημείου φωτίζει αὕτη. Ἀλλ' οἱ κλονιζόμενοι ἐν τῇ πίστει, οἱ ἀμφιβάλλοντες, οἱ ἀπλούστεροι, οἱ μὴ δυναθέντες νὰ ἐξελέγξωσι τὴν ὑπερφυσικὴν κατὰ γωγὴν τοῦ φωτός τοῦ ἀποκαλύπτοντος τὰ ἄδυτα εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν βάθη τοῦ ἀγνώστου, θὲν κινδυνεύουσιν ἄρα γε νὰ περιπέσωσιν ὀριστικῶς εἰς τὸν ψυχρὸν σκεπτικισμὸν ἀκούοντες ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀδυνατεῖ νὰ γνωρίσῃ τὸ ἀπόλυτον. Ἴσως, ἀλλ' ἐὰν οἱ ἔχοντες τὴν παρακαταθήκην τοῦ θείου φωτός θὲν δύναται νὰ κατισχύσωσι τῆς ψυχρᾶς ἐπιστημονικῆς ἀγνοίας, ἐὰν βλέπωσι καθ' ἐκάστην ἐλαττούμενον τὸ ἀριθμὸν τῶν φωτισθέντων ἄνωθεν, τοῦτο μαρτυρεῖ ἢ ἡ ὀλιγωρίαν τῶν εὐτυχῶν τούτων θνητῶν ἢ ἀδυναμίαν τοῦ ὑποτιθεμένου ὑπερφυσικοῦ μέσου. Ὅπως δὴ ποτε μωρὸς δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ δικαίως ὁ ἀξίων νὰ κωλύτῃ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν ἢ φημῶσιν τὸ στόμα τῆς ἐλευθερίας συζητήσεως καὶ τοιαύτην ἀξίωσιν θὲν. τολμῶ νὰ ἀποδώσω εἰς τοὺς ἀληθεῖς ὀπαδοὺς τοῦ ἐκπνεύσαντος ἐπὶ τοῦ ξύλου, ἀλλὰ μὴ ἀποπιτύσαντος πρὸ τῶν μαينوμένων Φαρισαίων οὐδὲ κερκαίαν τῶν ὑψηλῶν Αὐτοῦ ἀρχῶν καὶ πεποιθήσεων!

Α. Παπαδιαμαντόπουλος.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΠΑΝΟΡΘΩΜΑΤΑ

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΚΡΕΜΟΥ

Α'.

ΑΔΗ ΠΑΣΣΟΣ *

«Τὸ νὰ θελήσῃ τις νὰ ὁμιλήσῃ διακεκριμένως περὶ τῶν ὄσων ὑπερασπίσθησαν τὸ γλυκύτατον ὄνομα τῆς ἐλευθερίας καὶ ὑπολήψεως μετὰ τὴν ἐσχάτην ῥηνίδα τοῦ αἵματος τῶν πρὶν τῆς ἐπικρατήσεως καὶ μετὰ διὰ τὴν παλιγγενεσίαν τῆς Ἑλλάδος, θέλει βιασθῆ νὰ συντάξῃ ὀλόκληρον ἐκτεταμένην ἱστορίαν, δι' ἧς ἐπαριθμῶν τὰ ἠρωϊκὰ κατωρθώματα ἐνὸς ἐκάστου ἀναμνηστικῶς ἤθελεν ἐκπλήξῃ ὄλα τὰ πεφωτισμένα ἔθνη τῆς οἰκουμένης.

Ἄν οἱ περίφημοι καὶ ἀείμνηστοι οὗτοι ἦρωες τῶν νέων Ἑλλήνων ὡς οἱ κορυφαῖοι αὐτῶν Μάρκο-Μπότζαρης, ὅστις ἐθυσίασθη εἰς τὴν ἐν Καρπεννησίῳ μάχην, καὶ Γεώργιος Καραϊσκάκης Βαλτινὸς ὡσαύτως εἰς ἐκείνην τοῦ Πειραιῶς τῶν Ἀθηνῶν ὡς ὁ Γεώργιος Δράκου καὶ Ἀλέμπρος Βέικου Σουλιδῶται εἰς ἐκείνην τῆς Μουσχίης ὡς ὁ Νότης Μπότζαρης καὶ Νικόλαος ἀδελφὸς τοῦ ἀειμνήστου Μάρκου ὡς ὁ Φῶτος καὶ Κίτζος Τζαβέλας ὡς ἡ ἀνδρειοτάτη Χαΐδω ἧτις εἰς τὸν εἰκοσαετῆ σχεδὸν μετὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πόλεμον, ὡς ἄλλη Ἀμαζὼνα κατετρόμαξε τὸ στράτευμά του ὡς οἱ Τούσιδες καὶ Νταγγλίδες ὡς οἱ αὐτάδελφοι Διακμάντης, καὶ Νικόλαος Ζερβᾶται ὡς ὁ Ἀλέμπρος καὶ ἔτεροι ἦρωες, καπεταναῖοι Σουλιδῶται, τοὺς ὁποῖους ἐπικεῖψαι μετὰ χρόνος διηγούμενον ὡς ὁ Ὀδυσσεὺς τοῦ Ἀνδρίτζου ἐκ Βοιωτίας καὶ Ἰωάννης Γκούρας Δωριεὺς ἐκ Λοιδωρικίου ὡς ὁ Νικόλαος Γκριζιώτης ἐκ Κρήτου τῆς Εὐβοίας ὡς ὁ Χ. Χρήτος καὶ ἔτεροι διάφοροι ὀπλαρχηγοὶ ἐκ Βουλγαρίας. Ὁ Βάσιλις Μυροδουλιώτης, ὁ περίφημος εἰς τὴν ἱππικὴν Χατζημάχης ἐξ Ἀργυροκάστου, ὅστις ἐθυσίασθη εἰς τὴν νῆσον τῆς Κρήτης, ὁ Ἰωάννης Δούδουλιώτης καὶ υἱὸς τοῦ Γεωργιάκης ἐκ Ζητουνίου, ὁ Ν. Πανουργιάς ἐκ Σαλώνων, ὁ Κκλιτζοδήμος ἐκ Λοιδωρικίου, ὁ Γεώργιος Πιλάλας καὶ Παναγιωτάκης Σωτηρόπουλος ἐκ Κραββαίων, ὁ Διονύσιος Εὐμορφόπουλος ἐξ Ἰθάκης, ὁ Μητσο-Κοντογιάννης Βαλτινὸς (ὅστις καπετανεύει πρὸ πολλῶν ἁγίων τῆς νέας Πάτρας), ὁ Θεοδωράκης Γρίβας καὶ αὐτάδελφοὶ του ἐκ Βονιτζίης, ὁ Μακρυγιάννης καὶ Ρούκης Δωριεὺς ἐκ Λοιδωρικίου, οἱ Γιολντασαῖοι ἐκ Καρπεννητίου, ὁ Νικόλαος Στουρνάρης καὶ Γληγόρης ἐξ Ἀσπροποτάμου, ὁ Δημήτριος Μακρῆς ἐκ Ζυγοῦ τῆς Αἰτωλίας

* Συνεχία καὶ τέλος τοῦ ἐν τόμῳ η', τεύχῃ α' σελ. 75.

(εἶς ἀφ' ὧσους ἥρωας ὑπερσπίσθησαν μ' ἀπαρχειματίστον ἀνδρείαν τὸ περίφημον Μισολόγγι εἰς τὴν πενταετῆ πολιορκίαν του), ὁ Καρακώστας Δροσίνης Βαλτινός, ὁ Ἀνδρέας τοῦ Ἰσκού καὶ οὗτος Βαλτινός, ὁ Γεωργάκης Ν. Βαρνακλιώτης ἐξ Ἀκαρνανίας³⁷, ὁ Γ. Τσόγκας ἐξ ἀδελφῶν τοῦ δικτοῦ Κατζαντώνη, ὁ δαίμωνιος Ἀθανάσιος Διάκος Δωριεὺς ἐκ Λοιδωρικίου³⁸, ὅστις ἔχυσε τὸ πολυτίμον του αἷμα, ὡς προεῖρηται, ἐν δόξῳ ὑπὲρ πατρίδος εἰς τὰς Θερμοπύλας, ὁ Χρῆστος Παλάσκας ἐξ Ἰωαννίνων χωρίον Γότζιστα, ὁ Κώστας Χορμόβας ἐξ Ἀλβανίας ὡς οἱ πρὶν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπὶ Ἀλῆ πασᾶ Ἀνδρίτσος καὶ Μαγγιῶρ Λάμπρος ἐκ Βοιωτίας καὶ Ζαχαρίας Πελοποννήσιος πρόδρομοι τῆς ἐλευθερίας· οἱ περίφημοι αὐτάδελφοι Κατζαντώνης καὶ Ασπενιώτης καὶ θεῖος τῶν Δίπλας ἐκ Βεστιαβέτζιων, ὁ Γιώργος Θώμου ἐκ χωρίου Σπάρτου Βαλτινός, ὁ ἀτρόμητος Φῶτος καὶ ὁ δπάδος του Ἰακωβίτης ἐξ Ἀποκώρου, ὁ Λουκάς Καλιόκοιδης Δωριεὺς καὶ οὗτος ἐκ Λοιδωρικίου χωρίον Ἀρτοτίνα³⁹, ὁ Σκυλοδήμος ἀπὸ χωρίου Σύντεκνον τοῦ Βάλτου, ὁ πρῶν Διάκος ἐκ Σκλώνων Κωμοπόλεως Χρυσό, ὁ Καλογεροτζάμης ἐκ Θεσπρωτίας, οἱ κηπευκνεύοντες τεσσαράκοντα ἔτη τὰ δύο τμήμακα τῆς ἐπαρχίας Κερπενησίου, Πολιτοχώρι καὶ Σοβολάκου, Γεωργάκης Σικᾶς καὶ αὐτάδελφοί του Λάμπρος καὶ Ἀρμπογιάννης ἐκ τῶν λεγομένων Καρακατζάνων ποιμένων καταγόμενοι, οἱ Μπουκβαλαῖοι Βαλτινοί, ὡσαύτως τὴν ἐπαρχίαν τῶν Ἀγράφων· οἱ Μπαζιτεκαῖοι ἐκείνην τῆς Δημητριάδος· οἱ ἐξ Ὀλύμπου Παπαθύμιος, Νικοτζάρας, Μπλαχάδας, Τόλιας, Διαμαντῆς, Καρατασαῖοι καὶ ἕτεροι ἐν πλῆθος ἡρώων Σουλιωτῶν τε καὶ

³⁷ Ἄν καὶ τινες ἐκ τούτων μεταξύ εἰς τὸν ἔνεαετῆ πόλεμον ἐξώκειλαν εἰς ἀτοπήματα τινὰ (ἐπακόλουθα πάντοτε τῶν ἐπανάστασεων), ἀδικούντες· ἔὰν ἀποσιωπηθῶσιν αἱ ἐκδουλεύσεις τῶν, ἡ πατρίς ὡς φιλόστοργος μήτηρ δὲν δύναται εἰ μὴ τὰ μὲν ἐκ περιστάσεως σφάλματα τῶν τέκνων τῆς νὰ παραδέξῃ, τὰς δὲ θυσίας τῶν νὰ τιμῆ ἀναλόγως ἐνός ἐκάστου.

³⁸ Οὗτος ἐκ νεαρᾶς τοῦ ἡλικίας χειροτονηθεὶς ἱεροδιάκων παρὰ τοῦ ἐπισκόπου (ὡς Λοιδωρικίου) ἐξηκολούθει τὸ ἔργον τοῦ ἐπαγγέλματός του. Καὶ ἐπειδὴ νέος ὡραῖος ἂν ἐζητήθη πολλάκις παρὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, μὴ καταδεχθεὶς δὲ τὴν ἀτιμὸν πρόκλησίν του καὶ ἀποβίβας οὐκ εἰς τὰς πλουσίας ὑποσχέσεις ἐστενοχωρήθη εἰς ἄκρον. Ὅθεν παραιτήσας τὴν ἱεροδιακονίαν καὶ λαθῶν τάρματα κατώρθωσε διάφορα ἥρωϊκά κατορθώματα.

³⁹ Οὗτος ὁ περίφημος ἥρωας ἐξουσίασας μὲ τὴν σπάθην του τὰς ἐπαρχίας τῶν Λοκρῶν καὶ ἀποδιώξας τοὺς ὀπλαρηγυδοὺς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἡγεμόνευε χωρὶς νὰ διδῆ παραμικρὰν ἀκρόασιν εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ τυράννου. Ὅθεν ὀργισθεὶς καθ' ὑπερβολὴν διέταξε τὸν Μετσοπόνον καὶ ἕτερούς Ἀλβανοὺς ἀρχηγούς μ' ἕως χιλίους σχεδὸν ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν Τζοχαντζαρέων λεγομένων ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ἐλθόντες ἀπροσδοκῆτως τὸν ἐπολιόρησαν εἰς τοὺς πύργους τοῦ χωρίου Γαυρολίμνη κειμένου κατὰ τὴν Κακὴν Στάλαν τῆς ἐπαρχίας Ναυπάκτου πλησίον τῆς παλαιόπολεως Μολυκρίας, ὅπου ὀχυρωθεὶς μ' ἕως ἑκατὸν εἴκοσι συστρατιώτας του, ἐπολέμησε σχεδὸν μῆνα ὀλόκληρον μὲ μεγάλην ἀνδρείαν καὶ ἐπάγευσεν ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν σπητήκοντα Τζοχαντζαρέους τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, τῶν ὁποῶν τὰ μνημεῖα φαίνονται μέχρι τῆς σήμερον ἐξωθεν τοῦ χωρίου Γαυρολίμνης. Γινόμενος δ' ἑλλειπὴς τροφῶν καὶ πολεμοφοδῶν ἐξῆλθε ἐπιφῆρης μετὰ τῶν συστρατιωτῶν του ἐκ τῶν πύργων καὶ βίβηθις ὡς λέων διὰ νὰ σπᾶσῃ τὴν φάλαγγα τῶν ἐχθρῶν καὶ φύγῃ, ἀφ' οὗ ἐσφάξεν ἀρκετούς, ἐπεσεν εἰς τὴν συμπλοκὴν φονευμένος· καὶ οὕτω λαθόντες οἱ ἐχθροὶ τὴν κεφαλὴν του κατὰ τὴν τῶν Ἀλβανῶν συνήθειαν, διεβύθησαν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ εἰς Ἰωάννιναν.

Ἑλλήνων, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἀντέστησαν ἀνδρείως ἐναντίον τῆς τυρκαῖας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, οἱ δὲ ἠγωνίσθησαν καὶ ἐθυσιάσθησαν μετὰ ταῦτα εἰς τὴν ἐπαναστάσιν διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας. Ἄν λέγω οἱ περίφημοι οὗτοι ἥρωες τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰς ἡμέρας τῶν εἰχόν ζῶντας τοὺς Ὀμηροῦς, τοὺς Ξενοφῶντας, τοὺς Θουκυδίδους καὶ Σωκράτους, καὶ οὗτοι ἂν παρέβκλλον τὴν ἐποχὴν εἰς τὰ μετὰ ἀμφοτέρων, ἀναντιρρήτως ἤθελον ἐπ' ἀρχωδήσῃ καὶ τὰ ἥρωϊκά τούτων κατορθώματα (ἐξαιρουμένης τῆς παιδείας) οὐκ ὀλιγώτερον ἀπ' ἐκεῖνα τῶν Ἀχιλλέων, τῶν Πατρόκλων, τῶν Αἰάντων, τῶν Θρακσοδούλων, τῶν Ἐπαμινῶνδων καὶ λοιπῶν πάλαι προπατόρων τῶν ἡρώων Ἑλλήνων.

Ἄλλ' ὦ μακάριαι ψυχαὶ τοσούτων καὶ τηλικούτων ἡρώων ὧσων ἐδάψυτε μὲ τὸ πολυτίμον σας αἷμα τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν ἀνέγερσίν τῆς, ἀναπαύητε ἀγκυλόμεναι εἰς τὰς οὐρανόους σκηνὰς τῶν δικαίων καὶ θαρρεῖτε ὅτι ἡ πατρίς εὐγνωμονοῦσα σπεύδει μὲ τὴν πρώτην νεύχειρίαν νὰ στήσῃ εἰς ἕκαστον μέρος τοὺς ἀνδριάντας σας, καὶ δὲν θέλει πλησμονῆτη ποτὲ ἀπὸ τοῦ νὰ ἐορτάζῃ χρεωστικῶς κατ' ἔτος μετ' εὐγνωμοσύνης τὰς πολυτίμους θυσίας σας! Διὰ τοῦ διακκοῦς ζήλου καὶ νοουεργοῦς κυβερνήτεως τοῦ ἐνκρέτου ἡμῶν Πατρὸς, ὅστις ὑπῆρχε τῶν ὄντι προσηγορευμένος θεόθεν διὰ νὰ παραλάβῃ τὰς ἡνίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τοιαύτην κρισίμον ἐποχὴν, ἔσεσθε βέβαιοι ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θέλει ἀναγερῆ ἐκ τοῦ πτάφου ἡ ἐνερμόνιος λύρα τοῦ Ὀρφέως, θέλει ἀναλάβῃ τὴν καλλιὰν τοῦ Ἑλικῶνος καὶ Παρνατσοῦ ὁ ἐνεαερίθμος χορὸς τῶν Μουτῶν καὶ ὡς ἐξ ὕψους θέλει ἀναστηθοῦν ἀπὸ τὰ μνημεῖα τῶν οἱ Ὀμηροῦ, οἱ Θουκυδίδεις, οἱ Ξενοφῶντες καὶ λοιποὶ συγγραφεῖς διὰ νὰ ἐξυμνήσουν ἀξιοπρεπῶς τὰ ἡρωϊκά σας κατορθώματα. Ὁ δ' ἐλάχιστος συγγραφεὺς γνωρίζων τὴν ἀνεκκατότητα του ἐνόμισε χρεὸς του νὰ ἀναμνησθῇ προδικῶς μὲ δάκρυα χαρᾶς μόνον τὰ σεβάσματα ὀνόματά σας καὶ διὰ τὴν ὁποῖαν χρεωσθεὶς εὐγνωμοσύνην ἕκαστος πολίτης εἰς τοιαύτας εὐπροσδέκτους θυσίας ν' ἀναφέρῃ ὡς πέφευξῃ μερικὰ τινὰ ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων τοῦ ἀξίου συναθλητοῦ σας πολυθρυλλήτου Κατζαντώνη».

Οὗτος κατῆγετο ἀπὸ ἀνατολικῶν τῶν Ἰωαννίνων χωρίων Βεστιαβέτζια ὀνομαζόμενα, ποιμὴν τὸ ἐπάγγελμα, εἰς ἐκ τῶν λεγομένων Καρακατζαίων Βλάχων, οἵτινες ἔχοντες ποιμνία γιδροδοῦστων πλακῶνται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μὲ τὰς σκηνὰς τῶν καὶ τὴν μὲν ἀνοιξὴν ἀναβαίνουν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων, τὸν δὲ χειμῶνα καταβαίνουν εἰς τὰς πεδιάδας ὅτε μὲν τῆς Θεσσαλίας, ὅτε δὲ τῆς Βοιωτίας καὶ Θηβῶν, τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν Μακρῶνα καὶ ἄλλοτε τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας παρὰ τὸν Ἀχελῶνα ποταμὸν⁴⁰. Ἐτερός τις ποιμὴν τὸν ἐσυκοφάντησεν ἀδίκως εἰς τὸν τότε

⁴⁰ Διαβαίνων τις ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Αἰτωλίας τὸν Ἀχελῶνα ποταμὸν διὰ τὴν Ἀκαρνανίαν ἀπαντᾷ εἰς τὰς ὄχθας του εἰς τὸ νῦν λεγόμενον Σεροβίγι τὰ ἱεῖπια τῆς μη-

λεγόμενον ἀρματωλὸν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὅτι τοῦ ἔκλεψεν ἐν πρόδοκτον καὶ ἕτερος· ὅτι ἔχει συγγενεὺς κλέπτας (κατηγορίκως εἰς τοὺς ντερβέν ἀγάδες τοῦ Ἀλῆ πασᾶ βρυτάτη) καὶ ἐκ τούτου συλληφθεὶς αὐτὸς τε καὶ ὁ πατήρ του καὶ βικισθέντες διὰ τὴν ἐλευθερωθῶσιν ἐπλήρωσαν ἀρκετὰ χρήματα πρόσιμον (τζερμε). Αὕτη ἡ αἰτία, δι' ἣν ἐπκράτησε καὶ τὸν πατέρα του καὶ τὸ ποίμνιόν του καὶ λαβὼν τὰ ὄπλα μὲ τούτους αὐτὸν ἐλάτρευσε καὶ ἐβράδυνε τὴν συνάξην ἀρκετοῦ στρατιώτου καὶ ἐκδικηθῆναι τοὺς ἐχθρούς του καὶ ἀκολούθως τὴν φέρη τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον εἰς τὴν γὰρκα καὶ εἰς ὄλας τὰς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν πέρις ἐπαρχίας τοῦ τυρκάνου, ὅστις πληροφορηθεὶς ταῦτα παρὰ πολλῶν διέταξε μετ' ὀργῆς πολλάκις δραστηρίως τοὺς τε δερβέν ἀγάδες καὶ ἀπαντας ἐν γένει τοὺς ὀπλαρχηγούς, τῶν ἐπαρχιῶν διὰ τὴν συλλαβῶν ἢ φονεύσων· πλὴν οὐδέποτε ἠδυνήθησαν· καὶ, ὁσάκις ἦλθον εἰς πόλεμον μετ' αὐτοῦ, πάντοτε ἐφάνη νικητὴς καὶ τροπαιούχος, ὥστε καὶ ἀνδραγαθίαι του αὐταὶ τοῦ ἔδωσαν ὑπόληψιν σικτὴ εἰς ὄλους τοὺς λεγομένους φιλελευθέρους καπεταναίους διὰ τὴν τὸν γνωρίζουν ἀνώτερόν των καὶ τὴν σέβονται ὡς ἀνδρειότερον. Καὶ ἐκ τούτου ὅτε μὲν ἐστυσσώματων μετὰ πεντακοσίους ἐκλεκτούς, ὁτέ δὲ μετὰ τριακοσίους καὶ ἄλλοτε μετὰ περισσοτέρους ἢ ὀλιγωτέρους κατὰ τὴν ἀνάγκην καὶ τὰς περιστάσεις. Οἱ τραγικοί πόλεμοι, τοὺς ὁποίους συνεκρότησε πολλάκις μετὰ τοὺς δερβέν ἀγάδες Ἀλθανούς, ἐπροξένησαν τόσον τρόμον εἰς τὴν καρδίαν των, ὥστε πολλοὶ ἀκούοντες μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Κατζαντώνη ἔφευγον. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς τηκόμενος τῇ ψυχῇ καὶ μὴ δυνάμενος τὴν κατὰ τὸν πῦρ διέταξεν ἀποπλοίας τῶν Ἀκαρνάνων, Στράτος ἢ καὶ Στράτιον πορ' Ἑλληνιστὶν ὀνομαζομένης, τῆς ὁποίας ἡ πολυλόφος; ὅστις, ἢ ἔκτασις, ἢ περιφέρεια καὶ τὰ μνημεῖα τῆς ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἤτις ποτε μία μεγαλοπόλις περιφανὴς καὶ διάσημος, ἐξ ἧς ἀρχεται ἡ εὐφορωτάτη καὶ ὠραία πεδιάς Λεπενού ὀνομαζομένη τὴν ἐπινομιαν λαβοῦσα ἀπὸ τὴν παραπλησίαν αὐτῆς μικρὰν κωμόπολιν, οὕτως ὀνομαζομένην, καὶ ἐκτείνεται κατ' εὐθείαν ὡς ἔγγιστα τῶν τριῶν ὠρών. Ἡ δὲ περιφέρειά τῆς δύναται τὴν εἶναι ἐπέκεινα τῶν δώδεκα ὠρών, ἧτις διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν κατοίκων μένουσα ἀκαλλιέργητος χρησιμεύει διὰ τὴν τοῦ χειμῶνος τροφὴν τῶν πομίνων. Ἐν τῇ ἐποχῇ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὅστις οἰκειοποιήθη ἀπασαν τὴν Αἰτωλίαν οὐν τῇ Ἀκαρνανίᾳ διὰ τῆς δυναστείας ὡς ἰδιοκτησία του. Ἡ γόραζον διὰ διαταγῆς του κατ' ἕκαστον τὸν χόρτον τῆς πεδιάδος ταύτης μετὰ ἀριετὸν ἐνοίκιον, οἱ Ἀρβανιτόβλαχοι Καραγγούνιδες ἐπονομαζόμενοι καὶ ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν τῆς Κολιδωνίας καταγόμενοι χριστιανοὶ κατὰ τὴν θρησκείαν διὰ τὰ ποίμνιά των, ὁ ἀρχηποιμὴν τῶν ὀπῶν ὀνομαζέτω Γιακος. Οἱ ποιμένες οὗτοι ἐν γένει ἦν μεγάλου καὶ θεωρητικοῦ ἀναστήματος, γενναῖοι κατὰ τὴν καρδίαν καὶ ἄγριοι κατὰ τὴν ὕψην.

Περιοδεύων τις τὴν Ἀκαρνανίαν θεωρεῖ μετὰ ἐκπλήξιν του εἰς κοντινὰ διαστήματα εἰρηπία πᾶν πολλὰ ἀξιολόγων πόλεων καὶ φρουρίων. Ὅλα ταῦτα φωνάζουσιν ὅτι ποτὴ ἡ Ἀκαρνανία οὕτως πολυάνθρωπος εἶχε πολλὰς ἀξιολόγους πόλεις καὶ φρούρια. Πρὶν τῆς ἐπαναστάσεως κατήντησεν ἐκ τῆς τυραννίας εἰς μόνον ἑνὴν μικρὰν κωμόπολιν, τῆς Κατούνας, τοῦ Μαχαλά, τοῦ Δραγουμέστου, τῆς Ζάβιτσας, τῆς Κατοχῆς, τῆς Ἀμβρακίας, τοῦ Λεπενού, τῆς Κεγρινιάς καὶ Συντέκνου. Εἰς δὲ τὴν ἐπανάστασιν ἐκυρπολόγησαν σχεδὸν καὶ ἐκ τούτων αἱ περισσότεραι.

Ἡ ἐπερχομένη εὐτυχὴς γενεὴ ἀναμφιβόλως θέλει ἀξιώθῃ τὴν ἰδίαν τὴν Ἀκαρνανίαν αὐτὴς ὡς τὸ πάλαι τῷ ὄντι Ἀκαρνανίαν. Ἄς μὴ λησμονήσῃ ὁμοῦ καὶ τὴν μνημονεύσῃ τοὺς πατέρας τῆς οἴτινες θυσίασθησαν διὰ τὴν ἀποκαταστήσῃ ἐλευθέραν.

ἐσχάτως ἐπιτηδὸς διὰ τὸν ἀρκνισμὸν του διὰφόρα σώματα δερβέν ἀγάδων μετὰ αὐστηρὴν προσταγὴν καὶ ἐπι-κεφαλῆς αὐτῶν τὸν περίφημον Βελῆ Γκέκων (ὅστις κατὰ τὸν πῦρ τοὺς ληστὰς ἔτρεχε τεσσαράκοντα ὥρας τὸ ἡμεροῦν κτιον διὰ τῶν ποδῶν), ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἀύτῳ ἐν ὁλόκληρον ἔκρ τὸν ἐπτενο-χώρησε κατ' ὑπερβολὴν. Τέλος ἰδὼν ὅτι δὲν τοῦ χωρίζεται τοῦ ἐστῆσαν ἐνέ-δρᾶν τινὰ εἰς τὰ σενὰ τῶν Ἀγράφων καὶ τὸν ἐφόνευσε μετὰ ἀρκετοῦς στρατιώ-τῆς του. Μετὰ ταῦτα ἐφόνευσε καὶ τὸν Σουλεϊμάν μπεη Τόττον καὶ ἕτεροὺς τοιοῦτους ντερβέν ἀγάδες καὶ ὀπλαρχηγούς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ οὐκ ὀλίγους, ὥστε οἱ λοιποὶ λαβόντες φόβον δὲν ἐτόλμουν πλέον μῆτε πάλεμον τὴν συγ-κροτήσων μετ' αὐτοῦ μῆτε τὴν εἰσελθεῖν εἰς τὰ Ἀγραφα μῆτε εἰς καμ-μίαν τῶν πέρις ἀρεινῶν ἐπαρχιῶν. Τέλος βικισθεὶς ὁ Ἀλῆ πασᾶς τοῦ ἐπεμψέ δικταγὴν τὴν καπετανεύει εἰς τὰ Ἀγραφα καὶ τὴν ἐμποδίσει τοὺς λοιποὺς κλέπτας ἀπὸ τοῦ τὴν λεηλατοῦν τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας τῆς ἐξουσίας του. Καθ' ἣν ἐποχὴν διεκωδωνίζοντο τὰ ἡρωϊκὰ τοῦ Κατζαντώνη κατορθώματα εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὄντες οἱ Ρῶσσοι εἰς τὰς Ἰονικὰς νήσους δὲν ἐλείψαν τὴν προσκαλέσων εἰς τὴν νῆσον τῆς Λευκάδος τὴν προσφέρουν δῶρα βασιλικὰ τινὰ παράσημα καὶ τὴν τοῦ ὑποσχεθῶν τὴν τὸν συστήσων εἰς τὸν αὐτοκράτορα διὰ τὴν τὸν κατὰ τὴν εἰς τὴν δουλείαν τῆς Ρωσίας· ὁ δὲ (μολονότι ἐδέχθη μετ' εὐγνωμοσύνης τὰ δῶρα καὶ τὰς ὑποσχέσεις) ἀπο-κριθεὶς εἶπεν, ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκην ἢ Ρωσίαν ἀπὸ τὸ τουφεκί τοῦ Κατζαν-τόνη, ἀλλὰ χρεῖσιν ἔχουσι τὰ Ἀγραφα καὶ αἱ λοιπαὶ τῆς πατρίδος του δεδουλωμέναι ἐπαρχίαι· καὶ οὕτως ἐξελθὼν ἐκ τῆς Λευκάδος καὶ ἐπιστρέ-ψας εἰς τὰ ὄρη τῶν Ἀγράφων ἐξηκολούθει τὸ γλυκὺ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας.

Κατὰ δυστυχεῖν κατὰ τὰ χίλια ὀκτακόσια ἐπτὰ ἢ ὀκτὼ ἔτη ἀσθε-νήσας ἀπὸ τὴν λεγομένην ἐπιδημίαν τῆς λοιμικῆς καὶ μὴ ἐμπιστευόμε-νος τὴν μείνη εἰς κανὲν μέρος φανερὰ τὴν ἰατρειῶν δικλίσσας τὸ σῶμα τῶν αὐστρακτιωτῶν του εἰς σωμακτιδία ἀπεσύρθη μετὰ τὸν αὐτὰδελφόν του Χα-σιώτην καὶ μετὰ ἄλλους τέσσαρας συστρατιώτας ἐκλεκτοὺς εἰς μίαν θέσιν ἀπόκρημον καὶ ἐπιτηδαιοτάτην διὰ τῆς ἡμέρας εἰς τὰ ὄρη τῶν Ἀγράφων καὶ διὰ τὴν τρέφονται οἱ συστρατιωταὶ του, ἐνεπιστεύθη ἕνα πιστόν του φίλον καὶ κομπάρον ἐν ταύτῳ ποιμένην. Εἰς αὐτὴν τὴν μυστικὴν θέσιν διέπρι-ψεν ἀρκετὸν καιρὸν κατατυρχννούμενος ἐκ τῆς ἀσθενείας καὶ μὴ δυνάμενος τὴν ἀναλάβῃ κατήντησεν ἐν σκέλεθρον ἐλεεινόν.

Μετὰ τὸν εἰς τὴν διαληφθεῖσαν θέσιν περιορισμὸν του ἐσβύσθη τὸ ὄνομα τοῦ τρομεροῦ Κατζαντώνη καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο τὴν πληροφορηθῆ τὰ ληθῆς αἰτίον καὶ τοῦ δικτάτορι. Οἱ μὲν ἐλπίδων εἰδήσεις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ὅτι ἀπε-σύρθη εἰς τὰς Ἰονικὰς νήσους· οἱ δὲ ὅτι ἀσθενήσας βαρῶς ἰατρεύεται εἰς μέρος ἀγνωστον καὶ ἕτεροι ὅτι ἀπέθανε· μὴ δυνάμενος δὲ τὴν ἐξισχύσει τὴν ἀλήθειαν διέταξε διαφόρους ὀπλαρχηγούς εἰς ἀναζήτησίν του καὶ τὸν Ἀγο-μουχοῦντάρη ταυτόχρονως μετὰ πεντακοσίους ἐκλεκτοὺς του σωματοφυλά-

και με σφοδρὰν διαταγήν ὅτι ν'ἀπέλθῃ ταχέως εἰς τ'ἄγραφα καὶ ἀνυπερθέτως ἐξεκριβώσῃ τὸ ὅποῖον δικτρίβει μέρος ὁ Κατζαντώνης καὶ συλλάξῃ, εἰ δυνατὸν. Ἀναβὰς δ' ὁ Ἄγιος εἰς τ'ἄγραφα καὶ φέρων μεθ' ἑαυτοῦ διάφορα εἶδη κολαστηρίων, ὡσὰν πελέκεις, σούβλας σιδηρᾶς καὶ λοιπὰ, ἤρξατο νὰ τιμωρῇ καὶ παιδεύῃ ἀνηλεῶς ὅποιονδήποτε χριστιανὸν ἤθελεν νομίσει ὑποπτον. Τέλος ἐκ τῶν πολλῶν ἐξετάσεων καὶ βρασίων φοβηθεὶς τις ποιμὴν ἐπρόδωσε τὸν διακληθέντα πιστὸν φίλον καὶ κόμπηρον, οὗτινος συλληφθέντος παρὰ τῶν ἀγρίων στρατιωτῶν Ἀλβανῶν καὶ παρρησιασθέντος εἰς τὸν Ἄγον, θεωρῶν ὅτι κινδυνεύει νὰ σουβλισθῇ ζῶν καὶ μετ' αὐτοῦ πυρποληθῇ ζῶσα ἄπατα ἢ οἰκογένειά του, βιασθεὶς ὡμολόγησε κρυφίως τὸ μέρος, ὅπου ἔκειτο ἀθηνῆς ὁ τρομερὸς Κατζαντώνης. Εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν εἰπὼν ὅτι ἀδύνατον πλέον νὰ ζήτῃ εἰς κρυμνίαν τῆς Ἑλλάδος ἐπυχρίαν ἀπὸ τὸν φόβον τῶν ἄλλων φιλελευθέρων, παρεκάλεσεν ἰν'ἀμέσως διατάξῃ στρατιώτας νὰ τὸν μετακομίσουν εἰς τὰ ἐνδότερα μέρη τῆς Ἀλβανίας μετὰ τὴν οἰκογένειαν καὶ ποιμνιά του, ὡς καὶ ἐγένετο.

Συσταμνωθεὶς λοιπὸν ὁ Ἄγιος μετὰ τὸ στρατεύμα του ὠδηγήθη οὐχὶ μ' ὀλίγον φόβον εἰς τὸ ἀπόκρυφον ἐκεῖνο τοῦ Κατζαντώνη λιμέρι καὶ περικυκλώσας αὐτὸν ἐζήτηε νὰ παρκαδοθῇ ζῶν. Ὁ Κατζαντώνης ὦν ἡμιθιανῆς καὶ θεωρῶν ὅτι εἶνε ἀδύνατον ν' ἀποφύγῃ ἀπὸ τὰ ὅποια περιπελέχθη δίπτυκ συνεδούλευσε τὸν αὐτᾶδελφόν του καὶ στρατιώτας νὰ κόψουν τὴν κερκλήν του καὶ φύγουν μετ' αὐτῆς διὰ νὰ μὴ τὴν λάβουν οἱ Ἀλβανοί. Οἱ δὲ συστρατιῶται καὶ αὐτᾶδελφός του ὄλοι πέντε κρίναντες ἀνάξιον μίαν τοιαύτην πράξιν· δὲν κατεδέχθησαν, ἀλλ' ἀντιπραταχθέντες πρὸς τὸσους ἤρξαντο τὸν πόλεμον μετὰ μίαν ἀπαρδειγματίστητον ἀνδρείαν, καὶ, ἄφ' οὗ τέλος περιωρίσθησαν ἀφ' ὅλα τὰ μέρη, γνωρίζαντες ὅτι ἀδύνατον πλέον νὰ ἀνθέξουν εἰς μίαν χάλκζαν χιλίων ψιλῶν ὄπλων, ὁ μὲν Χασιώτης ἤδραξεν εἰς τοὺς ὤμους του τὸν ἡμιθιανῆ ἥρωα ὡς ἄλλος Αἴας, οἱ δὲ τέσσαρες συστρατιῶται μετὰ τὰ ξίφη εἰς τὰς χεῖρας ριφθέντες ἔσπασαν τὴν φάλαγγα τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμοῦντες καὶ φονεύοντες Ἀλβανούς εἰς ἓν διάστημα σχεδὸν ἑπτὰ ὥρων ἀπηίδησαν καὶ οὕτω περικυκλωθέντες πικραχάθεν εἰς μίαν στενωπάτην θέσιν ἐζωγρήθησαν ἄπικτες. Ὁ Ἄγιος μουχουρνάρης συλλαβὼν τὸν τρομερὸν Κατζαντώνην ἐχάρη περισσότερον παρὰ ὅπου νὰ εἶχεν ἐξουσιάζῃ τὸ βεσίλειον τῆς Ῥωσσίας καὶ πέμψας ἀλληλοδιδόχως ταχυδρόμους εἰς τὸν Ἀλῆ Πασσᾶ μετὰ τὴν χαρροπιὰν ἀγγελίαν τῆς συλλαβῆς, ἔλαβε διαταγήν νὰ διευθύνῃ ζῶντας καὶ τὸν Κατζαντώνην καὶ συστρατιῶτας του εἰς Ἰωάννινα, ὡς καὶ ἐγένετο.

Γάκλουθον εἶνε περίεργον νὰ συντάξωμεν μετὰ τὸ ποῖον ὕφος ὠμίλου οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ νέοι ἥρωες τῶν Ἑλλήνων ἐκεῖνον τὸν καιρὸν.

Ὁ ἡμιθιανῆς Κατζαντώνης, ὁ αὐτᾶδελφός του Χασιώτης καὶ συστρατιῶται τῶν, μολονότι γνωρίζοντες τὰ ὅποια ἔχουν νὰ δοκιμάσουν βεσικιστή-

ρια, ἐπαρρησιάζθησαν εἰς τὸν Ἀλῆ Πασσᾶ μετὰ τὴν μεγαλειτέραν ἀδιαφορίαν καὶ ἀφοβίαν.

Εἰσελθὼν ὁ Κατζαντώνης βατταζόμενος ἐκ δύο Ἀλβανῶν διὰ τὴν ἀδυναμίαν τῆς πολυκαρινῆς ἀσθενείας του εἰς τὴν κάμεραν τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, εὐθὺς τοῦ λέγει (ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς) μ' ἐκεῖνα τὰ πεπλασμένα τῆς ὑπακρίστιας γέλοια.

Ἄλ. Πασ. «Ἄς πῶ καλῶς ἤρθες ὡρὲ Κατζαντώνη».

Κατζ. «Καλῶς ἦρα Πασσᾶ μ'».

Ἄλ. Πασ. «Πῶ τί πάντες μωρὲ Κατζαντώνη καὶ μοῦ πῆρες σβάρονά τὰ βελαέγρια καὶ μοῦ τὰ ἄλατες; πῶ δὲν ἔβανες ποτὲ ἐς τὸ νοῦ σου πῶ θὰ σὲ τζακῶνω καυμένε, γὰρ τί μὴ σκότωσες τὸ Βελη Γκέκκ μωρὲ; πῶ τώρα τί τζεβᾶπι θὰ μοῦ δίνης;»

Κατζ. «Χεὶ χεὶ Πασσᾶ μ', τοῦτος ὁ νουνιᾶς ἐτζ' εἶνε. Θὰ σ' πῶ πρῶτα ἓνα λόγο Πασσᾶ μ', με συμπαθεῖο. Γῶμ' ἄρρωστος, καθὼς με γλέπεις καὶ δὲν μπορῶ νὰ στακῶ, καὶ σὶὰ θέλεις νὰ κουθεντάτωμε ἐτζ' Πασσᾶ καὶ καὶ πλληκαρίσικ, θὰ καθήσω».

Ἄλ. Πασ. «Χά, χά, χά! Πῶ κἀτζε μωρὲ Κατζαντώνη, κἀτζε».

Κατζ. «Νὰ ἐς πῶ τ'ν ἀλήθεια θέλεις; δὲ μ' ἐπγαίνεις, π' λῆς, ποτὲ Πασσᾶ μ' μὲλα τὰ λαγωνικά τζ' Ἀρβανιτῆς, μούνε ἐς πολλὰτ' νὰ πῆς τζέριμ ἐτζ' ἄρρωστικς με γλέπεις πῶς εἶμαι, νᾶχκ τνὴ γιὰ μ', δὲν ἐρχομνα γῶ ποτὲ πλιές ζωντανὸς ἐς τὰ Γιάννινα μούνε τώρα ὅπως θέλεις κουβέντικζε. Γιὰ τὸ Βελη Γκέκκ ὅπ' λῆς Πασσᾶ μ', δὲν φταίγ' ἐγώ, μὰ τὸ κεφάλ' σ', μοναχὸς του φταίγ'. Ἐγὼ δὲν ἤθελα, πλιές, νὰ τὸν σκοτώσω γιὰτ' ἦταν καὶ αὐτὸς πλληκαρ' μούνε τί νὰ ἐς κάμω ὄλο τὸ καλοκαρι, πλιές, Πασσᾶ μ', τ' πῆρ' ὁ διάβολ'ς τ' μᾶνα ἐξεύχιασε καὶ ἐμένα καὶ τ'ς συντρόφους μ'. Ὅσον τὸ λαγωνικὸ τὸ λαγὼ μᾶς ἤφερε γύρα, πλιές, σὶ ὄλα τὰ βελαέγρια καὶ ὅσον εἶδα ὅτ' δὲν μᾶς χωρίζεται, εἶπα τῶν παιδιῶν (δὲν τὸ κρύφτω): «Βοὲ παιδιγιά, τοῦτος παντ'χέν' ἀληθινὰ τὸν φοδοῦμστε καὶ φεύγομε γιὰ στακῆτε σὶ αὐταῖς τζι πέτρες καὶ δάστε τ' πέντε τ' φέλια νὰ τὸν στακῆτε νὰ στρίψ' γιὰ τ' καθὼς γλιέπω, δὲ θὰ μᾶς ἀφήτ' νὰ φᾶμε καὶ μεῖς κομμὰτ' ψωμί ἐς τὸ ντόπο μαρσ. Καὶ τζι, ὅπ' λῆς, Πασσᾶ μ', κᾶτ' παιδιὰ τρελλὰ τόσσο ἤθελαν (γιὰτὶ μαύρισε, νὰ ποῦμε τ'ν ἀλήθεια, τὸ κᾶτζι) τὸ δόκανε μὲλ σπαλιόρα καὶ τότε διπλωσαν σὸ κᾶτ' λαγακᾶδια καὶ τζι ἀνασιάναμε, ὅπ' λῆς ἀλλῶς δὲ μᾶς σὶ φνε σὶ ἐρχᾶτ καὶ δὲ φταῖμε μεῖς, Πασσᾶ μ', π' λῆς καὶ μὴ βαρκομας; καὶ χαλᾶς τ' χολλή σ', μούνε νὰ σ' πῶ ἓνα λόγο καὶ νὰ με κρουμαστῆς. Ἄν εἶνε τὸ μισμὸ σ' νὰ κάμης ζῆφτ' τζι κλέφταις ἐς τὰ βελαέγρια σὶ ἀφίνα ὀδῶ τὸ ἀδερφὸ μ' τὸ Χασιώτ', σ' φέρω καὶ τὸν ἄλλο τὰ Λεπενιώτ' καὶ τὸ θεῖό μ' τὸ Δίπλα γιὰ βεχέμνικ, π' λῆς, νὰ κάθωνται δῶ ἐς τὴ μπόρτα καὶ μὲνα δὸς μ' ἓνα μπογιουρτί σ' νὰ κ' νηγήσω τζι κλέφταις καὶ

σ' τάζω να μὴν ἀφήσω κανένα σὲ κανα βιλαγιέτ· να π'ράξη κανα βαγιαζ».·

Ἄλ. πασ. «Πολλὰ εἶπες καυμένε· αἴμπρὲ ἀτζ, εἶνε καλὸ, να τὸ κάνωμε αὐτό· πῶ να μοῦ μαρτυρῆς (κρυφίως εἰς τὸ αὐτὶ) τὰ γκρόσια μωρέ, ποῦ καζάντητες, ποῦ τᾶχεις χωμένα, να τὰ φέρωμε να τὰ βάνωμε ἴς τὸ διάφορο, καυμένε, κιαπὲ τὸ μπουγιουρτι να σοῦ δίνω, καὶ ἴντικό μου να σὲ κάνω πῶ να τὸ στράβωνης τὸ φέσι, μωρέ, καὶ να μὴ σὲ γνοιάζῃ τίποτε ντακαλί».

Κατζ. «Θέλις να σ' τ' πῶ τ'ν ἀλήθεια, πασσα μ'; Ὁ Κατζαντώνης τὰ γρόσια τὰ καζάντισε μ' αἶμα, π' λῆς, καὶ δὲν τὰ δίν', μοῦνε μὴ πηδεύσειαι· κιάν ἔχης ἄλλη κάμμιὰ κ'θέντα να τ' κάμης, κάμετ', καὶ γρόσια μὴ γυρεύης· βγάλ' τ' ἀπ' τὸ νοῦ σ'· δὲν σ' τὰ δίν'· σ' τὸ λέει παστρικά ὁ Κατζαντώνης».

Τέλος πάντων ἀφ' οὗ ἐξέκένωσεν ὅλην τὴν ὄπλοθήκην τῆς κολακειᾶς ὁ Ἄλῃ πασσᾶς, καὶ θεωρῶν ὅτι μὲ κανένα τρόπον δὲν δύναται να τὸν καταπείσῃ να μαρτυρήσῃ τὴν χρηματικὴν του κατάστασιν, διατάξας τοὺς περιστάτας ὑπηρετάς εἶπε· «Λάθετε τὸν Κατζαντώνη καὶ τοὺς μετ' αὐτόν, διορίσατέ των ἐν κατάλυμα καλὸν καὶ σιτηρέσιον ἀρκετὸν διὰ τὴν ζωοτροφίαν των· προσκαλέσατε καὶ τοὺς ἰατροὺς μου να ἐπιμεληθοῦν τὸν Κατζαντώνη καὶ ἰατρεύσονται, καὶ ὅταν ἰατρευθῇ αὐθις να μοῦ τὸν παρρησιάζητε». Οἱ ὑπηρεταὶ ἐκβλόντες τοὺς ἔξω κατὰ τὴν μυστικὴν συνήθη περὶ τούτων διαταγὴν τοῦ Ἄλῃ Πασσᾶ, παραδώσαντες τοὺς τοῦ πολιτάρχου Ταῖρ ἀμπάζῃ διεύθυνεν εἰς τὸν λεγόμενον Πλάτανον, εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης, ὅπου τοὺς τοιούτους ἐθυσίαζε· καὶ δήσας κατὰ πρῶτον τὸν Κατζαντώνη, ἤρξατο να τοῦ συντριβῇ μὲ τὸν πέλεκυν ἐκ τῶν δακτύλων καὶ καθεξῆς ὅλα τὰ κόκκαλα τῶν ποδῶν καὶ χειρῶν. Ὁ δυστυχὴς Κατζαντώνης ὦν ἐκ τῆς πολυκαιρινῆς ἀσθενείας βασιανισμένος καὶ ἀδύνατος ἤσθάνθη τὸν πόνον δριμύτατον, καὶ ἐκ τούτου δὲν ἐδυνήθη εἰμὴ να ἐκβάλῃ οἰμωγὴν τινα εἰς τὴν συντριβὴν τῶν ποδῶν. Ὁ δὲ αὐτάδελφός του Χασιώτης ἀκούσας τὴν οἰμωγὴν τὸν ἐκατηγόρησεν ὡς ἀνανδρὸν λέγων· «Σιώπη ὅτι ἐντρόπιστες τὴν γενναϊότητα τῆς παλληκαργιάς σου».

Τελειώσαντες αὐτὸν οἱ δῆμιοι ἔπραξαν τὸ ἴδιον καὶ εἰς τοὺς τέσσαρας συστρατιώτας. Τελευταῖον συνέλαβον καὶ τὸν Χασιώτην, ὅστις μὲ μίαν ἀπαρδειγματίστον ἀνδρείν εἰπὼν τῶν δημίων ὅτι «Ἄν εἴσθε παλληκάργια μὴ μὲ δένετε· ἰδοὺ κάθημαι μόνος»· καὶ καθήσας ἐξήπλωσε τοὺς πόδας· «Κόψατε, εἶπε, καὶ συντρίψατε τὰ κόκκαλα τοῦ σώματός μου μ' ὅποιονδήποτε τρόπον σᾶς φανῇ ἀρεστός, διὰ να μοὶ προξενήσῃτε περισσότερα βόσκανα». Καὶ οὕτως οἱ μὲν δῆμιοι ἤρξαντο ἐκ τῶν ποδῶν να συντρίβουν τὰ μέλη του, ἀφ' ἀρμὸν εἰς ἀρμὸν· ὁ δὲ ἥρως Χασιώτης, ὡς να ἦτον εἰς συμπόσια, εἰς ὄλον τὸ διάστημα τῆς συντριβῆς καὶ τυραννίας δὲν

ἔπραττεν ἕτερόν τι εἰμὴ, ὡς ἦν ἐξηπλωμένος ἀσάλευτος, ἐτραγῶδει διάφορα τῆς παλληκαργιάς ἥρωικά τραγῶδια, ἕως ὅτου παρέδωκε τὸ πνεῦμα.

Ὁ θεῖός του Δίπλᾶς πληροφορηθεὶς τὴν τραγικὴν τύχην σκηνῆν ἐσυσματοῦθη μ' ὄλους τοὺς μπολουκτζίδες καὶ λοιποὺς συστρατιώτας φιλελευθέρους, οἵτινες ψηφίσαντες τὸν ἀρχηγὸν εἰς τὸν τόπον τοῦ Κατζαντώνη, ἔφερε τὸσον τρόπον εἰς τοὺς Τούρκους, ὥστε δὲν ἐτόλμων οὐχὶ εἰς τὰς ὄρεινὰς τῶν Ἀγραφῶν ἐπαρχίας να εἰσέλθουν, ἀλλὰ μὴτε ἐκτὸς τῶν Τρικάλων να ἐκβαῦν. Τέλος στενοχωρηθεὶς ὁ Ἄλῃ πασσᾶς τοῦ ἔπεμψε διαταγὴν καὶ τούτου να καπετανεύῃ εἰς τὰς ὄρεινὰς· τῶν Ἀγραφῶν ἐπαρχίας, να νέμεται τοὺς διατεταγμένους μισθοὺς δίχως να εἰσέρχεται Τούρκος εἰς αὐτάς, πλὴν να πύτῃ ἀπὸ τοῦ να λεηλατῇ τὰς ἄλλας τῆς ἐξουσίας του ἐπαρχίας καὶ να μὴ κατατρέχῃ καὶ φονεύῃ τοὺς Ἀλβανούς. Τοιοῦτος ἥρως ἐχρημάτισε καὶ ὁ Δίπλᾶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κατζαντώνη, πλὴν ἐπιβουλεύει αὐτὸν ἐσχάτως ὁ τύραννος αὐθις δι' ἐνὸς χριστιανοῦ καπετάνιου Ἀγραφιῶτου Νίκου Θεοῦ ὀνομαζόμενου, ἐφόνευσε καὶ τοῦτον τὴν ἡμέραν τῆς λαμπροπόρου ἀναστάσεως εἰς ἐν χωρίον τῶν Ἀγραφῶν Φουρνᾶ ὀνομαζόμενον.

Ὁ Ἄλῃ πασσᾶς τὸσον εἰς τὴν καθέδραν τοῦ σουλτάνου, ὅσον καὶ εἰς τὰς τῶν βασιλέων τῆς Εὐρώπης αὐλὰς ἔχων κατασκόπους, πολλάκις ἐξιχνίαζε μυστικὰ των, τὰ ὅποια ἐγνωστοποίησι καὶ εἰς τὸ διβάνι μὲ θυμικὸν τοῦ βασιλέως.

Ἐπὶ Ναπολέοντος Α'. αὐτοκράτορος τῆς Γαλλίας (οὔτινος τὰ κατορθώματα οὐδεὶς ἀγνοεῖ) ἐχρημάτισεν εἰς Ἰωάννην ὁ Μπουκβήλ κόνσολας τῆς Ἡπείρου, τοῦ ὁποίου ἡ τόλμη καὶ ἐλευθεριότης ἐτρόμαξε τὸν Ἄλῃ πασσᾶ· τὸν ἐπέπληττε καθημερινῶς διὰ τὰς παρνομίας, ἐπιβουλάς του καὶ τυραννίας καὶ τὸν ὕβριζε ἀυστόλως κατὰ πρόσωπον. Ὁ Ἄλῃ πασσᾶς (μολονότι δὲν εἶνε τρόπος να μὴν ἐτραγῶτετο ἐσωτερικῶς) ὀδηγούμενος ἐκ τῶν περιστάσεων ἐβίαζετο να ὑπομείνῃ τὰς ὕβρεις του μὲ ἀδικοφρίαν καὶ να τὸν πολιτεύηται μὲ ἐν ὕψος τῆς ὄντι ἴδιον φρονίμου ἡγεμόνος, δίχως ποτὲ να συγχυθῇ προσωπικῶς· καὶ ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ὁ Ναπολέων ὦν εἰς τὸν ἀνώτερον κολοφῶνα τῆς δόξης του ἐσχεδίαζε τοὺς μεγάλους του σκοποὺς διὰ να στήσῃ τὸν αὐτοκρατορικὸν αὐτοῦ θρόνον ἐπάνω ὅλων τῶν θρόνων τῶν βασιλέων τῆς Εὐρώπης, ὁ Ἄλῃ πασσᾶς διὰ να πληροφορηθῇ τὰ τοιαῦτα ἐκ τῶν πρὸς τὸν Μπουκβήλ ἀνταποκρίσεων τῆς Γαλλίας καταστήσας διαφόρους κατασκόπους ἐνδον τῆς αὐλῆς τοῦ κόνσολου, κατάρθωσε τὸ πνεῦμα τῆς πονηρίας μὲ ἀδράς χρηματικὰς προσφορὰς, ὥστε να ἐξιχνιάζῃ πάσας τὰς ἐρχομένας εἰδήσεις πρὸς τὸν Μπουκβήλ καὶ να τὰς κοινοποιῇ εἰς τὸ διβάνι διὰ μυστήρια.

Εἶχε καὶ ἕτερον εἶδος κατασκόπων μυστικῶν ἐκ διαφόρων ὑποκειμένων

χαμερπῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν πάσης φυλῆς περιερχομένων εἰς τὰς πόλεις, κωμοπόλεις καὶ χωρία, οἵτινες παρκτηροῦντες ἐπρόδιδον τοὺς ὠραίους παῖδας καὶ ὠραῖα κοράσια τῶν πτωχῶν χριστιανῶν τε καὶ Ὁθωμανῶν. Καὶ ὅσα ἐξ αὐτῶν δὲν ἐδύναντο νὰ καταπείσῃ τοὺς γονεῖς μὲ τὰς πλουσίων ἀμοιβῶν ὑποσχέσεις, ἤρπαζον ἢ μὲ βίαν ἢ μὲ τὴν δι' ἀπάτης κλοπὴν ὡς καὶ ἔνδον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἰς ἕτερα διαφόρα μέρη ἐκτὸς τῶν ἐρίων τῆς ἐξουσίας τοῦ κατῴρθωσε τοιαῦτα ἀνοσιουργήματα ὁ ἀλιτήριος. Ὁθεν ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς τυραννίας τοῦ μὲ μεγάλην δυσκολίαν ἔζων οἱ ἐνάρετοι εἰς τὴν ἐπικράτειάν του. Καὶ ἂν τινες χαμερπεῖς (τὸ εἶδος τῶν ὁποίων δὲν στερεῖται οὐδὲν ἔθνος) εἶτε ἀναγκασθέντες εἶτε ἀπατηθέντες συνεμορφώθησαν μετὰ τοῦ τυράννου, οὗτοι δὲν δύνανται νὰ ἀμυρῶσουν τὸν χαρακτηρῶν ἐνὸς ὁλοκλήρου ἔθνους, τοῦ ὁποίου μέγα μέρος ἀντιπαρετάχθη γενναίως ἐναντίον τῆς τυραννίας τοῦ τυράννου διὰ νὰ φυλάξῃ καὶ τὴν τιμὴν του καὶ τὴν ἐλευθερίαν του. Πλὴν ἡ ὕλη αὕτη δὲν εἶνε ἔργον τοῦ τυχόντος, ἀλλ' εἶνε ἀξία διὰ τὰ χεῖλη τῶν Μουσῶν καὶ διὰ τοὺς, ὀξύγρφους καλάμους, τῆς ρητορικῆς καὶ παιδείας, νὰ τὴν ἐξυφάνουν ἀξιοπρεπῶς εἰς θάμβος καὶ μνήμην τῆς ἐπερχομένης εὐτυχοῦς γενεᾶς τῶν Ἑλλήνων.

Πρέπει νὰ εἰπωμεν ὅτι μὲν τὰ ἐλαττώματά του ὁ Ἄλῃ πασᾶς εἶχε καὶ κάποια χαρακτηριστικὰ ἀξία τῆς ἡγεμονίας. Δὲν ἐδέχετο νὰ τυραννῆ οὐδεὶς ἕτερος ἐξ αὐτοῦ· πολλάκις ἐπιπτον καὶ οἱ υἱοὶ του εἰς τὴν ὀργὴν του· διὰ τοῦτο ἀλλοίμονον ὅστις ἐπιπτεν εἰς τοιαύτην κατηγορίαν. Εἶχε μίαν φυτικὴν εὐπροσηγορίαν ὡς καὶ εἰς τὸν μεγαλείτερόν του θανάσιμον ἐχθρόν. Ὅστις ἐπαρρησιάζετο κατὰδικος ἐλάμβανε τόσον θάρος ἐκ τῆς ὑποκριτικῆς ὑποδοχῆς του καὶ δουλίας, ὥστε ἐδυσκολεύετο νὰ πιστεῦσῃ ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ δικηρυττόμενος τρομερὸς Ἄλῃ πασᾶς. Προσωπικῶς δὲν ἐφοβέριζεν οὐδένα ἀφ' ὅσους οἱ δῆμιοι ἦτον ἔτοιμοι ἐκβαίνοντες ἐκ τοῦ παλατίου νὰ τοὺς σύρουν εἰς τὴν φούρκαν ὅσους δὲ ἐφοβέριζε ἢ ὕβριζε δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ κακοποιήσῃ. Τοῦτο τὸ σημεῖον παρκτηροῦντες ὅσοι ἤξευρον τὴν φυσιογνωμίαν του ἐγνώριζον τὸ ἀποθησόμενον ἐνὸς ἐκκάστου κατὰδικου. Διάφοροι μπεῆδες, ἀγάδες, οὐλαμμάδες, καδῆδες, ἀρχιερεῖς τε καὶ ἀρχοντες καὶ ἔμποροι ἐξώδευον χρόνους εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ κατασηπόμενοι εἰς τὸ διδάνι του ἐδυσκολεύοντο νὰ ἀξιώθοῦν τῆς παρουσίας του. Μικροὶ καὶ χαμερπεῖς ἀνθρώποι ἀγνώριστοι αὐθημερὸν εἰσεβάνον ἐλευθέρως καὶ συνομιλοῦντες μετ' αὐτοῦ ἐτελείωναν τὰς ὑποθέσεις των. Τοὺς πρώτους δὲν ἐδέχετο, διότι ἤξευρε τοὺς μὲν ἐξ αὐτῶν ὅτι ἐζήτουν νὰ θεωρήσουν λογαριασμοὺς καὶ νὰ λάβουν, τοὺς δὲ ὡς ἔχοντας κτήματα κατὰστάσιν ἢ ὠραίους παῖδας καὶ θυγατέρας ἐβασάνιζε διὰ νὰ ἐνδῶσουν⁴¹, τοὺς δὲ

41 Μεθ' ὅτων ἐναρέτων Ἑλλήνων ἀνίστησαν εἰς τὰς ἀτίμους διατάγας τοῦ τυράννου ἐναντίον τοῦ χαρακτηρῶν των συναριθμοῦνται καὶ τὰ ἐξῆς δύο σημαντικὰ ὑποκείμενα: Ὁ Δημη-

δευτέρους ἐδέχετο εὐμενῶς, διότι οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἐπρόσφερον προδοσίας καὶ καταδόσεις, οἱ δὲ τοῦ ἐξιχνιάζον τοὺς ὠραίους νέους καὶ ὠραίας νέες τῶν χωρικῶν τῆς ἡγεμονίας του, ὡς εἴρηται.

Εἶχε σύστημα νὰ κατατρέχῃ καὶ ἐξοφανίζῃ παλαιὰς σημαντικὰς οἰκογενεῖς Ὁθωμανῶν τε καὶ χριστιανῶν, καὶ ἀνεγείρη ποταπὰς ὅσας ἢ τοῦ ἐχρησίμευον οἱ υἱοὶ των καὶ αἱ θυγατέρες εἰς τὴν ἀπέλγειαν ἢ τὸν ὠφέλου διὰ τῶν ἐπιβουλῶν καὶ προδοσιῶν των⁴².

Ὁ Ἄλῃ πασᾶς πολλάς τοιαύτας σημαντικὰς οἰκογενεῖς ἐξουδένωσε⁴³, ὅμως ἀνύψωσε καὶ πολλὰς ἐκ τῆς κοπρίας καὶ ἐπλοῦτητος τοιαύτης φύσεως Ὁθωμανοὺς τε καὶ χριστιανοὺς οὐκ ὀλίγους. Ὁ σκοπὸς τοῦ γραφέως δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἐξευτελίσῃ τὰ ὑποκείμενα ταῦτα, τὰ ὁποῖα συνεμορφώθησαν μετὰ τοῦ τυράννου (διότι πολλάκις ὠφέλησαν διὰ τῆς προστασίας των καὶ πολλοὺς τῶν ἀδελφῶν των χριστιανῶν), ἀλλὰ νὰ στηλιτεύῃ τὰς θεοστυγεῖς παρανομίας καὶ ἀνοσιουργίας τῆς τυραννίας πρὸς γινῶσιν καὶ ὠφέλειαν τῶν μεταγενεστέρων.

Διὰ τὸν υἱόν του Μουχτάρ πασᾶ ἀνηθία νὰ ἐκτκνθῇ τις, διότι ἡ φύσις τὸν ἐδημιούργησε μόνον νὰ θησαυρίζῃ, νὰ ἀτελεῖ καὶ νὰ ζῇ ὡς κατὰδικος μὲ μίαν ἄκραν χαμέρπειαν, ἀξύριστος μῆνας ὁλοκλήρους μὲ μυριάδας ἐν τῷ ἀγρίῳ πώγωνί του κοράσια ἀλβανίτικα (ψείρας φορτωμένος).

Ὁ Βελῆ πασᾶς προτερήματα δὲν εἶχε διὰ νὰ ἐξιστορήσωμεν ἢ ἀσέλγειά του ἐκατοντάκις ὑπερκίβινε τὴν τοῦ πατρὸς, καὶ ἐκ τούτου ὅλον τὸ σῶμα του ὄν σεσηπωμένον εἶχε πληγὰς ἀνάτους ὡς καὶ εἰς τὴν γλῶσσάν του. Ἡ μεγαλοπρέπειά του φαντασιώδης καὶ ὑπεροπτική· εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν μικροπρεπέστατος καὶ ἄσωτος, ἀδιάκριτος, ψεύστης κατὰ

τράχης Τσιμπουράκης Αἰτωλεὺς ἐκ τῆς κωμοπόλεως Σταμνὰ Κάτω Ζυγοῦ, ὅστις μὴ καταπεισθεὶς νὰ δώσῃ τὴν θυγατέρα του καὶ ἀφαιρέθεις αὐτὴν μὲ βίαν δὲν ἐπέζησεν ἐκ τῆς λύπης· εἰ μὴ ὀλίγους μῆνας. Τὸ ἕτερον ὁ Δ. Χ. Ἀθανασίου ἐξ Ἀργυροκάστρου πάρακος ἐν Ἰωαννίνοις, εἰς ἐκ τῶν πρώτων ἀρχόντων, καταφρονήτας ὅλας τὰς ὄσας ἀπειλὰς ἔλαβε τοῦ τυράννου, δὲν ἐπρόσφερε τὸν υἱόν του, ἀλλ' ἀπεμάκρυνε τῆς οἰκίας του, καὶ ἐκ τούτου ὑπέφερε μεγάλας καταδρομὰς καὶ ζημίας.

42 Τὴν σημαντικωτέραν οἰκογένειαν ἀφ' ὅσας ἐξουδένωσεν ὁ Ἄλῃ πασᾶς εἶνε ἐκείνη τῆς Ἀκαρνανίας ἐκ τῆς ἀρχοντοπόλεως Κατούνας, κεφαλὴ τῆς ὁποίας ἦτον ὁ μέγας ἀγὴρ καὶ διαδόχος Ἑλληνομήτσο Μαυρομμάτης ἐπινομαζόμενος τὸ καύχημα ὅλης τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ὅστις θεωρῶν τὰ προίμια τῆς τυραννίας, ἐνόησε τοὺς σκοποὺς τοῦ τυράννου, καὶ ἐκ τούτου δούς τόπον τῆ ὀργῆ ἀπεσύρθη πρὸς ὦραν εἰς τὴν νῆσον τῆς Λευκάδος ἐπὶ Βενεζάνων· ὁ δὲ τυράννος συνεννοηθεὶς μὲ τὸν τότε διοικητὴν τῆς Ἀγίας Μαύρας ἐδολοφόνησεν αὐτὸν διὰ τοῦ Χρήστου Καζιχογιάννη πλησίον εἰς τὸν ναόν τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος κείμενου περὶ τὴν λεγομένην Πιάτσαν. Τὸ σῶμα τοῦ ἀειμνήστου ἐτάφη ἔνδον εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον ναόν, ὅπου ἄνωθεν τοῦ μνημείου ἐτέθη μάρμαρον λευκὸν ἰσομέτρον μ' ἐπιγραφὴν ἑλληνικῶν χαρακτήρων· «Ἐνθάδε κεῖται ὁ ἐξ Ἀκαρνανίας κ.τ.λ.»

43 Μόνον τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀλέξη Νούτζου ἐκ Ζαγορίου τῶν Ἰωαννίνων μ' ὅλας τὰς ἀταξίας του ἐπροστάτευσεν ἀληθῶς χάριν τοῦ πατρὸς του μὲ τὸ νὰ τὸν συνέδραμεν εἰς ἐποχὴν τινα κρίσιμον πρὶν τῆς ἐξουσίας του, δηλ. ὅταν ἔμεινε μόνον μὲ τὴν φημιζαμένην κίβδηλον ἐξυπάρχον.

πάντα, κόλκι εμπειρότατος, δόλιος και επίβουλος, δειλός, υπέρ φύσιν φιλήδονος, φίλαυτος και θηλυδρίας, καθ' υπερβολήν φθονερώτατος, εις Άκρον πλεονέκτης και μνησίκακος. Τους περι αυτών επλούτει έως εις ένν κειρόν εις τόν οποϊον τοϋ ήτον χρήσιμοι δι' ήδονήν τινα ή υπηρεσίαν και μετὰ τὸ τέλος τὸς ώργίζετο, τὸς εὐτάσσει απανθρώπως εις φυλακήν και τὸς εγγύμωνε. Μολοντί ειχεν είκσι μιλιούνικ γρόσια ετήσιον εισόδημα, εϋρίσκετο πάντοτε εις χρέος βκρύτατον εκ τής ασωτίας του. Εστάθη αδύκατον εις όλην τήν περίοδον τής ήγεμονίας του ν' ανεγείρη οικογενειάν τινα εκ τής δυστυχίας εις ευτυχίαν (έν τῷ διάφοροι εχρημάτισαν αρκετούς χρόνους εις τήν δουλευσίαν του) εκτός ένός και μόνου όστι βοηθηθείς και από τήν τύχην και από τήν εμπειρίαν του απήλαυσεν έν μέγα μέρος από τὰ πλούτη του καθ' ήν εποχήν πνέων πολιτικώς τὰ λοιόθια (δ Βελη πασσα) ένδον εις τὰ φρούρια τής Νικοπόλεως παρεδόθη ως θηλυδρίας εις τόν καπετνχάμπην, ως προείρηται.

Πλήν ως επιστρέψωμεν ήδη εις τήν σειράν τοϋ λόγου μας διὰ νὰ δώσωμεν τέλος τής συνοπτικής ταύτης εκθέσεως.

Μετὰ τήν αποστολήν τής κεφαλής τοϋ Άλη πασα εις τὰ βσιλεια επεσκεφήθη ο Χουρσίτης τὸς θησαυρούς του, οϊτινες δέν εϋρέθησαν περισσότεροι τῶν τεσσαράκοντα πέντε μιλιούνικ γροσίων τουρκικῶν. Ηδύναντο όμως νὰ υπερβούν τήν ποσότητα ταύτην οι αδάμαντές του και διάφορα είδη τοικύτης φύσεως πολύτιμα, τὰ χρυσά και άργυρά όπλα και σκεύη. Όταν προσέστη τις και τὰπειρα εξ άρπαγής υποστατικά, ανκαίβαινε ή περιουσία του εις μίαν αξιόλογον ποσότητα χωρίς εκείνης τῶν υϊών του και λοιπῶν τής οικογενείας ταύτης κλάδων.

Ο Άλη πασσα εξακολουθών μίαν σειράν αδιάκοπον πολέμων ότε μέν με τὸς δικδοήτους Σουλιάτας, ότε δέ με τόν εκ Δελβίνου Μουτπαρά πασσα και λοιπούς κλάδους τής οικογενείας του, με τὸς άσπόνδους εχθρούς του Γαρδικιώτας και με τόν Άμπραήμ πασσα Μπερτινόν, τοϋ όποίου εξουσίασε τήν ήγεμονίαν πᾶσιν και τὰ υποστατικά του εσχάτως, συλλαθών δέ και τόν ίδιον μ' όλην τήν οικογένειαν έρριψεν εις τὰ δεσμὰ τῶν Ίωαννίνων, όπου και επλήρωσε τὸ κοινόν χρέος έν τῷ υπογειῷ (μπουτρούμι) εις τήν εποχήν τής πολιορκίας⁴⁴, εξακολουθών, λέγω, πάν-

44 Ο Άγιος Κοσμάς περιεχόμενος και διδάσκων έν τῇ Ίπειρῷ εξ Ίωαννίνων έφθασε και έως τὸ χωρίον Τεπελένι, οι Άλβανοι κάτοικοι τοϋ όποϊου ειπε παροξυνθέντες εκ τής διδαχής του ειπε νομίσαντες ότι έχει χρέματα έβουλήθησαν νὰ τόν κακοποιήσουν. Ο όει, καταφυγών εις τήν οίκίαν τοϋ Άλη πασσα νέου όντος, τόν εδέχθη, και επεριποιήθη ή μητέρα του Χάγκω μ' ευγένειαν, και ζητήσας τόν υϊόν της τοϋ πρεϊπεν άπασιν τήν όποϊαν έμελλε νὰ λάβη εξουσίαν, ότι έχει νὰ γείνη δηλ. μέγας άνθρωπος, ότι θέλει εξουσίαση τήν Ίπειραν και τὰ περίε αυτής, θέλει υποτάξη τήν Πρέβεζαν, τήν Πάργαν, τὸ Σοβλι, τὸ Δελβιον, τὸ Γαρδίμι (τὸς εχθρούς του), εσχάτως θέλει κυριεύση τὸ Μπεράτι και θέλει καταστρέψη άπασιν τήν οικογένειαν τοϋ Κούρη. τέλος τοϋ, ειπεν ότι ή θεία πρόνοια οϋτω προώρισεν. «Ενθυμού όμως εις όλην τήν διάρκειαν τής εξουσίας σου νὰ αγαπή και υπερασπίζεσαι εξόχως τὸς χρι-

τατε τοιούτους πολέμους δέν έλαβε κειρόν νὰ καταλόση εις τὸ θησαυροφυλάκιόν του χρήματα, και τὰ οποια τοϋ εϋρέθησαν εϋνύκξεν άφ' ής ώρας ανεπκύθη τῶν πολέμων δηλ. από τὰ 1811, όταν εξουσίασε τὸ Μπεράτι έως τὸ 1820, εις έν διάστημα εννέα έτων, και εκ τούτου ή εϋρεθείσα εις τὸ ταμιείον του ποσότης δέν ήτο ανάλογο τής φήμης πλήν και αυτη διαιμοιρασθείτη δέν εφρατεν εις τὸ βσιλικόν θησαυροφυλάκιον μήτε τὸ τετρατημόριον. Οι λογαριασμοί, τὸς οποίους περι τούτου επεμφεν ο Χουρσίτης εις τήν βσιλειάν, δέν έλαδον τόπον εις τὸ διβάνι. Εξέτασεν επκαριθῶς ε σουλτάνος και πληροφορηθείς τὸς σφετερισμούς ώργίσθη καθ' υπερβολήν κατὰ τοϋ Χουρσίτου. Η όργή αυτη τοϋ σουλτάνου δέν ήτον άδικος, καθότι τὸ χρυσίον έχει τσακύτεν δύναμιν, ώστε πολλάκις υποσκελίζει και τὸς πλέον έναρέτους, πολλῶ μάλλον χρυσομανείς και χρυσολάτραις βερβάρους.

Ο Χαλέτης διὰ νὰ σφετερισθη μέρος τής περιουσίας τοϋ Άλη πασσα, (ως και εγένετο), ένταυτῷ ναποφύγη και τήν ενοχήν τῶν όσων κατη-

στιανούς, έν θελης νὰ μείνη ή εξουσία αυτη εις τὸς διαδόχους σου. Από Τεπελένι διευθύθη εις τὸ Μπεράτι, όπου οι Έβραίοι φθονήσαντές τον προσέφερον είκσι χιλιάδας γρόσια τοϋ Κούρη διὰ νὰ τόν σνευση και εκ τούτου πέμφας Άλβανούς τιναις εις τὰ χωρία τής επαρχίας όπου εδιδάσκει, και ενδρευσαντες τόν εφόνευσαν και έρριψαν τὸ πτώμα του εις ένα ποταμόν. Μετὰ ταυτα διὰ θείου σημειου εδρόντες αὐτὸ χριστιανῶι τινες τὸ ένταφίσαν. Ο Άλη πασσα, όταν εξουσίασε τὸ Μπεράτι, δέν ήμέλησε νὰ έρευνήρη και εϋρη τόν τάφον του και διορίσας εκβαλον οι έβραίοι τήν άγίαν κάραν εκ τοϋ τάφου και τήν ησπάσθη ο πιμπόνηρος με σέβας μεγαλώτατον εις τὸ ίδιον μέρος διατάξας εκτισε μοναστήριον εξ ίδιων του εξόδων μεγαλοπρεπέστατον, τὸ οποϊον επροίσις με αρκετά υποστατικά, και σώζεται έως τήν σήμερον λεγόμενον «Τὸ μοναστήρι τοϋ Άλη πασσα». Δι' εξόδων του κατεσκεύασαν μετὰ ταυτα οι κλόγηροι και άργυρῶν θήκην διὰ τήν άγίαν κάραν, οϊτινες περιεχόμενοι τας επαρχίας τής εξουσίας του και εφοδιασμένοι με διαταγὰς του ελευθέρως ελευος ένεκα περι τής νεοκτισθείσης Ιερῆς μονής ταύτης, ουδεις έτόλμα νὰ εγγίση.

Όταν ήρχοντο εις Ίωάννινα κατὰ διαταγήν του, έπρεπε νὰ πηγαινουν τήν άγίαν κάραν εις τὸ πλάστιον, διὰ νὰ τήν προσκυνη και ασπάζεται. Απαξ εκ τῶν πολλῶν όντες περι τόν Άλη πασσα οι αξιωματικοί του και μετ' αυτων σέχης τις Ίωαννίτης, Χαντζη Σεχρης όνομαζόμενος (όστις διὰ τής υποκρίσεως του εισέβατο παρε πάντων ως ιδιός (δηλ. άγιος), εδόθη ή είδήσις ότι εφθασαν εις τὸ διβάνι οι κλόγηροι με τήν άγίαν κάραν, και ιδου με τήν άργυρῶν θήκην εις χείρας μετὰ λαμπάδων και θυμιατῶν εισηλθον ελευθέρως εις τήν χωκλίαν κάμεραν, όπου εκάθητο ο Άλη πασσα, όστις άμέσως εγερωθείς έλαδεν εις τας χείρας του άνοχας δε τήν θήκην και άσπασάμενος τήν άγίαν κάραν, έθεσε μετ' ευλαθείας εις έν προσκεφάλαιον πλησίον όπου εκάθητο. Ο ειρημένος υποκριτής Χαντζη Σεχρης θεωρῶν ταυτα και δυσαρεστηθείς, λέγει ταϋ Άλη πασσα: «Εστακφουρλά εφένδημ! Εστακφουρλά!» (Εκριματίσθη) και έερα ταυτα της θρησκείας των. Ο Άλη πασσα άκούσας ταυτα χωρίς ταραχήν ειπε: «Πῶ εισαι ζουρλό μουρ καυμένη σέχη πῶ δε ξερεις καυμένη Κατζη πῶ νὰ ήξερες, δέν ελεες ξετι. Τοϋτο τὸ κλόγηρο, ώρε Χαντζη, ήτον αληθινὸ προφήτης Βαλαχη Μπιλιαχη, ήρθε στο σπητι μου στο Τεπελένι και με εχγήθησε μουρε, και μου ειπε όλα όσα εκαμα αν νὰ τα ειξη γραμμένα στο κιτάπι. Πῶ ένα λησμονησα νὰ τὸ βρωτήσω, καυμένη, και αν τὸ εΐχα ζωντανὸ νὰ τὸ έρωτάγα ειδνα δεκα χιλιάδες τζακοδλες. Πῶ δέν τὸ εχω». — Μετὰ ταυτα αυθις ασπασάμενος τήν κάραν επέστρεψε τῶν κλογηρων με μίαν φούκιαν βουμπιδες έως τριακοσίους.

γοριῶν ἐλέγοντο κατὰ τοῦ Πάσο Ἰσμαήλ πᾶσα περὶ τῆς ἀποστασίας καὶ ἀναστατώσεως σχεδὸν ὅλου τοῦ κράτους, τὴν ὁποίαν ἀπέδιδον οἱ Γκιαντζάρου καὶ εἰς αὐτὸν τοῦτον δ' ἄλλ. τὸν Χαλέτην, ἡ ψευτοπολιτικὴ τῶν μεγιστάνων τῆς βασιλείας ταύτης τὸν ὑπαγόρευσε νὰ ἐξομάλισα χωρὶς ἀναβολὴν τὴν πρὸ πολλοῦ μετὰ τοῦ Χουρσίτου ἐχθροπᾶθειαν, νὰ διακλιγῆ καὶ συμφωνήτῃ. Ἠξεύρων ὁμῶς ὅτι ὁ Πάσο Ἰσμαήλ πᾶσα ἔχει τὰς ἀκριβεστεράς περὶ τῆς περιουσίας τοῦ Ἀλῆ πᾶσα πληροφορίας (ἐπειδὴ ὄντος εἰσέτι εἰς Ἰωάννινα εἶχε λάθει διακειριμμένον κατ' ἄλογον παρὰ τοῦ σκράφη Ρουρῆλ Ακρυσσίου καὶ Κώνστα γρημμυκτέως, οἵτινες πρὶν τῆς πολιορκίας ἑμοῦ μετὰ τοῦ Μάνθου διορισθέντες παρὰ τοῦ τυράννου κατέγραψαν ὡς καὶ τὴν σκᾶφην) διὰ νὰ προλάβῃ, συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Χουρσίτ (ὅστις δὲν εἶχεν ὀλιγωτέρην ὑπόψιν) τοῦ παρήγγειλε διὰ νὰ ἐνεργήσῃ ἀρτζματζάρια ἐκ τῶν ὀπλαρχηγῶν τοῦ στρατοπέδου καὶ ἀφ' ὧν τῶν ἐν τῇ Ακρίσει τῆς Θεσσαλίας Ὀθωμανῶν ἐναντίον τοῦ Πάσο Ἰσμαήλ νὰ τὸν θανατώσῃ, διὰ νὰ ἀποφύγουν ἀμφότεροι τὸν ἐπαπειλούμενον κίνδυνον τῆς ὀργῆς τοῦ σουλτάνου. Ὁ Χουρσίτης τότε διέτριβεν εἰς Ακρίσσαν καὶ ἐπειδὴ μισῶν καὶ φοβούμενος τὸν Μαχμούτ πᾶσα Δράμκλιν ὡς καὶ τὸν Πασόμπη, διὰ νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ καὶ τὸν ἀφκνίσῃ ἐν ταύτῳ, τὸν διηύθυνεν ἐπίτηδες δῶρον τῶν Ἑλλήνων μὲ τριάκοντα τρεῖς χιλιάδας στρατεύματα, δίχως τ' ἀνήκοντα μίσης τοιαύτης ἐκστρατείας ἐφόδια. ὅστις ὡς ἐνόητος εἰσελθὼν ἀλαζονικῶς εἰς τὸν Ἰσθμὸν τῆς Πελοποννήσου κατέζευξεν εἰς Κόρινθον προχωρήσας δὲ ὑπεροπτικῶς καὶ ἕως εἰς Ἄργος μετὰ ταῦτα καὶ εὐρῶν ἀνδρείων ἀνθίττασιν παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐχόντων ἐπὶ κεφαλῆς τὸν στρατηγὸν Θ. Κολοκοτρώνην καὶ ἑτέρους διαφόρους ἀξιούς ὀπλαρχηγούς ἐπέστρεψε μὲ μεγάλην ζημίαν εἰς Κόρινθον, ὅπου καὶ πολιορκηθεὶς ἔδωκε τὰ κῶλα ἐν τῇ ἐρήμῳ ἑμοῦ μὲ ὅλον σχεδὸν τὸ στρατόπεδόν του⁴⁵.

Ἀφ' οὗ λέγω διεύθυνε τὸν Δράμκλιν θῦμα τῶν Ἑλλήνων, ἐνήργησεν ὅσα διετάχθη παρὰ τοῦ Χαλέτη, τὰ ὁποῖα οἱ μπέηδες καὶ λοιποὶ Ὀθωμανοὶ τῆς Ακρίσσης ὡς ψευδῆ δὲν τὰ ὑπέγραψαν, εἰ μὴ μετὰ μίαν μεγίστην βίαν καὶ φυλακὴν.

Ὁ σουλτάνος ὅσῳ παμπόνηρος, ἄλλο τόσον κοῦφος ἐνδῶσας εἰς τὰς ψευδεῖς διαβολὰς καὶ κατηγορίας ἀντὶ νὰ διατάξῃ τὸν Πασόμπη εἰς ἑτέραν σκτραπέιν κατὰ τὰς καθημερινὰς του ὑποσχέσεις ἐξώρισεν εἰς τὸ φρούριον Δυμοτείχων δώδεκα ὥρας μακρὴν τῆς Ἀνδριανουπόλεως. Ὁ δυστυχὴς Πάσο Ἰσμαήλης, ἐνῶ ὑστερήθη τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Χαλέτη, ἀπέκτησεν ἐν ταύτῳ καὶ τὴν ἐπικίνδυνον καταδρομὴν του, ὥστε ἐννοήσας

45 Μόνον ἑξ χιλιάδες ἀποηνάρια μετὰ μεγάλης δυσκολίας κατέφυγον εἰς τὰ φρούρια τῶν παλαιῶν Πατρῶν καὶ ἐν ἐσσημῶν οἱ ὀπλαρχεῖται Ἑλλήνες διὰ τὰ λάφυρα ἤθελαν παραδοθῆναι ἅπαντες εἰς τὰς στενὰς θύσεις τῆς Βαστίτζης.

πλέον τὸν ἔσχατον κίνδυνον τῆς ζωῆς του ἐβουλήθη πολλακίς νὰ δραπέτευσῃ ἐκ τῶν Δυμοτείχων καὶ νὰ εἰσέλθῃ ἀγνώριστος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὡστε, ἂν τοῦτο ἐβαλεν εἰς πράξιν, ἠδύνατο οὐχὶ μόνον νὰ προλάβῃ τὴν ζωὴν του, ἀλλὰ ν' ἀποκτήσῃ καὶ αὖθις τὴν εὖνοιαν τοῦ σουλτάνου· πλὴν κατὰ δυστυχίαν ἔχων ἕνα διόλου ἀνόητον καὶ φηκτικὸν ἄπονα χασνατάρην (ταμίαν) Ἰωαννίτην ἐκ μιᾶς ποταπῆς οἰκογενείας⁴⁶, ὁσάκις ἐτοιμάσθη νὰ ἐξέλθῃ κρυφίως, τὸσάκις ἐμποδίσθη παρ' αὐτοῦ (τὸ κατ' ἄλυσμα του εἶχεν ἐκτὸς τοῦ φρουρίου εἰς τὴν πόλιν).

Τόσον ὁ Χαλέτης ὅσον καὶ ὁ Χουρσίτης, ἐν ὅσῳ ἐθεώρουν ζῶντα τὸν Πασόμπη, γνωρίζοντες ὅτι εἰσὶ πάντοτε εἰς κίνδυνον, ἀνεκνώσθη ἐκ δευτέρου κατ' αὐτοῦ δι' ἀναρῶν διχολῶς καὶ κατηγορίας, ὥστε τυφλώσαντες τὸν μωρὸν Μαχμούτην διέταξε τὸν Σκλήη πᾶσα, σατράπην τῆς Ἀνδριανουπόλεως νὰ τὸν θανατώτῃ. Μετὰ δύο ἡμερῶν τῆς ἀποστολῆς τῆς θανατηφόρου προστάξεως οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπερασπισταὶ τοῦ Πασόμπη ἐχθροὶ τοῦ Χαλέτη, πληροφορήσαντες τὸν σουλτάνον τὰς ψευδεῖς διαβολὰς καὶ κατηγορίας καὶ τὰς αἰτίαι, δι' ἃς ἐνεργήθησαν, μετ' ἐπιμελῆθεις ἔσπευτε μὲ δευτέρην προστάξιν νὰ ἀθετήσῃ τὴν πρώτην, πλὴν ὁ διακλιφθεὶς τῆς Ἀνδριανουπόλεως σατράπης, ὢν εἰς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Πασόμπη καὶ εὐνοούμενος τοῦ Χαλέτη, ἅμα λαθὼν τὸ κάτλι φερμάνι ἔπεμψεν ἕνα ἀξιωματικὸν του μὲ τριακοσίους ἵππεῖς καὶ στρατιώτας σπουδαίως διὰ νὰ τὸν ἀποκεφαλίσῃ, ὅστις ἠξεύρων, εἰ καὶ ἐξόριστος, οἰκονομικῶς περιεκυκλοῦτο ἐκ τριακοσίων σχεδὸν στρατιωτῶν εἰς διαφορά κατ' ἄλυσμα καὶ πανδοχεῖα τῆς πόλεως ἐκείνης ἐπὶ προσχήματι ἐμπόρων καὶ μανζιλιδων (μανζιλίδες ὀνομάζονται παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς οἱ μὴ ἔχοντες μισθοῦ στρατιώται) καταταξημένων. Εἰσελθὼν περὶ τὸ λυκαυγὲς εἰς τὴν πόλιν καὶ περικυκλώσας αἰφνιδίως τὸ κατ' ἄλυσμα του, συνέλαβε τὸν οἰκοδεσπότην, ὅστις ἦνοιξεν ἐν πρώτοις τὰς πύλας τῆς αὐλῆς, καὶ ὀδηγηθεὶς ὅπου ἐκοιμᾶτο, δίχως νὰ ἐννοήσῃ οὐδεὶς τῶν σωματοφυλάκων του, κοιμωμένων ὄντων, εἰσῆλθε μὲ τοὺς δημίους εἰς τὴν κάμεραν. Ὁ Πασόμπης, ἰδὼν τοὺς δημίους ἤρπασεν ἀμέσως τὴν σπάθην, πλὴν μὴ δυναθεὶς εἰς πρὸς τοσοῦτου; νὰ διαφθεντευθῆ, ἀπεκεφαλίσθη.

Ὁ σουλτάνος, ἀφ' οὗ ἐπληροφορήθη τοῦ θανάτου του, ἀγανακτήσας καθ' ὑπερβολὴν ἔγεινεν ὡς ἐξηγριαμένος λέων ἐναντίον τοῦ τε Χαλέτη καὶ Χουρσίτ πᾶσα, καὶ ἐπειδὴ εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἐγένοντο ἀλλεπκλήτως ἀγωγαὶ παρὰ τῶν Γκιαντζάρων δι' ἀμωτέρους ἕνεκα τῆς ἀποστασίας τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἐκινδύνευσεν καὶ γενικὴ τῶν Γκιαντζάρων ἀποστασία εἰς τὴν καθέδραν, λαθὼν αἰτίαν ἐξορίζει τὸν Χαλέτην εἰς τὴν

46 Ὁ Πασόμπης τὸν ἐγνώριζε διὰ τοιοῦτον, πλὴν ἐπειδὴ ὑπέφερε μετ' αὐτοῦ τὰς ταλαιπωρίας εἰς ὅλην τὴν περίοδον τῆς καταδρομῆς τοῦ Ἀλῆ πᾶσα, εὐγνωμοσύνης ἕνεκα τὸν ἤξιωσε Χασνατάρην του.

Προὔτσαν, καὶ καθ' ὁδὸν προκαταλαμβάνει μ' ἐτέρην προσταγὴν του καὶ τὸν θανατώνει. Εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν ἐκδίδει φερμὴν νὰ θανατωθῆ καὶ ὁ Χουρσίτης. Οἱ δὲ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ὑπεραπισταί του γνωστοποιήσαντες τον τρεῖς ἡμέρας πρὶν φθίση ὁ δῆμιος εἰς Λάρισσαν εἶτε ἐκ τῆς πολυκιρινῆς του ἀσθενεῖς εἶτε λαδῶν δηλητήριον, ὡς τινες εἶπον, ἀπέθκνεν αἰφνιδίως. Ὁ δὲ βασιλικὸς δῆμιος διὰ νὰ ἐκτελεσθῆ ἡ βασιλικὴ προσταγὴ ἐκβάλλων τὴν κεφαλὴν τοῦ τάφου διηύθυνεν εἰς τὸ διδῶνι, τὴν ὁποίαν ὁ σουλτάνος ἐπεσώρευεν εἰς τὸν ἀριθμὸν ἐκεῖνον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, Βελῆ πασᾶ, Μουχτάρ πασᾶ, Σελῆ πασᾶ, Ἀχμέτ πασᾶ, Πάσο Ἰσμηλ πασᾶ, Χαλέτ Ἐφέντη, Γιουμπρουχτῆ Ἀχμέτ ἀγᾶ καὶ ἐτέρων διαφόρων, οἵτινες ἀπεκεφαλίσθησαν ἕνεκεν τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἐπομένως ἐκείνης τῶν Ἑλλήνων.»

Καὶ τοιοῦτο μὲν τὸ πολλοῦ λόγου ἄξιον ἀνέκδοτον χειρόγραφον, περὶ οὗ λεχθήσονται μετ' οὐ πολὺ καὶ τινὰ πλείω, ὅπως παντὶ συμφανὲς γένηται ὅτι τὰ μάλιστα καὶ τοῦτο συμβάλλεται εἰς ἐπανόρθωσιν τινῶν οὐκ ὀλίγων τῆς νεωτέρας ἡμῶν ἱστορίας πλημμελῶς τε καὶ ἐλλιπῶς ἐχόντων.

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΥΠΟ Κ. Σ. ΚΟΝΤΟΥ

§ 7. Σικινίτης — Σικινίτης.

Ἐν τοῖς Ἑθνικοῖς Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ἀναγινώσκειται κατὰ τὴν τίγραφκα «*Σικηρος* : νῆσος περὶ τὴν Κρήτην, ὡς Στράβων δεκάτη. Αὕτη Θινὴ πρότερον ἐκαλεῖτο. Ὁ οἰκῆτωρ *Σικηρίτης*, ὡς νῆτος νησίτης». Φέρεται δὲ καὶ γραφὴ *Σικινίτης*, καθ' ἣν ἄταπον ἀποδείκνυται τὸ ἐπενηνεγμένον *ρησίτης*.

Ἡ δὲ τοῦ Π ἐκφορὰ τοῦ ὀνόματος τῆς νήσου εὐρίσκειται καὶ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Στράβωνος σελ. 484 ἀπὸ δὲ τῆς Ἰου πρὸς ἐσπέραν ἰόντι *Σικηρος* — καὶ Φολεγάνδρος».

Τὴν ὑγιῶς ἔχουσαν γραφὴν διδασκόμεθα ἐξ Ἀπολλωνίου τοῦ Ῥοδίου λέγοντος βιβλ. Α', 623 :

καὶ τὸν μὲν ἐς Οἰνοίην ἐρύσαντο
πρόσθεν, ἀτὰρ *Σικινόν* γε μεθύστερον αὐδηθεῖσσι
νῆσον, ἐπακτῆρες, Σικίνου ἄπο, τὸν ῥα Θάαντι
νηϊὰς Οἰνοίῃ νύμφη τέκεν εὐνηθεῖσσι.

Πᾶς τις βλέπει ὅτι οὐδαμῶς τὸ μέτρον ἐπιδέχεται τὴν διὰ τοῦ Η ἐκφορὰν, μόνον δὲ τὸ διὰ τοῦ Ι γεγραμμένον, βραχέειν ἔχον τὴν μέσην συλλαβὴν, εὐκρινεστὲ αὐτῷ. Κεῖται δὲ καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς εἰς Ἀπολλωνίον σχολίοις «*Σικίνος* δὲ ἐστὶ νῆσος πρὸ τῆς Βυβόικας τὸ πρότερον Οἰνοίη καλουμένη διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ἀμπελόφυτον. Μνημονεύει δὲ τῆς μετονομασίας Ξεναγόρας λέγων ὅτι μετωνομάσθη ἀπὸ Σικίνου τοῦ υἱοῦ Θάαντος καὶ νύμφης Οἰνόης». Πρβ. καὶ Ἐτυμ. Μέγ. σελ. 712, 48 καὶ Πλίνιον Δ', β', 69 («*Ἴδε τὴν ὑπὸ τοῦ Δινοδορίου ἔκδοσιν Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου Τόμ. Β', σελ. 614 καὶ Τόμ. Γ', σελ. 1197 καὶ Τόμ. Δ', σελ. 1096*»).

Παρὰ Σκύλακι τῷ Καρυανδαί Περὶ πλ. 48 ἔχει ὁ κώδιξ ἀκατὰ δὲ ταύτην Ὀλίριος, κατὰ δὲ ταύτην *κίριος*, αὕτη καὶ πόλις», ὅπερ εὐστόχως ὁ Σκλημάσιος μετετύπωσεν εἰς τὸ *Σικίνος*. Ὁρθῶς δὲ καὶ ὁ Βερνάδου ἐξέδωκεν ἐν τοῖς εἰς Διονύσιον τὸν περιηγητὴν Σχολίοις στίχ. 132 (σελ. 333 καὶ 938) ἀ' *Ἀνάφη*, *Σικίνος*, Γύκρος ἔμπροσθεν Ἀνδρου ἀντὶ τοῦ ἀ' *Ἀπεννάφη*, *Σικανός*, Εὐκρος ἔμπροσθεν Ἀναύρου».

Καὶ ὅτι μὲν διὰ τοῦ Ι ἐξέρετο ἡ δευτέρα συλλαβὴ τοῦ τ' ὀνόματος τῆς νήσου καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ παρηγμένου ἐθνικοῦ οὐδεὶς δύναται νὰ μὴ ὁμολογήσῃ· διότι φανερόν μὲν τὸ πρᾶγμα ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Ἀπολλωνίου γίνεται, φανερόν δὲ καὶ ἐκ νομισμάτων καὶ ἐπιγραφῶν (Πρβ. Κραμῆρον *Στράβ.* Τόμ. Β', σελ. 414 καὶ Δινδορίον *Θησ. Στεγ.* Τόμ. Ζ', σελ. 239).

Ἄλλὰ πῶς ἐγράφετο ἡ πρκαλήγουσα τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος; *Σικινίτης* διὰ τοῦ Ι ἢ *Σικινίτης* διὰ τοῦ Η;

Ἐν τοῖς Ἑθνικοῖς Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου πρὸς τῇ γραφῇ *Σικηρίτης* φέρεται, καθὼς παρετηρήσαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ ἡ *Σικινίτης*. Ὑπὸ Διογένους τοῦ Λαερτίου βιβλ. Α', 47 μνημονεύεται ῥῆσις τοῦ Σόλωνος, ἐν ἣ κεῖται :

εἶην δ' ἐγὼ τότε Φολεγάνδριος ἢ *Σικινίτης*
ἀντὶ γ' Ἀθηναίου πατρίδ' ἀμειψόμενος.

Ἀπαντᾷ δὲ καὶ ἐν τοῖς Ἑθνικοῖς τοῦ Πλουτάρχου σελ. 813 ε' «ὁ δὲ τις ἐκριφίς εἰς νῆσον γέγονε κατὰ τὸν Σόλωνα Φολεγάνδριος ἢ *Σικινίτης* ἀντὶ γ' Ἀθηναίου πατρίδ' ἀμειψόμενος». Ὁ Βέργκιος ἐν τοῖς Λυρικοῖς Ποιηταῖς (σελ. 416 ἐκδ. γ') πρᾶλαβε τὸ ἐν τινι τῶν ἀντιγράφων τοῦ Λαερτίου φερόμενον *Σικινίτης*, ὅπερ πλημμελὲς μὲν ὑπὸ τ' ἄλλων καὶ ἡμῶν ποτ' ἐνομίσθη, ἀποβλεπόντων εἰς τὸ παρὰ Στεφάνου τῷ Βυζαντίῳ γεγραμμένον «ὁ οἰκῆτωρ *Σικινίτης*, ὡς νῆτος *ρησίτης*», ἀλλὰ βεβαιοῦται ἐξ Ἀττικῶν ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς ἀπαντᾷ τὸ πληθυντικὸν *Σικινίται* (Ἐπιγρ. Ἀττ. Τόμ. Α', σελ. 21 καὶ Τόμ. Β', α', σελ. 11). Εὐρέθη δὲ καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Σικίνου («*ἄνηρ ἀγ*)*αθ*(ὸς περὶ τῆμ. π)όλιν (τὴν) *Σικινί(τ)ων*» ὅθεν καὶ μετ' ὀλίγα ἀνεγνώσθη αὕτη πόλις; τῆς *Σικινί(τ)ων*)» (Ἐπιγρ. Ἑλλην. Τόμ. Β', σελ. 1083).

Σκρῶς, νομίζομεν, ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν δηλοῦται ὅτι τὸ πρῶτὸν τὸ *Σικινός* πρῶτον ἐθνικὸν ἐπερατοῦτο εἰς *ΗΤΗΣ*, *Σικινίτης*, οὐχὶ εἰς *ΙΤΗΣ*, *Σικινίτης*. Πικράδοξον δὲ προσπίπτει τὸ πρῶτὸν *Στεφάνω* τῷ *Βυζαντίω* φερόμενον «ὁ οἰκῆτωρ *Σικινίτης* (*Σικηνίτης*), ὡς *νησος νησίτης*». Ὁ *Ἐρουερόδην* (*Lapid. de Dial. Att. Test.* σελ. 35) ὑπομνησκει ὅτι μεταγενέστερον καὶ ἀδόκιμον εἶνε τὸ *νησίτης* ἀντὶ τοῦ *νησιώτης*, ὑποπτέει δ' ὅτι ὑπὸ ξένης χειρὸς προσετέθη τὸ ὡς *νησος νησίτης*.

Ἐν τέλει μνημονεύομεν τὴν γνώμην, ἣν ὁ ἐπιφανὴς οὗτος φιλόλογος ἀποφάνεται ἐν τῇ *Μνημοσύνῃ* (1876, σελ. 309) περὶ τοῦ ἐν ἀποσπάσματι τοῦ *Εὐφρονος* κειμένου :

πέμπτην ἔθρον ἡμέραν οἱ *Τήριοι*.

Δοξάζει ὁ ἀνὴρ ὅτι ἐν τῷ οἱ *Τήριοι* λαμβάνει τὸ *Σιδώνιοι* ἢ τὸ *Σικινίτιοι*. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὐδαμῶθεν γινώσκειται ὅτι ἐλέχθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ *Σικινίτιος* ἀντὶ τοῦ *Σικινίτης*, ἔπειτα δὲ τίς δύναται νὰ μὴ ξενισθῆ ἐπὶ τῇ κατ' ἑκτασιν ἐκφορᾷ τῆς συλλαβῆς *ΚΙ* ;

§ 8. Εἰς χρημάτων λόγον, εἰς ἀργυρίου λόγον, κτλ.

Σύνηθεσ ἐν τῇ καθ' ἡμῶν γλώσσῃ ἀπέβη τὸ ὅσον ἀφορᾷ τι καὶ καθ' ὅσον ἀφορᾷ τι ἢ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τι καὶ καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τι, ἀνθ' οὗ ὑπὸ τινων σολοικώτατα λέγεται *σαφ' ἀφορᾷ τι ἢ εἰς τι*.

Περὶ τῆς φράσεως ταύτης θὰ διαλάβωμεν μετὰ πολλῆς ἀκριθείας ἐν ἄλλω τόπῳ καὶ θὰ ἐπεξέλθωμεν τοὺς τρόπους, καθ' οὓς παρίσταται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἢ ὑπ' αὐτῆς δηλουμένη ἔννοιαι. Ἐνθάδε παρατηροῦμεν μόνον ὅτι δυνάμεθα ἐνίστ' ἀντ' αὐτῆς νὰ παρακλαυθῶμεν ἐν τῇ ἀστείῃ φωνῇ τὸ εἰς λόγον, προστιθέντες κατὰ γενικὴν πτώσιν τὸ ὄνομα τοῦ περὶ οὗ πρόκειται πράγματος. Ἀείποτε δὲ σχεδὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μεταξὺ τῆς προθέσεως καὶ τῆς εἰς αὐτὴν ἀναφερομένης πτώσεως ἐτίθετο ἡ γενικὴ, οἷον εἰς χρημάτων λόγον, εἰς ἀργυρίου λόγον, κτλ.

Ἐν τῷ *Λεξικῷ* τοῦ *Γαζή* (λ. *λόγος*, Τόμ. Β', σελ. 338) φέρεται «*Εἰς λόγον τινός*, ὅσον διὰ τι, en consideration de, en égard à, à l'égard de, sous le rapport de», ἐν δὲ τῷ τοῦ *Βυζαντίου* (λ. *λόγος*, σελ. 804—5), ὅπερ, καθὼς ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἐν τοῖς *Προλεγομένοις* (σελ. γ) κχυᾷται, *δύναται νὰ παραβληθῆ φερεγγύως καὶ πρὸς αὐτὸν τοῦ Στεφάνου τὸν Θεσσαυρόν*, οὐδὲ μνεῖα γίνεται τῆς χρήσεως ταύτης.

Καλὸν δ' ἡμῶν, μᾶλλον δ' ἀναγκαῖον φαίνεται νὰ σαφηνοσθῆ διὰ πολλῶν παραδειγμάτων ἢ ὑπὸ τοῦ *Βυζαντίου* ἀγνοουμένη χρῆσις, ἣν καλλίστην οὖσαν ἀσπυζόμεθα τε λίαν καὶ εἰσακτέαν εἰς τὴν καθ' ἡμῶν γλώσσαν νομίζομεν.

εἰς χρημάτων λόγον. *Θουκυδ.* Γ', 46 «ταῖς πόλεσιν ἐξομεν ἐς χρημάτων λόγον ἰσχυρούσαις χρῆσθαι». *Λυσ.* ὑπὲρ τῶν Ἀριστοφ. *Χρημ.* 61 «ὧς οὐ μόνον πρὸς δόξην ἀλλὰ καὶ εἰς χρημάτων λόγον λυσιτελεῖ μᾶλλον ἢ μὴ ἀποφροσίνεσθαι». *Διονύτ.* Ἀλικ. Ῥωμ. Ἀρχαιολ. σελ. 256 «τὸν αὐτὸν ἐπιμελεῖσθαι τρόπον ἅπαντα πράττοντας — εἰς χρημάτων τε καὶ τῶν περὶ χρήματα συμβολαίων λόγον» καὶ σελ. 922 «οὐ μᾶλλον ἐβλάψατε κατὰ τὰς ἐμβολὰς εἰς χρημάτων λόγον». *Πλούτ.* *Λυσ.* Α', 2 «μηδὲ μικρὸν ἐπιλαμπρύνοντος τὸν οἶκον εἰς χρημάτων λόγον». *Διογένης.* *Λαέρτ.* Γ', 95 «ὅταν δεομένη βοήθηται τις εἰς χρημάτων λόγον εὐπορήσῃ». *Μάξιμ.* Τύρ. *Λόγ.* ΚΒ', 2 «οὔτε γὰρ εἰς χρημάτων λόγον πεπλημμέληθητι ὑπ' ἐμοῦ». *Λιβάν.* Ἐπιστ. 655 «εἰς μὲν χρημάτων λόγον ἐσχάτως, εἰς δὲ λόγων ἐπιθυμῶν πῶτος». *Θέων* *Προγυμν.* σελ. 51 «λυσιτελέστατα ἂν τὸν καθ' ἡμέραν βίον διάγοι εἰς χρημάτων λόγον». *Γράφει* δὲ καὶ ὁ *Πολυδεύκης* βιβλ. Γ', 109 «πλοῦσιος, εὐπορος, εὐχρήματος, πολυχρήματος, εὐπράττων εἰς χρημάτων λόγον, ζῆπλοτος, κτέ.».

εἰς ἀργυρίου λόγον. *Πολύβ.* σελ. 802, 11 «εἰ τις ὑπὸ γονέως ἰδίου φάσκων εἰς ἀργυρίου λόγον ἀδικεῖσθαι παρεῖη μετὰ τῶν ὀπλων».

εἰς ἀρετῆς λόγον. *Δημοσθέν.* σελ. 385, 142 «αὐτοῦτο δὲ καλόν, ὧ ἀνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ σεμνόν εἰς ἀρετῆς λόγον καὶ δόξης».

εἰς πραγμάτων λόγον. *Πολύβ.* σελ. 118, 1 «μεγάλαι δὲ συνεβάλλετο *Καρχηδονίους* εἰς πραγμάτων λόγον» καὶ σελ. 949, 9 «πολλὰ μὲν εἰς πραγμάτων λόγον ἀγαθὰ προσεφέρετο» καὶ σελ. 1207, 6. *Πρόβ.* καὶ Ἐπιγρ. Ἑλλήν. Τόμ. Β', σελ. 121, 4 «πολλὰς καὶ μεγάλας χρεῖας παρείσχηται καὶ εἰς χρημάτων καὶ εἰς πραγμάτων λόγον». Σημειωτέον δ' ὅτι πρῶτὸν τῷ *Πολυβίῳ* ἀπαντᾷ καὶ «ξύλα ἀπὸ ἐκκαίδεκαπλήχους ἕως ὀκταπήχους εἰς σφηκίσκων λόγον μύρια» (σελ. 514, 12).

εἰς κόμης λόγον. *Πολυδεύκ.* Β', 30 «οὐ γοναίξι μόνον ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν τοῖς ἐνδεῶς εἰς κόμης λόγον πράττουσι».

εἰς εὐχρημίας λόγον, εἰς ὑγείας λόγον. *Γαλην.* Τόμ. Γ', σελ. 791 «τῶν δ' ἄλλων ὁσπρίων οὐδὲ μεμνησθαι καλὸν εἰς εὐχρημίας λόγον» καὶ Τόμ. Γ', σελ. 622 «πλέον οὐδὲν εἰς ὑγείας λόγον».

εἰς ἀσφαλείας λόγον. *Μουσών.* πρὸς *Στοβ.* Ἀνθολ. ΠΔ', 21 «τί δ' ἂν τις παραβάλλοι καλὸν εὐνοίᾳ τῇ ἐξ ἀδελφοῦ εἰς ἀσφαλείας λόγον;». *Φέρεται* δὲ καὶ γραφὴ «τῇ γε ἀδελφοῦ», ἣν προῦκρινεν ὁ *Βυττεμβάχιος* καὶ ἄλλοι.

εἰς παιδείας λόγον, εἰς εὐδαιμονίας λόγον. *Ἰουλιαν.* σελ. 14 γ' «οὐδὲν διάφορον προσῆν εἰς παιδείας λόγον ταῖς ἡγεμοσίαι τῶν ἄλλων» καὶ σελ. 195 β' «ἡς (μάχης) Ἐπίκουρος εὐπορῶν οὐδὲ θεῶν φησιν εἰς εὐδαιμονίας λόγον ἐλαττοῦσθαι».

εις κάλλους λόγον. Λιβάν. Τόμ. Β', σελ. 203 δ' αεις δὲ κάλλους λόγον τὰς μὲν ἀπέλειπε, ταῖς δὲ ἐξισούτο».

εις οὐσίας λόγον. Συμπλίκ. Ὑπομν. εἰς Ἀριστοτ. Τόμ. Θ', σελ. 201, 29 «ἔχειν μέντοι τι δοκεῖ πλέον εἰς οὐσίας λόγον ἢ ὕλη τῆς ἐναντιώσεως». Πρὸς. καὶ σελ. 421, 29 «οὐκ ἔστιν ἰκανὸν εἰς ἀρχῆς λόγον».

εις ἀρετῆς λόγον, εἰς ὠφελείας λόγον, εἰς ἠδονῆς λόγον, εἰς ἀπολογία λόγον. Ἰωάνν. Χρυσόστ. Ὑπομν. εἰς Μκτθ. σελ. 45 β' καὶ 371 ε' καὶ 675 β' καὶ 719 ε'. Εἶπε δ' ὁ Χρυσόστομος καὶ «τί τούτου γένοιτ' ἂν ἴτον εἰς τιμῆς λόγον καὶ ἀσφαλείας;», ὅπερ ἐμνημονεύθη ὑπὸ τοῦ Βυττεμβάχιου ἐν τῇ Κριτικῇ Βιβλιοθήκῃ (Τόμ. Γ', β', σελ. 10).

εις τιμῆς λόγον. Γεώργ. Παχυμέρ. Τόμ. Α', σελ. 338, 10 «μηδὲν φροντίζειν ἐκείνων εἰς τιμῆς λόγον καὶ προστασίας».

εις εὐτυχίας λόγον, εἰς ἀδοξίας λόγον. Ἰωάνν. Καντζκουζ. Τόμ. Β', σελ. 74, 15 «καὶ βσιλείας αὐτῆς ὑψηλότερον εἰς εὐτυχίας λόγον» καὶ σελ. 54, 16 «οὐδὲ εὐκατφρόνητον ἡμῖν εἰς ἀδοξίας λόγον». Πρὸς. καὶ Τόμ. Γ', σελ. 267, 5: εἰς ἀπεχθείας λόγον.

εις λόγον διαίτης. Ὁρειόδω. Τόμ. Α', σελ. 194 «πλείστην δὲ ἂν ἔχοις — καὶ ἀφθονον ἐδεσμάτων χρῆσιν εἰς λόγον λεπτυνούσης διαίτης ἀπὸ τε τῶν πετρικίων ἰχθύων καὶ θρεῖων ὀρνίθων τῶν μικρῶν». Δοξάζει δ' ὁ Βυττεμβάχιος ἐν τῇ Κριτικῇ Βιβλιοθήκῃ (Τόμ. Γ', β', σελ. 10) ὅτι τὸ παρὰ τῷ Λιβανίῳ κείμενον Τόμ. Α', σελ. 675 α' ἀδόξαν ἡμεῖς εἰς τόνον ἰσχύος ἐσχῆκατε» εἶνε πλημμελῆς ἀνάγνωσις τοῦ «εἰς λόγον ἰσχύος».

εις λόγον ἠδονῆς. Καντζκουζην. Τόμ. Γ', σελ. 359, 10 «τί γὰρ ἂν καὶ εἴη βέλτιον εἰς λόγον ἠδονῆς καὶ ἀτραλείας κτέ.»

Ἄσμενίξει δὲ μέγιστον τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος χρήσει Ἀριστείδης ὁ ῥήτωρ λέγων εἰς ἀριθμοῦ λόγον (Τόμ. Α', σελ. 132), εἰς παιδείας λόγον (Τόμ. Α', σελ. 145), εἰς ἀρετῆς λόγον (Τόμ. Α', σελ. 235. 316. 339. 598. Τόμ. Β', σελ. 213. 224. 256), εἰς τακτικῶν λόγον (Τόμ. Α', σελ. 359), εἰς τιμωρίας λόγον (Τόμ. Α', σελ. 649), εἰς δεινότητος λόγον (Τόμ. Α', σελ. 743), εἰς δόξης λόγον (Τόμ. Α', σελ. 760), εἰς δειπνοῦ λόγον (Τόμ. Α', σελ. 782), εἰς σοφίας λόγον (Τόμ. Β', σελ. 333). Φέρεται δὲ παρὰ τῷ συγγραφεῖ τούτῳ καὶ αὐτοῦτο δ' οὐ μικρὸν ἔστιν εἰς τὸν τοῦ καλοῦ λόγον, οἷμαι, σοί τε καὶ ταύτῃ καὶ «τῶν μὲν τὰ δίκαια τιμώντων ἀκριβεστέρων εἰς αὐτὸν τὸν τοῦ δικαίου λόγον» (Τόμ. Α', σελ. 115 καὶ 189).

Ἡμαρτημένον πάντως εἶνε τὸ ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς τοῦ Λιβανίου (σελ. 476) ἀπαντῶν αἰς ἡμῖν ἴσος εἰς εὐτυχία λόγον;», μεταγραφπτέον δ' ἀνεδοιάστως αεις εὐτυχία λόγον».

Τὸ παρὰ τῷ Ἰουλιανῷ κείμενον αὐτοῦ οὐδενὶ καταλείπει πρὸς εὐγενείας ἀμιλλὰν λόγον» (σελ. 108 δ') ἔτραψεν ὁ Κόβητος ἐν τῇ Μνημοσύνη (1860, σελ. 13) εἰς τὸ: πρὸς εὐγενείας λόγον ἀμιλλὰν. Πρὸς. Πολύβ. σελ.

456, 7 «πολλὰς ἀφορμὰς ἔχοντα ΠΡΟΣ πραγμάτων λόγον» καὶ Ἀριστείδ. Τόμ. Β', σελ. 674 «ἀς διὰ τὸ μηδὲν εἶναι ΠΡΟΣ λόγον λυσικελούτος τῇ πόλει οὐδ' εἰστινοῦν — ἠξίωκε λόγου».

Ἡκρατηρητέον ἐν τέλει ὅτι καὶ τὸ Ἡροδότειον αὐτῶν ἐγώ, οὐ γὰρ ἀναγκαιὴ ἐξέρογομαι ἐς ἱστορίας λόγον, οὐ παραμύνημα αὐτῶν ἐγώ, οὐ γὰρ ἀναγκαιὴ ἐξέρογομαι ἐς ἱστορίας λόγον, οὐ παραμύνημα (Βιβλ. Ζ', 96) ὅμοιον τοῖς προκατειλεγμένοις νομιζόμενον μεθερμηνεύεται ῥωμαϊστὶ «quod ad huius narrationis rationem attinet» (Ἴδε Βαζίριον Ἡροδ. Τόμ. Γ', σελ. 581 ἐκδ. β'. Πρὸς: καὶ Βυττεμβάχιον Βιβλιοθ. Κριτ. Τόμ. Γ', β', σελ. 9). Ἀλλὰ περὶ τοῦ χωρίου τούτου θὰ γράψωμεν τὰ δέοντα ἐν ἐτέρῳ τόπῳ ποιούμενοι λόγον περὶ τοῦ ὀνόματος ἱστορία.

Η Χ Η Ρ Α

ΟΚΤΑΒΙΟΥ ΦΕΓΙΕ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Β. *

Εὐρισκόμεθα εἰς τὸ 1870. Ὁ μοιραῖος πόλεμος ἐκηρύχθη. Ὁ λοχαγὸς δὲ Φρεμεζ' ἀνεκλήθη εἰς Γαλλίαν καὶ προσεκολλήθη εἰς τὸ σῶμα τοῦ Μὰκ Μαῶν. Μετὰ τὸ Σεδάν κατώρθωσε νὰ καταφύγῃ εἰς Βελγικὴν, διέβη παρ' εὐθὺς πάλιν τὰ σύνορα καὶ ἔσπευτε νὰ ἐνωθῇ μὲ τὸν στρατὸν τοῦ Λεϊγν-ρος πρὸ τῆς πόλεως Ὁρλεάν. Κατόπιν τῆς μάχης τοῦ Πικτι νὰ διόργάνωσις τοῦ στρατοῦ ἔφερον εἰς τὰς τάξεις τῆς στρατιᾶς τοῦ Σανζὺ μερκαίως τινὰς τῆς στρατιᾶς τοῦ Βορξ. Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν καὶ ὅταν ἤρχιζεν ἡ παρὰ τὴν Μὰν ἀποχώρησις ἐπανεῦρεν ὁ Μαυρίκιος τὸν Ροβέρτον δὲ λα Πάβ ἐπὶ κεφαλῆς τάγματος κινητῆς ἐθνοφυλακῆς. Ὅταν τὸ πρῶτον ἐπικνεῖτον ἀλλήλους κατὰ τὴν θλιβεροτάτην ἐκείνην ὥραν, οἱ δὲ νεαροὶ ἀξίωματικοὶ ἐνηγκαλίσθησαν μετὰ παρκαφορᾶς μὴ τολμῶντες νὰ προφέρωσιν οὐδὲ μίαν κῆν λέξιν. Ἀλλ' ἀπ' ἐκείνης τῆς στιγμῆς δὲν παρῆλθε ἡμέρα σχεδὸν χωρὶς νὰ δράξωσι περιστάσεις νὰ συναντηθῶσιν.

Ἀπὸ τῆς ἐνάριξως τοῦ πολέμου ὁ κύριος δὲ λα Πάβ ὠρίσθη ὡς ἦτο ἐπόμενον διοικητῆς ἐνὸς τῶν ταγμάτων τῆς κινητῆς ἐθνοφυλακῆς τῆς ἐπαρχίας του. Πρὶν ἐγκαταλίπει τὴν σύζυγον του διὰ νὰ ὀδεύσῃ πρὸς τὴν τιμὴν καὶ τοὺς κινδύνους ἠθέλησε νὰ δώσῃ πρὸς αὐτὴν, διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον, ὑψίστον δεῖγμα τοῦ ἔρωτός του. Ἐπεὶ δὲ δὲν εἶχε καὶ στενοῦς

* Ὁρα σελ. 82.

συγγενείς έκληροδότησαν εἰς αὐτὴν δλόκληρον τὴν περιουσίαν τοῦ. Ἡ κὺ-
ρίαι δὲ λὰ Πάβ ἠσθάνετο μέχρι τούδε εὐλικρινῆ ἀλλὰ πρὸς τὸν σύ-
ζυγον τῆς ἀγάπην· ἡ εὐγνωμοσύνη ὅμως διὰ τὴν τοσαύτην γενναιοδωρίαν,
αἱ συγγινήσεις τοῦ ἀποχωρισμοῦ, ἡ ἀπουσίαι, οἱ φόβοι, οἱ κίνδυνοι προσέ-
θεσαν ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης τὸ ζῶηρόν καὶ παράρορον εἰς τὴν ἀγά-
πην τῆς. Ἐπιστολαὶ τινες τὰς ὁποίας ὁ Ροβέρτος ἔλαθε καὶ παρὰ τὴν
τοῦ πολέμου ἀταξίαν, τοῦ ἔφεραν τὸ δεῖγμα τῆς διπλωμασθεϊστῆς αὐτῆς
ἀγάπης. Ἐδείκνυε τὰς ἐπιστολὰς ταύτας εἰς τὸν δὲ Φρεμέζ.

— Μὲ ἀγκπξ, τοῦ ἔλεγε, μὲ ἀγκπξ, ὅπως δὲν μὲ ἠγάπητε ποτέ, τὸ
αἰσθάνομαι, — καὶ αἰσθάνομαι ἐπίτης προτέλειτε πικρῶς μειδιῶν, ὅτι δὲν
θὰ τὴν ἐπκνίδω ποτέ!

Ἦσαν λόγοι παράδοξοι δι' ἄνθρωπον φύσεως τόσο ἀνδρική καὶ ἰσχυ-
ρῆς, τοὺς ὁποίους ὁ Μαυρίκιος ἤκουε μετ' ἐκπλήξεως καὶ ἀνησυχίας.

Ἐσπέρην τινὰ ἐν ᾧ περιεπάτου ἀμφότεροι καπνίζοντες εἰς τὰς προ-
φυλακὰς, ὁ Ροβέρτος σκυθρωπότερος καὶ τοῦ συνήθους, ἐστάθη ἀποτόμως
πρὸ τοῦ Μαυρίκιου καὶ εἶπε.

— Πρεστήρησας ὅτι προφυλάσσομαι ἀπὸ τὸ πῦρ;

— Ὡ! τοῦτο, εἶπεν ὁ δὲ Φρεμέζ γελῶν, καὶ νὰ τὸ ἤθελες δὲν εἶσαι
ἱκανὸς νὰ τὸ πράξῃς.

— Καὶ ὅμως... μὲ συγχωρεῖς, προφυλάσσομαι· τὸ παρετήρησα καὶ φο-
βοῦμαι ὅτι τὸ παρετήρησα καὶ οἱ στρατιῶταί μου. — Καὶ μετὰ μίαν στιγ-
μὴν. Ὁμολόγησον ὅτι μὲ εὐρίσκεις ἄνδρα!

— Ἐλα δά! εἶσαι ἥρωας ἀπὸ πρῶτας μέχρι ἐσπέρας· τὸ λέγει ὁλος ὁ
κόσμος.

— Ὅχι αἰσθάνομαι ὅτι προφυλάσσομαι.

Τὴν ἐπαύριον ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμέζ — πρὸ δλίγου εἶχε προβιβασθῆ
— ἐτοποθέτησε τὰς πυροβολαρχίας μὲ τοὺς δλίγους ἄνδρας οἵτινες τοῦ
ἔμενον ἀκόμη εἰς τὴν ἐξοδὸν τοῦ δάσου Μασινοῦάρ. Ἡ ἡμέρα ὑπῆρξε
κοπιωδестаτή. Κατάκοπος περιετυλίχθη εἰς τὸν μυνδύν του καὶ ἀπε-
κοιμήθη ἐπὶ τῆς χιόνης εἰς τὸ πλευρὸν ἑνὸς τῶν πυροβόλων του. Περὶ τὸ
μεσονύκτιον τὸν ἔσυρε τις ἀπὸ τὴν χεῖρα καλῶν αὐτὸν ἐξ ὀνόματος· ἀφυ-
πνίσθη καὶ παρευθὺς ἀνεγνώρισε γενναῖον τινὰ ὑπολοχαγὸν τῆς κινητῆς
ἔθνοφυλακῆς ἀνήκοντα εἰς τὸ τάγμα τοῦ Ροβέρτου τὸν ὁποῖον οὗτος ἠγάπα
πολύ.

— Κύριε Διοικητά, εἶπεν ὁ νεαρὸς ἀξιώματικὸς μὲ φωνὴν συγκεκινη-
μένην, σὰς ζῆτει ὁ ταγματάρχης δὲ λὰ Πάβ.

Ὁ Μαυρίκιος εὐθὺς ἠγέρθη.

— Ἐπληγώθη; εἶπεν.

— Μάλιστα, κύριε Διοικητά.

— Βρῆως;

— Φοβῶμαι νὰ... Ἔλθετε... δὲν εἶναι μακρὰν· χιρῶ πολύ ὅτι σὰς
εὔρον... ἐπιθυμοῦ τόσον νὰ σὰς ἴδῃ!

Ὁ κ. δὲ Φρεμέζ τὸν ἠκολούθησεν. Ἐβάδιτε κατεσπευμένως ἐπὶ εἴκοσι
λεπτά τῆς ὥρας ἐπὶ δρομίτου κκκλοτεροῦ ὅστις ἐχώρει μετὰ τῶ δά-
σου καὶ τῶν ἀγρῶν. Ἐν ᾧ περιεπάτου ὁ Μαυρίκιος ἀπηύθυνεν ἀγωνιω-
δῶς, πληθὺν ἐρωτήσεων εἰς τὸν νεαρὸν ὑπολοχαγόν — Ὁ Ροβέρτος ἐπλη-
γώθη κατὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ χωρίου Ὁριγνύ... Θραύσμα ὄβουζίου τὸν
ἐπλήγωσεν εἰς τὸ στῆθος.

— Δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ συμβῆ, κύριε Διοικητά, προσέθεσεν ὁ νεανίας·
τὸν γνωρίζετε, ἠξέυρετε πόσον γενναῖος εἶναι· ἀλλὰ σήμερον... εὐρίσκε-
το ἐν παραρροσύνῃ· δὲν ἠξέυρω τί εἶχε ἦτο ἔξκλλος· ἐγέλκ, παρῆγαμ τὸ
ὁποῖον σπκνίως τοῦ συνέβαινε, καὶ μοὶ ἐφώναζεν. — Αἶ! μικρὲ μου Ἰου-
λικνέ, δὲν προφυλάσσομαι σήμερον, αἶ; — Ἐπεσεν ἐνῶ ἔλεγε ταῦτα...
Εἶναι ἐκεῖ, Διοικητά μου, ὁ κύριος ὑποδιοικητῆς εἶναι πλησίον του.

Ἐβῆσκαν ἐνώπιον μιᾶς τῶν μεγάλων ἐκείνων καλυβῶν τὰς ὁποίας οἱ
ἀνθρακεῖς ἐγεῖρουσιν εἰς τὰς ἐσχατίας τῶν δασῶν δι' ὠρισμένην ἐποχὴν.
Ἐφάνετο διὰ τῶν ρωγμῶν τῶν τοίχων φῶς τοῦ ὁποίου ἡ ἀντανάκλασις
ἔτρεμεν ἔξω ἐπὶ τῆς χιόνης. Ὁμιλος στρατιωτῶν ἐκοιμῶντο ὑπὸ τὰ δέν-
δρα. Δύω ἢ τρεῖς ἄνδρες ὠμίλου πρὸ τῆς θύρας. Ὁ δὲ Φρεμέζ εἰσῆλθεν.

Ὁ Ροβέρτος δὲ λὰ Πάβ κατέκειτο ἐν τῷ μέσῳ τῆς καλύβης ἐπὶ σω-
ροῦ κλινοσκεπατμάτων καὶ σάκκων στρατιωτικῶν, ἀνοικτὴν ἔχων τὴν στο-
λὴν του καὶ φέρων ἐρυθρὰς κηλίδας ἐπὶ τοῦ ὑποκαμίσου. Εἶς ἐθνοφύλαξ,
γονυπετῆς πλησίον του ἐκράτει πηλίην λευκίην ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔβρε-
χεν αἱματόφυρτα πανία Ὁ στρατιωτικὸς ἰατρὸς ὅστις ἔκυπτεν ἐπὶ τοῦ
πληγωμένου ἐπιδέων αὐτόν, ἐστράφη ἄμα ἠκουσε τὸν κρότον τῆς θύρας.
Τὸ κίνημα τοῦτο ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Ροβέρτον νὰ ἴδῃ τὸν δὲ Φρεμέζ. Οἱ
μεγάλοι αὐτοῦ ὀρθαλμοὶ ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τοῦ πυρετοῦ μεγεθυθέντες ἔλαμ-
ψαν ὑπὸ χροᾶς.

— Α! εἶπε δι' ἰσχυρῆς καὶ ἐντόνου φωνῆς, εἶμαι εὐτυχῆς, εὐτυχέστα-
τος, ὅτι σὲ βλέπω!

— Αἶ! φίλε μου, ἐψιθύρισεν ὁ δὲ Φρεμέζ δραττόμενος τῆς χειρὸς τὴν
ὁποία μετὰ κόπου ἔτεινε πρὸς αὐτόν, εἶτι πληγωμένος δλίγον;

— Ναί, δλίγον, εἶπε ψυχρῶς... πόσον καιρὸν ἔχω ἀκόμη, ἰατρῆ;

— Ἐτη δλόκληρα, ἐλπίζω, εἶπεν ὁ ἰατρὸς.. ἄς ἴδωμεν ἀκόμη τὴν σφυγ-
μὴν... Πολὺ καλά... Προσπαθήσατε νὰ μὴ μεταποτίσητε τὸν ἐπίδεσμον.
Ἐχετε νὰ ἐμιλήσητε μὲ τὸν φίλον σὰς, σὰς ἀφίνω. Ἐς αὔριον.

Ὁ Ροβέρτος ἐπεχείρησε νὰ ἐγεῖρη, τὸν ἐκράτησεν ἀπὸ τῆς χειρὸς καὶ
προσῆλωσεν ἐπ' αὐτοῦ τὸ τεταρχγμένον ἐκεῖνο καὶ ἀτενὲς βλέμμα, τὸ
τρομερὸν τῶν ἐπιθκνάτων ἐρώτημα.

Τὸ πρόσωπον τοῦ ἰατροῦ ἔμεινεν ἀπχθές.

— "Ελα, φρόνιμα, ές αύριον.

— Εύχαριστώ, κύριε! είπεν δ πληγωμένος επαναπίπτων βρεώς. "Αφίκε να εξέλθη δ ύποδιοικητής και δ ύποσπιστής του έπειτα ύφώνων εκ νέου την φωνήν.— "Ιουλιανέ, είπεν εις τον νεαρόν ύπολοχαγόν, άφες με μόνον με τον δε Φρεμέζ, και απομάκρυνον ολίγον τους ανθρώπους έξω... "Ελα! μη κλαίης παιδίον!... Πήγαινε μικρέ μου!

"Ο νεαρός ύπολοχαγός δέν ήδυνήθη να κρατήσει τους λυγμούς του και άπεσύρθη. "Ο δε λα Παβ έδράξατο τότε της χειρός του φίλου του και σφίγγων αυτήν ισχυρώς.

— Φίλε μου, τώ είπε, λάβε έ,τι έχω επ' έμοϋ, - τή ώρολόγιόν μου, τή παράσημόν μου, τή δακτυλίδιον, όλα τή μικρά αυτά πράγματα τέλος δια να τή δώσης εις την σύζυγόν μου... Φίλησέ με!

Δύα δάκρυα εκυλίθησαν αποτόμως επί των ήυλακωμένων παρειών του. "Ο Φρεμέζ τον ήσπάσθη δις μετά στοργής και έστρεψε την κεφαλήν.

— Μαυρίκιε, επανέλαβεν δ πληγωμένος, του όποιου οι χαρκιτήρες εξεγέστησαν αποτόμως, πρέπει να σοι τή είπω... δέν θέλω να υπανδρευθή πάλιν, άκούεις, δέν τή θέλω... "Αν με αγαπάς, αν θέλεις να αποθάνω ήσυχος, αν δέν θέλεις να αποθάνω με την λύσσαν επί της καρδιάς...

— Φίλε μου! διέκοψεν δ Μαυρίκιος ίκετευτικώς.

— Λοιπόν! ύποσχέθητί μοι...

— "Αλλά τί, φίλε μου...

— "Υποσχέθητί μοι, εξηκολούθησε τονίζων με άγρίων ενεργητικότητα τάς λέξεις, ύποσχέθητί μοι ότι αν νυμφευθή ποτέ άλλον... αν σκεφθή πατέ να εκτελέση την άτιμίαν ταύτην... πριν ή άλλος τις την αποκτήτη, ότι θα την φονεύσης!

— Ροβέρτε, είπεν δ Φρεμέζ βλέπων αυτόν ασκαρδαμικτί.

— "Ορκίσου μοι ότι θα τή κάμης.

— "Ηξούρεις καλά ότι δέν δύναμαι να σοϋ ύποσχεθώ τούτο.

— "Επήλθε σιγή.

— Τής έδωκα, επανέλαβεν δ επιθάνατος του όποιου ή φωνή καθίστατο βρυχώδης, τής έδωκα όλην την περιουσίαν μου... Τί ανάγκην έχει να υπανδρευθή πάλιν... Δέν δύναμαι βλέπεις, Μαυρίκιε, να ανεχθώ καν την σκέψιν ότι θα άνήκει ποτέ εις άλλον!... Είναι αδύνατον!... Με καθιστά τούτο παράφρονα!... Λάβε οίκτον προς έμέ φίλε μου, ... βλέπεις ότι αποθνήσκω, λάβε οίκτον!

— Φίλε μου, σε ίκετεύω! είπεν δ Μαυρίκιος γονυπετήσας ανεπακισθήτως πλησίον του.

— "Αλλά τουλάχιστον είπεν δ δυστυχής, ύποσχέθητί μοι να τής εΐπης ότι τής τή απαγορεύω... ότι τούτο είναι ή τελευταία μου θέλησις, ότι την παρακαλώ, ότι την ίκετεύω!... ότι αν νυμφευθή ποτέ θα έγερω έκ

του τάφου μου, θα έδη τή φάσμα μου, θα με άκούση κατακρώμεθον αύτήν!... Είπέ τής το, μοι τή ύπόσχεσαι;

— Ναι, αύτά σοι τή ύπόσχεμαι.

"Ησθάνθη ότι έσφιξε έλαφρώς την χεϊρά του, και μετά βρυχεϊκάν σιωπήν.

— "Α! Μαυρίκιε, επανέλαβε με φωνήν εξηνητημένην δ θνήτκων, μη άγκλήσης ποτέ γυναίκα ώς ήγάπησα έγώ εκείνην... Βλέπεις τί επεκολουθεϊ... "Αλλά μοι ύπόσχεσαι να τής εΐπης... ότι σοι περήγγειλα;

— Ναι.

— Εις την τιμήν σου;

— Εις την τιμήν μου.

— Εύχαριστώ.

Κατά τή επίλοιπον διάστημα τής νυκτός, ή χεϊρ του εκράτει έσφιγμένην την χεϊρα του Μαυρικίου. "Αλλ' δ παραλογισμός τον κατέλαβε και μόνον συγκεχυμέναις πλέον λέξεϊς επρόφερεν αίτινες όμως προέδιδόν πάντοτε την αύτην σκέψιν. — Με τής πρώτης τής αύγής άκτινας εξέπνευσεν. "Ο δε Φρεμέζ συνέλεξε μετά θρησκευτικής άριθείας όλα τή πράγματα τή όποια επεφορτίσθη να περνώσει εις την χήραν, βοηθούμενος δε ύπό του νεαρού ύπολοχαγού συνενσήθη εύθύ; μετά του εφημερίου και του δημάρχου του πλησιεστέρου χωρίου επετιτήτησαν ίνα γίνη εύπρεπώς ή πρόσκαιρος ταφή του δυστυχού; Ροβέρτου και επνηλήθεν εις τή καθήκόν του.

Κατά την πρώτην περίστασιν αφιέρωσε στιγμάς τιναις δια να γράψη εις την μητέρα του Περιέγραψε εις δέκα γραμμαις τήν θάνατον του εκ παιδικής; ηλικίας φίλου του επφορτίζων αύτην την θλίβεράν αποστολήν να γνωστοποιήση εις την κυρίαν δε λα Παβ τή προσβάλλον αύτην δυστύχημα. Προσέθετε δε ότι μόλις τελειώση δ πόλεμος θα σπέυση να φέρη εις την νεαράν χήραν τή τελευταία ένέχυρα τής στοργής του συζύγου της; θα εξετέλει δε παρ' αύτη επίσης και εμπιστευτικήν αποστολήν την όποιαν του επέβαλον αι τελευταίαι του Ροβέρτου θελήσεις. Δέν εξηγήθη περισσότερο επί του χαρκιτήρος τής αποστολής τούτης μη έχων μήτε καιρόν μήτε την αναγκαίαν ελευθερίαν του πνεύματος ώστε να διεξάγῃ ύψηθείς τόνον λεπτήν με όλας τάς περιστροφάς τής όποιας άπτήρει. Δέν ήθελε δε και ένεκα τής άταξίας των περιστάσεων να εμπιστευθῃ εις επίστολήν εκμιστηρέσεις τόνον σπουδαίας.

Δέκα πέντε ήμέρας κατόπιν συνήθη ή μάχη του Μάνς. Τή κτήματά του Φρεμέζ και του λα Παβ εκείντο εις τή Πέρας είκοσάδα τινά λευγών μακράν του Μάνς. "Αμα ή κόμησας δε Φρεμέζ έμαθεν ότι δ ύποχωρών στρατός επλησιάζε την πόλιν ταύτην, έσπευσεν εκει έλπίζουσα να έδη κατά την διάβασιν τον οϊόν της. "Αλλ' έφθασε μόνον δια να αισθανθῃ έλλην την άγωνίαν μητρικής καρδιάς άκούουσα τάς τελευταίας έκπυρο-

κροτήσεις τῆς μάχης. Τὴν ἐπαύριον μόνον ἔμαθεν ἀπὸ τὴν πρωσικὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν ὅτι ὁ ταγματάρχης τοῦ Πυροβολικοῦ δὲ Φρεμέζ, πληγωμένος καὶ αἰμαχλωτός ἀπετέλει μέρος συνοδίαις ἧτις εἶχεν ἤδη ἀναχωρήσει πρὸς τὴν Γερμανίαν.

Γ.

Μετὰ μῆνα ὄλον ἀγωνίας ἔλαβεν ἡ κυρία δὲ Φρεμέζ ἐπιστολὴν τοῦ υἱοῦ τῆς ἐξ Ἀμβούργου· ἐθεραπεύθη ἡ πληγὴ του ἧτις ἄλλως τε ἦτο ἐλαφρά τις πληγὴ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· ἀλλ' ἐφαίνετο καταβεβλημένος ὑπὸ τὸ διπλοῦν βῆρος τοῦ διὰ τὴν πατρίδα πόνου του καὶ τοῦ διὰ τὸν φίλον του πένθους. Ἐζήτησε δὲ μετὰ στοργῆς πληροφορίας περὶ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ. — Ἡ μήτηρ του τῷ ἀπήντησε ἄνευ πολλῶν λεπτομερειῶν ὅτι ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ ἦτο πρᾶξιμα ἀρετῆς. Ἐκλείσθη εἰς τὴν ἐξοχὴν ὅπου ὡς μόνον συντροφίαν εἶχε τὴν θεῖαν τῆς δὲ Κομβκλέ ὅπερ κατὰ τὴν κυρίαν δὲ Φρεμέζ ἦτο ἡ μερίστη ἔκφρασις θλίψεως. Κατὰ τὴν μεταξὺ αὐτῶν ἀνταχυσσομένην ἀλληλογραφίαν πλέον ἢ ἄπαξ ὁ Μκυρίκιος ἐκινήθη νὰ ἐμπιστευθῆ εἰς τὴν μητέρα του τὴν παράδοξον ἀποστολὴν τὴν ὁποίαν ὁ Ροβέρτος ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου ἐπεφόρτισεν αὐτὸν διὰ τὴν χήραν του. Ἀλλ' ἐσκέφθη πάντοτε ὅτι πρᾶγμα τόσον ἐμπιστευτικὸν ἔπρεπε νὰ λεχθῆ διὰ ζωῆς φωνῆς καὶ κατὰ μόνας. Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἐν τοσοῦτῳ, τὴν ὁποίαν ὀλίγον ἐνθυμεῖτο ἐν μέσῳ τοῦ πυρετοῦ καὶ τοῦ θορύβου τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς του, ἤρχισε σπουδαίως νὰ τὸν ἐπασχολῆ ἀφ' ὅτου κατεδικάστη εἰς τὴν ἀσεργίαν. Τὴν ἐσκέπτετο ἡμέραν καὶ νύκτα, φοβούμενος νὰ ἐκτελέσῃ ἀποστολὴν τόσον παράδοξον παρὰ γυναικί τὴν ὁποίαν οὔτε κἂν ποτὲ εἶδε. Πρόσεπάθει νὰ φαντασθῆ τὴν σκηνὴν ἧτις θὰ συνέβαινε ὅταν θὰ ἐξεπλήρου πρὸ αὐτῆς τὸ σκληρὸν τοῦτο καθήκον· ἐπεζήτησε τὰς λέξεις τὰς ὁποίας ἤθελε μεταχειρισθῆ· ἐφαντάζετο τὸ τετραρχμένον καὶ ἴτω, προσβεβλημένον ὑπὸς τῆς νεαρᾶς γυναικός. Ἐπὶ τέλους ὅτῳ μᾶλλον ἐσκέπτετο τότῳ τοῦ ἐφαίνετο δύσκολος καὶ υπερβολικὰ δυσάρεστος ἡ ἀναθεθεῖσα αὐτῷ ἐντολή.

Μόλις ἐπανῆλθεν εἰς Γαλλίαν ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμέζ ἐτοποθετήθη εἰς τὸν στρατὸν ὅστις κατεπολέμησε τὴν Κοινότητα καὶ μόνον κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1871 κατώρθωσε νὰ λάβῃ ἄδειαν καὶ νὰ ὑπάγῃ νὰ ἀσπασθῆ τὴν μητέρα του.

Ἐν τῇ νέᾳ περιόδῳ τῆς ἐνεργητικότητος τὴν ὁποίαν διήλθε, τὸ πνεῦμα του ἐκρατύνθη χωρὶς ὅμως νὰ δυνῆθῃ νὰ ἀπαλλαχθῆ ἐντελῶς τῶν ἐνοχλητικῶν σκέψεων τῆς δυσκόλου αὐτοῦ ἀποστολῆς. Ἐφθασε τέλος ἡ στιγμή νὰ τὴν ἐκτελέσῃ. Εἶχεν ἀποφασίσει νὰ συμβουλευθῆ ὡς πρὸς τοῦτο τὴν μητέρα του, τὴν φρόνησιν τῆς ὁποίας πολὺ ἐξέτιμα, καί, τὴν αὐ-

τὴν τῆς ἀφιξέως του ἐσπέρην, μετὰ τὰς μακρὰς ἐκχύσεις ἀγάπης τῆς διηγήθη λεπτομερῶς τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ δὲ λὰ Πάβ χωρὶς νὰ λησμονήσῃ τὴν ἐπίσημον ὑπόσχεσιν τὴν ὁποίαν ὁ θνήσκων ἀπήτησεν ἀπὸ τὴν φίλιν του. Ἡ ὁμιλίᾳ αὕτη πρὸς γὰρ πρᾶξιμα ἀποτελέσμα ἐπὶ τῆς γηρικῆς κομῆσεως· ἐφάνη ἐπὶ τινὰς στιγμὰς ἀπολιθωθεῖσα, καὶ ἡ πάντοτε πολὺλόγος γλῶσσά της πρὸς στιγμὴν ἐσιώπησεν. Ἦθονε μετὰ παραφορᾶς τὰς χεῖρας· προσηλοῦσα τὸ βλέμμα εἰς τὸν οὐρανόν· Ὁ Μκυρίκιος ὅστις περιέμενε ἐνθάρρυνσιν τινὰ ἀπὸ μέρους τῆς, ἔμεινε ἐκπληκτός καὶ τεθορυβημένος ἐνώπιον διαγωγῆς τὴν ὁποίαν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ.

— Σὺς φαίνεται πολὺ δύσκολον μῆτέρ μου; ἠρώτησε.

— Δύσκολον!... ἐφώνησεν ἡ γηρικὴ γυνή:— Τερατώδες!... Πῶς ἀνέλθε; τοιούτην ἀποστολή;... εἶναι φοβερόν.

— Πῶς νὰ ἀρνηθῶ εἰς θνήσκοντα φίλον;

— Ἀλλ' εὐρίσκετο ἐν τῷ παραλογισμῷ τοῦ πυρετοῦ, τέκνον μου! καὶ δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος τις νὰ ἐκτελῆ τὰς θελήσεις ἀνθρώπου εὐρισκομένου ἐν παραλογισμῷ! Ἐλπίζω ὅτι δὲν σκέπτεσαι σπουδαίως νὰ ταράξῃς τὸ πνεῦμα καὶ νὰ βλαπτήσῃς τὴν συνείδησιν τῆς νεαρᾶς αὐτῆς γυναικός δι' ἐκμυστερεύσεως τόσον γελοίας;

— Μὲ συγχωρεῖτε, μῆτέρ μου,.... Ὑπόσχεταις γινομένη ὑπὸ τοιούτους ὅρους εἶναι ἱερά, καὶ δὲν δύναμαι νὰ τὴν παραλείψω.

— Ἀλλά, φίλε μου... εἰς ἀνθρώπον ἐν παραλογισμῷ... ὑπόσχεταί τις ὅτι ἐκεῖνος ζητήσῃ, ὅπως ὑπόσχεται τὴν σελήνην εἰς ἐν παιδίον!

— Ὁ Ροβέρτος δὲν εὐρίσκετο ἐν παραλογισμῷ, μῆτέρ μου, ὅταν μοὶ ἐπέβλεπε τὸ καθήκον τοῦτο. Παρεφόρετο ὑπὸ τοῦ πάθους του ἀλλ' ἦτο ἐντελῶς κύριος τῶν σκέψεων καὶ τῆς θελήσεώς του. Ἀπέθνηκεν ἐμπιστευόμενος εἰς τὸν λόγον καὶ βεβαίως θὰ τὸν ἐκτελέσω. Μόνον σὰς ὁμολογῶ ὅτι ἡ ἀποστολὴ αὕτη μὲ δυσκολεύει ὑπερβολικὰ καὶ ὅτι εἶχον ἐλπίζει ὅτι διὰ τῶν συμβουλῶν σας ἠθέλετε μὲ βοηθήσει νὰ τὴν ἐκτελέσω ὅσῳ τὸ δυνατόν καλλίτερον.

— ὦ! φίλτατόν μοι τέκνον, σὲ ἀγαπῶ πολὺ... ἀλλὰ νομίζεις ὅτι θὰ ἐπιφορτισθῶ ἐγὼ νὰ ἐκτελέσω τὴν ἀποστολὴν σου, σοὶ ὁμολογῶ ὅτι ποτὲ δὲν θὰ λάβω τὸ θάρρος!

— Δὲν σὰς ζητῶ τοῦτο, μῆτέρ μου, οὔτε κἂν τὸ ἐσκέφθην ποτέ... Νομίζω ὅτι αἱ λέξεις, αἱ παρακλήσεις τοῦ δυστυχοῦς Ροβέρτου μου θὰ ἔχωσι περισσοτέρην βαρύτητα διαβιβάζόμεναι εἰς τὴν χήραν του ὑπ' ἐκείνου ὅστις τὰς συνέλεξεν ἐπὶ τῶν θνησκόντων χειλέων του. Τὸ μόνον τὸ ὅποῖον θέλω νὰ μάθω ἀπὸ σας ἧτις γνωρίζετε τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πάβ, — ἧτις εἶναι ὄλιως ξένη εἰς ἐμέ, — εἶναι κατὰ ποῖαν στιγμὴν μὲ συμβουλευέστε νὰ κοινοποιήσω εἰς αὐτὴν τὴν ὀλεθρίαν ἐντολήν, μὲ τινὰς προφυλάξεις, ὑπὸ ποῖον ὄψος... καὶ ἔπειτα πῶς ὑποθέτετε ὅτι θὰ δεχθῆ τὸ πρᾶγμα.

— Οχ τὸ εὖρη μυσαρὸν ὅπως δῆπαιτε καὶ ἂν τὴ ἐκτελέση!... ὡς πρὸς αὐτὸ δύνασαι νὰ ἦσαι ἡσυχος!... ὦ! μὴ τὴν ἀλήθειαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταδικάσῃ τις νεαρὴν γυναῖκα εἰκοσιετηρέτιδα — καὶ ἐπὶ πλέον εὐμορφον — νὰ μὲν χήρα μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς της!... Εἶναι βάρβαρον, εἶναι ἀνῆθικον! ὑπερβίνει τὰ ὅρια τοῦ λογικοῦ.

— Φιλτάτη μου μητέρα, εἶπεν ἁ Μαυρίκιος λαμβάνων φιλαστόργως τὰς χεῖρας τῆς καὶ ὁμιλῶν αὐτῇ πολὺ πλησίον, ποῖος μαὶ ἔμαθε ὅταν ἤμην μαιράκιον ὅτι ὁ λόγος τῆς τιμῆς δὲν ἐπιδέχεται συζήτησιν καὶ ὅτι πρέπει ἢ νὰ τὸν ἐκπληρώσῃ τις ἢ νὰ ἀποθάνῃ;

Τὸν ἠσπάζθη.

— Εἶσαι καλὸς υἱός, εἶπε συγκεκινημένη, καὶ ἔντιμος ἄνθρωπος... Σαὶ ζῆτῶ συγγνώμην... ἀλλὰ ποτὲ ἐπὶ ζωῆς μου δὲν δυσηρεστήθην τόσον.

— Δυσηρεστήθητε! ἐπνεύλαθεν ὁ δὲ Φρεμέζ θεωρῶν αὐτὴν ἐκπληκτός. Ἐπκράχθη ἐκείνη καὶ ἠρυσήρισε.

— Ἄνκμφρόβως, ἐπανελάθεν ἀμηχανοῦσα, ἀναλογίζομαι τὸν ἐκυτόν μου εἰς τὴν θέσιν τῆς γυναικὸς ἐκείνης... ἥτις θὰ δυσαρεστηθῇ ὑπερβολικά... καὶ ἥτις ἐπὶ πλέον θὰ μισήσῃ σέ!.. τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον δὲν σὲ ἀγαπᾷ καὶ πολὺ ἤδη.

Ἐο Μαυρίκιος ἔλαμψε κίνημα ἀπαρτιστικὸν καὶ δὲν ἐπέμεινε πλέον. Ἴσως διεῖθε τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἀλήθεια ἦτο ὅτι ἡ ὁμιλία αὕτη ἦτο κτύπημα τρομερὸν διὰ τὴν μητέρα του, διότι ἀνέτρεπεν ἀποτόμως — ὡς ἐκ χάριτος πύργου — τὸ κτίριον τὸ ὁποῖον ἠγειρεν ἐπὶ νεφῶν — ἐπὶ χουσῶν νεφῶν — ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ Ῥοβέρτου δὲ λὰ Πάβ. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης πρᾶγματι ἤρχισεν νὰ πλάσῃ ἐν τῇ φαντασίᾳ της τὸν γάμον τοῦ υἱοῦ της μετὰ τῆς πλουσιωτάτης χήρας καὶ κληρονόμου τοῦ Ῥοβέρτου. Ὁ γάμος αὐτὸς παρουσιάζετο πλεῖστα ὡς ἀκαταμάχητα θέληγμα. — Ἐπθυόμεναι δικαίως νὰ νυμφεύσῃ τὸν Μαυρίκιον, καὶ πᾶς τις γνωρίζει πῶς καταλαμβάνει τὰς μητέρας ἡ μανία αὕτη. Ὁ Μαυρίκιος μέχρι τοῦδε ἐράνη ὀλίγιστον δικταθιμένος εἰς γάμον. ἀλλ' ἡ μήτηρ του ἠλπίζεν ὅτι τὰ ἐξαιρετικὰ τῆς Μαριάννης θέληγμα θὰ τὸν κατακτήσωσιν ἠλπίζεν ἐπίσης ὅτι τὰ ἔκτακτα τοῦ υἱοῦ της προτερήματα θὰ ἐθάμβωνον τὴν νεαρὴν χήραν, καὶ ὅτι ἤθελον ἀνισταθμίσει τὴν διαφορὰν τῆς περιουσίας ἢ γειννίας τῶν κτημάτων ἦτο ἐπίσης ἔκτακτος περίστασις, ἥτις ἐδοῦθη θαυμασίως τὰ σχέδιά της. Τέλος ἡ κυρία δὲ Φρεμέζ ζῶσα πάντοτε εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ διευθίνουσα τὰ συμφέροντά της ἀπέκτησε διὰ τὰς γαίας τὴν ἀγάπην ἢ μᾶλλον τὸ πάθος τοῦ νορμανδοῦ χωρικοῦ. Τὸ κτήμα τῶν δὲ λὰ Πάβ, τὸ ὁποῖον ἀνέπτυσεν ἀκατακτάτως ὑπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ της τὰς ἀπείρους βοσκὰς του, τὰ σπαρτά του, τὰς ἐπικύλεις του καὶ τὰ δάση του, διῆγειρεν ἐν αὐτῇ παραδόξους ὀρέξεις. Βίβην ἤδη, διὰ τῆς γυναικείας εὐφυίας της ἀυξήσει ἀρκετὰ

τὸ μικρὸν κτήμα τῶν Φρεμέζ. Νὰ προσθήσῃ εἰς αὐτὸ καὶ τὸ κτήμα τῶν δὲ λὰ Πάβ ἦτο ὡς νὰ προσέθετε τὸ βασίλειον τῆς Ἰταλίας εἰς τὸ δουκάτον τῆς Σαβοῦδίας. Τοῦτο ἦτο τὸ ἰδανικὸν της καὶ χάριν τούτου καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν της ἤθελε διακινδυνεύει.

Ὡστε πᾶς τις δύναται νὰ φαντασθῇ μετὰ πόσης πικρίας ἠκρόαση τῆς δουλείας ταύτης τοῦ υἱοῦ της, ἥτις κατέστρεψε διὰ πικρῶς τὸ θελητικὸν αὐτὸ ὄνειρον. Ἐφαίνετο ὡς μηχανεὺς ἐπὶ σκοπῶν νὰ καταστρέψῃ κατὰ βῆθος καὶ ριζικῶς τὰς ἀποκρούφους ἐλπίδας της, τὴν νὰ ἀπευθίνη εἰς τὴν σύζυγόν του ὁ δὲ λὰ Πάβ ἀποθνήσκων τὴν παρακλητικὴν προσταγὴν τοῦ νὰ μὴ νυμφευθῇ ἐκ νέου καὶ νὰ ἐμπιστευθῇ μάλιστα τὴν ἐκτέλεσιν ταύτης εἰς τὸν δὲ Φρεμέζ. Ὅπως δῆποτε ἡ κόμησθα ἀφοῦ παρήλθεν ἡ πρώτη ἐκπληξίς προσεκολλήθη μετὰ τὴν ἀπελπιστικὴν ἐπιμονὴν νασαγοῦ εἰς τοὺς παραμικροτέρους κλάδους καὶ ἀνέλαβε θάρρος. Ἐλπίζουσα ἴσως εἰς τὸ ἀσθενὲς τοῦ χαρακτῆρος τῆς γυναικὸς — καὶ τοῦ ἀνδρὸς ἀκόμη — ἐπίστευεν ὅτι ἡμέραν τινὰ, ἡ θλεθρία ἐντολὴ θὰ κατήντα γράμμα ἀγραφον.

Τὴν ἐπαύριον τῆς ἀφίξέως του, ὁ Μαυρίκιος ἀπέστειλεν εὐθὺς τὴν πρῶτην ὑπηρετὴν εἰς τὸν πύργον τῶν δὲ λὰ Πάβ, φέροντα ἐπιστολήν, — δι' ἧς ἠρώτα κατὰ ποίαν ὥραν ἠδύνατο ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ νὰ τὸν δεχθῇ. Αὕτη δὲ ἀπήντησεν ἐπὶ ἐπισκεπτηρίου ὅτι ἤθελε δεχθῇ τὸν καὶ δὲ Φρεμέζ καθ' ὅποιον δῆποτε ὥραν ἐκεῖνος ἤθελεν ἐντὸς τῆς ἡμέρας. Ἐπομένως περὶ τὰς τρεῖς μετὰ μεσημβρίαν ὁ νεανίας ἐπορεύθη πρὸς τὸν πύργον τῶν λὰ Πάβ. — Ἦτο πολὺ τεταραγμένος ἀναλογιζόμενος τὴν συνομιλίαν τὴν ὁποίαν ἐπρόκειτο νὰ συνδέσῃ. Εἰς τὴν προαίτησιν σκηπῆς θλιβερᾶς καὶ εἰς τὴν τρομερὴν ἀνησυχίαν τὴν ὁποίαν τοῦ ἐνέβαλλεν ἡ ἐκτέλεσις τῆς φοβερᾶς ἀποστολῆς του προσετίθετο εἰς τὸ πνεῦμά του καὶ ἀνήσυχός τις περιέργεια τοῦ νὰ γνωρίσῃ καὶ ἴδῃ κατὰ πρόσωπον τὴν γυναῖκα, ἥτις εἶχε χύσει φίλτρα εἰς τὰς φλέβας τοῦ φίλου του. Τὴν ἐνόμιζε πάντοτε ὡς θλεθρίαν εἰς τὴν τύχην τοῦ Ῥοβέρτου, δὲν τὴν ἠγάπα καὶ ἐφοβεῖτο ὅτι οὐδ' αὐτὴ ἠσθάνετο συμπάθειαν πρὸς αὐτὸν ὅπως ἄλλως καὶ ἡ μήτηρ του τὸν ἔφρασε νὰ τὸ ἐνοήσῃ.

Τὰ πάντα συνήργουν κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν εἰς τὸ νὰ ἀξάνωσι τὴν συγαινισίαν του καὶ νὰ ἐρεθίσωσι τὰ νεῦρά του. Διέτρεχε τὰς αὐτὰς ἰδέας, τὰ αὐτὰ δάση, τοὺς αὐτοὺς λειμῶνας τοὺς ὁποίους εἶχε διατρέξει κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν του, καὶ ἐπαναβλέπων, ἀνὴρ τῶρα πλέον, μετὰ μάλιστα τρομερᾶς δοκιμασίας καὶ φοβερᾶς θλίψεως, τὴν γλυκεῖαν γενέτειραν γῆν ἠσθάνετο βαθεῖαν συγκίνησιν ἀναμειγμένην μετὰ πικρίαν καὶ θέληγτρον.

Εἰς καμπὴν τινὰ τοῦ δρόμου, καὶ πλησίον πλέον τοῦ Πύργου λὰ Πάβ, ὑπάρχει λίθινος σταυρός, ὅστις πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐχρησίμευσεν ὡς σκοπὸς καὶ τέρυμα κατὰ τὰς λεπτὰς τῆς ἀγίας Δωρεᾶς. Ἡ ἑορτὴ αὕτη

είχε γίνει τὴν παρελθούσαν ἀκριβῶς ἐβδομάδα καὶ ὁ σταυρὸς ἦτον ἀκόμη ἐστεφανωμένος διὰ πυξοῦ. Ἐκεῖ εἰς τὸ ἐρημικὸν ἐκεῖνο μέρος, συνέβη πρὸ πολλῶν ἐτῶν σκηνὴ, ἣτις δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ ἦναι ζωηρὰ εἰς τὴν μνήμην τοῦ Μκυρικίου. Ἐκεῖ ὁ Ῥοβέρτος δὲ λὰ Πάβ' ἐν νεανικῷ πλήρει βωμάντισμοῦ ἐνθουσιασμῷ τὸν ἔστυρεν ἐσπέραν τινὰ μετὰ ὑπὸς μυτηριῶδες· ἐκεῖ οἱ δύο παῖδες ἐν ὄλῃ τῇ θέρμῃ καὶ τῇ εὐλικρινείᾳ τῶν ψυχῶν τῶν ὠρῆσθησαν ἐνάγκηζόμενοι φιλικῶν αἰώνιον. Φθάτας ἐνώπιον τοῦ παλαιοῦ σταυροῦ ὁ Μκυρικίος ἐκλονίσθη, ἔπειτα ἐστάθη· ἐκάθησεν ἐπὶ τῆς βαθμίδος τῆς βάσεως καὶ ὅλαι αἱ ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς καὶ νεανικῆς ἡλικίας του, τῆς φιλικῆς, τῶν θλίψεων ἐκχειλίσταται ἐν τῇ αἰμοσταζούσῃ καρδίᾳ τοῦ νεαροῦ ἀξιομακτικῷ τὸν ἐκαμν νὰ κλάσῃ.

Ὁ πύργος λὰ Πάβ' εἶναι ὠρῆα καὶ ἰδιόρρυθμος οἰκοδομὴ, ἣτις φαίνεται χρονολογουμένη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ τὴν ὁποίαν ἀπαντᾷ τις ὄχι ἀνευ ἐκπλήξεως εἰς τὴν ἄγνωστον αὐτὴν γωνίαν τῆς Πέρς. Σύγκειται ἀπὸ τὸ κεντρικὸν οἰκημα καὶ δύο πτέρυγας κατὰ τι ἐξεχούσας· ἡ στέγη εἶναι ἐπίπεδος κατὰ τὴν ἰταλικὴν αὐστημα καὶ στολίζεται ἀπὸ ἀγχιεῖα μαρμάρινα. Εἶναι μεγαλοπρεπέστατος ὅταν τὸν θεωρῇ τις ἀπὸ τὸ μέσον τῆς πρὸς αὐτὸν φερούσης λεωφόρου. Εὐρύτατος κήπος ἐκτείνεται ὀπισθεν τῆς οἰκίας, ὅστις εἶναι διατεθειμένος κατὰ τὸν παλαιὸν γαλλικὸν τρόπον.

Καθ' ἣν στιγμήν ὁ κ. δὲ Φρεμέζ' εἰσῆρχετο εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ πύργου ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ' καὶ ἡ θεία τῆς ἡ κυρία δὲ Κομπκλέ, αὐστηρῶς πενηθοφορεῖσαι ἀμφοτέραι· περιεφέροντο συνομιλοῦσαι ὑπὸ τὰς δένδροστοιχίας τοῦ κήπου. Ἄν ὁ νεαρὸς ταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἀροασθῇ τὴν συνομιλίαν αὐτῶν, ἡ ἀνητυχία τὴν ὁποίαν τοῦ ἐνέβαλλεν ἡ πρώτη αὐτῆ συνάντησις μετὰ τῆς χήρας τοῦ Ῥοβέρτου δὲν θὰ ἐμειούτο βεβχίως.

Εἶνε σπάνιον γυνὴ τις νὰ ἀγαπᾷ τοὺς παλαιούς φίλους τοῦ συζύγου τῆς καὶ νὰ τοὺς ἀρίνη εὐχαρίστως νὰ λαμβάνωσι κατοχὴν ἐντὸς τοῦ οἴκου τῆς. Εἶναι ὑποποιοὶ συνένοχοι τῆς νεανικῆς· αὐτοῦ ἡλικίας, διαφιλονεικοῦσιν αὐτῇ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐπιτοίαν καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἐπιθυμεῖ νὰ τοὺς ἀπομακρύνῃ. Ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ' νομφεουμένη δὲν ἀπέφυγε τὰς γενικῶς εἰς τὸ φύλλον τῆς παραδεδεγμένας προδιαθέσεις· τὰς ἀλλὰ παρ' αὐτῆ αἱ προδιαθέσεις αὐταὶ, ἐπαυξήθησαν ἕνεκα πολλῶν περιστάτικων, ἔφθασαν ὅσον ἀρροᾷ τὸν κύριον δὲ Φρεμέζ' εἰς ὑψιστον βαθμὸν ἀντιπικθείας· καὶ ἔθραξε, ὡμίλει ἀκριβῶς ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὴν κυρίαν δὲ Κομπκλέ κατ' αὐτὴν τὴν στιγμήν φέρουσα σινεχῶς εἰς τοὺς μαργαριτώδεις βῶθωνάς τῆς τὸ περιέχον ἄλλατα φιλιδύον τῆς ἐντὸς τοῦ μινδύλου τῆς εὐρισκόμενον.

— Εἶναι ὀχληρατὰ τῆ δι' ἐμὲ στιγμή, θεία μου, ἔλεγεν· Ἠξέυρω ὅτι

πρέπει νὰ τὸν δεχθῶ, βεβχίως, καὶ νὰ τὸν δεχθῶ μάλιστα καλά, διότι ὁ σύζυγός μου τὸν ἠγάπη πολύ, καὶ αὐτὸς ἔμεινε πιστὸς φίλος τοῦ Ῥοβέρτου μέχρι θανάτου... Τὸ γνωρίζω, καὶ θὰ προσπαθῆσω νὰ δεχθῶ εὐμενῆς πρὸς αὐτόν, καθὼς εἶναι καὶ καθήκον μου. Ἀλλ' ἀδύνατον νὰ εἶμαι περιγράψω πῶσον τοῦτο μοὶ δίδει κόπον. Ἐπῆρξε πάντοτε ἔχθρὸς μου, θεία μου... τὸ ἠσθάνομην πάντοτε τοῦτο καὶ εἶπον, ἠσθάνομην πάντοτε ὅτι εὐρίσκετο μετὰ ἐμῶ καὶ τοῦ συζύγου μου. Ἀνέγνωσα ἐσχάτως ὅλας τὰς πρὸς τὸν Ῥοβέρτον ἐπιστολάς του καὶ εὗρον εἰς ὅλας, ὑπὸ τὴν εὐγενῆ τυπικότητα τὴν ὑποψίαν, τὴν δυσπιστίαν, τὴν κατ' ἐμοῦ ἀντιπάθειαν... καὶ τὴν διαβολὴν ἀκόμη, θεία μου, διότι ἔλεγεν ὅτι εἶμι ὁ κακὸς δαίμων τοῦ συζύγου μου· μετὰ κατηγορεῖ ὅτι κατέστρεψα τὸ στάδιόν του, ὅτι ἐξηθῆνησεν ἐν αὐτῷ τὸ αἰσθηματῆς τιμῆς καὶ τοῦ καθήκοντος. ὦ! ἐνόησεν ἐντὸς ὅλα ταῦτα διὰ μέτου τῶν περιφράσεων καὶ τῶν ἀλληγοριῶν... δὲν εἶναι φρενὸν; Καὶ τώρα βεβχίως θὰ με κατηγορῇ ὡς αἰτίαν τοῦ θανάτου του! Δὲν εἶναι σκληρὸν, θεία μου, νὰ ἀναγκάζωμαι νὰ ὑποδέχωμαι εὐμενῶς τοιοῦτον ἄνθρωπον;

— Εἶναι σκληρότατον, φιλάτῃ μου, εἶπεν ἡ κυρία δὲ Κομπκλέ, καὶ συμπαρῶν ἐκ βῆθους καρδίας πρὸς ὅλα τὰ αἰσθηματὰ σου ταῦτα... διότι πρὸ πικρῆς ἄλλου μισῶ τοὺς ὑποκριτάς, ἀλλὰ πρέπει νὰ σοὶ εἶπω πῶσον μου, ὅτι δὲν θὰ διακρίσῃ ἐπὶ πολὺ, εἶναι ἡμερῶν τινῶν ὑπόθεσις... Ὁ κύριος αὐτὸς θὰ σοὶ κάμῃ δύο ἢ τρεῖς ἐπισκέψεις καὶ ἔπειτα θὰ ὑπάγῃ νὰ ἐπανεύρῃ τὰ πυροβόλα του καὶ δὲν θὰ τὸν ἐπικινδύνῃ ἐφόδου ζωῆς, ἂν θέλῃς.

— Ναι, καλή μου θεία, ἀναμφιβόλως... ἀλλὰ πῶσον με κοπιάζεις...

Ἡ συνομιλία τῶν διεκόπη ὑπὸ τῆς ἐλεύσεως ὑπηρετοῦ, ὅστις τὰς εἰδοποίησεν ὅτι ὁ ταγματάρχης δὲ Φρεμέζ' ἦτα εἰς τὴν αἴθουσαν— Ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ' κατέστη ὠχρητὰ τῆ.

— Θέλεις νὰ σὲ συνοδεύσω μικροῦλά μου, ἠρώτησεν ἡ κυρία δὲ Κομπκλέ.

— Ὅχι, θεία μου, εἶπε παρακαλῶ, ἀπήντησε ἡ νεαρὰ γυνὴ— Καὶ διηθύθη μετὰ τὸ ἐλαφρὸν βῆδισμά τῆς πρὸς τὸν πύργον.

Φθάτας πρὸ τῆς θύρας τῆς αἰθούσης ἐστάθη καὶ ἐστέναξε περριεταμένως· ἔπειτα δι' ἀποτόμου τινὸς ἀποφάσεως ἤνοιξε τὴν θύραν.

Ἡ γυνὴ ἣτις παρουσιάθη εἰς τὸν δὲ Φρεμέζ' δὲν ὠμοίκε ποσῶς μετὰ τὴν ἰδέαν τῆς ἐπιβλητικῆς ὠραιότητος τὴν ὁποίαν αὐτὸς εἶχε πλάσει· τοῦ ἐφάνη μᾶλλον κόμψη καὶ χαρίζουσα ἡ ὠρῆα. Εἶχε χαρακτηρηστικὰ λεπτὰ καὶ καθάρα, τὸ χρῶμα ὠχρὸν μελαγχρινόν, κόμην μέλαιναν αὐστηρῶς διατεθειμένην, λαμδὸν εὐλύγιστον καὶ θελτικὸν ἐφάνετο κατὰ πρῶτον ὑψηλοτέρα ἀφ' ὅ,τι ἦτο διότι τὸ σῶμα τῆς ἦτο θαυμαστικῶς κανονικόν· ὅλα τὰ μέλη τῆς καὶ τὸ σχῆμά τῆς ὀδοκλήρον συννημολογοῦντο ἐν τῇ ἀρμονίᾳ ἐλαίῃ ἣτις δίδει τὴν ὑψίστην χάριν καὶ ἣτις ἀπὸ πᾶν τῆς γυναικὸς κίνημα παύεται ἐν θέλητρον.

Μόλις εἰσῆλθεν, ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ' χωρὶς καὶ νὰ ἀποκριθῆ εἰς τὸν ἐδαφικὸν χαιρετισμὸν τοῦ τριμητάρχου, ἐβάδισε κατ' εὐθείαν πρὸς αὐτὸν καὶ ψιθυρίζουσα ἀσαφῆ τινα διὰ τοῦ λόρυγγος ἐπιφώνησεν, ἔπειτα πρὸς αὐτὸν τὴν χεῖρα. Τὴν ἔσφιγγε μετὰ δυνάμεως καὶ ὑπεκλίθη ἐκ νέου. Ταῦτ' ἔδειξε κάθισμα ἐκάθησε καὶ αὐτὴ καὶ ἐπακουμβήσατο τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς χειρός:

— Διηγθῆτέ μοι τὰ πάντα τώρα, εἶπε.

Ὁ κύριος δὲ Φρεμέζ' ἤρχισε τότε διὰ τῆς σοφικῆς καὶ γλυκεῖας φωνῆς του τὴν διήγησιν τῶν συμβάντων τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ὁ Ροβέρτος ἀπέθανε Διηγθῆθ' ἐπεισὸδιὰ τινα τῆς μάχης τοῦ Ὀριγνύ, διὰ νὰ ἀνυψώσῃ ἐπὶ μᾶλλον τὴν διαγωγὴν καὶ τὸ ἐνδοξον τέλος τοῦ φίλου του. Ἐπειτα διηγθῆθ' τὰ κατὰ τὴν νυκτερινὴν ἐκείνην ὥρην καθ' ἣν ὁ ὑπολοχαγὸς Ἰουλιανὸς ἦλθε νὰ τὸν ζητήσῃ κατσεπυσμένως ἐκ μέρους τοῦ Ροβέρτου. Περιέγραψαν εἰς τὴν νεκρὰν γυναῖκα ἣτις ἠκροῶτο αὐτοῦ μὲ ἀπενεὶς καὶ ἀχόρταγον βλέμμα τὴν εἴσοδον του εἰς τὴν χιονοσκεπῆ καλύβην καὶ τὸ θλιβερόν θέαμα ὅπερ ἐκεῖ τὸν περιέμενεν. Ἐνίοτε διεκόπτετο διὰ νὰ κρατύνη τὴν συγκινομένην φωνὴν του· ἐνίοτε ἐπίσης προσεπάθει νὰ συντομεύσῃ τὴν διήγησίν του διὰ νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν νεκρὰν χήραν ἀνωφελῶν συγκινησέων· ἀλλ' ἐκείνη ἐπέμενε διὰ φωνῆς βραχείας καὶ ἐπιτακτικῆς νὰ μὴ τὴν ἀφήσῃ ἐν ἀγνοίᾳ οὐδενὸς συμβεβηκότος τῆς θλιβερᾶς ἐκείνης νυκτός. Ἐβῆκε εἰς τὰς τελευταίας παραγγελίας τὰς ὁποίας ὁ Ροβέρτος τῷ ἐνεπιστεύθη ἐπιφορτίζων αὐτὸν πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ ἐγχειρίσῃ εἰς ἐκείνην τὴν ὁποίαν τόσον ἠγάπησεν ἐνθυμημάτ' αἰνῶν τῶν τελευταίων λογισμῶν του. Ὁ δὲ Φρεμέζ' ἔλαβε κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἀπὸ τραπέζης, εἰς ἣν τὴν εἶχε ἀφίσει εἰσερχόμενος, πυξίδα ἐξ ἐβένου τὴν ὁποίαν ἐναπέθεσαν εἰς τὰς χεῖρας τῆς χήρας. Ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ' ἐδίστασεν ἐπ' ὀλίγον ἔπειτα ἠνέφρε τὴν πυξίδα. Τότε ἀνεπτύχθησαν πρὸ ὀφθαλμῶν τῆς τὰ θλιβερὰ τοῦ θανάτου· λείψανα, τὸ ὠρολόγιόν του, ὁ σταυρὸς του, μικρὰ τινα ἄλλα ἀντικείμενα, βόστρυχος, μελανῶν τριχῶν, καὶ τεμάχιον ὑφάσματος αἱματοβαφές. Ἡ μέχρι τοῦδε ἀτάρχος γυνή, εἶπε χαμηλοφώνως: — Δυστυχῆ φίλε! δυστυχῆ νέε! — Καὶ συγχρόνως ἀνελύθη εἰς δάκρυα ἐπτήριξε τοὺς βραχίονας ἐπὶ μικρᾶς τραπέζης καὶ ἐκλυσε σπασμωδικῶς, τὰ δὲ δάκρυά τῆς ἀνέβρουν ὡς ἀπὸ πηγῆς διὰ μέσου τῶν δακτύλων τῶν λευκῶν αὐτῆς χειρῶν.

Ὁ κύριος δὲ Φρεμέζ' προσεῖδεν αὐτὴν μὲ ὑγρὸν βλέμμα. Ἐν μέσῳ τῆς παραχῆς καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν συμπαιθείας του ἠθάρθη παρὰδοξον τοῦ πνεύματος βάρανον· δὲν εἶχε τελειώσει ὀλοτελῶς τὴν ἀποστολὴν του, τὸ ὀλογώτερον μάλιστα δύσκολον μέρος αὐτῆς ἐξετέλεσε, καὶ πῶς νὰ εἴπῃ εἰς τὴν κλαίουσαν αὐτὴν χήραν ὅ,τι εἶχεν ἀκόμη νὰ τῆς εἴπῃ; Ἄν' ἡ νεκρὰ αὕτη γυνή — ἡ τόσον λατρευθεῖσα καὶ ἐκτιμηθεῖσα τόσον γενναιοφρά-

κως ὑπὸ τοῦ συζύγου τῆς — ἄφινε νὰ φωνῆ πρὸς στιγμὴν ἢ παραμικρὰ σικὴν ἐλαφρότητος ἢ ἀδικαφίας πρὸς τὸν θάνατόν του, θὰ εὑρίσκεν εἰδὸς τι εὐχαριστήτως νὰ τῆ ἐπιβάλλῃ ὡς τιμωρίαν καὶ ἐξιχνισμὸν τὴν τελευταίαν διαταγὴν τοῦ συζύγου τῆς. Ἄλλ' ἐνώπιον τῆς ἐκχύσεως ταύτης τῆς θλίψεως, ἐνώπιον τοῦ εἰλικρινοῦς αὐτοῦ πένθους, καὶ τῆς πιστῆς λατρείας τῶν ἀναμνήσεων, πῶς νὰ τῆς εἴπῃ ἀβρῆς προσταγὴν, ἣτις καὶ ἀπὸ τὰς λεπτοτέρας ἐκφράσεις λεγομένη, θὰ τῆς ἐφαίνετο πάλιν ἡ ἀδικωτέρα τῶν ὕβρεων; Δὲν ἐκινδύνευτεν οὕτω νὰ ψυχρῶνῃ ἂν ὄχι σβέσῃ ὀλοτελῶς τὰ αἰσθητά τὰ ὁποία τόσον ἐπεθύμει ὁ σύζυγός τῆς νὰ δικαιωνίτῃ;

Κατόπιν τῶν στιγμικῶν αὐτοῦ σκέψεων ὁ Μαυρίκιος ἀπεφάσισεν ὄχι ἄνευ λόγου, ὅτι ἦτο φρόνημον καὶ εὐγενές νὰ ἀναβάλλῃ ἐς ἄλλοτε τὸ λεπτότερον μέρος τῆς ἀποστολῆς του καὶ νὰ ἀφήσῃ τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πάβ' νὰ ἀναπνεύσῃ.

Μόλις δὲ εἶδεν αὐτὴν συνελθούσαν κατὰ τι ἡγέρθη καὶ ἀπεχαιρέτηεν εὐσεβάστως — Εὐχαριστῶ, κύριε! εἶπεν αὕτη σφιγγούσα τὴν χεῖρά του — Ὅχι ἐπικνέθητε βεβχίως!

Καὶ ὁ Μαυρίκιος ἀπεσύρθη.

Δ'.

Ἐπληθῆ περιφρονεῖς εἰς τὴν γενέτειράν οἰκίαν ὅπου εὔρε τὴν μητέρα του· πλάκουσαν πυρετωδῶς ὑπὸ φιλήρην ἐν τῷ κήπῳ.

— Ἄ! εἶπε μόλις τὸν εἶδε; τί τρέχει; σὲ βλέπω δύσθυμον.

— Καὶ εἶμαι, μητὲρ μου. Ἠλπίζον νὰ ἀπαλλαγθῶ ἀπαξ διὰ παντὸς τοῦ βάρους, ὅπερ πιέζει ἀπὸ καιροῦ τὸ πνεῦμά μου καὶ ἐν ποσοῦτῳ τὸ ἐπακφῶ σκεδὸν δλόκληρον.

Διηγθῆθ' τότε εἰς αὐτὴν τὴν σκηνὴν, ἣτις ἔλαβε χώραν καὶ τοὺς ἐνδοιασμούς, οἵτινες τὸν ἀνεχίτισαν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκμυστηρεύσεώς του. — Ἐννοεῖτε βεβχίως ὅτι ἡ κυρία δὲ Φρεμέζ' κερδέχθη ἐντελέστατ' αὐτῶν ἐνδοιασμῶν; τοῦτους.

— Βλέπεις, ἀγαπητόν μου τέκνον, εἶπεν, ὅσῳ σκέπτεσαι τόσῳ μᾶλλον θὰ ἀναγνωρίσῃς ὅτι εἶναι πολὺ ἀσχερὸς τὸ καθῆκον τῆς συνειδήσεως ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ. Θέλεις νὰ συμβουλευθῶμεν τὸν ἐφημέριον, ὅστις εἶναι ἄνθρωπος πεπαιδευμένος καὶ εὐθύτατος.

— Ἄλλὰ, καλὴ μου μητὲρ, εἶπεν ὁ Μαυρίκιος ὅστις δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ γελάσῃ, δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ συμβουλευθῶ τὸν ἐφημέριόν σας. Ἄν' ἐδίστασα πρὸς στιγμὴν ἀπεπτόμενος τὸ δύσκολον τοῦ πράγματος, εἶμαι ὅμως ἀκροαδάντως πεπεισμένος ὅσον ἀφορᾷ τὸ καθῆκόν μου, τὸ ὁποῖον εἶναι φανερόν ὡς ἡ ἡμέρα. . . καὶ σὲς ἢ ἰδίᾳ θὰ ἐλυπεῖσθε ἂν τὸ παρῆλθετε καὶ θὰ εἶχατε θλίψεις καὶ τύψεις συνειδήτος καθ' ὅλην σας τὴν ζωάν.

και δι' ἐπρόκειτο ἀκόμη νὰ μὲ ἰδῆτε εὐτυχῆ κτήτορα τῆς ὠραίας Μαριάννης και τῶν χιλίων πεντακοσίων ἐκκτονταπλέθρων γῆς, ἅπερ τὴν περικυκλοῦσιν.

Ἡ κυρία δὲ Φρεμέζ βλέπουσα ὅτι ἐμκντεύθη, ἀνεπήδησεν ἐκπληκτος και παρετήρησε τὸν υἱὸν τῆς κατά τι συγκεχυμένην ἔπειτα, λαβοῦσα τὴν ἀπόφασίν τῆς:

— Λοιπόν! ναι, εἶπε, δὲν κρύπτομαι... ἦτο τὸ ὄνειρόν μου!... Μήπως ἠδυνάμην ἐγὼ νὰ προῖδω τὰς μετὰ θάνατον περικοιολογίας τοῦ δυστυχχοῦ; αὐτοῦ Ροβέρτου; ... Εἶχα μάλιστα συμβουλευθῆ ὡς πρὸς τοῦτο και τὸν καλὸν μας ἐφημέριον... και ἀφοῦ πρέπει νὰ σοὶ τὰ εἶπω ὅλα, εὔρε τὸ πρᾶγμα δυνατὸν και ἀμύδρον.

— "Α! μητέρα μου, εἶπεν ὁ νεκνίος γελοῦν, θέλετε νὰ συμβουλευθῶ τὸν ἐφημέριον— και σεῖς τὸν εἶχατε εἰς τὴν διάθεσίν σας!... ἄ! δὲν εἶναι καλόν... Ἄλλ' ἰδῶμεν... Καὶ ἂν αἱ τελευταῖαι τοῦ Ροβέρτου θελήσεις δὲν ἔθετον θετὸν φραγμὸν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὀνείρων σας, πῶς ἠδύνασθε νὰ ὑποθέσσετε, ἀγαπητή μου μητέρα, ὅτι θὰ μὲ ἐδέχετο ποτὲ διὰ σύζυγον ἢ κυρία δὲ λὰ Πάβ; "Ἐχει πλέον τῶν τριακοσίων χιλιάδων φράγκων εἰσόδημα... και ἡμεῖς μάλιστα ἔχομεν εἴκοσι πέντε ἢ τριᾶκοντα!

— Τριακοντα δύο, υἱέ μου — Καὶ προκειμένου περὶ γάμου, ἄνθρωπος ἔχων τριακοντα χιλιάδων φράγκων εἰσόδημα, ὠραῖον ὄνομα, εὐμορφον ἐξωτερικόν και λαμπρὸν στάδιον δύνεται ἐντίμως νὰ ἀπαυτήσῃ ὅ,τι θέλει... Εὐχομαι ἐξ ὅλης καρδίας, φίλε μου, προσθέσας μετὰ τινος εὐθυμίας νὰ εὔρης ὁμοίαν τινὰ περίστασιν... και ὁμοίαν γυναῖκα!... Διότι ἐπὶ τέλους εἶναι θεά!

— Ἐγὼ ὅμως προτιμῶ τὴν μητέρα μου! εἶπεν εὐθύμως ὁ νεκνίος ἀσπαζόμενος τὴν λευκὴν κόμην τῆς γράϊας.

— Θεέ μου! τί ζῶν ποῦ εἶσαι! — εἶπε αὕτη ἀποδίδουσα φιλοστόργως τὸν ἀσπασμόν.

Καθ' ὃν καιρὸν ἡ κυρία δὲ Φρεμέζ ἠρώτα τὸν υἱὸν τῆς περὶ τῶν ἐντυπώσεων τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἐκ τῆς πρώτης μετὰ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ συνεντεύξεως, ἡ κυρία δὲ Κομπκαλέ δὲν ἐδεικνύετο ἧττον περιέργως ὡς πρὸς τὰς ἐμπνεύσεις τῆς ἀνεψίας τῆς. Εἶχε και αὕτη ἐπίσης τοὺς λόγους τῆς νὰ ἐπιτηρῆ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰς μεταξὺ τοῦ Μαυρικίου και τῆς νεαρᾶς χήρας σχέσεις.— Ἡ κυρία δὲ Κομπκαλέ ἦτο γυνὴ ὑψηλῆ, στεγνῆ, πλήρης ἐξκνημάτων, μὲ ρινὰ ἀστοῦ και ὄφρες τόσοσιν μελανὰς και πυκνὰς ὥστε ἐφαίνοντο πρόσθετοι. Αὐτὰ τῆς ἔμενον ἀπὸ ὠραιότητα τὴν ὁποίαν πολλοὶ τῶν συγχρόνων τῆς ἐθαύμασαν ἐκ τοῦ πλησίον καθὼς ἐλέγετο. Ἄλλὰ γηράσασα ἐγένετο πολλὴ αὐστηρά· ἀφιέρωσεν ὅλον τὸ πάθος τῆς εἰς τὸν μονογενῆ υἱὸν τῆς· τὸν ὅποσον εἶχε τερατωδῶς χαιδεύσει και ὅστις εἰς ἀμοιβὴν αὐτῆ παρεῖχε παντὸς εἶδους συγχίσεις. Ὁ υἱὸς αὐτός, Γεράρδος δὲ Κομπκαλέ

ἦτο τότε ὠραῖος νέος εἴκοσι και ἐπτὰ ἐτῶν, οὐδόλως κακός, εὐχαιροστότατος δὲ σύντροφος κυρίως ἐν κακαῖς συνκαστροφαῖς. Ἡ μητέρα του διὰ νὰ τὸν ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοὺς περιπάτους εἰς τὰ βουλεβάρτα, ἀπὸ τὰ περικοιολογία τῶν θεάτρων και ἀπὸ τὰ γεύματα τῶν ξενοδοχείων ἐπεθύμει διακαῶς νὰ τὸν νυμφεύτῃ. Ἐτεκῆθη μάλιστα ἄλλοτε νὰ τὸν νυμφεύσῃ μετὰ τὴν Μαριάννην δ' Ἐπινουὰ τὴν ἐξ ἀδελφῆν του, τῆς ὁποίας ἦτο αὐτῆ κηδεμών. Ἄλλ' ἡ περιουσία τῆς Μαριάννης πολὺ κατωτέρα τότε τῆς τοῦ Γεράρδου τῆ ἐφάνη πάντοτε ἀκαταμάχητον πρόσκομμα εἰς τὴν ἐνωσίν των — Τὰ πρᾶγματα σήμερον ἤλλαξαν μεγάλως. Ἡ Μαριάννα κληρονόμος τοῦ κυρίου δὲ λὰ Πάβ ἦτο τύχη θυγατρὶς ἐπιτηδείως ἐξετασθεῖς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὁ νεκνίος ἐθέληθη ἀπὸ τὰ ἑκατομύρια τῆς ὠραίας ἐξ ἀδελφῆς του τὰ ὁποῖα θὰ τοῦ ἐπέτρεπον νὰ ἀνταποκρίνηται πλουσιοπαρόχως εἰς τὰς πολυεξόδους δαξείας του. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ὁ γάμος αὐτὸς ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ροβέρτου ἦν ἡ κυριεύουσα τὴν κυρίαν δὲ Κομπκαλέ ἰδέα, και ἐννοεῖται πᾶς τις ὅτι ἐπέβλεπεν ὑπόπτως τὸ πεδῖον ὅπερ ἐξέλεξε πρὸς θήραν. Χωρὶς νὰ ἔχη ἀέτιον ὀρθολογὸν ὅπως και εἶναι, διείδεν ἀορίστως ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς κυρίας δὲ Φρεμέζ· παρετήρησεν ἐν ταῖς δουλίκαις τῆς γηραιᾶς κομῆσεως μετὰ τῆς κυρίας δὲ λὰ Πάβ περὶ ἄλλων ἐπιμονῆν εἰς τὸ νὰ ἐπαινῆ και περιγράψῃ τὰ προτερήματα τοῦ υἱοῦ τῆς, εἰς τὸ νὰ ἀναμνησθῆ τὴν περὶ ἄλλων φιλικὴν ἠτις τὸν ἦνονε μετὰ τοῦ Ροβέρτου και νὰ τὸν περικοιολογῆ ἀνεπισθῆτως ὡς τὸν ἐπίδοξον κληρονόμον τοῦ φίλου του. Ἄλλ' ὀλίγον ἀνησύχει δι' αὐτὸν γνωρίζουσα πρὸ καιροῦ τὰ ἐμπαθῆ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα ἡ ἀνεψία τῆς ἔτρεφεν ἐνκντίον τοῦ κ. δὲ Φρεμέζ και ἠρκεῖτο μόνον εἰς τὸ νὰ τὰ ἀνὰ ἰσχυρῆ. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἡ αὐτοπρόσωπος εἶσοδος εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ νεαροῦ ταγματάρχου ἦτο πρᾶγμα ὅπερ τὴν ἀνησύχασε κατά τι.

Μόλις ἔμκθεν ὅτι ὁ Μαυρικίος ἐγκατέλιπε τὸν πύργον ἔσπευσε νὰ συναντήσῃ τὴν κυρίαν δὲ λὰ Πάβ εἰς τὴν αἴθουσαν· τὴν εὔρε δακρύουσαν ἀκόμη, ἐκλυσε μετ' αὐτῆς πρὸς στιγμὴν, ἔπειτα διὰ νὰ τὴν διασκεδάσῃ τὴν ἠρώτησε πῶς εὔρε τὸν δὲ Φρεμέζ.

— Δὲν εἰξεύρω, θεῖα μου εἶπεν ἡ νεαρὰ γυνή, μόλις τὸν εἶδα... Ἐσπεύτομένη ἄλλα πρᾶγματα και δὲν τὸν παρετήρησα.

— Ἄλλ' ὁμοιάζει τοῦλάχιστον εἰς τὴν φωτογραφίαν του; ἀγάπη μου,

— Βεβαίως, εἶπεν ἡ κυρία δὲ λὰ Πάβ.

— Πρέπει νὰ ἔχη βλέμμα ὑποῦλον, ἐπανελάβεν ἡ κυρία δὲ Κομπκαλέ, ὅπως ὅλοι οἱ ὑποκριταί.

— Βεβαίως ἐπανελάβεν ἡ νεαρὰ γυνὴ ἀφρημένη.

Ἄνεπευσεν ἐπὶ μακρὸν τὸ φιαλίδιον μετὰ τὰ ἔλαια, ἔπειτα ἠγέρθη και λαμβάνουσα ὑπὸ μάλης τὴν ἐξ ἐξένου πιξίδα: αὐτὴ προσπαθήσασα νὰ κοιμηθῆ ἐπ' ὀλίγον, εἶπεν, ἡ κεφαλή μου καιεῖ! ν και διήλθε τὴν αἴθουσαν μετὰ

πλήρες χάριτος και έλαφρῆς υπεροψίας βιάδισμα τὸ σύνηθες εἰς αὐτήν, ἔχουσα κατὰ τὴν ὑψωμένον τὸ πρόσωπον καὶ τὴν κερκλήν ἐλαφρῶς κλίνουσαν πρὸς τὰ ὀπίσω.

Ἡ κυρία δὲ Κομπιλέ δὲν ἐπληροφορήθη τίποτε ἐπὶ τοῦ παρόντος.
(ἔκολουθεῖ).

ΑΝΑΓΚΗ ΣΤΕΓΑΝΩΝ ΒΟΘΡΩΝ!

Α'

Πολλαπλασιάζετε περὶ ἡμῶν ἢ κατὰ τῶν ἀρμολίων κατακρυφή ἀπέ-
νκνι τοῦ ἐκ τῆς ἀκαθαρσίας τῆς πόλεως κινδύνου τῆς ἀναπτύξεως καὶ
μεταδόσεως μισματικῶν ἐπιδημιῶν, ἐκορυφώθη δὲ ἡ ἀγανάκτησις τοῦ
ἀδοηθήτου καὶ ἀπειλουμένου πληθυσμοῦ συναίσθησθαι ὅτι εἰς τὴν δι-
καίαν ἀπαίτησιν αὐτοῦ περὶ μέτρων κοινῆς σωτηρίας ἀντιτάσσεται ἀσυγ-
χώρητος ἀδικησὶς.

Εἰς μάτην ἀγωνίζεται ὁ πεφωτισμένος τύπος, περὶ ἄλλων ὡς διχο-
γνωμῶν, ἐν δὲ τῷ προκειμένῳ ζητήματι ἐπιδεικνύει τὴν μεγαλειότητα
δημοφώνικον, ἐπὶ μάτην καὶ τὰ σωματεῖα τοῦ συλλόγου Παρνασσῶ καὶ
τῆς Ἐταιρίας τῆς Ὑγιεινῆς προτείνουσι καὶ συζητοῦσι περὶ μέτρων συν-
τελεστικῶν πρὸς ἄρσιν τοῦ ἐπιρρεμαμένου κινδύνου ἐκ τῆς εἰς βῆθρον
σκυδαλώδη ἐπικρατούσης ἀκαθαρσίας τῆς πόλεως· μακρίως καὶ τὸ ἱατρο-
συνέδριον καὶ τὸ δημοτικὸν συμβούλιον ἐγνωμάτευσαν· ἐνόσω οἱ ἔχοντες
ἐξουσίαν δὲν ἐπιτελέσωσι τὸ ἐκυτῶν καθήκον, πᾶσαι αἱ κρυφαὶ αὐτὰι
δὲν εἶναι εἰμὴ ἄγονοι θεωρεῖται ἐπτερημέναι πρακτικῆς ἐφαρμογῆς.

Ἀκούσας ἀφορμὰς πρέσχον εἰς φρονίμους καὶ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ κλοῦ
μοχθοῦντας ἄρχοντας ἢ τελευταίαν τοῦ κοιλιακοῦ τύπου ἐπιδημία, ἣτις
ἦτο μίξ τῶν μεγαλειτέρων ἐπιδημιῶν ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὴν παρελθούσαν
δεκαετηρίδα, ἢ ἔκτοτε λίαν πλημμελῆς κατὰστάσις τῆς δημοσίας υγιείας
ἢ ἐξ Αἰγύπτου ἀπειλούσα χολέρα, ἢ ἐσχάτως εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Κο-
λοναίου περιορισθεῖσα ἐπιδημία τοῦ ἐξκνηματικοῦ τύπου, αἱ ἀφόρητοι
δυσαδίαι τῶν κεντρικωτέρων δημοσιῶν ὀδῶν, ἢ ἐνόχλησις ἀκακλήρου συ-
νοικίας ὅταν ἐκκενώται πρὸς βόθρος τις, ἢ ὑπέρογκος χρηματικὴ δαπάνη,
ἢ ἀπικτιοῦσιν οἱ τὴν σήμερον προνομιοῦχοι καθαρῶς τῶν ἀποπάτων καὶ
ἢ ταπεινωτικὴ συναίσθησις ὅτι ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου
ὕστερεῖ κατὰ τὸ σύστημα τῆς τῶν βόθρων ἐκκενώσεως καὶ τῆς ἐντεῦθεν
καθαρότητος πασῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν πόλεων μετὰ πληθυσμῶν ἕκτω καὶ
κατὰ τὸ ἡμῶν μικρότερον.

Τὶ δὲ σωτήριο ἐκτοτε ἐγένετο; ὅποσον ἰωστικὸν καὶ ὠφέλιμον μέτρον
ἐφαρμόσθη;

Οὐδέν! Ἀπολύτως οὐδέν. Καὶ τοῦτο διὰ τὴν ἀγνοίαν τῶν ὀφειλόν-
των νὰ ἔχουσι λεπτομερῆ γνώσιν καὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν θελήσεως τῶν τε-
ταγμένων νὰ ἔχουσι τὴν πρωτοβουλίαν.

Πόσαι ὑποσχέσεις δὲν εἶχον δοθῆ καὶ πόσας ἐπαγγελίας δὲν ἠκούσαμεν
ὅτε ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, ἔντρομοι ἐκ τοῦ φόβου τῆς τότε ἀμαζού-
σης ἐπιδημίας τοῦ κοιλιακοῦ τύπου, ἐζήτησαν νὰ πείσωσιν ἐκυτοῦς ὅτι δη-
θεν αὐριοῦ ἔσεται ἄμεινον. Ἐν ἐκατοστῷ, ἐὰν συνετελεῖτο ἐξ ὅσων τότε
ἐσχεδιάσθησαν, ἢ σημερινῆ κατάστασις δὲν θὰ ἦτο τοσοῦτον οἰκτρά. Τοῦ
κινδύνου ὅμως ἐκλιπόντος, ἐπῆλθεν ἡ συνήθης, ἢ γλυκεῖα, ἢ ἀνευ πολλοῦ
πονοκεφάλου ἀμερινομέριμα καὶ σήμερον τολμῶμεν νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι
εὐρισκόμεθα εἰς πολλῶν χειρόν ἢ τότε θέσιν. Ἄν τότε σποραδικὰ καὶ ἀό-
ριστὰ τινὰ ὑπῆρχον μιάσματα ἐν τῷ ἀέρι καὶ τῷ ὕδατι, τῶρ δριστικῶς
ὑπάρχουσιν αἱ ἐκκρίσεις τοσοῦτων τυφίωντων καὶ μάλιστα ὑπάρχουσιν
ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν ἐστίαν μας, τὴν κλίνην μας ἢ τὸν κοιτῶνα τῶν παιδῶν
μας· ἐὰν τότε οἱ βόθροι τῆς ὑπὸ 90,000 κατοίκων οἰκουμένης πόλεως
ἦσαν ἡμιπλήρεις, σήμερον προσετέθησαν 125 ἔτι ἑκατομμύρια δακάδες
διαχωρημάτων τριῶν σχεδὸν ἐτῶν καὶ οἱ βόθροι ὑπερεξεχείλισαν. Ἄλλοί-
μονον ἐὰν σήμερον εὐνοϊκοὶ διαμορφωθῶν ὄροι ἀτμοσφαιρικοὶ καὶ κλι-
ματικοὶ πρὸς ἀνάπτυξιν μιάσματος ἐπιδημικοῦ! Ἐδῆφος προσφορώτερον
δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρεθῆ.

Οὐχὶ μόνον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς δημοσίας υγιεινῆς θεωρουμένη ἢ κατὰ
στάσις αὕτη εἶναι πλέον ἀσυγχώρητος καὶ ὑπὸ ἔποψιν λογικῆν, ἠθικῆν,
καλαισθητικῆν καὶ οικονομικῆν ἀποβαίνει ἀνεξήγητος ἢ ἐπίμνος αὕτη
πλημμελοῦς καὶ ζημιώδους καθεστῶτος διατήρησις! Ἐπιτρέπεται ἡμῖν, τοῖς
τοσοῦτον ἐπὶ πατραγαθίαις ἐναδρυνόμενοι ἀπογόνιοι τοῦ Περικλέους, νὰ
μολύνωμεν ἐν γνώσει τὰς κλεινάς καὶ πάλαι ἀμιάντους Ἀθήνας; Ἡμικλεί-
σατε τοὺς ὀφθαλμοὺς σας καὶ ἀναπαραγάγετε ἐν τῇ διανοίᾳ ἡμῶν ὀλο-
κληρον τὴν εἰκόνα τοῦ πικροάματος τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὰ δεσπόμενα αὐ-
τῶν ἀνάκτορα, τὰ νεόδμητα τοῦ Μελέ, τοῦ Σχλίεμαν, τοῦ Ψύχα καὶ
Συγγροῦ πολύτιμα μέγαρα, μετὰ τὰ δημοσῖα αὐτῶν καταστήματα, τὰς
ιδιωτικὰς ὑμῶν οἰκίας, δι' ἃς ἐδαπανήσατε τὴν περιουσίαν σας καὶ ἐν
αἷς φυλάττετε ὅτι τιμαλφές καὶ πολύτιμον κέρτησθε, ὅτι ἀγαπητὸν καὶ
προσφιλές φέρη τὸ ὄνομά σας· συμπληρώσατε δὲ τὴν διανοητικὴν ταύτην
εἰκόνα, καθιστῶντες ὡσεὶ διαφανές τὸ ἔδαφος καὶ προσθέσατε ἐπὶ τὰ εἰς
βάθος ὀλίγων μέτρων ὑπὸ τὰς οἰκίας σας ἀποκαλυπτόμενα. Βαβυλί! ἐπὶ
κόπρου, ἐπὶ κόπρου ἀνθρωπίνης, εἶδεσθε, δυσόσμου καὶ σεσηπυίας, γε-
μούσης σκωλήκων, φθορομήτατε. Ὡς ἐὰν ἦτο αὕτη τὸ τιμαλφέστερον
καὶ προσφιλέστερον σας κτῆμα, φυλάττετε αὐτὴν ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ αἵ-

κου ὤμων· ἐπ' αὐτῆς ἐστήσατε τὸν κοιτῶνα τῶν τέκνων σας καὶ ὅταν ἀγερώχως ἐν τοῖς δώμασιν ὤμων συζητῆτε, ἀγόρευῆτε, δικτάσητε ἢ σκέπησθε, ὅταν διασκεδάζητε, συγκινήθητε, κοιμησθε ἢ ἀγωνιάτε ἐν αὐτοῖς, ἡ μόνη ἀνάμνησις ὅτι ἄνωθεν δικωρημάτων πάντα ταῦτα πράττετε, σας καθιστᾷ γελοῖους εἰς αὐτὰ τὰ — ἐννοεῖται ἡμίκλησις πάντοτε — ὄμματά σας.

Καὶ δὲν εἶναι μόνον τὸ ἄλογον καὶ τὸ γελοῖον τοῦ πράγματός, τὸ προκαλοῦν τὸν οἰκτον τοῦ ἰδόντος τί ἀλλοχοῦ ἐπενόησεν οἱ κάτοικοι τῶν πεπολιτισμένων πόλεων καὶ τί περκαμελοῦμεν ἡμεῖς οἱ ἐπὶ ἄκρω πνευματισμῷ σεμνυόμενοι καὶ ὡς γνήσιοι Ἀθηναῖοι τὴν ὕλην καὶ τοὺς ὕλιστάς ἀποστρεφόμενοι. Ἀντιφάσκομεν ἀληθῶς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ κινδυνεύομεν ν' ἀπολέσωμεν τὴν πεποιθήσιν πρὸς τὰς πεποιθήσεις μας! Ἐκ τοῦ πολλοῦ πνευματισμοῦ ληθμονοῦμεν καὶ περκαμελοῦμεν τὴν ὕλην εἰς τὰ ὑπόγεια τῶν κατοικητηρίων ἡμῶν, συγχρωτιζόμενοι μετ' αὐτῆς ἀνεπαισθήτως καὶ μάλιστα μετὰ τοῦ χειροτέρου καὶ ἀποβλήτου εἶδους αὐτῆς, οὐτινος ἢ δύσοσμος πρὸς αὐτὴ ἐνθυμίζει ἡμῖν τὰς δυσηψίχας καὶ τὰς ἐρυγὰς τοῦ παρελθόντος. Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ περκα διδάσκει ὅτι μετὰ παρέλευσιν δέκα μόνον ἐτῶν εἰς τοσοῦτον βαθμὸν μολύνεται τὸ περὶ τοὺς βόθρους ἕδαφος εἰς ἀπόστασιν 30 μέτρων κατὰ βάθος καὶ διάμετρον, δεχόμενον οὐσίχας σεσηπιῖας καὶ ἐπιπλαβεῖς καὶ δικτηροῦν αὐτὰς μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ ἀέρος ἀξιδώσεως αὐτῶν, ὥστε καὶ εἰς ἄπικτα ἀνευ ἐξικρέσεως τὰ φρέγχα τοιαύτης περιοχῆς εὐρέθησεν ἔχνη δικωρημάτων. Τοιοῦτοτρόπως δὲ μολυνομένου τοῦ ἕδαφους ἐφ' οὗ ζῶμεν, τοῦ ὕδατος ὅπερ πίνομεν καὶ τοῦ ἀέρος, ὃν ἀναπνέομεν, δημιουργεῖ ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἀττικῆς καὶ παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως ἐστὶν πικρὸν καὶ ἀνεξέλεπτος μισμαμάτων, ἰκανῶν καὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν τὴν διάρκειαν νὰ συντάμη καὶ τὴν ζωὴν τῶν τέκνων καὶ ἐγγόνων ἡμῶν νὰ κεναστήσῃ κηχεκτικὴν καὶ προβληματικὴν ἐπὶ μακρὰς αἰῶνων σειρὰς.

Ἐῖπομεν ἀνωτέρω ὅτι καὶ οἰκονομολογικῶς ἐξεταζόμενον τὸ ζήτημα τοῦ φίλτρου ἡμῶν πρὸς τὰ δικωρημάτά μας εἶναι ἄξιον Ἀθηναίων. Εἰξεύρετε ὅτι μόνον τὸ ἄζωτον καὶ ὁ φωσφόρος, ἄτινα ἐνυπάρχουσι εἶτι ἐν τοῖς δικωρημασιν 100000 ἀνθρώπων, ἀξίζουσι κατ' ἕτος ὑπὲρ τὸ ἐν ἑκατομμύριον δραχμῶν; ὅτι ἡ ἀπώλεια τοῦ ἑκατομμυρίου τούτου ἀναλογεῖ πρὸς ζηνίαν τῆς γεωργίας ἔτης πρὸς 10 ἑκατομμύρια; Ἐσθίων ὁ ἀνθρώπος τροφῆς, ὃν ἡ ἀρχικὴ πρόλευσις εἶναι πάντοτε φυτικὴ, ἀρίεται προφανῶς ἐκ τοῦ φυτικοῦ βασιλείου τὰς πρὸς δικτήρησιν του ἠρεπτικὰς οὐσίας, ἐπειδὴ δὲ τὰ φυτὰ ἐκμυζῶσιν αὐτὰς ἐκ τοῦ ἕδαφους, ἔπειτα ἀναγκαίως ὅτι καὶ ὁ ἀνθρώπος τρέφεται ἐμμέσως ὑπὸ τοῦ ἕδαφους. Ὅταν ὅμως καθ' ἐκάστην ἐξεντλῶμεν τὸ ἕδαφος, τρώγοντες φυτὰ καὶ τὰ δι' αὐτῶν τρέφόμενα ζῶντα τί θὰ μείνῃ ἐν τῷ ἕδαφει; Ἐννοεῖται ὅτι πᾶσα ἡ δικ-

λυτὴ καὶ συντελεστικὴ πρὸς θρόβον τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῴων οὐτὶα θέλει ἐξαγγληθῆ καὶ ἐπὶ τέλους προκύψει ἀντὶ χόδς καρποφόρου μόνον ἀμμος καὶ χάλικες ἐντὸς τοιοῦτου ὄμως ἕδαφους δὲν φύονται φυτὰ.

Ὁ σημερινὸς πολιτισμὸς δὲν ἐπιτρέπει πλέον οὔτε χρόνου οὔτε ὕλης ἀπώλειαν· ἐκν δὲ δικπράξης τοιοῦτο ἐγκλημα κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς προόδου, τιμωρεῖ; σεκυτόν· ἐν ἄλλαις λέξεσι, μένει ὀπίσω, ἐνῶ ὁ πλέων μετὰ τοῦ βεῖματος προοδεύει καὶ προκάπτει. Αἱ ἀκαθάρσιαι λοιπὸν αὐται, ἦγουν τὰ δικωρημάτα, ἀντὶ νὰ ἦναι τὴν σήμερον βέρος, εἰς τὴν κοινῶν, ζημία χρηματικὴ καὶ πηγή ἐνοχλήσεων καὶ ἐπιδημιῶν, εἶναι τὸ εὐεργετικὸν μέσον τῆς ἐν εἴδει λιπασμάτων ἀποδόσεως εἰς τοὺς περὶ τὴν πόλιν ἀγρούς τῶν οὐσιῶν ἐκείνων, ἄστινας ἡ γεωργία ἐξήντησεν ἐξ αὐτῶν, εἶναι ἠθασυρὸς ἀνεκτίμητος, οὐτινος οὐδέποτε πλέον θὰ θελήσῃ ν' ἀποστερηθῆ ἡ γεωργία, ἀφοῦ ἀπαξ ἀνεγνώρισεν αὐτόν. Μεταφέρονται λοιπὸν εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ λιπαίνουσι αὐτούς· οὐδὲν δὲ μέχρι τοῦδε λιπασμα κηδοκίμησε τοιοῦτοτρόπως, ὡς τὸ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων δικωρημάτων. Καὶ αὐτοὶ οἱ μεψίμοιροι, οἱ πάντας τοὺς νεώτεριτους λοξῶς ὑποβλέποντες, ἰδόντες ὅτι οἱ γείτονες αὐτῶν ἔδρεψαν, ἀνευ κόπου καὶ δικπράτης σχεδόν, πολλαπλασίην συγκομιδὴν, ἔπεισαν νὰ κάμωσι χρῆσιν τῶν τοιούτων λιπασμάτων.

Τούτου λοιπὸν γνωσθέντος καὶ γενικευθείτης τῆς χρήσεως τῶν τεχνητῶν λιπασμάτων, ἡ βιομηχανία οὐ μόνον τρόπους ἐξεύρεν ἵνα καταστήσῃ αὐτὰ εὐμεταχειρίττα, εὐθηνά, ἄνοσμα καὶ ἀνεπιπλαβεῖ, ἀλλ' ἀμέσως ἐπελήφθη καὶ τῆς εὐρέσεως νέων συστημάτων ἀπαγωγῆς καὶ ἀπομακρύνσεως τῶν δικωρημάτων· σήμερον δὲ γίνεται αὕτη ἐν ἀπάσαις ταῖς εὐρωπαϊκῆς πόλεσι δι' ἀτμοκινήτων ἀντλιῶν ἐντελῶς καὶ ἀθροῦδως καὶ ὅπερ τὸ ἀξιολογώτερον, ἀντὶ τοῦ ἡμῶν τῆς πρότερον ἀποτινομένης ἀποζημιώσεως. Πικρὸς τὸς τῶν πλεονεκτημάτων τούτων πρέπει ν' ἀπαριθμήσωμεν καὶ τὰ ὑπὸ ὑγιεινὴν ἔποψιν σπουδαίεστατα, ὅτι δηλαδὴ οὐδ' ἡ ἐλαχίστη πλέον δυτωδία δικχεῖται ἐντὸς τῶν οἰκιῶν, ὅτι αἴρεται ἀπ' αὐτῶν πᾶσα ἀφορμὴ μιάσεως καὶ μολύνσεως καὶ ὅτι ἡ τοσοῦτον συντελοῦσα εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος καθαριότης τῶν οἰκιῶν προάγεται τοιοῦτοτρόπως κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις. Ἡ δὲ μεγίστη ὑπὸ τοῦ συστήματος τούτου παρεχόμενὴ τῇ ἀνθρωπότητι εὐεργεσία, ἣν ὅμως αὕτη δὲν βλέπει πᾶραυτα ὀφθαλμοφανῆ καὶ ἦτις μετὰ τινὰ χρόνον μόνον θὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ἀγαθὴν αὐτῆς ἐπιρροήν, εἶναι ἡ ἐξυγιάνσις τοῦ ἕδαφους, τοῦ ἄλλοτε ὑπὸ τῶν δικωρημάτων διαποτιζομένου. Οὐδὲ σταγὼν πλέον αὐτῶν εἰσέρχεται καὶ μένει εἰς τὸ ἕδαφος, μετὰ παρέλευσιν δὲ ἐτῶν τινῶν ὁ ἀήρ, τὸ ἕδαφος καὶ τὸ φρεατικὸν ὕδωρ ἀποκτώσι πάλιν τὰς ζωογόνους διὰ τὸν ἀνθρώπον ιδιότητας αὐτῶν, ἃς ἡ ἀπρανοησία αὐτοῦ τοῦ ἰδίου εἶχε μεταβάλλει εἰς ἀπρόχρημα φονικάς. Ἀφ' ἑτέρου καὶ ἡ βιομηχανία τῶν λιπα-

σμάτων έχει συμφέρον να μη απωλεσθῆ οὐδὲ σταγῶν ἐκ τῶν διαχωρημάτων τούτων ἰδοὺ λοιπὸν τὰ πάντα υποδεικνύουσιν ὅτι οἱ βόθροι εἰς οὐς εἶ. . . ἀπορρήτων πίπτουσιν αἰοσίσαι αὐται, πρέπει νὰ ἦναι στεγανοί, τουτέστι νὰ μὴ ἐπιτρέπωσι τὴν διόδον ὑγρότητος καὶ τὴν ἀπώλειαν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν εἰς τὸ ἔδαφος ἢ τὴν διάχυσιν τῶν ἐξ αὐτῶν ἀναδιδομένων ἀερίων εἰς τὸν ἀέρα.

Ἰδοὺ τέλος ἡμῶς φθάσαντας εἰς τὸ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς παρούσης διατριβῆς ἀναγραφέν δόγμα ὅτι ἐπιβάλλεται ἡμῖν ἀκαταμάχητος ἢ

ἀνάγκη στεγανῶν βόθρων.

Ἐν Ἀγγλίᾳ συνέστησαν τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν πόλεων καὶ αὐτοῦ τοῦ κοινοβουλίου πολλὰ ἐπιτροπεῖα εἰδημόνων, ἐξετάσασαι τὸ προκειμένον ζήτημα καὶ ἀποφνεῖται ὑπὲρ τῶν στεγανῶν βόθρων καὶ τῆς κατὰ μικρὰ διαλείμματα ἐκκενώσεως αὐτῶν. Ἡ δὲ Report of a Committee appointed by the Resident of a Local Government Board to inquire into the several modes of treading town sewage ἀποφαίνεται ἐπὶ λέξει ὡς ἐξῆς.

Ἡ καθάρσις τῶν ὀδῶν καὶ τῶν οἰκημάτων εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὴν εὐεξίαν καὶ ὑγίαν· τὸ δὲ σπουδαιότερον ζήτημα εἶναι ἡ εὐθηνὴ καὶ ἀσφαλῆς ἀπομάκρυνσις τῶν περιττωμάτων καὶ διαχωρημάτων. Ἡ μακροχρόνιος ἀποταμίευσις αὐτῶν ἐντὸς βόθρων, σταύλων, σφαγείων ἢ ἄλλων χώρων ἐν μέσῳ τῶν πόλεων πρέπει ἐξέπικαντος νὰ ἀπαγορευθῆ διὰ νόμων καὶ ποινῶν. Κριτῶς ἀπαγορεύεται ὑπὸ ἀστυνομικῶν διατάξεων ἢ ἀποταμίευσις εὐφλέκτων οὐσιῶν καὶ ἡ χρῆσις ἀχύρων ἢ ξύλων εἰς τὴν οἰκοδομὴν οἰκιῶν καὶ στεγῶν, οὕτω δι' ἑτι μείζονος ἀστηρότητος ἔπρεπε ν' ἀπαγορεύσῃ ἢ ἐξουσίᾳ τοῦ διαχωρητοῦ βόθρου (ξηρολιθίας) καὶ νὰ ἐπαγρυπνῆ ἀδιαλείπτως ὅπως οἱ τε ὑπάρχοντες μεταρρυθμισθῶσιν ἐντὸς τοῦ βραχυτέρου χρονικοῦ διαστήματος καὶ οἱ τῶν νεοδημητῶν οἰκοδομῶν συμμορθῶσιν αὐτῆρως πρὸς ἐνιατὸν τι σχέδιον· διότι ὁ μὲν ἐκ τῶν πυρκαϊῶν κίνδυνος ζημιῶν τὴν περιουσίαν μόνον, ὁ δὲ ἐκ τῶν βόθρων ἀπειλεῖ τὴν ὑγίαν καὶ τὴν ζωὴν οὐ μόνον ἐνὸς ἢ ὀλίγων κατοίκων, ἀλλ' ὀλοκλήρου τῆς πόλεως.

Ἐν Νέξ Ὑόρκη ἀπαγορεύθη τῷ 1880 δι' ἀστυνομικῆς διατάξεως ἡ χρῆσις τῶν δημοσίων καὶ ιδιωτικῶν φρεάτων τῶν κεντρικῶν τῆς πόλεως διαμερισμάτων μέχρι νεωτέρας διαταγῆς, τουτέστι μέχρι τῆς δραστηρίως ἐπιφευδομένης ἐξυγιάνσεως τοῦ ἔδαφους, ἣν ἐπιχειροῦσι νῦν διὰ τῆς καταναγκαστικῆς εἰσαγωγῆς στεγανῶν βόθρων εἰς τε τὰ δημοσία καταστήματα, τὰς ιδιωτικὰς οἰκίας καὶ τὰ οὐρητήρια τῶν ὀδῶν. Οἱ βόθροι οὗτοι δὲν ἔχουσι μείζονα τῶν 4 κυβικῶν μέτρων χωρητικότητα, κατασκευάζονται δὲ ἐκ μεγάλων ὀπτῶν πλίνθων ἢ πλακῶν καὶ ἐπιχρίονται δι' ἀσφάλ-

κου· ἐκ δὲ τῶν βόθρων ἐνεργεῖται ἀπὸ τοῦ μηνὸς τοῦλάχιστον ἢ ἐκκένωσις τῶν διαχωρημάτων δι' ἀτμοκινήτων ἀντλιῶν καὶ ἡ ἀποκομιδὴ αὐτῶν διὰ στεγανῶν σιδηρῶν πίθων φορητῶν.

Τὸ μὲν ὕδωρ τῶν φρεάτων ἐν τοῖς πέριξ τῆς Νέας Ὑόρκης, ἐνθα ἐφορμίζονται νῦν οἱ τοιοῦτοι βόθροι, ἔχει τὴν ἐπομένην σύνθεσιν ἐν 100000 μέρεσιν :

Ἐξαιρέσις	οἰσίσαι	δὲν	δὲν	δὲν	δὲν	δὲν	δὲν	δὲν	δὲν
39.0	0.79	0.10	0.50	1.20	14.0	3.2	17.1	1.4	

τὸ δὲ ὕδωρ τῶν φρεάτων ἐν τοῖς μεμολυσμένοις τῆς πόλεως διαμερίσμασιν

168.5	7.00	1.20	11.8	45.0	40.0	7.7	43.0	29.5
-------	------	------	------	------	------	-----	------	------

πᾶσαι δὲ αἱ πρόσθετοι αὐται οὐσίαι ἐλήρθησαν ἀναντιρρήτως ἐκ τῶν ἀκαθαρσιῶν, ὑφ' ὧν διεποτίθη τὸ ἔδαφος ἐκ τῶν βόθρων τῶν διαχωρητηρίων. Ἐν καιρῷ ἐπιδημιῶν τὸ ὕδωρ τῶν τοιούτων φρεάτων γίνεται ὁ κυριώτερος φορεὺς τῶν μiasμάτων, καὶ ὅταν εἰς ἄλλα τμήματα τῆς πόλεως αἱ ἐπιδημῖαι εὐρίσκονται ἤδη εἰς ὑφεσιν ἢ ἐξαρκνίζονται, εἰς τὰ μεμολυσμένα διαμερίσματα ἐξακολουθοῦσιν ὑπάρχουσαι ἐνδημῖαι.

Διδακτικώταται εἶναι ἡ ἱστορία τῶν προσπαθειῶν τῆς Ἀγγλίας, ἰδίως πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς φοβερῆς ἐπιρροῆς τῶν βόθρων, ἐν οὐδεμίᾳ δὲ ἄλλῃ χώρᾳ ποσᾶται ἐγένοντο ἔρευναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1857 ἤρξατο ἐν Λονδίῳ ἡ μεταρρυθμισις τῶν βόθρων καὶ ἡ εἰσαγωγὴ συστήματος ἀδιακόπου ἀποπλύσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἀφθόνων ὑδάτων τοῦ Ταμῆσεως ποταμοῦ Μόλις δὲ ἀπεπερατώθησαν αἱ κολοσσαῖαι καὶ εἰκοσάδα εκατομμυρίων λιρῶν στερλινῶν στοιχίσασαι ἐργασίαι αὐται, αἰτίνας κατὰ τὴν τελειότητα καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν ὑπερβαίνουσι τὰς ἱστορικὰς ὑπονόμους (égouts) τῶν Παρισίων καὶ ἀμέτως πείθονται οἱ ἀρμόδιοι ὅτι ἡ διὰ τῶν βρόντων ὑδάτων ἀπχγωγὴ τῶν διαχωρημάτων καὶ σάρωμάτων ἐν γένει εἶναι οὐ μόνον ἀνεπαρκῆς, ἀλλὰ καὶ ἀτοπος. Ἐὰν μόνον πρὸς 9 δραχμῶν ὑπολογισθῆ ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τῶν διαχωρημάτων ἐνὸς ἀνθρώπου, ἐν Λονδίῳ σπαταλῶνται τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸν ποταμὸν περισσώτερα τῶν 37,000,000. Αἱ δὲ σερπητῖαι οὐσίαι, αἱ δέχονται τὰ ὕδατα τοῦ Ταμῆσεως, ὅσον ἀφθονα καὶ ἂν εἶναι ταῦτα, μολύνουσιν οὐχ ἥττον τὸν ποταμὸν καὶ κατὰστρέφουσι τοὺς ἰχθύς, γινόμεναι παρκίτια ἀπώλειαι σπυδαίων τροφίμων διὰ τὰς πτωχότερας ἰδίως τάξεις. Ἐκτὸς δὲ τούτου παρετηρήθη ὅτι καὶ εἰς 70 μιλίων ἀπὸ τοῦ Λονδίνου ἀπόστασιν τὸ ὕδωρ τοῦ Ταμῆσεως εἶναι ἔτι σερπητῶν, μολύνεται δὲ καὶ ἡ πέριξ χώρᾳ

και γίνεται ακατόικητος. Ἀπὸ τοῦ 1879 ἤδη ἤρξαντο ἐν Λονδίῳ ἐφερ-
μίζοντες πάλιν στεγανούς βόθρους, οἵτινες κατὰ τὸ σύστημα τῶν ἐν Man-
chester λειτουργούντων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰσι κινητοὶ καὶ ἀπάγονταί
κατὰ πῆκτον δευτέρην ἢ τρίτην ἡμέραν. Τὰ ἑκατομμύρια λοιπὸν, ἅτινα
ἢ πρωτεύουσα τῆς Ἀγγλίας ἐδραπένησε χάριν τῶν διαχωρημάτων, μαρ-
τυροῦσιν οὐ μόνον περὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἀλλὰ
παρέχουσι καὶ τὸ διδακτικὸν παράδειγμα, ὅτι τοιαύτη τι ἀπομάκρυνσις
καὶ ἀσώτευσις ὑλῶν τὰ μάλα τῇ γεωργίᾳ χρησίμων εἶναι ἀποπ.

Ἐν ἑτέρῳ ἀρθρῷ θέλομεν πραγματευθῆ περὶ τῶν καταλληλοτέρων με-
θόδων τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν διαχωρημάτων ἐκ τῶν στεγανῶν βόθρων
καὶ περὶ τῆς τὴν κατασκευὴν εἰς λιπασμάτων χρησιμοποίησεως αὐτῶν.

X*

ΠΕΡΙ ΒΟΤΑΝΙΚΗΣ ΕΚΔΡΟΜΗΣ ΕΝ ΑΤΤΙΚῇ

Ἔχω νὰ δώσω λόγον περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων πενθημέρου βοτανικῆς
ἐκδρομῆς, ἣν ἐποίησα ἀπὸ 29 Μαΐου μέχρι 2 Ἰουνίου 1883 μετὰ τοῦ φί-
λου καὶ μαθητοῦ μου κ. Τιμολέοντος Χόλτμαν εἰς τὰ βορειοανατολικά
μέρη τοῦ ὄρους Πάρνηθος, ἅτινα ἄλλοτε, ἰδίως ἐνεκα τῆς ληστείας καὶ
τῆς ἐλλείψεως ὕδων, ἦσαν μᾶλλον ἀπρόσιτα καὶ ἐπομένως δὲν εἶχον εἰ-
σέτι ἐξετάσθῃ ἀρκούντως ὑπὸ φυτολογικὴν ἔρευναν.

Ἐξετάσαμεν λοιπὸν ἰδίως τὴν ἐπέκεινα τῆς Δεκελείας πλευρὰν τοῦ
Πάρνηθος κατὰ τὰς θέσεις Ἁγίου Μερκούριου, Μαλακιάσαν, Μίλεσι μέχρις
Ὀροποῦ καὶ τῆς κοιλάδος Μπούκας μετὰ τοῦ Ὀροποῦ καὶ Μακροπούλου καὶ
τὸ ἀλίπεδον καὶ τὰ περὶχωρα τοῦ Ὀροποῦ μέχρι τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ,
τοῦ χωρίζοντος τὴν Ἀττικὴν ἀπὸ τῆς Βοιωτίας. Τὰ ὄρια ταῦτα μετὰ τοῦ
Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας εἶνε μὲν τὰ πολιτικά, οὐχὶ ὁμῶς φυτικά, διότι ἡ
πλησίον τοῦ Ὀροποῦ χώρα βοτανικῶς μετέχει μᾶλλον τοῦ χαρακτῆρος
τῆς βοιωτικῆς ἢ τῆς ἀττικῆς χλωρίδος. Φυσικὰ ὄρια μετὰ τοῦ Βοιωτίας
καὶ Ἀττικῆς, ὅσον ἀφορᾷ τὴν βλάστησιν, ἀποτελοῦσι τὰ ὑψώματα τῆς
σειρᾶς τοῦ Κιθαιρώνας, ἠνωμένης ἀνατολικῶς μετὰ τῆς σειρᾶς τοῦ Πάρ-
νηθος. Τὰ ὄρια ταῦτα εἶνε, ὅπως πολλάκις τὰ ὑψηλὰ ὄρη ἀνυπέβλητα
διὰ φυτὰ τινα. Καὶ ὄντως ἐν τῷ πεδίῳ πλησίον τοῦ Ὀροποῦ, εὑρομεν εἶδη
τινὰ γνωστὰ μὲν εἰς ἡμᾶς ὡς κοινοτάτα ἐν τῷ ὄροπέδιῳ τῆς Βοιωτίας,
ἀλλὰ ἄγνωστα καὶ ἀνύπαρκτα ἐν τῇ μεσημβρινῶς τοῦ Πάρνηθος καὶ Κι-
θαιρώνας ἀττικῇ χώρᾳ. Τοιοῦτον φυτὸν εἶνε ἰδίως ἡ ἀγρία Κινάρα (ἢ Κυ-
νάρα, *Cynara Cardunculus* Linn.¹), κοινοτάτη οὖσα ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Βοιω-

* Ἀνεκρινώθη ἐν συνεδρίῳ τοῦ Φυσιγνωστικῶς τμήματος.

¹ Ταυτίσθησιν τινὲς (ὁ Sprengel, ὁ Lenz) τὸν Κινάρον τοῦ Θεοφρίστου μετὰ τούτου.

τίας μετὰ τοῦ Θηβῶν καὶ Κοπαίδος, ὡς καὶ ἐν τῷ ἀλίπεδῳ τῆς Ἀργολί-
δος, ἐπίσης κοινὴν εὑρομεν περὶ τὸν Ὀροπὸν. Ἀφθονον πλησίον τοῦ Ὀρο-
ποῦ εὑρομεν καὶ σκιαδοφόρον φυτὸν, ἄγνωστον μὲν μέχρι τοῦδε ἐξ Ἀττι-
κῆς τοῖς φυτολόγοις, γνωστὸν δ' ἐπίσης ἐκ Βοιωτίας (κατὰ τὸν Fraas) καὶ
ἐκ τῶν νήσων, τὴν *Ridolfia segetum* Mor., ἣν κοινῶς ἄγριον Ἀθηναίων καλοῦσιν
οἱ ἐγχώριοι. Ἄλλα φυτὰ ἐπίσης νέκ διὰ τὴν ἀττικὴν χλωρίδα παρατη-
ρηθέντα κατὰ πρῶτον ὑφ' ἡμῶν κατὰ τὴν ἐκδρομὴν ταύτην, εἶνε τὰ ἐξῆς.
ἡ *Silene trinervia* Seb. et Maur., ἡ *Malope malacoides* Linn. καὶ τὸ *Phy-
sospermum aquilegifolium* All., ὥστε ἐν συνόλῳ πέντε εἶδη φυτῶν παρα-
τηρήσαμεν, ἅτινα προηγουμένως δὲν εὑρέθησαν εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἀττι-
κῆς, καὶ ταῦτα εἶνε ἀρκετὰ, ἐκν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ Ἀττικὴ φυτο-
λογικῶς εἶνε ἡ μᾶλλον γνωστὴ ἐπαρχία τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὸσαύτας
ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη ἐξετάσεις καὶ ἐκδρομὰς ὑπὸ *Sartori*, *Spruner*, *Ori-
garidou*, ἐμοῦ καὶ ἄλλων γενομένης.

Τὰ συστατικὰ ἐν γένει τῆς χλωρίδος τῶν μερῶν ἐκείνων εὑρομεν, ὡς
εἰκός, ἀνάλογον πρὸς τὰ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Ἀττικῆς. Ὡς ἀξιοση-
μείωτα, ἀν καὶ ἤδη εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἀττικῆς παρατηρηθέντα, ἀλλὰ
κατὰ τι σπανιώτερα, ἀναφέρω τὰ ἐξῆς εἶδη: *Colutea arborescens* Linn. (ἐν
τῇ κοιλάδι Μπούκας), *Trifolium intermedium* Guss. καὶ *Trif. hirtum* All.
(πέριξ τῆς Μαλακιάσας), *Lavatera unguiculata* Desf. καὶ *Zacyntha verru-
cosa* Gärtn. (μετὰ τοῦ Δεκελείας καὶ Μαλακιάσας), τὸ ὠραῖον χειλανθές,
Thymra spicata Linn., ὅπερ εἶχε εὑρεθῆ μέχρι τοῦδε μόνον ἐπὶ τοῦ Κι-
θαιρώνας, νῦν δὲ ἀφθονον ὑφ' ἡμῶν εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ Πάρνηθος ἀνωθεν
τοῦ Ὀροποῦ καὶ ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Μπούκας, τὸ *Marrubium peregrinum*
Linn. ἕτερον χειλανθές σπάνιον εἰς τὰ μεσημβρινοδυτικὰ μέρη τῆς Ἀττι-
κῆς, κοινὸν δὲ πλησίον τοῦ Ὀροποῦ *Salvia pratensis* Linn., *Teucrium Cha-
madrys* Linn. καὶ *Daphne Gnidium* Linn. πλησίον Ἁγίου Μερκούριου, κτλ.—
Ἐντὸς τοῦ μικροῦ χωρίου Μίλεσι, κειμένου μετὰ τοῦ Μαλακιάσας καὶ Ὀρο-
ποῦ, παρατηρήσαμεν τὸ ἀφθονῶς ἐν αὐτῷ φυόμενον *Κώνειον* (*Conium ma-
culatum* Linn.), ὅπερ οἱ ἀλβανοὶ κάτοικοι τοῦ χωρίου ὀνομάζουσι *Καρ-
μπούσσα* (*Carbussa*) καὶ γνωρίζουσι ὅτι εἶναι δηλητηριώδες. Παρατηρῶ
ἐνταῦθα ἐν παράδῳ κατὰ πόσον εἶνε ἀξιοσημείωτον, ὅτι τὸ κώνειον εὑρί-
σκειται πάντοτε πλησίον τῶν οἰκιῶν ἢ περὶ τὰ ἐρείπια αὐτῶν ἐν χωρίοις,
ὅπως ἐν τῷ χωρίῳ Χαστιὰ τῆς Ἀττικῆς καὶ εἰς ἄλλα, ἰδίως ὀρεινὰ χωρία.
Ὁ σταθμὸς οὗτος τοῦ φυτοῦ τούτου εἶνε ὑποπτος καὶ εἶνε πολὺ πιθανόν ὅτι
τὸ φυτὸν τοῦτο δὲν εἶνε ἐξ ἀρχῆς αὐτοφυὲς ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ εἰσῆχθη
ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐξ Ἀσίας καὶ ἐκαλλιεργεῖτο ὡς φάρμακον καὶ ἰδίως ὑπὸ
τῶν Ἀθηναίων, διότι ὡς γνωστὸν ἐχρησίμευεν καὶ ὡς δηλητήριον διὰ τοῦς
εἰς θάνατον καταδικαζομένους. Τῆς αὐτῆς γνώμης εἶνε καὶ ὁ *Alph. de
Candolle* (*Geogr. bot.* p. 707.) λέγων διὰ τὸ κώνειον «probablement d'ori-

gine asiatique». Ο Θεόφραστος λέγει περί τοῦ κώνιου (ἐν Π. φυτῶν ἱστορ. IX, 15, 8.) ἀπὸ κώνιον ἀριστον περί Σούσα καὶ ἐν τοῖς ψυχροτάτοις τόποις· γίνεται δὲ καὶ ἐν τῇ Ἀσσυρικῇ τὰ πολλὰ τούτων, καὶ γὰρ αὕτη πολυφάρμακος. Πειθονότατον λοιπὸν ὅτι τὸ κώνιον εἰσῆχθη ἐκ Περσίας καὶ ἄλλων μερῶν τῆς Ἀσίας εἰς Ἑλλάδα. Ο μετὰγενέστερος Διοσκορίδης (π. ὕλης ἰατρικῆς Δ'. 79) λέγει ἀνεργέστατον δὲ (τὸ κώνιον) ἐστὶ τὸ κρητικὸν καὶ μεγαρικὸν καὶ τὸ ἀττικὸν καὶ τὸ ἐν τῇ Χίῳ καὶ Κιλικίᾳ γενόμενον». Ὡς φαίνεται κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Διοσκορίδου ἡ καλλιέργεια τοῦ φυτοῦ εἶχεν ἤδη ἐξελθῆ.

Δὲν δύναμει νὰ παραλείψω καὶ τὴν λυπηρὰν ἐντύπωσιν, ἣν μᾶς ἐπρόξενησεν καὶ ἡ ἐνταῦθα γιγαντιαῖος βήμασι προδίκινουσα καταστροφή τῶν δασῶν, ἰδίως ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ κ. Συγγροῦ πλησίον Μαλακάσσης, Κακοσαλεσίου κτλ.

Καὶ ταῦτα ἐν συντόμῳ τὰ ἐν τῇ ἐκδρομῇ ταύτῃ ὑφ' ἡμῶν παρατηρηθέντα καὶ ἐνδιαφέροντα τὴν συμπλήρωσιν τῶν περὶ τῶν φυτῶν τῆς Ἀττικῆς γνώσεων ἡμῶν. Εἶνε καὶ ἄλλα τινὰ μέρη τῆς Ἀττικῆς ἧττον γνωστὰ ὡς πρὸς τὴν χλωρίδα. ὡς λ.χ. ὁ Κιθαιρῶν, τὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πάρνητος μέρη, τέλος μέρη τινὰ τῆς λαυριωτικῆς χώρας κτλ. Ὅθεν, ὅπως τὸ ἔργον ἡμῶν περὶ τῶν φυτῶν τῆς Ἀττικῆς γείνη ὅσον τὸ δυνατόν τελειότερον, ἀνάγκη πᾶσα νὰ ἐξετασθῶσι καὶ ταῦτα καὶ ὠφελιμώτεροι μάλιστα θὰ εἶνε αἱ ἐφετιναὶ ἐκδρομαὶ αἱ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Παρνασσῶ γενησόμεναι, διότι δύνανται νὰ γείνωσιν ἐν ὄρα καταλληλοτέρᾳ τοῦ ἔτους.

Δρ. Θ. Δε Σελιέρειχ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΠΕΙΡΑΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Εἰς τὸ ἐν Πειρικεῖ μουσεῖον τῶν ἀρχαιοτήτων κατετέθη πρό τινας ἐπιτύμβιος λίθος τῶν συνήθων μετ' ἀναγλύφου πρακτάσεως καὶ ἐπιγραφῆς ἄνω. Ὑψος τοῦ λίθου 0,49, πλάτος 0,36. Καὶ ἡ μὲν ἀνάγλυφος πρακτάσις εἰκονίζει δεξιᾷ τῷ ὄρῳντι ἄνδρα πωγωνοφόρον ἐπὶ ἔδρας μετ' ἀνακλίσεως καθημένον, τοὺς πόδας ἐπὶ μικροῦ ἐδράνου ἀναπαύοντα, καὶ τὴν μὲν δεξιάν τείνοντα πρὸς τὸν πρὸ αὐτοῦ ἰστάμενον τὴν δ' ἀριστερὰν ἐπὶ τῶν μηρῶν ἀρελῶς ἐρομιμένην ἔχοντα. Ἀριστερᾷ τῷ ὄρῳντι προσέρχεται νεκνίαις πωγωνοφόρος τῇ δεξιᾷ ἔχων τὴν τοῦ καθημένου ἀνδρὸς δεξιάν, τῇ δ' ἐξωνύμῳ συγκρατῶν τὸ ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὄμου κεντρὸν ἰμάτιον, ἐρ' οὗ φαίνονται ἐξέχοντες μόνοι οἱ δάκτυλοι τῆς χειρὸς

ταύτης. Τοῦ νεκνίου γυμνὸν μέρος τοῦ στήθους μετὰ τοῦ ἀριστεροῦ ὄμου καὶ τῆς χειρὸς.

Ἡ δ' ἄνωθεν τούτων ἐπιγραφὴ κεκολωμένη ὑπὸ τῆς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἀποθνήσκουσας τῆς πλακὸς φέρει τάδε:

... Ο ΓΕΝΟΥΣ ΑΧΑΡΝΕΥ[Ξ
ΛΕΙΟΥΣ ΑΧΑΡΝΕΥ[Ξ

Ἀνευρέθη ἐν τῇ θαλάττῃ ἡ πλακὴ ἀνελευθεῖται ὑπὸ τῆς βυθοκόρου κατὰ τὰς ἀρχαίας Ἀλάς.

ΣΙΦΝΟΥ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Ἐγγὺς τῆς ἐν Σίφνῳ ἱεῶς μονῆς τῆς Παναγίας Βρύσεως, ἐντὸς κήπου ἀνήκοντος τῇ μονῇ ταύτῃ σώζεται μικρὰ κάλπη τετραγωνικοῦ σχήματος λίθου λευκοτάτου χρησιμεύουσα σήμερον εἰς διοχέτευσιν ὕδατος εἰς δεξιὰ ἐπὶ τοῦ περιβλήματος τῆς ὁποίας εἶνε ἰδρυμένη ἡ κάλπη. Ἐπὶ τῆς στενῆς αὐτῆς ἐπιφανείας φέρει μικρὸν ὕψωμα εἰς δὴλωσιν τοῦ μέρους τῆς προσαρμογῆς τοῦ ἀπολεσθέντος πώματος. Οὐδὲν ἄλλο ἔκτακτον ἔχει ἢ μικρὰ αὕτη κάλπη ἢ τὴν ἐξ ἐνὸς ἀνόματος ἐπ' αὐτῆς ἐπιγραφῆν. Ἐπὶ τῆς ἐτέρας δὴλ. τῶν μακροτέρων πλευρῶν διὰ γραμμῶν λεπτοτάτων καὶ ἐλαφρότατα κεχαραγμένων καὶ ἀποτετριμμένων δέ πως ὑπὸ τοῦ χρόνου εἶνε γεγραμμένον τὸ δε τὸ ὄνομα:

ΠΑΡΑΜΟΝΙΞ

Εἶνε κύριον ὄνομα τοῦτο καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀνήκον εἰς τὴν γυναῖκα βεβαίως, ἥς τὰ ὀστέα περιελάμβανεν ἡ κάλπη, ἡ εἶνε δηλωτικὸν αὐτῆς ταύτης τῆς κάλπης;

Ἐπὶ ἐτέρας κάλπης τῶν συνήθων, τῶν ἐν σχήματι σφαίρας, τῶν μὴ φερουτῶν τὴν λεπτὴν ἐξεργασίαν ἐπὶ τῆς ἔξω ἐπιφανείας γράμμασι χρωμένων ῥωμαϊκῶν ἄνευ ἐπιμελείας τινὸς γεγραμμένοι φέρονται τάδε:

ΞΩΤΕΙΡΑ

ΕΥΜΕΝΟΥΣ ΧΑΙΡΕ

ΞΠΑΡΤΥΧΟΣ

ΞΠΑΡΤΥΧΟΥ

Ἐπάρχει δ' ἡ κάλπη ἐν τῷ Κάστρῳ.

Ἐν τῷ Κάστρῳ ὁμοίως ἐπὶ τινος τοίχου οἰκίας ἐνφοδομημένη πλακὴ λίθου λευκοῦ φέρει τάδε:

ΦΕΡΕΝΙΚΟΣ

ΕΡΑΤΩΝΥΜΟΥ

ΧΑΙΡΕ

Τὰ γράμματα ῥωμαϊκὰ πλὴν μετὰ πλείονος ἐπιμελείας ἐξεργασμένα. Ἐβῶθεν τοῦ Κάστρου καὶ ὀλίγον ὑπὲρ τὸν παρ' αὐτὸ χειμάρρου πρὸ τι

νας, αἰετοῦ, ἀγροτικοῦ ἀνάκειται βύθρον ἀνδριάντος, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς ἀνω ἐπιφανείας, ὅπου οἱ τύποι τῆς ἐγγυμώσεως τῶν ποδῶν ἀμφοτέρων ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ βύθρου σώζονται τάδε:

..... ΔΕΙΟΞ
..... ΕΙΝΟ
..... ΡΙΟΞ
ΙΜΑΔΕΛΦΟ
..... ΕΟ.....
ΙΕΜΕΝΕΙΣΤΗ
... ΦΙΛΙΠΑΤΡΙ
ΔΙΟΜΝΑΜΗΣ
ΑΙΤΗΣΑΝΤΙ
ΧΑΡΙΤΟΜΕΝΟΣ
Ψ Β Δ

Οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ ἄλλα κατὰ τοῦτο καὶ πολλαχῶς τῆς νήτου εἶτε κατὰ χώραν, εἶτε μετακλόντα θέσιν κεῖνται. Ταῦτα μετὰ τῶν ἄνω πάντα συλλέξαντες καὶ ἐν τῷ καταλλήλῳ κεφαλαίῳ τῶν Σιφριακῶν τάξαντες ὁμοῦ πάντα ἐν δέοντι δημοσιεύσομεν.

Ἰωάν. Χ. Αραγάτης

ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΑΦΟΙ ΕΝ ΠΑΛΗ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Ἡ ἀρχαία πόλις Πάλη, ἢ μετὰ τὴν Σάμην ἀξιολογωτάτη τῆς Κεφαλληνίας¹, ἔκειτο κατὰ τὰ ἱστορούμενα, τὴν ἐπιτόπιον παράδοσιν καὶ καθ' ἃ ἐκ τῶν σωζόμενων ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν ἀρχαιοτήτων καταφάνεται, εἰς τὰς ἀνατολικὰς κλιτύς τοῦ σημερινοῦ Πικλοκάστρου ἐκτεινομένη μέχρι τῆς παραλίας, ἐν περίπου στάδιον ἀπέχουσα πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως Ἀηξουρίου, ἐτέρωθεν δ' ἐκείνης ἦταν βορειοανατολικῶς μὲν ὁ ναυστάθμος, ἐνθα σήμερον ἀκριβῶς ἡ θέσις Κκραβοστάσι παρὰ τὴν παραλίαν Ριτσάτα, νοτιοανατολικῶς δὲ τὸ κοιμητήριον² ἐνθα ἐθάπτοντο οἱ Πικλεῖς ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ ἃ ἐκ τῶν πολλῶν ἄλλοτε εὑρεθέντων τάφων ἐγένετο ὄλον, φαίνεται δὲ βέβαιον ὅτι ἡ νεκρόπολις ἔκειτο ὅπου αἱ σημεριναὶ τοποθεσίαι Λαχρί, Δρακοσπηλιά καὶ Πλατυγιαλός, ὅσάκις μάλιστα σκάπταται ἐκεῖ βυθῶς τὸ ἔδαφος, πάντοτε σχεδὸν ἀνευρίσκονται τάφοι ἀρχαῖοι, ὧν τρεῖς καὶ ἐγγύτατα ἀλλήλοις προκλήλω; λελαξευμένοι ἐπὶ βράχου εἰς θέσιν Δρακοσπηλιά δεξιᾷ τῆ εἰς Ἀνωγῆν ἀγούστῃ, παρὰ τὸ κτήμα τοῦ Κ. Χ. Ἰακωβάτου — Ἐκ τῶν ἀνακλυφθέντων ὅμως κατ' αὐτὰς τάφων εἰς τὸ ἐκχερούμενον

¹ Ραγκαβῆ, Ἑλληνικὰ τόμος γ', σ. 737.

² Ἰόνιος ἀθολογία Δ, σ. 761, 805 κλ.

ἤδη κτήμα τοῦ κ. Π. Σαγβινάτσου, νομίζομεν ὅτι δύναται νὰ ὀρισθῇ ἀκριβέστερον ἡ θέσις τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου. Καὶ ὄντως τὸ ἐγγύτατα τῆς μονῆ τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος εἰς Πλατυγιαλὸν κείμενον κτήμα τοῦτο εἶνε τὸ μᾶλλον ἐπίπεδον καὶ καταλλήλων πρὸς ταφὴν μέρος τῶν ἐκεῖ θέσεων, ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐκ τῶν κατ' αὐτὰς πολλῶν καὶ ἐγγύς εὑρεθέντων μνημάτων, καὶ ἐκ κλιμάκων εὑρεθεισῶν κατὰ τὴν ἀνωσκαφὴν ἀγούστῶν ἴσως εἰς ὑπογείους κρύπτας, ὁ ἰσχυρισμὸς ἡμῶν δὲν φαίνεται ἄτοπος, ὅτι δηλαδὴ ἐκεῖ ἦν ἀκριβῶς ἡ θέσις καὶ τὸ κυριώτερον μέρος τοῦ ἀρχαίου κοιμητηρίου οὐ μόνον ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Ρωμαίων καθ' ἃ κατωτέρω δειχθήσεται, καὶ ἐπὶ τῶν μετέπειτα πιθανῶς χρόνων μέχρι οὗ κατωκίσθη τὸ σημερινὸν Ἀηξουρίου¹. βεβαίωτατα δὲ τὸ νεκροταφεῖον δὲν περιεκλείετο ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς πόλεως, ἀλλ' ἦν ἐν τοῖς ἀγροῦς καθ' ἃ τὸ πάλαι πρὸ ἄπκτι σχεδὸν τοῖς Ἑλλησι ἐθίξτετο πλὴν τῶν Λακεδαιμονίων².

Οἱ ἀνευρεθέντες τάφοι ἦταν πολλοὶ, τρεῖς ὅμως μόνον ἐσθεάσθησαν οἱ τὴν ἀξίαν τῶν ἀρχαιοτήτων ἀγνοοῦντες ἐργάται, πιθανῶς δὲ καὶ ἄλλοι ὡς οὗτοι, λίθινοι τάφοι θὰ ἀνακλυφῶσι διαρκουσῶν τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐκχερώσεως. Ἴδου ἐν συντόμῳ περιγραφῇ τῶν εὑρημάτων.

Αἱ κλίμακες ἔχουσι βραχέως ἐπιμήκεις καὶ ἀρετὰ πλατείας ἐξ ἐντοπίου λίθου (πώρου) καλῶς εἰργασμένου, κανονικώτατα δὲ καὶ ἐν ἰσομετρίᾳ ἐπιτεθειμέναις ἀλλήλαις· αἱ δὲ τῶν τάφων πλάκες δὲν εἶνε προσκολλημέναι ἀσβέτῳ ἢ ἠνωμένοι σιδήρῳ ἀλλ' ἀπλῶς τεχνικώτατα προσηρμοσμένοι ἀλλήλαις κατὰ τὰ ἄκρα καὶ τὰς γωνίας, ἐξεσμένοι δὲ κάλλιστα. Οἱ τάφοι ἔχουσι μῆκος μὲν 1,75 πλάτος δὲ 0,65 κεῖνται δὲ πρὸς νότον, ἀλλ' οὐδὲν ἔχουσι τὸ δικριτικόν, τὰ δὲ ἐν αὐτοῖς εὑρεθέντα ὅσα εἰσὶν ἀπολιθωμένα κατὰ τὰς ἐπιστημονικὰς παρατηρήσεις τοῦ διακρεποῦς ἱατροῦ κ. Ἰακωβάτου. Ἐν τοῖς τάφοις εὑρέθησαν ἐπίσης κατορυχθέντα ἐκεῖ καθ' ἃ πρὸ Ἑλλήσιν εἴθισται, τὸ πάλαι, διάφορα πήλινα ἀγγεῖα, προσόμοια πρὸς ληκύθους καὶ ὑδρίκας, μικρὸν δὲ μόνον σκεῦος, κύλιξ· πιθανῶς ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος ἀπὸ τῆς ἀξίνης τῶν ὄνειρευομένων ἐκεῖ κεκρυμμένους θησαυροῦ; ἐργασιῶν³, ἐν γένει ὅμως τὰ ἀγγεῖα ταῦτα καθ' ἃ ἐκ τῶν συντριμματῶν φαίνεται δὲν ἔχουσιν ἀρχαιολογικὴν τινα σπουδαιότητα, εἰ καὶ κεχωματισμένα, δὲν ἔχουσι δὲ ποικίλματα, εἰσὶ δὲ καὶ λίαν εὐθραύστα. — Εὑρέθησαν πρὸς τούτοις καὶ δύο ἕτερα μεταλλίνα τεμάχια στρογγύλα, ὧν τὸ ἕτερον ἔχει τρεῖς συμμετρικὰς κυκλοτερεῖς ἐγκεχαραγ-

¹ Πότε κατοκίσθη, ἴδε χιῶτου ἀπομνημονεύματα. Ἐπιταφίου III 63 κλ. ἀλλ' ἀμφιβάλομεν περὶ τῆς ἀκριβείας.

² Romani e Peracchi Dizion: ἐν λέξει Sepolcro σελ. 554 τομ. 5.

³ Τὰ εὑρήματα θάρρους παρὰ τῷ κ. Σαγβινάτῳ, οὐ ἀπόντος ἐγένετο ἡ θραῦσις τῶν ἀγγείων καὶ ἡ τῶν λοιπῶν τάφων καταστροφή ἀλλ' ὅστις μαθὼν τοῦτο ἐπέπληξε τοὺς ἐργάτας διατάξας τὴν τήρησιν τῶν τάφων ὡς εὑρέθησαν.

μένως περίξ γραμμάς, εἶνε δὲ μικρὸς δίσκος εἰς σχῆμα σημερινῷ ἐπιπέδου πετάλου, τὸ δ' ἕτερον εἶνε πλκνὸν μετάλλιον κάτοπτρον, καθ' ἃ ἦν ἐν χρήσει πρὸ τῶν ὑκλίνων κατόπτρων πρὸς τε ἀρχαίους Ἑλλησι καὶ Ρωμαίοις.

Ἄλλὰ τὸ σπουδαιότερον εὐρημα ὅπερ ὠδηγεῖ ἡμᾶς νὰ δρίσωμέν πως τὴν χρονολογίαν τῶν τάφων τούτων, εἶνε τὸ ἐν τινι αὐτῶν εὐρεθὲν μετάλλιον ἐξ ὀρειχάλκου, ἔχον μὲν τὸ σχῆμα τοῦ σημερινῷ διωβόλου ἀλλὰ κατὰ πολὺ πικνότερον τούτου. Τὸ μετάλλιον τοῦτο πιθανῶς θὰ ἐτέθη κατὰ τὰ παρ' ἀρχαίοις ἑλλησιν ἐπιζόμενα εἰς τὸ στόμα τοῦ ἐνταφιασθέντος, τοιαύτη δὲ συνήθεια καὶ παρὰ τοῖς μετέπειτα θὰ ὑπῆρχε, διότι καὶ μέχρι τοῦ νῦν εἰς τινὰ τῆς νήσου μέρη ἐθίζεται τοῦτο, ἀκριβῶς ὡς παρ' ἀρχαίοις, καὶ οὖν καλουμένου τοῦ τοιοῦτου νομίσματος¹.

Τὸ μετάλλιον φέρει ἀφ' ἐνός μὲν ὠρκίαν γυναικείαν προτομὴν κατὰ κράταρον, περίξ δὲ τὰς λέξεις

DIVA FAUSTINA

ἀφ' ἐτέρου δὲ γυναικῆα πιθανῶς, ὀρθίαν φέρουσαν χιτῶνα ποδήρη καὶ κρατοῦσαν δόρυ ἴσως εἰς τὴν ἀριστεράν, τὴν δὲ δεξιάν τεταμένην μὲν ἔχουσα μὴ διακρινόμενου ὅμως ἐὰν κρατῆ τι, περίξ δὲ τὴν λέξιν

AETERNITA (S)

ἧς ἀπετρίβη ὀλοσχερῶς τὸ τελευταῖον γράμμα S. Δὲν εἶνε βεβαίως νόμισμα τῆς ἀρχαίας Κεφαλληνίας², οὐδὲ νόμισμα ἢ μετάλλιον τῆς νήσου ἐπὶ Ρωμαίων³, διότι τότε αἱ πόλεις τῆς ἄλλοτε μεγαθύμου νήσου εἰ καὶ κηρυχθείσης ἐλευθέρως καὶ αὐτονόμου, ἦσαν ὅλως ἄσημοι, ἢ Πάλη μάλιστα ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Λιβίου⁴ ἦτο καὶ ἐλέγετο πτωχὴ (inops) ἢ ἰσχυρὰ δὲ καὶ πλουσία Σάμη ἦτο ἐντελῶς κατεστραμμένη μετὰ τὴν πολιαρχίαν αὐτῆς τῷ 187. π. X. καὶ μόλις ἐσώζοντο τὰ εἰσέπια αὐτῆς ἐπὶ Στράβωνος⁵. Τὸ μετάλλιον τοῦτο εἶνε καθαρῶς ρωμαϊκόν, φέρων ἐγκεχαρπυμένην τὴν

1. Λουκιανὸς ἐπεὶ περὶ πένθους. Ἡσύχιος ἐν λέξει Δανάκη, Σοῦδαξ καὶ Πολυδεύκης ἐν λέξει ναυλοξ καὶ πορομήτιον.

2. Τῆς ἀρχαίας Κεφαλληνίας σώζονται ἀργυρὰ καὶ χάλκινα νομίσματα, τῶν πέντε αὐτῆς πόλεων Σάμης, Πάλης, Κράνης, Πρώνων καὶ Νάσου ἢ Νισαίου (σημερινῆς Ἄσου). Ἐνια δὲ φέρουσι μόνον τὸ ὄνομα Κεφαλληνία. Ἴδε Π. Λάμπρου κατάλογον νομισμάτων τῶν Ἰονίων νήσων παρὰ Ποστολάκη 121 καὶ Barthelemy, Numismatique ancienne ἐν ἑγκυκλοπαίδειᾳ Doret 182.

3. Ἐν Κερύρα ἐκόπησαν ἴδια τῆς νήσου μέταλλα ἐπὶ τιμῆ Ρωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ αὐτοκρατεῶν, καὶ δὴ διὰ τὸν Αὐρήλιον καὶ Φαουστίναν II ἐξ ὀρειχάλκου ἴδε S. Sauveur I ch: XXXV 173, καὶ ἐν Κυθήροις εὐρέθη προσόμοιον μετάλλιον πρὸς τὸ ἐν Πάλη εὐρεθὲν φέρων τὴν προτομὴν μιᾶς Φαουστίνης καὶ τὰς λέξεις Diva augusta Faustina ἀφ' ἐνός, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν λέξιν Aeternitas. S. Sauveur III 364.—

4. T. Livius h. 38 σελ. 48.

5. Στράβων 6 40 σελ. 488.

προτομὴν ρωμαϊκῆς αὐτοκρατείας, τρεῖς δὲ ἐν τῇ ρωμαϊκῇ ἱστορίᾳ βεβαίως εἶναι φέρον τὸ ὄνομα τοῦτο¹.

Καὶ τὰς τρεῖς ταύτας βραχιλίδας ἐξόχους ἐπὶ κάλλεσι κατὰ τὰ ἱστοροῦμενα, καὶ λεπτότητι πνεύματος, ὅσον ἐκλύτους τὰ ἦθη, οἱ Ρωμαῖοι οὐχ ἤττον ἠξίωσαν ἀγαλμάτων, μεταλλίων καὶ θεῶν τιμῶν, ἀναβιβάσασαι αὐτὰς καὶ εἰς τὸν Ὀλυμπον². πρῶτη τούτων ἦν ἡ σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίου τοῦ Εὐσεβοῦς (Aurelius Fulvius Antoninus Pius) βασιλεύσαντος ἐν Ρώμῃ τὸ ἔτος 138-161 μ.Χ. ὀνομαζομένη Faustina Senior ἢ Annia Galeria Faustina, δευτέρη δὲ σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου (Marcus Aelius Aurelius Verus Antoninus) θυγάτηρ τῆς πρώτης, βασιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ 161-180 μ.Χ. ὀνομαζομένη Faustina Junior, pia, augusta, καὶ mater castrorum³ πρὸς τιμὴν δ' ἀμφοτέρων ἐκόπησαν χρυσῶν, ἀργυρῶν καὶ χάλκινων μεταλλίων, τρίτη δὲ ἢ τρίτη ἐκ τῶν πολλῶν συζύγων τοῦ ἐκτεθηλυμένου αὐτοκράτορος Ἡλιογαθάου βασιλεύσαντος τῷ 217-222 μ.Χ.⁴ ὀνομαζομένη Annia Faustina augusta ἐπὶ τιμῆ τῆς ὁποίας ἐκόπησαν μόνον ἀργυρῶν καὶ χαλκῶν, ἀμφίβολον δὲ ἂν καὶ χρυσῶν⁵.

Ἐκ τῶν σωζομένων καὶ ἐν συλλογαῖς τηρουμένων γνωστῶν ρωμαϊκῶν νομισμάτων καὶ μεταλλίων⁶ τὰ φέροντα τὸ ὄνομα τῆς Φαουστίνης τὸ εὐρεθὲν ἐν τοῖς ἐν Πάλη τάφοις μετάλλιον, φαίνεται μᾶλλον ὅτι φέρει τὴν προτομὴν τῆς πρώτης, ἢ τοῦ Ἀντωνίου Πίου συζύγου διότι ἐκτὸς τῆς ὁμοιότητος τῆς προτομῆς τοῦ ἐν Πάλη νομίσματος πρὸς τὰ ἐν ταῖς ῥηθεῖσαις συλλογαῖς τὰ φέροντα τῆς Φαουστίνης πρώτης τὴν κεφαλήν, ἀλλὰ καὶ διότι φέρει καὶ τὸ ἐπίθετον Diva ὅπερ δὲν φέρουσι τὰ τῶν ἄλλων ὁμωνύμων αὐτοκρατεῶν τὰ μέταλλα⁷ διαφέρει ὅμως τὸ ἐν Πάλη κατὰ τὴν ἀντίθετον ὄψιν, διότι ἐντὸς τοῦτο ἔχει πρῶσττας γυναικὸς ὀρθίας ἐκεῖνο ἔχει γυναικῆα καθημένην, ἀλλὰ μὲ τὴν αὐτὴν περίπου περιβολήν⁷.

Ἡ ἐν τῷ μεταλλίῳ τῆς Πάλης πρῶσττας τῆς ὀρθίας ἢ πετομένης⁸ γυναικὸς, εἶνε ἴσως πρῶσττας γυναικείας θεότητος, διότι αἱ δύο Φαουστίναι ἢ τε πρῶσττας καὶ ἢ νεωτέρη (senior-junior) εἰκονίζονται ὡς Ἀρτέμιδες, ἢ πρώτη ἰδίᾳ ὡς Κυβέλη ἢ Δημήτηρ, καὶ ἡ δευτέρη ὡς Ἀφρο-

1. Romani e Peracchi Dizion: d'ogni mitologia ed antichità vol: 2, 294—vol: 8. 116 col 7: 220.

2. Romani etc ἐνθα ἀνωτέρω—Barthelemy Numismatique ancienne περὶ τῶν δύο πρώτων Φαουστίνων. 93.

3. Barthelemy 339 καὶ Atlas 110. ἀριθμός.

4. Bouillet Dizion: σελ. 801.

5. Barthelemy 342.

6. Smith biographie, mythologie et geographie anciennes 278. Barthelemy atlas 106-110 ἀριθμοί.

7. Πολλὰ αἱ παραστάσεις τῶν μεταλλίων τῶν Φαουστίνων.

8. Καθ' ἃ τὸ ἐν Κυθήροις τῆς Φαουστίνης νόμισμα S. Sauveur III 364 XXXIV.

δίτη, τεκμήρια ταῦτα τῆς ποταπῆς κολακείας καὶ τῶν ἀσθενῶν χαρακ-
κτῆρων τοῦ τότε βωμαϊκοῦ λαοῦ¹.

Μετὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην ἔρευναν πρὸς διασάφισιν τῶν παραστάσεων,
προβῶμεν ἤδη εἰς τὸ ζήτημα τῆς χρονολογίας τῶν τάφων. Βεβχίως ἐπὶ
παρῳημένων, ἢ αὐστηρὰ ἀκριβεία εἶνε δυσχερής, πιστεύομεν ὅμως ὅτι
εἰμποροῦμεν νὰ θέσωμεν τὰ ἄκρα ὄρια ἐντὸς τῶν ὁποίων πηλαυότερον ἢ
νεώτερον περιλαμβάνεται ἡ ἐποχὴ αὐτῶν, καὶ δὴ ἐν λάβωμεν ὑπ' ὄψει τοῦ
χρόνου καθ' οὗς ἐζησαν αἱ ῥηθεῖσσι αὐτοκράτειραι, καθ' οὗς τὰ εἰρημέναι
μετάλλια ἐλόπησαν ἐπὶ τιμῇ αὐτῶν. Οἱ τάφοι τῆς Πάλης δὲν εἶνε ἀρεύ-
κτως ἀρχαῖοι ἐλληνικοί, ὡς πολλοὶ ἄλλοτε τοιοῦτοι εὐρέθησαν ἐκεῖ που
καὶ ἐπὶ τῶν ἀκρωρείων τοῦ Πηλοκράστρου, ἀλλ' οὐδὲ τάφοι ἐπὶ Μακεδόν-
ων εἰς οὗς οὐδέποτε ὑπήχθησαν οἱ Πηλεῖς μακρίως πειραθέντος τοῦτο
τοῦ Φιλίππου Γ' τῷ 121 π. Χ.², οὐδὲ τέλος ἀρχαιότεροι τῆς βασιλείας
τοῦ Ἀντωνίνου Πίου (138-161 μ. Χ.). Ὅρισθέντος δὲ οὕτω κατὰ προσέγγι-
σιν τοῦ ἐτέρου ἄκρου πέραν τοῦ ὁποίου δὲν δύναται τις νὰ θέσῃ τὸν
χρόνον τῆς κατασκευῆς αὐτῶν, προβῶμεν ἴνα κατὰ προσέγγισιν ὀρίσωμεν
καὶ τὸ ἕτερον περίπου χρονικὸν σημεῖον, οὗ δὲν δύναται νὰ ὦσι νεώτεροι.
Πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου ἐξεταστέον τὰ ἐξῆς. Μετὰ τὸ ἄνω
τεθὲν ὄριον πότε περίπου οἱ τάφοι κατασκευάσθησαν, δηλαδὴ ἐγγὺς ἢ
καὶ ἀπωτέρω αὐτοῦ; Ἐπὶ Ἀντωνίνου Πίου ἢ μετὰ ταῦτα καὶ πότε; Δὲν
εἶνε ἄρα δυνατόν νὰ εἶνε τάφοι ἐγγυτάτης ἡμῶν ἐποχῆς, τὸ δὲ βωμαϊκὸν
μετάλλιον νὰ ἐτέθη ἐν τῷ τάφῳ παρά τινος τυχὸν τηρουμένου αὐτό; Εἰς
ταῦτα λέγομεν τὰ ἐξῆς. Τὰ ἐν τοῖς τάφοις τιθέμενα ἀγγεῖα καὶ ἐνδύ-
ματὰ ἦσαν βεβχίως τῆς τότε χρήσεως τῶν ἀτόμων καὶ τῶν οἰκογενειῶν,
καὶ τὰ κατορουσόμενα μετάλλια ἢ νομισματὰ πιθανώτατα θὰ ἦσαν ἐκ
τῶν τότε ἐν χρήσει καὶ κυκλοφορούντων, τοιαῦτα δὲ ἐννοεῖται ὅτι δὲν
ἐκυκλοφόρουσαν μόνον ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ
κατακτῆσται τοῦ ἀπεράντου ἐκείνου κράτους, ἀπ' ἐτέρου δὲ νομισματὰ
πηλαϊά, ἢτοι μὴ κυκλοφοροῦντα καὶ ἔχοντα ἐπιμύενως ἀρχαιολογικὴν τινα
ἀξίαν, ἀμφιδάλλομεν ἂν τηρούμενα τυχὸν παρά φιλαρχαίου τινός, θὰ ἐρ-
ρίπτοντο ἐντὸς τῶν μνημάτων. Ἀλλὰ περὶ τῆς πηλαυότητος αὐτῶν ἔχο-
μεν σπουδαιότατα ἔτι τεκμήρια τὴν ἀπολίθωσιν τῶν ὀστέων, τὸ παχὺ
χῶμα ἄνω τῶν τάφων, τὸ λίαν εὐθραυστον τῶν ἀγγείων, τὸ οὐχὶ παρά
τοῖς νεωτέροις συνήθη σχηματισμὸν τῶν λιθίνων τάφων, καὶ τὴν μὴ παρ-
ἡμῶν ἢ ἐγγὺς πρὸ ἡμῶν ἐθιζομένην κατόρουξιν ἀγγείων καὶ ἄλλων ἐν τοῖς
τάφοις ἀντικειμένων. Ἐντεῦθεν λοιπὸν περὶ τοῦ ὅτι οἱ τάφοι τῆς Πάλης
ἀνάγονται εἰς οὐχὶ πόρρω κειμένην τῆς κυκλοφορίας αὐτῶν ἐποχὴν, ἄρα
εἶνε τοῦ δευτέρου πιθανῶς μ. Χ. αἰῶνος, ἐὰν ἐννοεῖται γίνῃ δεκτὸν ὅτι ἡ

¹ Romani etc. vol. 8 σελ. 116.

² Πολύδοτος β: 5 κ. 356.

προτομή ἐν τῷ ῥηθέντι μετάλλῳ, εἶνε ἡ τῆς πρώτης Φκουστίνης (senior),
ἢ τὸ πολὺ τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος, ἐὰν ἔστω δεχθῶμεν (ὑπερ οὐχὶ τόσον
πιθανόν) ὅτι τὸ μετάλλιον φέρει τὴν προτομὴν καὶ τῆς τρίτης Φκουστί-
νης τῆς τοῦ Ἡλιογαβέλου συζύγου (205-222 μ. Χ.). Ἄρα οἱ τάφοι καθ'
ἡμᾶς κριτὰς δὲν εἶνε ἐποχῆς ἐγγὺς ἡμῶν κειμένης· οἰανδήποτε ὅμως προ-
τομὴν καὶ ἂν δεχθῶμεν ὅτι φέρει τὸ ῥηθέν μετάλλιον καὶ συμφωνῶς τοῖς
ἄνω, ἢ χρονολογικῶς τῶν τάφων συμπίπτει μὲ τὰ μέσα περίπου τῆς ἐν
Κεφαλληνίᾳ βωμαϊκῆς κατακτιήσεως, ἥτις ἐγένετο μὲν τῷ 187 μ. Χ., ὅτε
καὶ ἡ διάστημα τετραμνησος πολιορκία καὶ κατασκαφὴ τῆς Σάμης ὑπὸ τοῦ
ὑπάτου Μάρκου Φουλβίου Νοβιλίωρος¹, περὶ ἧς ἀρκετὰ ἔγραψεν ὁ Λίβιος²,
διήκοεσε δὲ μέχρι τοῦ ἔτους 364 μ. Χ. ὅτε ἡ Κεφαλληνία ὑπήχθη εἰς τὸ
Βυζαντινὸν κράτος³.

Τ' ἀνωτέρω εἰ καὶ δὲν ἔχουσι μεγάλην τιμὰ ἀξίαν ἐν γένει, ἐν τῇ καθ'
ἔλου ἐλληνικῇ ἀρχαιολογίᾳ καὶ ἱστορίᾳ, συντείνουσιν οὐχ' ἥττον εἰς δι-
σάφην τῶν ζητημάτων σέβειν ἔχόντων πρὸς τε τὴν ἱστορικὴν καὶ τὰ ἔθιμα
τῆς Κεφαλληνίας πρὸς ἃ καὶ κυρίως ἀπεβλέψαμεν.

H. A. Τσιτσέλης

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Φεβρουάριος 1884.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Συνεκροτήθη ἡ τακτικὴ συνεδρία τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου.

Τὸν λήξαντα μῆνα ἐγένοντο τὰ ἐξῆς ἀναγνώσματα.

Τοῦ κ. Κ. Γ. Ξένου τακτικοῦ μέλους περὶ τῆς Ἰσπανικῆς Φιλολογίας
καὶ ἐν εἰσαγωγῇ περὶ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ ἀποικιῶν.

Τοῦ κ. Α. Ηκασπάτη ἐπιτίμου μέλους περὶ τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων
καὶ τῶν περὶ αὐτῶν ἰδρυμάτων ἰδίᾳ δὲ περὶ Ἰαποδρόμον.

Τοῦ κ. Ἀχιλλέως Πηράσχου τακτικοῦ μέλους κί δύο πρῶται πράξεις
τοῦ δράματος αὐτοῦ *Λέων Καλλιέργης*.

Ὁ Σύλλογος ἐφημέριετο ἕνα συπτήτη σχολὴν ἀπόρων παίδων ἐν Λεο-
κάδι, ἐξελέγχετο δὲ κοσμητορὸς αὐτῆς τοὺς κ.κ. Γ. Στεφανίτσην, Κ.
Ἀλθανίτην, Ε. Τοῦμπαν, Ἰω. Σικελιανὸν καὶ Ἰω. Σκέναν.

¹ La croix des îles de la Grèce 626—Bouillet ὡς ἀνωτέρω σελ. 618.

² E. Livius XI 38 καὶ XI. 37. 14.

³ Καὶ πόλις ὄλω; Ρωμαϊκὴ ἀναφέρεται ἐπὶ Στράβωνος ὅτι ἤρξατο κτισθὴν ἐν Κεφαλλη-
νίᾳ παρὰ τοῦ συνυπάτου τοῦ Κικέρωνος Ραίου Ἀντωνίου θεοῦ τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου μετὰ
τὸ 63 π. Χ. ὅτε ὁ Ράϊος τυγχάνων ὑπερόριος τῆς Ρώμης, ἤλθεν εἰς Κεφαλληνίαν ἥτις τῷ
ἐδόθη ὡς κτήμα. κληθεῖσα Πετουλία, ἢ Πετιλία, ὁμώνυμος πόλις τῆ ἐν Καλαβρίᾳ ὑπὸ τοῦ
Φιλοκλήτου κατὰ τὰ μυθολογούμενα κτισθεῖσα, ἀφ' οὗ σήταται ὁμοίως καὶ ἡ πόλις ἐκεῖτο ἀλλὰ
μᾶλλον πρὸς τὸ σημερινὸν Ἀρξούριον, νομισματὰ ὅμως αὐτῆς δὲν ἐσώθησαν. Ἴδε περὶ τού-
των Στράβωνος β 10 σελ. 495—Ch: Müller voyage en Grèce 190.—St. Sauveur III 67.
Bory St. Vincent Collection de résumé géographique etc. de la Grèce σελ. 94.—Bory S. Vin-
cent Description des îles Joniennes 363.—Schneider description des îles Joniennes VI Cephal.
Chap. I. 359.—Pinius Hist: nat: b. 4 n. 19.—Ραγκαβὴ Ἑλληνικὰ 3 σελ. 723.—Cor-
ronelli Isolario. Cephalonie 72 καὶ Η. Τσιτσέλης Ὀνοματοθεσίαι Κεφαλληνίας ἐν λέξει
Πισκάρδο.

Κοσμήτορες τῆς ἐν Ἀργοστολίῳ συστάσεως σχολῆς ἀπόρων παιδῶν ἐξελέχθησαν οἱ κ.κ. Μ. Βαμβακκερός, Ν. Δ. Πανᾶς, Χρ. Βασιλάρος, Ἰω. Φωκᾶς, Κοσμετάτος καὶ Χαρ. Καγγελάρης.

Ἐγένετο δεκτὸν ὅπως ὁ Σύλλογος παράσχη πᾶσαν τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ συνδρομὴν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Ἰω. Τζέτζη ὑποκινηθέντος ἐν τῷ τμήματι τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῷ Συλλόγῳ ζητήματός περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς. Ἀνετέθη δ' εἰς τὴν ἐφορείαν ἢ περὶ τούτου φροντίς καὶ ἀπεφασίσθη ἵνα χορηγηθῇ ἡ ἀναγκαία δαπάνη πρὸς καταρτισμὸν καταλλήλου χοροῦ ὅστις θέλει ψάλλει τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Ἰω. Τσέτζη ἀνευρεθέντα μέλη.

Τῆ 18 Φεβρουαρίου ἐν ταῖς εὐμενῶς προχωρηθείσαις αἰθούσας τοῦ νεοδημιῶν Λυκείου τοῦ κ. Ι. Σιμοπούλου ἐγένετο ὁ ἐτήσιος ὑπὲρ τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παιδῶν εὐεργετικὸς χορὸς ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν κυριῶν Ῥόζας Σ. Βαλαωρίτου, Ἰριγενείας Α. Συγγροῦ, Ναταλίας Α. Σούτσου, Τερψιχόρας Β. Μελά καὶ Σοφίας Β. Σηλίμαν. Τὸ ἐκ τοῦ χοροῦ τούτου καθαρὸν ἔσοδον συνεποσώθη εἰς δρ. 4500.

Μέχρι τέλους τοῦ λήξαντος μηνὸς Φεβρουαρίου οἱ ἐν τῇ σχολῇ τῶν ἀπόρων παιδῶν Ἀθηνῶν ἐγγραφέντες μαθηταὶ ἀνήρχοντο εἰς 546, ἐξ ὧν ἐν μὲν τῇ α'. τάξει 339, ἐν τῇ β'. 139, ἐν τῇ γ'. 43 καὶ ἐν τῇ δ'. 25. Οὐδέποτε ἐσημειώθη τοσαύτη συρροὴ ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις σχολῇ.

Τὸν λήξαντα μῆνα Φεβρουαρίου αἱ ἐν τῷ ταμιευτηρίῳ τῆς Σχολῆς καταθέσεις συνεποσώθησαν εἰς δρ. 667.15, ἀπεδόθησαν δὲ τῇ αἰτήσει αὐτῶν εἰς καταθέτας δρ. 90.

Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Φυσιγνωστικοῦ τμήματος τοῦ Συλλόγου ἡ μετεωρολογικὴ καὶ φαινομενολογικὴ τῆς Ἀττικῆς τοῦ ἀειμνήστου Ἰουλ. Σμῖθ.

Ἀπεβίωσεν ἐν Κοπανάγῃ ὁ καθηγητῆς Ἡωάννης Ηΐος ἐπίτιμον μέλος τοῦ Συλλόγου. Ὁ Ηΐος πολλὰ ὑπὲρ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογικῆς συνεργᾶσε καὶ πολλάκις ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου καὶ τοῦ περιοδ. αὐτοῦ εἰργάσθη.

Ἐξελέχθησαν τακτικὰ πρέσβρα μέλη οἱ κ.κ. Παῦλος Νικολάρας, Α. Τριάντης, Π. Κουτσκαλέξης, Ἀλέξ. Μυῦρος, Περικλῆς Βαλαωρίτης καὶ Μιχαὴλ Μαῦρος. Ἐπίτιμα ἐν Ἀθήναις ὁ ἰατρός κ. Ἰω. Βούρος καὶ ἐν Χαλκίδι ἡ κυρία Ἰωσηφίνα Τίς. Ἀντεπιστέλλοντα δ' ἐν Πειραιεῖ ὁ κ. Θωμᾶς Δεμάρης, ἐν Μεσολογγίῳ ὁ κ. Ἠλίας Παπαδόπουλος, ἐν Ζακύνθῳ ὁ κ. Σ. δὲ Βιζύης, καὶ ἐν Ὀδησσῷ ὁ κ. Ἐμμανουὴλ Βουτσινᾶς.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ

Τμήμα Νομικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν. — Τὸ τμήμα τοῦτο ἀνέβηκε τὴν τακτικὴν αὐτοῦ συνεδρίαν ἕνεκα τοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐπισυμβάντος θανάτου τοῦ δικηροῦ νομομαθοῦς Γεωργίου Α. Πετιμεζᾶ πρῶην εἰσαγγελέως τῶν Ἐφετῶν.

Τμήμα Ἀρχαιολογικῶν καὶ Φιλολογικῶν. — Μίαν συνεκρότησε τὸ τμήμα συνεδρίαν καθ' ἣν ἐγένοντο αἱ ἐξῆς ἀνακοινώσεις.

Ὁ κ. Ι. Σακελλίων ὑπέβηκεν εἰς τὸ τμήμα χειρόγραφον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἐκ τῶν ἐκ Θεσσαλίας ἀποκομισθέντων, ἐν ᾧ περιέχονται δύο ἄγνωστοι λόγοι τοῦ βασιλέως Ματθαίου τοῦ Κατακουζηνοῦ ὧν ὁ μὲν περὶ φιλομαθείας πρὸς τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Θεοδώραν, ὁ δ' ἕτερος πρὸς τὴν αὐτὴν περὶ τῶν τριῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων.

Ὁ κ. Γ. Κρέμης ἀνεκρίνωσεν εἰς τὸ τμήμα περὶ τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ τοῦ Μάρκου Βότσαρη Λιώλιου τοῦ Ἐερολιβαδίτου ἐξ αὐτογράφου σημειώματος τοῦ αὐτοῦ καθ' ὃ οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὸ Ἐερολιβάδι εἰς τὴ Βεργίαν τῆς Μακεδονίας τὸ 1783· τὸ δὲ 1798 «πῆρε τάρματα εἰς τὸ χεῖρ». Ὁ Λιώλιος ἀπὸ τοῦ 15. ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ κατετάχθη εἰς τοὺς ἀρματούλους καὶ κλέφτας τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου· ἐχηρμάτισε σύντροφος τοῦ Βλαχάβα, τοῦ Νικοτσάρα καὶ τελευταῖον τοῦ Καρκατάσσου· κατὰ τὸ 1819 (ἢ 1820) προσήλθεν εἰς τοὺς Σουλιώτας καὶ τότε πρῶτον ἐγνώρισεν τὴν μετὰ ταῦτα γυναικῶδες γέννησιν αὐτοῦ θανάτου. Μετέσχη πασῶν μαχῶν τῶν γενόμενων κατὰ τῶν Σουλιωτῶν ὑπὸ τοῦ Πασσούμπη, Χουροῖτου καὶ Μεχμέτ, ὅτε διετέλεσεν ἐπὶ 4 μῆνας καὶ φρουράρχος τῆς Κιάρας· μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ διετέλει πάντοτε μετὰ τῶν Σουλιωτικῶν σωμάτων. Καθ' ὅλον δὲ τὸν ἀγῶνα ἄλλοτε μὲν ὡς μαχητῆς, ἄλλοτε δὲ ὡς ὀπλαρχηγὸς ἠγωνίσθη πολλαχοῦ. Διεκρίθη δὲ τὸ 1825 παρὰ τοὺς Μύλους τοῦ Ναυπλίου κατὰ τοῦ Ἰμβραχίμ ἡγούμενος 100 στρατιωτῶν συντηρουμένων ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ὑπὸ τὸν Ὑψηλάντην καὶ Κυριακούλην Μαυρομιχάλην μετὰ ὀλιγωτέρων στρατιωτῶν ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην· ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐλλάδι ὑπὸ τὸν Χρῆστον Ηεροκιδόν· ὑπὸ τὸν Κώσταν Βότσαρη· διευθύνθη μέχρι τῶν Δερβενακίων τοῦ Ἀποκώρου. Ἐπειτα ὑπὸ τὸν Καρκατάσσον ἡγούμενος 150 στρατιωτῶν καὶ ἔπειτα ἠγωνίσθη ἐν Ταλαντίῳ ἐναντίον τοῦ Μουσταμπη ὅπου ἐγένετο πεισματώδης μάχη καὶ κρατερὰ ἀνεμισθοῦ καὶ τροφοδοσίας καὶ ὅλα τὰ ἔξοδα τῶν στρατιωτῶν μου τὰ ἔκαμην ἐξ ἰδίων του χωρὶς νὰ λάβῃ ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν οὔτε ὀβολόν». Τὸ 1827 μετὰ τοῦ Ἀδάμ Δουκά ἐξεστράτευσεν εἰς τὸ Τρίκερι, μετ' ὃ μὴ δυνάμενος νὰ διατρέφῃ τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατιώτας, ἐξκτελέθη τῶν πόρων αὐτοῦ, κατέλιπε τὴν γῆν καὶ κατασκευάσας πλοῖον ἐγένετο ναυτικός καὶ ὡς πειρατῆς ἦν λίαν γνωστὸς πρὸ πάντων κατὰ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ φοβερὸς τοῖς Τούρκοις. Τῇ διαταγῇ δὲ τοῦ Καποδιστριαίου παρέδωκε τὸ πλοῖον εἰς τὸν Μιαούλην ἐπὶ ὑποσχεθείση ἀποζημιώσει μηδέποτε ὅμως γενομένη. Ἐν δὲ τῇ χιλιαρχίᾳ τοῦ Καρκατάσσου ἐν Μεγάροις ἐγένετο πρῶτος πεντακοσίαρχος. Ἐξ ἐπισήμων δ' ἐγγράφων δῆλον γίνεται, ὅτι ὅπως ὁ Λιώλιος ἦν εἰς ἐκ τῶν πλουσιωτέρων ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ἀλλὰ ἄπασα ἡ περιουσία αὐτοῦ κατεστράφη ἢ κατελήφθη ἔνθεν μὲν ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἔνθεν δὲ ὑπὸ ἄλλων, διότι μὴ δυγκμένου αὐτοῦ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα του ἐγένετο ἔρμαιο. Τὰ δὲ χρήματα ὅσα ἐκ τῆς πατρικῆς αὐτοῦ περιουσίας εἶχεν ἢ ἐκ τοῦ κληροῦ καὶ ἀρματολικιοῦ αὐτοῦ βίου ἄπαντα ἐδαπάνησε κατὰ τὸν ἀγῶνα, ἀνθ' ὧν ὀλίγιστα ἔλαβε τὸ 1831 καὶ 1832 ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ἐτελευταῖα δὲ πέντης ὡς πάντες οἱ ἀληθεῖς ἀγωνισταὶ τῆ 29 Ὀβρίου 1860. Μετὰ τοῦτον ὁ κ. Μ. Π. Λάμπρος ἀνεκρίνωσε νεώτερά τινα περὶ τῶν ἐν Ἠπείρῳ ἐνεπιγράφων μαστραπάδων ἐπειπῶν ὅτι περιέργως ἀνευρισκόνται μέχρι τῆς σήμερον εἰς τὰ Βλαχοχώρια τῆς Μακεδονίας. Τὰ περὶ τούτων θέλουσι δημοσιεῦθαι ἐν πλάτει εἰς τὸ προσεχές τεύχος. Ἀνακοινούται διὰ τρέψῃ τις τοῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ κ. Ἠλ. Τσιτσέλη περὶ τῶν ἐν Πάλλῃ Κεφαλληνίας ἀνευρεθέντων ἀρχαίων τάφων, ἧτις δημοσιεύεται ἐν τῷδε τῷ τεύχει.

Ἐν τέλει ὁ πρόεδρος τοῦ τμήματος κ. Κ. Παπαρηγόπουλος ἐπέδειξε περίεργον ἀντίτυπον λελιθογραφημένης μονογραφίας τοῦ Διονυσίου Φωτεινοῦ περὶ τοῦ ἐν Βλαχίᾳ ἑλληνικοῦ ἐπικναστικτοῦ κινήματος.

Τμήμα καλῶν τεχνῶν. — Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τοῦ τμήματος τούτου προτάσει τοῦ κ. Γ. Δουρούτη ἀπεφασίσθη ἵνα τὸ τμήμα σενεργασθῇ μετὰ τοῦ Μουσικοῦ καὶ Δραματικοῦ συλλόγου πρὸς σύστασιν εἰδικῆς σχολῆς ὑποκριτῶν καὶ ἀνέγερσιν ἔθνικοῦ θεάτρου· ἐξέλεξε δὲ πρὸς τοῦτο τριμελῆ ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κ. κ. Ι. Σκυλίστη, Γ. Δουρούτη καὶ Μ. Π. Λάμπρου, ἵνα συνεννοηθῇ αὕτη μετὰ τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τοῦ Δραματικοῦ συλλόγου. Μεθ' ὃ ὁ κ. Μ. Κατσιμπαλῆς ἀνέπτυξε τὴν πρότασιν αὐτοῦ περὶ ἀνιδρύσεως ἔθνικοῦ ἡρώου τῆς ἐπικναστικτῆς, ἐξέλεξε δὲ τριμελῆς ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κ. κ. Α. Παράσχου, Ν. Γ. Πολίτου καὶ Μ. Κατσιμπαλῆ, ἵνα μελετήσῃ καὶ ἀπορρήσῃ τὰ περὶ τῆς πραγματώσεως αὐτῆς. Ἐν τέλει οἱ γραμματεῖς τῶν ἐπιτροπῶν τῆς τε ἐξέσεως τῶν ἀθῶν καὶ τῆς ἱστορικῆς τῆς 25 Μαΐου ἀνεκοίνωσαν εὐάρεστα τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν.

Τμήμα Φυσιογνωστικόν. — Μίαν συνεκρότησε τὸ τμήμα συνεδρίαν καθ' ἣν μετὰ τὴν ἀνάγκασιν τῶν πρακτικῶν ὁ πρόεδρος τοῦ τμήματος κ. Γ. Καραμήτσας εἶπεν ὀλίγα· λέξεις εἰς μνῆμιν τοῦ ἀποθανόντος ἐταίρου **Ἰουλίου Σμιῦθ**. Κατετέθησαν δ' εἰς τὸ προεδρεῖον τὸ τελευταῖον σύγγραμμά του περὶ τῆς *Μετεωρολογίας καὶ Φαινομενολογίας τῆς Ἀιτικῆς* καθὼς καὶ ὁ *Ἄϊλας τῆς Σελήνης*, τὸ μέγα αὐτοῦ ἐπιστημονικὸν πόνημα. — Μετὰ τοῦτο ὁ κ. Ἄν. Χρηστομάνος ἀνγκοινοῖ ἀποτελέσματα ἀναλύσεως ὕδατων τοῦ λεκανοπεδίου τῆς Ἀιτικῆς· α'. τοῦ ὕδατος τοῦ φρέατος Καρκισκάκη ἐν τῷ κτήματι τοῦ κ. Α. Νάζου κειμένου· β'. τοῦ ὕδατος τοῦ ὑδρογωγείου τοῦ Χαϊδαρίου, ἐν ᾧ ρεῖ ὕδωρ 100 δραμιῶν περίπου· γ'. τοῦ ὕδατος τῆς δεξιμενῆς ὕπερ προέρχεται ἐκ πολλῶν πηγῶν, καὶ ὡς ἐκ τούτου παριστάμενον λίαν τεθλωμένον. — Μετ' αὐτὸν ὁ κ. Κ. Π. Λάμπρος λέγει ὅτι τὰ σπλάγγνα τῆς κοιλίας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐπιδεκτικὰ κινήσεως, ἢ κινήσεις δι' αὐτὴν πολλὰκις εἶναι τοιαύτη ὥστε μετατοπίζονται σπουδαίως. Κυριωτάτη δ' εἶναι ἡ μετατόπισις τοῦ δεξιοῦ νεφροῦ καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς γυναίκας Ἀδγοί τῆς μετατοπίσεως φέρονται· ἡ ἀνύψωσις βήχους, καὶ οἱ πολλοὶ τοκετοί. Τελευταίως ἐν Ἀθήναις πρρετήρησε νεφρὸν μετατοπισθέντα, δὴ ἐπρότεινε νὰ ἐξαγάγῃ παραδεχόμενος ὅτι δὲν θὰ ἔχη τοῦτο κκκὴν ἐπὶ τοῦ ὄργανισμοῦ ἐπιρροήν. Αἱ μετατοπίσεις τοῦ σπληνὸς εἶναι σπανιώτεραι, ὀλίγισται δ' ἀναφέρονται μέχρι τοῦδε, τελευταίως ὁμῶς πρρετήρησεν ἐν Ἀθήναις μετατόπισιν τοῦ σπληνὸς εἰς τινὰ γυναῖκα καὶ περιέγραψε τὴν ποίησιν λεπτομερῶς. Μετ' αὐτοὺς ὁ κ. Δ. Κοκκίδης ἀνγκοινοῖ τινὰ ὡς πρὸς τὴν πλέον πρῶμιον καὶ πλέον ὄψιμον κκκῆτων χιόνος ἐν Ἀθήναις· ὡς πρὸς τὴν πρῶτην ἀναφέρει ἡ 11 Σεπτεμβρίου 1831, ὡς πρὸς δὲ τὴν δευτέραν τοῦτο συνέβη πρὸ 120 ἐτῶν περὶ τὰ μέσχα Μαΐου. Ὁ αὐτὸς λέγει ὅτι τὸ ἕκτακτον λυκόφως τελευταίως ὑπερέβη τὰς 45 μοίρας. Τέλος ὁ κ. γραμματεὺς ἐπιδεικνύει ἀπολιθώματα περίεργα ἀποσταλέντα ἐκ Χίου εἰς τὸ προεδρεῖον τοῦ Συλλόγου ὑπὸ τοῦ κ. Παντελίδου.